TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ

Müdafaa Cad. Müdafaa Apt.
Kat:7 No: 10/13
Kızılay / ANKARA

TEL - FAKS
(0.312) 417 34 72 - 417 45 70

www.tyb.org.tr

İLİM YAYMA CEMİYETİ
Ankara Şubesi

Yakacık Mh. Çakıllı Sk. No.3
Keçiören / ANKARA

TEL
(0.312) 358 43 53

www.iycankara.org

TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları: 3
Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 32
Toplantı Metinleri: 7
ISBN: 978- 975-7382-36-2

Yayınlayan: D. Mehmet DOĞAN

Koordinatör: Ahmet FİDAN
Tashih, Kontrol: Rıfkı KAYMAZ - İ. Ulvi YAVUZ
Kapak ve İç Tasarım: M. Hüsrev Aktaş 0 555 267 59 58
Baskı - Mücellit: Norm Matbaacılık Ltd. Şti. Tel: (0.312) 311 40 80
Baskı Tarihi: MART 2008, ANKARA

Vefatının 71. yılında

Mehmet Âkif Ersoy
Bilgi Şöleni

Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ

İLİM YAYMA CEMİYETİ Ankara Şubesi

1. Oturum

29 Aralık 2007 Cumartesi 13.30-15.30

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu**

2. Oturum

29 Aralık 2007 Cumartesi 16.00-1800

Oturum başkanı: M. Atilla Maraş

İçindekiler

3. Oturum
30 Aralık 2007 Pazar 10.30-12.30
Oturum başkanı: Doç. Dr. Derya Örs

4. Oturum
30 Aralık 2007 Pazar 13.30-15.30
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sami Güçlü

Sunuş

Türkiye Yazarlar Birliği, kuruluşundan beri Mehmet Âkif'in gerektiği gibi anlaşılması, eserlerinin topluma mal olması ve bugünkü dünyada onun düşüncelerinin ışığından yararlanması yolunda hep öncülük etmeye çaba göstermiştir. Bu itibarla hem Mehmet Âkif'in vefat yıldönümü olan 27 Aralık'ı, hem de İstiklâl Marşı'nın kabul yıldönümü olan 12 Mart'ı vesile ederek çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeyi her yıl aksatmadan sürdürmüştür. Bu nedenle de Türkiye Yazarlar Birliği Vakfımızın bünyesinde Mehmet Âkif Araştırma Merkezi kurulmuş ve ilmî veçhesi olan çalışmalar, bu merkez içinde yürütülmüştür.

Türkiye Yazarlar Birliğinin Mehmet Âkif ile ilgili çalışmalarının son iki yılda daha bir yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz. Düzenlediğimiz Mehmet Âkif bilgi şölenleri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2006 yılının Mehmet Âkif'in vefatının 70. yıl dönümü olmasını vesile ederek gerçekleştirdiğimiz Mehmet Âkif Bilgi Şöleni "Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik" alt başlığını taşıyordu. Söz konusu bilgi şöleninde sunulan bildiriler daha sonra kitap haline getirildi. Konuşulanların tarihe kalması ve daha çok ve uzun süreli yararlar elde edilmesi için tebliğlerin bir kitapta toplanmasını hep önemsedik ve elimizden geldiğince böyle yapmaya çalıştık.

Sunuş

Bu yıl da yine Mehmet Âkif'in vefat yıldönümü vesilesiyle ikinci bilgi şölenini gerçekleştirdik. "Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi" başlığını taşıyan bu bilgi şöleniyle, Mehmet Âkif bilgi şölenlerinin gelenekselleşmesi yolunda önemli bir adım attığımızı düşünüyorum. Niyetimiz bu bilgi şölenlerin her yıl gerçekleştirilmesi ve bu sayede Mehmet Âkif'in tanınıp anlaşılmasında ciddi bir açılım sağlamaktır.

Bilgi şölenine bildirileriyle katılıp değerli görüşlerini bizlerle paylaştılar. Değerli katılımcıların konuya ciddiyetle yaklaşmaları bizim bu konudaki azmimizi artırmıştır. Bu kitabın sizlere ulaşması da değerli konuşmacılarımızın bildirilerini bilimsel bir makale halinde bizlere zamanında ulaştırması sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu nedenle kendilerine hem bilgi şölenine bildirileriyle katıldıkları ve hem de bildirilerinin kitaplaşmasını sağladıkları için şükranlarımı sunarım.

Ayrıca belirtmem gerekir ki Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi Bilgi Şöleni, İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesinin işbirliğiyle gerçekleştirildi. Bu vesileyle İlim Yayma Cemiyeti yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bu bilgi şöleninin gerçekleşmesinde ve bildirilerin kitaplaşmasında emeği geçen bütün dostlara müteşekkirim.

Hicabi Kırlangıç
Doç. Dr. Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı

Sunuş

"Çıplak bir tabut geldi. 'Bir fukara cenazesi olmalı' dedim. O anda Emin Efendi Lokantası'nın sahibi Mahir Usta, elinde bir bayrakla cenazeye koştu. Sebebini anlamadım. Yine o anda yüzlerce genç peyda oldu. Üniversitenin büyük sancağına çıplak tabutu sardılar. Ellerimi yüzüme kapadım. Cenazeyi tanımıştım. Al sancakla siyah Kâbe örtüsüne sarılan tabut, üniversite gençlerinin bir ürperme manzarası alan elleri üstünde gidiyordu." Mithat Cemal Kuntay, bundan 71 yıl önce, 27 Aralık 1936'da vefat eden Mehmet Âkif Ersoy'un cenaze merasimini böyle anlatıyor. Resminin arkasına;

Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma
Sessiz yaşadım kim beni nereden bilecektir.

Yapmaya çalıştığımız şey bu soruya yad-ı cemil lisanı ile edep dairesinde bir cevap verebilmek, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin 71 yıl önce sergiledikleri alicenap ruh hâline misliyle mukabele edebilmek, gündem oluşturabilmek, mevcut gündemimizi temizleyebilmek ve unutmakta yatan tehlikeyi bertaraf edebilmekti. Ankara'da Türkiye Yazarlar Birliği ve İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesinin oluşturmuş olduğu kurumsal çatı altında Âkif'in isminin çevresinde 10'un üzerinde sivil toplum örgütü, medya kuruluşu, eğitim kurumu bir araya gelerek bir sinerji oluşturdular ve tam dört gün müşterek bir dil ile Âkif'i andılar. Yapılmaya çalışılan iş önemli idi ve önemi ile mütenasip olarak dikkat edilmeliydi.

Bizce dikkat edilmesi gereken bir başka önemli husus Âkif'in hatırasını Âsımların taşımasıydı. Bu bakış açısının tezahürü olarak bütün etkinlikler yurtlarımızda kalan öğrencilerin kontrol ve koordinesinde gönüllü katılımları ile gerçekleşti. Ankara'da bu mânada düzenlenen program-

larda davetli sayısı ciddi bir problem teşkil etmekte iken program başından sonuna kadar devamlılık gösteren beklenilenin üzerinde bir davetli topluluğu tarafından takip edildi. Bu programı tek bir kuruma mâl etmek hiç şüphesiz haksızlık olacaktır. Birçok sivil toplum ve medya kuruluşu ile gönüllü kişiler programın başından sonuna bütün etkinlikleri takip ederek gerçekleşmesine katkı sağladılar. İYC Genel Merkezi'nin programa sağladığı destek ve en üst düzeyde bir katılım ile programı takipleri dikkate şayan bir başka noktaydı. İYC Genel Sekreteri Mahmut Celâl Terzi'nin, İYC Genel Müdürümüz Sayın İsrafil Kışla'nın, İYC teşkilat müdürü İlhan Kılıç'ın katılımı genel merkezin şube etkinliklerine gösterdiği ilgiyi göstermesi bakımından oldukça önemliydi. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin kendilerine amaç olarak edindikleri sosyal dayanışma ve yardım yoğun faaliyet stratejlerinin beraberinde getirdiği eğitim, kültür ve sanat etkinliklerindeki nisbî düşüş ve önem kaybının izalesi için bu tür etkinliklerin düzenlenmesi hiç şüphesiz bir çözüm olacaktır. Bu manada "Âkif Bilgi Şöleni" yalnızca bir adımı oluşturmaktadır. Sıradaki adımlar ise "Celal ÖKTEN Bilgi Şöleni " ve "Mahir İz Bilgi Şöleni"dir.

Düzenlenen etkinliklere sağladıkları destek münasebetiyle başta Türkiye Yazarlar Birliği'ne ve hassaten Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı Sayın D. Mehmet Doğan Beyefendiye ve İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi Eğitim Müdürü Uğur Elaman Beyefendiye, programın içeriğini tebliğleriyle zenginleştiren tüm ilim ve fikir adamı Âkîf uzmanlarına, yurtlarımızda kalan öğrencilerimize, şube idaresi ve yönetiminde görevli arkadaşlarımıza ve bütün Ankaralı Âkif dostlarına teşekkürü bir borç olarak bilmekteyiz.

EY ŞAİR!
BİLEMEM NE KADAR SADIK KALABİLDİK DAVANA.

LAKİN,
HER ZAMANKİNDEN DAHA MUHTACIZ AZİZ HATIRANA..

Ruhun Şad olsun

KUMDA OYNAMAYI SEVMEYEN ADAM...

Halim Altunkal
İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi Başkanı

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM. Değerli Âkif dostları, kıymetli hanımefendiler beyefendiler. Mehmet Âkif bilgi şölenine hepiniz hoş geldiniz, şeref verdiniz...

71. vefat yıldönümünü yâd etmek için toplandığımız merhum Âkif ; dönemi ve çevresi itibarıyla bu coğrafyanın sancılı-sıkıntılı ama içinde daima umut barındıran bir kesitinde yaşamıştır.

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler, bu heyulayı er geç silecektir,
Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir.

Bir gölge gibi yaşadığını ifade eden ama aslında yaşadığı ortamlarda hemen herkesi gölgede bırakan büyük bir kahramanı anıyoruz.

Âkif'imiz 63 yıllık destansı bir hayat yaşamıştır. Onu ne kadar rahmet ve minnetle yâd etsek azdır.

Kadim dostu M. Cemal Kuntay Âkif için ; "O yalan söylemeye muhtaç olmadan hayatını baştan sona anlatabilecek nâdir insanlardan birisidir" der. Doğruluk, sadakat, ahde vefa ve güzel insan olmak, ilim, edep ve fikir sahasının parlayan yıldızı olmak gibi meziyetleri olan Âkif , milletimizin "Mütefekkir Şairi"dir. O, aynı zamanda imanın, vatanseverliğin ve hürriyetin bayraktarıdır.

Bütün bu meziyetleriyle beraber Yüce Kitabımızın Ğafir suresinde bizlere anlatılan bir "Mü'min Adam" örneğini görüyoruz Âkif'imizde.

Bu surede bizlere Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir "Mü'min Adam" anlatılır. Hz. Musa'nın davetinin en zor zamanında şehrin öte yakasından koşarak gelmiş ve Allah'ın peygamberinin davasına omuz vermiştir. Kâh nefsine seslenerek, kâh nesline, kâh Firavun'a ve yandaşlarına seslenerek, şefkatli ve merhametli bir üslub ile toplum vicdanı harekete geçirerek Allah'ın peygamberine omuz vermiştir.

Merhum Âkif de onun gibiydi. Milletimizin en sıkıntılı dönemleri yaşadığı anlarda, omuz verilmesi gerekenlere omuz vermiş, yürek konacak her yere yüreğini koymuştur. Millî mücadele yıllarının en zor zamanlarında milletimizin sırtında kalan maddî ve manevî yüklere omuz veren büyük kahramanlardan biriydi.

Kaderin cilvesi henüz okul yaşına yeni geldiği dönemde Cennet mekan Abdülhamit han tahta çıkmıştır.

Umumî manzara karışıktır. Tersine devşirmeler ülkeyi büyük bir felakete sürüklemektedirler. Bu manzarayı gören padişah toplumun ruh kökünden kopmuş yaşlı-idareci kuşağı oyalamaya çalışırken onların yerini almaya hazırlanan genç kuşağı bir şekilde kontrol altında tutmaya çalışıyor. Toplumun geleceğini inşa edebilmek ve nesilleri maddî-manevî yönden iyi yetiştirebilmek için, kız-erkek okullarını memleket sathında yaygınlaştırmaya çalışıyordu.

Böyle bir ortamda eğitim çağına gelen merhum Âkif bu yeni açılan okullarda hem maddî hem manevî ilimleri beraber öğreten bu okullarda okumaya başlamış, bir yandan da babası-

nın gayretleriyle dinî ilimlerde derinleşmeye devam etmiştir. Üstün başarılarla tamamlanan bu eğitimden sonra hayata atılan Mehmet Âkif, olgunluk çağlarında kendisini vatanına ve milletine adamıştır.

Bu süreçte dergilerde şiirler, yazılar yazmış, kürsülerde vaazlar vermiş, vatana ve millete hizmet uğruna her tür irşad faaliyetinde aktif görevler almıştır. Hayatının sonuna kadar da vatanına hizmet aşkıyla yanmış ve bu uğurda mücadele ederek teslim-i can etmiştir.

Âkif'in temel beklentisi gelecek zamanı inşa edecek bir gençliği yetiştirebilmekti. Âkif "Âsım'ın Nesli" nin hasretiyle yanmıştır. Geçmişin karanlık tozlu dehlizlerinden kurtularak geleceğin aydınlığına yol bulmaya çalışıyordu. Daima, hamiyetperver, ruh köküne bağlı bir gençliği yetiştirebilme özlemi ve duasındaydı.

Merhum Âkif'in bu özlemi ve duası 1951 yılında çok partili hayata geçişten sonra ilk meyvesini vermiş 68 hamiyetperver insan bir araya gelerek **"Âkif Ruhlu Âsım"** lar yetiştirebilmek için **"İlim Yayma Cemiyetini"** kurmuşlardır.

Kurucuları arasında merhum Âkif'in dost halkasında yer alan isimlerden biri olan Senüiddin Başak gibi insanların yer aldığı cemiyetimiz "İlim yayma heves değil, gür bir ses"tir düsturuyla yüzbinlerce genç neslin yetişmesine hizmet etmiş ve hizmetlerini artırarak devam etmektedir.

Ankara'mızda Taceddin Dergâhına yakın bir yerde inşa ettiğimiz yurt için isim bulmakta zorlanmadık ve hemen millî şairimizin ismini vererek **"Mehmet Âkif ERSOY Öğrenci Yurdu"** olarak tescil ettirdik. Bu bizim Millî Şairimize olan vefa borcumuzun küçük bir şükranesiydi.

Bu vesileyle kuruluşundan bu güne kadar cemiyetimize hizmet eden, destek veren tüm hayırsever yürek insanlarını rahmet ve minnetle anmayı bir borç biliyoruz.

Ayrıca çok yakın zamanda Rahmet-i Rahman'a emanet ettiğimiz, Cemiyetimizin üstadlarından ve ülkemizin yetiştirdiği çok kıymetli insanlarından biri olan hocaların hocası, güzel insan Prof. Sebahattin Zaim beyefendiyi de bu vesileyle ayrıca rahmetle anarken inşallah Ankara'mızda Çukurambar mevkiinde inşa etmeyi düşündüğümüz bir yurt binasına da bu kıymetli insanın ismini vermek suretiyle yaşatmaya çalışacağımızı da sizlere müjdelemiş olmaktan onur duymaktayız.

Değerli davetliler 2 gün boyunca çok değerli ilim adamlarımız millî şairimizi başta dönemi ve çevresi olmak üzere değişik yönleriyle bizlere anlatmaya gayret göstereceklerdir.

Bizler İlim Yayma Cemiyeti mensupları olarak Türkiye Yazarlar Birliğimizin bu çok hayırlı hizmetine omuz vermekten, katkıda bulunmuş olmaktan dolayı kendimizi hem mutlu hem de ayrıcalıklı insanlar olarak görüyoruz.

Âsım'ın nesli olmanın ve yeni Âsım'lar yetiştirme çabasının bayraktarlığını yapabilmek bizim için en büyük bahtiyarlıktır.

Bu vesileyle "İlim Yayma Cemiyetimiz" adına Ankara şubesini de temsilen bu güzel davete iştiraklerinizden dolayı hepinize tekrar tekrar teşekkürler ediyor, saygılar sunuyorum...

Selim Cerrah
İlim Yayma Cemiyeti
Ankara Şubesi
Başkan Yardımcısı

Muhterem milletvekillerimiz, gönüllü kuruluşların değerli temsilcileri, aziz gençler!

Mehmet Âkif'le ilgili belki de Türk edebiyatının en renkli biyografi kitabını yazmış olan Mithat Cemal Kuntay şöyle bir ifade kullanıyor: *Onu sevmenin, onunla dostluk kurmanın zor olduğu günler geçirdik...*

Mithat Cemal'in bahsettiği günler, elbette hemen aklımıza geliyor ki 1920'ler 1930'lar,1940'lar Türkiye'sidir. Elbette, o zamanlar Mehmet Âkif'e muhabbet izhar etmenin zor olduğu günlerdi. Fakat, bu zorluğun zaman zaman küçük dalgalar halinde, bazen de büyük dalgalar şeklinde sonraki yıllarda da tekrarlandığını hepimiz hatırlıyoruz. Mesela son defa bundan nerdeyse 10 yıl önce böyle bir dalga geldi. O zaman da Mehmet Âkif'le dost olmanın, onu sevmenin zor olduğu günler geçirdik ve o güne kadar Mehmet Âkif'ten çok bahseden, şiirlerini gürül gürül okuyan birçok kişinin o günden sonra seslerini kıstıklarını, bazılarının ortalıkta görünmediklerini hatırlıyorum. Bir daha o günlere dönmemek için, bir daha Mehmet Âkif'i sevemeyeceğimiz ortamlar oluşmaması için onu sürekli gündemimizde tutmak, onu vefatının üzerinden 70 yıl küsur geçtikten sonra da millet hâfızasında yaşatmak için gerçekten ciddi, kalıcı işler yapmamız lâzım.

Elbette Mehmet Âkif'i anmak için zaman zaman toplantılar yapılıyor. Bilhassa vefat yıldönümlerinde ve İstiklâl Marşı'nın kabul edilişinin yıl dönümü olan 12 Martta. Bunlar güzel ve bütün Türkiye'de yaygın bir heyecan meydana getiriyor. Ama işin ilmî, fikrî yönünü de ihmal etmemek lâzım. Bu hususta doğrusu biraz geç kalmış sayılabiliriz. Türkiye Yazarlar Birliği'nin ilk kuruluş yıllarında böyle toplantılar yapmıştık. Bir hayli fâsıladan sonra geçen sene ilk defa "Mehmet Âkif Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik" başlığı altında bir bilgi şöleni düzenledik. Sempozyum karşılığı olarak bilgi şöleni dedik. Geçen sene Millî Eğitim Bakanımız "bilgi şöleni"ne itiraz etti ama biz bu itirazı pek makul bulmuyoruz. Gerçekten ilmî bir ziyafetti bu. Şölen, ziyafet anlamına geliyor malumunuz. Mehmet Âkif'le ilgili olarak güzel bir ilim ve fikir ziyafetini burada iki gün hepimiz yaşayacağız. Bilgi şöleni tabirini bu sene de bu yüzden kullanıyoruz. İkincisinde başlığı değiştirdik ama elbette ki merkezde yine Mehmet Âkif bulunuyor.

Geçen seneden bu seneye değişen bazı şeyler var Mehmet Âkif'le ilgili. Biz yıllardır Mehmet Âkif'i resmiyet nezdinde de halktan gördüğü itibarı görmesi için uğraşıyoruz. Bunu gerçekte "mücadele" kelimesiyle ifade etmemiz gerekiyor ve ilk defa vefatının 50. yılında 1986 yılında Mehmet Âkif bütün Türkiye'de resmî olarak anıldı. Biz bunun için iki sene öncesinden çalışmalara başladık. Vakıf kurduk, kamuoyunu oluşturmaya çalıştık. Kenan Evren'in Cumhur-

başkanı, Turgut Özal'ın Başbakan ve Mesut Yılmaz'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde, Türkiye'yi yöneten bu üç kişi Mehmet Âkif Ersoy'un vefatının 50. yılında bir nevi iade-i itibar sayılabilecek şekilde bir toplantıda bulundular ve Mehmet Âkif'in 50. yılı böylece başlamış oldu. Fakat 51. yıldan itibaren o muhteva unutuldu.

Biz istedik ki Mehmet Âkif bu topluma yaptığı hizmetlerden ötürü ve İstiklâl Marşı gibi bir metni milletine ve devletimizi armağan ettiği için sürekli anılan kişiler arasında yer alsın. Bunun içinde yıllardır uğraşıyorduk. Hükümetlere, Meclis başkanlarımıza gönüllü kuruluşların desteklerine de alarak müracaatlarda bulunuyorduk. Bu sene, başbakanımıza ve hükümetimize müteşekkiriz ki 12 Mart millî günlerimiz arasına katıldı. TBMM, 12 Martın İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif günü olarak kutlanması yönünde bir kanun çıkardı. Bütün ilgililere, emeği geçenlere huzurlarınızda teşekkür ediyoruz. Bundan sonra Mehmet Âkif resmen Türkiye'nin her yerinde -elbette gönüllü kuruluşlar bu işin içinde her zaman bulunacaklardır çünkü onların katacağı heyecana her zaman ihtiyaç var- devlet tarafından resmen hatırlanacak ve bütün ülkede toplantılar yapılacak. İnşallah önümüzdeki 12 Mart'ta böyle bir başlangıca hepimiz şahit olacağız.

Bu gerçekten memnuniyet verici bir gelişme. Böyle bir sonuca ulaşılmasında Türkiye Yazarlar Birliği gibi bir meslekî gönüllü kuruluşun rolünün olması bizi gururlandırıyor. Mehmet Âkif'le ilgili biraz önce Hicabi Bey'in belirttiği gibi yapmamız gereken çok şey var. Onun fikir ve şiir cephesinin, kişiliğinin diğer yönlerinin bizim yaptığımız sempozyumlar, bilgi şölenleri tarzında geniş katılımlı toplantılarla açıklığa kavuşturulması, yeniden topluma mal edilmesi çalışmaları önemli yere sahip. İşte şimdi bu tarz toplantıların ikincisini yapıyoruz.

Geçen sene, belki unutmuş olabiliriz; böyle bir bilgi şöleni yapılması için epeyce gayret sarfettik. Ankara'daki bütün resmî, gayri resmî kuruluşlarla temasa geçtik. Öyle bir an geldi ki bunu maddî sebeplerden ötürü yapamayacağımız kanaatine vardık. Biraz önce salonumuzu teşrif ettiler, değerli Polatlı Belediye Başkanımız Yakup Çelik bize bu sırada gerçek bir destek verdi. Bu destekten sonra diğer gönüllü kuruluşlar Memur-Sen, Eğitim-Bir-Sen, MÜSİAD Ankara Şubesi, Sağlık-İş hatta içinde bulunduğumuz, şimdi salonundan istifade ettiğimiz Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, bu toplantının yapılması yönünde desek sağladılar ve ilk adımı böylece attık, birinci bilgi şölenimizi gerçekleştirdik. Ve akabinde, arayı soğutmadan kitabını da yayınladık. Yani konuşulanlar sadece salonun dar çerçevesi içinde kalmadı. Kitap olarak ta kamuoyuna, ilgililere sunuldu.

Bu sene ikinci kapsamlı toplantıyı yapmak için harekete geçtiğimizde gerçekten bizim için çok önemli bir destek kendiliğinden ortaya çıktı. Bu da *İlim Yayma Cemiyeti*'nin desteğidir. İlim Yayma Cemiyeti, hepimizin malûmudur en köklü en eski gönüllü kuruluşlarımızdan biridir. 1950'lerde kurulmuştur. Bugüne dek binlerce, onbinlerce Âsım yetiştirmiştir. Bu Cemiyetimizin gayretleri, hizmetleri sonucu sayısız Âsımlar yetişmiştir. Onlar böyle bir alanda, eğitim alanında hizmet veriyorlar ve dediğim gibi Âsımlar yetiştiriyorlar. Yetiştikten sonra da, yetişkinlerin de eğitimlerinin sağlanması lâzım, işte TYB yetişkinlere yönelik kültürel faaliyette bulunuyor. Ve ilk defa bu iki eğitim faaliyeti böylece birleşmiş oldu. İlim Yayma Cemiyeti'nin değerli yöneticilerine huzurlarınızda binlerce teşekkür ediyorum. Böyle bir başlangıcın arkasının geleceğini, merhum Mehmet Âkif'le ilgili bilhassa bu tür çalışmaların, belki başka etkileyici çalışmaların, topluma kazandırılacağını ümit ediyorum.

Elbette başka büyüklerimizle ilgili, müşterek önemli konularımızla ilgili faaliyetlerde işbirliği için de bu bir başlangıç olabilir. İnşallah böyle bir başlangıcı hep beraber yaşıyoruz. Gelecekte de bunun tesirlerini hep beraber hissedeceğiz.

Efendim Mehmet Âkif'le ilgili olarak, ben burada konuşmak istemiyorum, çünkü iki günümüz tamamen Mehmet Âkif'e hasredilmiştir. Mehmet Âkif'in birçok yönüyle ilgili çok değerli hocalarımızın, ilim ve fikir adamlarımızın bildirileri var.

Mehmet Âkif, son günlerde alınan mesafeye rağmen ne yazık ki üniversitelerimizde henüz görülmemektedir. Biz 70. yıldan bir yıl önce, yani bu günden iki sene önce Türkiye'deki bütün resmî ve gönüllü kuruluşlarla yazışma yaptık. Buna üniversiteler de dahildir. Üniversitelere de müracaatta bulunduk, bu sene Mehmet Âkif'in vefatının 70. Yılı, bu iyi bir vesiledir, diye. Bu önemli şairimizi, düşünürümüzü, şahsiyetimizi anmak için üniversitelerimizin de seferber olması gerekir diye. Ne yazık ki hiçbir üniversitemiz o günden bugüne benim bildiğim, belki bilmediğimiz olur ama, sanmıyorum, Mehmet Âkif'le ilgili hiçbir çalışma, faaliyet yapmadı. Ama öyle zannediyorum önümüzdeki yıllar üniversitelerimizin de Mehmet Âkif'i tanıdığı, kabul ettiği, üzerinde yoğun olarak çalıştığı merkezler haline gelecektir, bunu kuvvetle ümit ediyorum.

Tabiî hatırlamamız gereken bir şey daha var, yine geçen yıl içinde Mehmet Âkif'in ismi bir üniversiteye verildi, bu da çok güzel bir başlangıçtır. Burdur'da kurulan üniversite Mehmet Âkif'in ismini taşıyor. Malûmunuz, Birinci

Meclis'te Mehmet Âkif Burdur Milletvekiliydi. Bu da bir kadirşinaslıktır. Ama bu ismi taşıyan üniversitede de, belki bir başlangıç hâli olduğu için, bir faaliyet göremiyoruz. Eğer toplantı programımızı gözden geçirdiyseniz, içine kapanmış Türkiye üniversitelerinin Mehmet Âkif'le ilgili birikimlerinin de bu toplantılarla yansıtıldığını göreceksiniz. Ondan fazla üniversitemizin değerli mensupları, Erzurum'dan Adapazarı'na kadar onu aşkın üniversiteden hocalarımız, iki gün boyunca bizimle birlikte olacaklar ve bize tebliğlerini sunacaklar. Bunun da bir kazanç olduğunu düşünüyorum. Çünkü bizim değerli ilim adamlarımız kürsülerinin arkasında biraz kayboldular gibi. Elbette o gençleri yetiştirmek, onlara bilgi aktarmak çok önemli bir faaliyet ama o bilginin aynı zamanda kampus, külliye dışına çıkması, halka mal olması gerekmektedir. Şu anda öyle bir vazife de üstlendiğimiz için büyük bir mutluluk duyuyorum.

İnşallah bilgi şöleninin önümüzdeki yıl üçüncüsünü, ömrümüz vefa ederse sonraki yıllarda dördüncüsünü, beşincisini... yapacağımızı ümit ediyorum. Hatta bir iki gün değil, üç gün, beş gün sürecek toplantılar yapacağımız günlerin geleceğini ümid ediyorum. Bu güzel başlangıcın öyle bir sonuca doğru gideceğinin ümidi içindeyim.

Değerli arkadaşlar; toplantımız bir ney dinletisiyle açıldı. Merhum Mehmet Âkif, bilenler elbet burada vardır, çok ünlü neyzenlerimizden Neyzen Tevfik'ten ney üflemeyi öğrenmiş. Arkadaşlarının ifadesine göre, iyi ney üflermiş; biz onun hatırasına öyle bir başlangıç yaptık, güzel oldu.

Mehmet Âkif için kullanılan sıfatlardan birisi "Kur'an şairi"dir. O gerçekten, bütün Safahat'ın satır aralarında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflere dayanarak sözünü söylemiştir. Tabiî ki onun Kur'an mealleri ve tefsir metinleri olduğunu biliyoruz ve yine o sebeple de onun hatırasına Kur'an-ı Kerim okuyarak toplantımızı ziynetlendirmiş olduk. Böyle güzel bir başlangıç yaptık, inşallah bu başlangıcın arkasından bu açılış konuşmalarından sonra ilmî bildiriler huzurlarınıza gelecek.

Burada gerçekten bir ilim ziyafeti, fikir ziyafeti içinde olacağız. Ben sözlerimi daha fazla uzatmayacağım. Bu toplantının yapılmasından, yapılıyor olmasından büyük mutluluk duyuyorum. Emeği geçen bütün arkadaşlarımıza, dostlarımıza, ilgilenen bütün kardeşlerimize huzurlarınızda teşekkürü borç biliyorum. İnşallah önümüzdeki yıllarda daha kapsamlı, daha büyük bilgi şölenleri düzenlemek umuduyla hepinize saygılar sunuyorum.

D. Mehmet Doğan
Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmet Âkif Ersoy
Araştırmaları Merkezi
Başkanı

Bilgi Şöleni
29-30 Aralık 2007

1. Oturum

29 Aralık 2007 Cumartesi 13.30-15.30

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu**

Ali BİRİNCİ, Prof. Dr.
"Mehmet Âkif'in tahsil hayatından bir isim: Hoca Mehmet Kadri Efendi"

Berat DEMİRCİ, Dr.
"Milliyetçiliğin ontolojisi olarak Mehmet Âkif"

Turan KARATAŞ, Doç. Dr.
"Safahat, ilk kitap ilk göz ağrısı"

Caner ARABACI, Doç. Dr.
"Mehmet Âkif'in Mısır hayatı üzerine"

Suat CEBECİ, Prof. Dr.
"Mehmet Âkif'in İslâm'ı anlayışı ve sunuş tarzı"

Mehmet Âkif'in tahsil hayatından bir isim

Hoca Mehmet Kadri Nâsıh Efendi

Ali Birinci
Prof. Dr., Polis Akademisi

Jöntürklerin ulema takımının en dikkate değer simalarından biri de gazeteci ve yazar Hoca Kadri Efendi veya tam ismiyle Hoca Mehmet Kadri Nâsıh'tır.[1]

1- Doğumu ve tahsil hayatı:

Jöntürklüğün nevi şahsına münhasır denmeye lâyık nadir şahsiyetlerinden[2] biri, belki de birincisi olan Hoca Kadri Efendi, Boşnak asıllı olup Hersek köylerinde birinde doğdu (1855).[3] Çocuk yaşta Koniça'ya gitti. Yazları köyünde koyun çobanlığı yapıyor, kışları da okuyup yazmak için büyük bir gayretle çalışıyordu. Bütün arzusu ise üç lisan üzere neşriyat-ı İslâmiye ile meşgul olmaktı. Yirmi yaşında Türkçe öğrenmeğe başlamıştı.[4] V. Murad'ın tahta çıkışından (30 Mayıs 1876) birkaç ay önce bahar başlangıcında yirmi bir yaşında İstanbul'a giderek bir müddet Fatih medreselerinde okuduğu hakkında, delilden mahrum bir rivayet vardır. Ancak üç sene okuduğu Darülmuallimîn'den 1881'de, yirmi altı yaşında, birincilikle mezun olduğu bilinmektedir.[5]

---

1 Kısa bir hayat hikâyesi için: Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. 12, s. 2814- 2818

2 Hoca Kadri Efendi'ye ilk defa dikkati çeken bir yazı için: Cahit Tanyol,"Tanımadığımız Bir Türk İdealisti: Hoca Kadri Efendi", *Cumhuriyet*, Nu.11433 (26 Mayıs 1[illegible]), s. 2. Cahit Tanyol bu yazıda hayatına dair verdiği bilgileri daha sonra da [illegible] almıştır: *Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu*, İstanbul, 2003, 168 s, Gendaş [illegible]

3 Kendisi Rumi 97'de (1876) yirmi altı yaşında Darülmuallimîn'den mezun [illegible]nu yazıyor: Mehmet Kadri Nâsıh, *Serayih*, Paris, 1911, s. 9

4 Mehmet Kadri Nâsıh, *Serayih*, Paris, 1911, s. 8, 36

5 Mehmet Kadri Nâsıh, *Serayih*, s. 8- 9

2-Meslek hayatı, yurtdışına firarı ve Mısır seneleri:

Hoca Kadri mezuniyetinden sonra İstanbul rüştiyelerinde on altı sene muallimlik yaptı.[6] İfadesine göre kendisi de Türk yazarlarından Ziya Paşa ve Nâmık Kemal'i okumuştu.[7]Mısır ve Paris senelerinde Arapça, Farsça ve daha sonra öğrendiği Fransızca'dan başka Paris'te Darülfünun'a devam ettiği ve bu lisanlara ilâveten İngilizce ve Rusça da öğrendiği ifade edilmektedir.[8]

Hoca Kadri'nin ders verdiği rüştiyelerden biri de Fatih Merkez Rüştiyesi'ydi. Buradan mezun olan (1889) Mehmet Âkif'in şahsiyeti üzerinde derin bir tesir bıraktığı hususunda bütün yazarlar müttefiktir. Âkif'in en çok sevdiği ve ismen zikrettiği hocası olmuştur.[9] Hocasından şöyle bahsediyordu[10]: "*Bu seyyar hocaların en mühimmi son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir. Hoca Kadri Efendi Abdülhamit devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindendir. O devirde evvelâ Mısır'a kaçtı. Orada Kanun-ı Esasî gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Paris'te Harb-i Umumî ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zât. Aslen Herseklidir. İngiliz Kerim Efendi'den, Hoca Tahsin Efendi'den okumuş. Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli. Fransızca da öğrenmişti. Paris'te ilerletmiştir. Bu zât lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın alelâde nasihati bile tesir eder.*"

1895 baharında İstanbul'da kurulan ve 1 Aralık 1895'ten itibaren Paris' adına *Meşveret* gazetesi neşredilen Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurt dışındaki faaliyetleri, gençlerin yanı sıra bu on altı senelik kırk yaşındaki muallimi de tesir altında bırakmış olmalıdır. Esasen daha yurtdışına kaçmadan öne Laleli'de, Yeşil Tulumba kahvehanelerinde Fransızca çalışıyor, siyasî sohbetlerde bulunuyordu.[11] Hoca Kadri firar hususunda fazla bir tereddüt göstermemiş, muallimliğinin on altıncı senesinde, 1896'da İstanbul rüştiyelerine veda ederek Mısır'a kaçmıştır. Onun önce Paris'e, daha sonra Mısır'a geçtiği yolundaki iddialar[12] doğru değildir. Mısır'a firar ettiği zaman en yaşlı Jöntürklerden biri ve belki de birincisiydi. Hakkındaki mahkeme kararlarında (15 Ocak 1902) yaşı ve şemaili hakkında *"orta boylu, sarı benizli, kuru çehreli, kırca sarı sakallı, şişman, elli beş yaşlarında fi'l-asl Boşnak taifesinden"* olduğu bildirilmişti[13].

Hoca Kadri'nin Kahire senelerine dair Bekir Fahri[14] tarafından yapılan bir başka tasviri de yine aynı minvaldedir: "*Köşede gür sakalı üzerinden sarkan nargilenin marpucu ağzında sıkışmış yazı ile meşgul... muallim iri vücudu, pejmürde hâliyle muttasıl yazıyordu Ara sıra, ayakta dolaşan Rum garsonu çağırır, nargilesini ateşini değiştirir, bir müddet yumuk gözleriyle kahvenin geniş kapısından dışarıya dalgın baktıktan sonra başını yüzüne kadar yükselttiği kâğıdın arkasına saklardı.*"

---

6 Mehmet Kadri Nâsıh,*Serayih*, s. 26, 43. Darülmuallim muallimleri arasında görülen Kadri Efendi'nin de Hoca Kadri olma ihtimâli bulunmaktadır: *Sâlnâme*- 1302, s. 399

7 Bu bilgileri kendisi vermektedir: *Serayih*, s. 8- 9

8 Abdülahrar Tahir, *Mâlûmu İlâm*, Mısır, 1908, arka kapak yazısı. Müstear Abdullah Cevdet'indir

9 Bu tesir hakkında: M. Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1956, s. 33 ve dipnot.

10 Nakleden: Eşref Edip (Fergan), *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1357- 1938, C.I, s. 517- 518, 537- 538 ve daha sonraki iktibas: M. Orhan Okay, *Mehmet Âkif*, Ankara, 1989, s. 6

11 Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul, 1960, s. 35- 36

12 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri* 1895- 1908, Ankara, 1964, s. 139- 140

13 *Ceride-i Mehakim-i Adliye*, Nu. 28 (2 Kânun-ı sânî 1317), s. 1

14 Bekir Fahri (Idiz), *Jönler*, İstanbul, 1326, s. 32

Hoca Kadri, Jöntürklük hareketine ilk katılanlardan[15] biri sıfatıyla Mısır'da bulunduğu esnada (1896-1901) ve bilhassa ilk senelerde hareketin en mühim kalemlerinden biri oldu.[16] Kendisinden önce Mısır'a gelen ve *Kânun-ı Esasî* gazetesini[17] çıkarmaya başlayan Şeyh Alizâde Hoca Muhittin'in çevresine dahil oldu.[18] Hoca Muhittin ile Hoca Kadri'nin rengini verdikleri Mısır şubesi İttihat ve Terakkî'nin *ulema ağırlıklı"* olarak tavsife en yakın şubesiydi. Bu şubenin en güçlü bir şube olarak dikkati çektiği zamanlardı.[19] Bu şubenin yabancı müdahalesine karşı olduğu yorumu doğru olsa bile yabancı himayesine karşı olmadığı ve bizzat Hoca Kadri'nin, tıpkı Mısır'da şahit olduğu gibi İngiliz himayesine taraftar olduğu hakkında bizzat kendi kitabında çok dikkate değer deliller bulunduğu biliniyor.[20] Kahire şubesinin reisi Hoca Kadri, kâtibi Rodoslu Salih Cemal, sandıkkârı ise Ali Ziya (Salman, öl. 1950)) Bey'di.[21] Salih Cemal matbaanın ve gazetenin de sahibiydi ve cemiyetin merkezine (Paris) mâlî bakımdan bir hesap verme ihtiyacı da duymuyordu. Salih Cemal'in 2 Aralık 1897'de bütün neşriyatını tâtil ve basılan risâle ve gazetelerin İstanbul'a tesliminden sonra müstakil hareket ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan pazarlıklar neticesinde *Kanun-ı Esasî* gazetesinin kapatılması karşılığında bin İngiliz lirası alınmıştı. Bu para Hidiv Abbas Hilmi tarafından, Mısır Divan-ı Türkî başkâtibi İzzet Bey vasıtasıyla Rauf Ahmet (Hotinli) Beye verilmiş ve Jöntürkler arasında büyük bir ihtilâf sebebi olmuştu. Cemiyet nâmına görüşmelerde bulunan İshak Sükûtî ile Ahmet Reşit beyler ile Ahmet Celâlettin Paşa'nın mutemedi Karadağlı Milo ise Süleyman Bey ismiyle müzakerelerde bulunmuştu.[22]

Salih Cemal, İttihat ve Terakki merkezi tarafından risâle ve kitap baskısından elde ettiği paraları tamamen hesabına geçirmekle suçlanıyordu ve merkeze karşı mücadelesinde ise en büyük desteği de Hoca Kadri'den görüyordu.[23] Diğer taraftan kendisinin dürüst bir vatan evlâdı olduğunu beyan edenler de vardı.[24] Matbaatü'l-Osmaniye'ye merkezin el koyma mücadelesi başlattığı 1899 baharında Mısır şubesi Hoca Kadri ile Salih Cemal'den[25] ibaret bulunuyordu. Eski Kânun-ı Esasî Matbaası'nı kurtarmak için Cenevre şubesi Tunalı Hilmi'yi Kahire'ye göndermişti (Nisan 1899). Ancak çok alıngan, ilim sahibi, yaşlı ve en kıdemli olduğu için muhataplarından daima hürmet bekleyen Hoca Kadri ile son derece hürmetkâr bu lisanla konuşmuş olmasına rağmen bir netice elde edememiş, hatta cemiyetin evrak ve muhabere kayıtlarına bile bakamamıştı. Bu arada matbaaya bazı Jöntürklerın yardımıyla girerek el koyma teşebbüsü de işin mahkemeye

15 M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* 1899- 1902, İstanbul, 1986, s. 178, dn. 35. Hanioğlu, Leskovikli Mehmet Rauf'un (Kırçak, 1879- 30 Ekim 1952) kıymetli bilgiler ihtiva eden kitabına (*İttihat ve Terakki Cemiyeti Ne İdi*, İstanbul, 1327, s. 17) dayanarak bu hükmü veriyor. Bu hüküm doğru olmakla beraber M. Rauf'un bu sayfasında ve hatta bu kitabının hiçbir yerinde Hoca Kadri'nin ismi geçmemektedir.

16 Yazı yazdığı gazeteler için: Avram Galanti, *Küçük Türk Tetebbular*, İstanbul, 1925- 1341, s. 134- 135

17 Kanun-ı Esasî gazetesi Mısır Komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yaveri Ahmet Saip'in nakit desteğiyle çıkarılıyordu ve Rauf Ahmet (Hotinli) ile Hoca Kadri de yazı işlerini deruhte ediyordu. Bu bilgi için: Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1948, s. 119. Şerif Mardin (age, s. 117) gazetenin sağ kanatta bulunduğunu ifade ediyor.

18 Hoca Muhittin, *Hürriyet Mücahedeleri yahut Firak ve Menfa Hâtıraları*, İstanbul, 1326, s. 3. 16 Nisan 1930 tarihinde irtihâl eden Hoca Muhittin'nin irtihâli için: Cumhuriyet, Nu. 2138 (19 Nisan 1930), s. 4

19 M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 243- 144

20 Bu isimlendirme için: M. Şükrü Hanioğlu,*age*, s. 247. İngiliz himayesi hakkında: *Serayih*, s. 283- 284, 312. Bu kitaptan yapılan iktibaslar için: Ali Birinci, *Tarih Yolunda*, İstanbul, 2001, s. 120- 121

21 Ali Ziya hakkındaki bilgiyi Ömür Çelikdönmez'e borçluyum.

22 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1948, s. 119

23 " İttihat ve Terakki- Bahattın Şakir Beyin bıraktığı vesikalara göre), *Milliyet*, Nu. 2951 (30 Mayıs 1934), s. 2

24 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 1945, s. 130

25 Salih Cemal, İshak Sükûtî ile Çürüksulu Binbaşı Ahmet Beyi Rodos'tan kaçıran buralı bir posta memuruydu. Bu bilgi için: Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 110, dn.

intikaline ve tâtiline sebep olmuş[26]; dâvayı ise Salih Cemal kazanmıştı. Mısır şubesi reisi olarak Hoca Kadri, matbaanın kendi emrinde ve kendisine bir mürit sadakatiyle bağlı olan Salih Cemal'ın idaresinde kalmasında ısrar etmişti.[27] Zaten sarayla yapılan pazarlık neticesinde *Kânun-ı Esasî* kapatıldıktan sonra resmen Cemiyet adına kayıtlı bulunmayan matbaayı Salih Cemal kabüllenmişti.[28] Bu arada *Kanun-ı Esasî* yerine cemiyet, 3 Eylül 1899 tarihinden itibaren, *Hak* gazetesini çıkarmaya başlamıştı.[29] Salih Cemal ise *Kanun-ı Esasî'ye ilâve* diyerek *Hakk-ı Sarih* ismiyle ikinci bir gazeteyi, kendi adına, dört sayı kadar çıkarmıştı.[30]

Matbaa meselesinde en ziyade mesuliyet payı tabiatıyla Hoca Kadri'ye çıkarılıyordu. Hoca Kadri'nın merkezden müstakil davranmasında 1897 anlaşmasında isteklerinin yerine getirilmemesinin payı olmalıdır. *İstinsaf* isimli eseri için 600 lira verilmesini ve birikmiş maaşlarının tediyesini istemiş, ancak alamamıştı Bunun mesuliyetini ise cemiyet adına arabuluculuk yapan Ali Suat'a[31] yüklemiş ise de sonradan dostluk göstermişti.[32] Bu sırada Salih Cemal ile kendisine, şubeye verilen iki yüz liradan başka Cenevre'den iki bin frank daha gönderilmişti. Matbaa dâvâsını kaybeden Cemiyet 1899 sonbaharında Mısır şubesini yeniden teşkilâtlandırdığı zaman Hoca Kadri ile Salih Cemal'ı teşkilât dışında bırakmıştı. Nitekim akim kalan Brindizi kongresine davet edilenler arasında Hoca Kadri ile Salih Cemal'in davet edilmemeleri bu bakımdan mânîdardır.[33] Bu bakılmadan kendisini artık Jöntürklüğün müstakil bir mensubu olarak kabül etmek gerekir.[34] Esasen başta ben zaten hep müstakil bir hareket içinde olan Hoca Kadri bu sırada kendi adına zaman zaman *Havâtır* isimli kendi gazetesini (1898- 1900) çıkarıyordu.[35] Bu gazetede fikirlerini İslâmî delillere dayandırmasının Saray'ı ürkütmesi tabiî bir hâdiseydi.[36]Öyle anlaşılıyor ki, 1899 parçalanmasının en mühim sebebini sayardan alınan 1.000 liranın paylaşılmasındaki anlaşmazlıklar teşkil etmişti. 1899 sonrasında cemiyetin en tesirli ve tehlikeli düşmanı olan Hoca Kadri'nin bu sırada (14 Aralık 1899) İstanbul'dan iki oğluyla firar eden Damat Mahmud Paşa'nın Jöntürklüğün başına geçmesinden yana olduğu dikkati çekiyordu.[37]Mizancı Murat Beyin Avrupa'dan dönüşünü tasvip etmemiş ve bu dönüş üzerine Ahmet Rıza'nın sebat ve metanetinden bahseden yazılar yazmıştı.[38]

3- Paris seneleri ve ölümü:

Hoca Kadri'nin Mısır'dan ne zaman ayrıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak gazetesi *Havâtır'ın* bilinen son sayısını (Nu.16,25 Şubat 1316- 10 Mart 1901) çıkar-

26 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 111- 114
27 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 111; M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 568- 569
28 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s.110, 113- 114, 125
29 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 114
30 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 150
31 Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönen (Mehmet) Ali Suat Türkçe'de üslûp sahibi bir yazardı. Hayat hikâyesi için: Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, İstanbul, 2001, s. 109- 132
32 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 118
33 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 130
34 M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 333
35 Bu gazete için "cedide-i hususiyem" demektedir: *Serayih*, s. 15
36 M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 289
37 M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 346, dn.906
38 Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 117

dıktan ve bu sıralarda en samimi dostu Salih Cemal'in ölümünden sonra Mısır'dan en geç 1901 senesinin sonunda ve belki de1902 senesinin ilk aylarında ayrılmış olduğu muhakkaktır. Çünkü yakın dostu Salih Cemal'in bu sıralarda ölümü üzerine artık Mısır'daki en büyük bağı da kopmuş oluyordu. Diğer taraftan hakkında Mısır Hidivi'nden İstanbul'a 22 Aralık 1901 tarihindeki Yıldız'dan Sadâret'e gönderilen bir tezkirede ise Ramazanda Yıldız civarına dinamit vaz'ı için Dâmât Mahmut Paşa ile Hoca Kadri'nin, Siret[39] nâm şahsı dinamit almak üzere, Avrupa'ya gönderdikleri yolunda bir telgraf çekilmişti.[40]

Hoca Kadri Efendi, gittiği Avrupa'da da alâka merkezlerinden biri ve belki de birincisi olmuştu. Cazip şahsiyeti ve belki de karmakarışık ve serâpa muhalif fikirleri bu cazibesinin en büyük sebebi olarak görülebilir. 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Jöntürk Kongresi'ne katılanlardan biri de odur.[41] Bu kongreye Mısır, Bulgaristan, İsviçre (Cenevre) ve Avrupa'nın diğer memleketlerinden gelmiş bulunan kırk yedi kişi katılmıştı. Bunlar Türk, Arap, Rum, Arnavut, Yahudi, Ermeni, Çerkez ve Kürt idi. Hoca Kadri kongrede Ahmed Rıza, Halil Ganem[42], Ahmet Ferit (Tek), Dr. Nâzım ve Silistreli Mustafa Hamdi (erkân-ı harp yüzbaşısı)[43] ile beraber, yabancı müdahalesine karşı çıkmıştı. Hoca Kadri de Merkeziyet taraftarları arasındaydı.[44]

Hoca Kadri'nin Paris hayatı ölünceye kadar devam etti. Bu müddet zarfında Paris'ten, muvakkaten de olsa, ayrıldığına dair herhangi bir bilgi de yoktur. Herhâlde bu şehirden hiç ayrılmadığını kabul etmek gerekiyor. Ancak Paris'te, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, tamamen müstakil bir hâlde bulunuyor; zaten çevresinde müritlerinden başka birine tahammül edemeyen ve kalabalıktan hiç hoşlanmayan Ahmet Rıza'nın reisi olduğu İttihat ve Terakkî'ye de, diğer herhangi bir cemiyete de girmek yolunda en ufak bir arzu duymuyordu. Başta *Meşveret* olmak üzere bu devrede herhangi bir gazetede ve mecmuada yazı yazdığı hususunda en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. *Meşveret*'teki yazılarından bahsedenler[45] Hoca Kadri'yi bir başka Mehmed Kadri ile karıştırmaktadırlar.[46] Üstelik yazının basıldığı 1 Aralık 1895 tarihinde onun yurtdışında olduğu hususunda en ufak bir ihtimal bile bulunmadığı unutulmamalıdır.

Herhangi bir teşkilât bağından tamamen âzâde olmasına rağmen Hoca Kadri Jöntürklüğün ilk safında bulunan mühim isimlerinden biri olarak kalmıştır. Paris'te kendisine hayran olan gençlerden Yahya Kemal'in, müşkülpesentliğinin istisnası olarak, sitayişle

39 Burada zikredilen Hüseyin Sîret Özsever'dir. Hâtıralarını yazdığı biliniyorsa da henüz basılmamıştır.

40 BOA- YEE, Zarf nu. 120, karton nu. 5, kısım nu. 11, evrak nu. 1324; Ahmet Bedevi Kuran, 1948, s. 183

41 Ahmet Bedevi Kuran, 1945, s. 151

42 Halil Ganem(Beyrut, 1846- Paris,23 Haziran 1903) Marunî Araplardandı; Ölümü üzerine yazılan bir yazı için: Ahmet Rıza," Halil Ganem", *Mechveret*, Nu. 142 (1. Juillet 1903), s. 1-2

43 Hamdi Bey, Osmanlı İttihat ve Terakki'nin 1895 senesindeki kuruluş çalışmalarında ismi zikredilen Batumlu Mustafa Reha'nın Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde sınıf arkadaşı olan topçu erkân-ı harp yüzbaşı Silistreli Mustafa Hamdi'dir. Şeref vapuru ile 1897'de Fizan'a sürülen yetmiş yedi Jöntürk arasındadır ve bu hâdise hakkında tiyatro şeklinde bir kitap neşretmiştir: *Aff ile Mahkûm yahut Şeref Kurbanları*, Mısır, 342+7 s.Osmanlı Matbaası . Bu kitabının ismi aynı vapurla sürülen Ali Fahri'nin *Emel Yolunda* isimli kitabının yeni baskısına, garip bir tasarrufla, verilmiştir. Bu ikinci kitapta da Mustafa Hamdi sürülenlerin ilk sırasında zikredilmiştir: Ali Fahri, *Şeref Kurbanları* (Haz. Ali Buğra- Mehmet Kuzu), İstanbul, 2007, s. 60 Cemiyetin Kuruluş çalışmaları için: Ali Birinci, *Tarih Yolunda*, s. 45- 53. Erkân-ı Harbiye'nin bu sınıfı için: Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi* 1846- 1965, Ankara, 1966, C.I, s. 187- 188

44 " Le Congrès des Libèraux Ottomans", *Mechveret*, Nu. 126 (15 Fevrier 1902), s. 3; Ali Haydar Midhat, *Hâtıralarım* 1872- 1946, İstanbul, 1946, s. 168

45 M. Şükrü Hanioğlu, age, s. 243

46 Bu ikinci Kadri Mehmet Kadri isminde başka bir Jöntürktür ve Türkiye'de Meclis-i Mebusan (Kahire, 1907, 363 s) isimli mühim bir kitabın yazarıdır. Başka bir kitabı da *Türkiye'de Sansür Eğlenceleri* isimli tercümesidir.

bahsettiği nâdir insanlardan biri, belki de birincisi Hoca Kadri olmuştur.[47] Zaten Paris'teki hayatı hakkında en mühim bilgi kaynağı olarak da ortada sadece bu genç şairin yazdıkları bulunmaktadır.

"Bu zat Boşnak'tı ve Fatih medreselerinde tahsil görmüş, (Genç Türkler) arasında daha o zaman bir ehemmiyet kazanmış, nihayet Mısır'a kaçmış, orada Kânun-ı Esasi gazetesini çıkarmış, Abdülhamid'in hal'ine dair fetvalar neşretmiş, nihayet yavaş yavaş neşriyattan ve doğrudan doğruya hareketten bezmiş, Paris'te ücra bir sokağa çekilmiş bir zattı. Hoca Kadri Efendi her gün öğleden akşama kadar bir kahve köşesinde vaktini geçirir ve orada ziyaret olunurdu. Asâbî, huysuz, su ve hamam görmez, gayet pis, fikirleri karışık, fakat emsali nâdir görülür derecede faziletkâr bir insandı. Mevkie paraya istiğnası mutlaktı. Tab'an muhalif doğmuştu. Yaşadığı müddetçe her hükümete var kuvvetiyle muhalefet etti."

Yahya Kemal'in anlattıklarına bakılırsa Hoca Kadri'nin Paris hayatı bir siyasî muhaliflikten ziyade, bir siyasî dervişlik ve mürşitlik manzarası gösteriyordu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da Hoca Kadri İstanbul'a dönmeyi hemen hemen hiç düşünmemişti.[48] Ancak bir ara Hüsnü Sadık (Durukal), kendisinin aşırı ısrarları üzerine dönmeye razı olduğunu, ancak kendisi acele dönmek zorunda kalınca bu kararının gerçekleşmediğini bildirmektedir.[49]Bu devrede O'nun yeni düşmanları bu defa da dünkü siyaset yoldaşları olmuştu. Yine ömrü Paris'in Türklerin meclislerine mekân teşkil eden ünlü Lilas ve Soufflot kahvehanelerinde ve zaman zaman da dinleyici olarak katıldığı Sorbon dershanelerinde geçiyordu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Jöntürklerin İstanbul'a dönmesi üzerine bu mekânlardaki Türklerin miktarı ve artık Abdülhamit'in mevzu yapılamadığı sohbetlerin de tadı azalmıştı. Artık Abdülhamit aleyhtarlığı yerini İttihat ve Terakki aleyhtarlığına bırakmıştı. Bu sohbetlere Türk talebelerden bazıları, ezcümle İzmirli Veliyyüddin (Saltık), Haşim Nahit (Erbil) ve Kemal Bey; kıdemli Jöntürklerden Ressam Köprülüzade Galip,Paris konsolosluğu memurlarından Davut Bey ve 31 Mart Vak'asından sonra İstanbul'u terk etmek zorunda kalan Ali Kemal, Mevlanzade Rıfat gibi muhalifler veya Mehmet Ubeydullah (Hatiboğlu) Efendi, iki tabip İzzet ve Reşit beyler, , Dr. Bahriyeli Sâmi Bey, Bahriyeli Şevki Bey, Bedirhanîlerden Abdürrezzak Bey gibi Paris'e yolu düşenler katılıyordu. [50]İstanbul'a niçin dönmediğini soranlara verdiği rivayet olunan cevabı[51] dikkate değer: *"Ahmet Rıza 'nın Meclis-i Mebusan reisi, Ali Kemal'in gazete başmuharriri olduğu bir memlekette oturulmaz."*

Yahya Kemal, Paris senelerinde (1903- 1912)[52] yakinen tanıdığı ve devamlı bir şekilde sohbetlerinde bulunduğu Hoca Kadri Efendi'yi Jöntürkleri tasnif ettiği yazısında[53] üçüncü sınıfın bir mümessil şahsiyeti olarak zikretmektedir:

---

47 Nihad Sâmi Banarlı, Yahya Kemal'in Hâtıraları, İstanbul, 1960, s. 42. İktibas için: Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul, 1973, s. 182- 184

48 *Serayıh*, s. 22

49 Hüsnü Sadık'ın Hoca Kadri hakkındaki günlükleri: Cahit Tanyol, age, s. 101

50 Husnü Sadık'ın günlüğü, Cahit Tanyol, age, s. 95- 101

51 Mithat Cemal (Kuntay), *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1939, s. 82

52 Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal*, İstanbul, 2007, s. 330- 332

53 Yahya Kemal, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul, 1975, s. 56

"Bunlar, bizde, iktidar mevkiinin mutlaka fena adamlar tarafından gasp edildiğini farz ederler. Bunların bazıları o kadar marazidirler ki iyi kalpli, meziyetli, namuslu ve muktedir olarak tanıdıkları iktidar mevkiine geçseler onları o günden itibaren kötü görmeye başlarlar. Bazıları da yine marazî bir iffetle daima mesuliyetten korkarlar, iktidara ya bizzat geçseler yahut da geçmiş olanlara yardım etseler halk nazarında kirleneceklerini zannederler. Bu sınıfın müşahhas bir timsali Paris'te vefat eden maruf Hoca Kadri idi. Bu zat, Abdülhamid'e muhalif ve Paris'te firarı olarak yaşıyordu. Çok ahlâklı ve bedbin idi. Daha Abdülhamid devrinde, Genç Türklerin ileride Abdülhamid'e rahmet okutacak derecede fena olacaklarını söyler dururdu. Halâskâr vakası olunca yine vatana dönmedi. Çünkü iktidar mevkiine kim geçerse geçsin mutlaka fena bir netice hasıl olacağına inanmıştı. Bu büyük, bedbin ve merdümgiriz (adam) Paris'te ömrünü geçirdiği kahvelerde daima hükümete geçmişlerin aleyhinde söylenir durur ve son söz olarak Boşnak lehçesiyle -Biçâreyüz, biçâreyüz, ah bilmezsün ne biçâreyüz- derdi. Bu nakaratı ile bizim cemiyetimizin ahlaken çok aşağı bir seviyeye düştüğünü, binaenaleyh bizden çıkacak her hükümetin mutlaka fena bir unsur olduğunu söylemek isterdi."

Bedbinliği içinde yaşadığı Paris'te ölen (1918) Hoca Kadri'nin cenazesine birkaç Fransız vekili, Cezair müftüsü el-Mukranî katıldı. Müslüman Fransız askerleri askerî merasim yaptılar. İvry'deki kabristana defnolundu.[54]

5-Eserleri:

Hoca Kadri'nin Mısır'a firarından önce yazı yazıp yazmadığı hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mısır'daki *Kânun-ı Esasi* (1896- 1901) gazetesinde ve daha sonra kendi adına çıkardığı *Havâtır* (1898- 1901) isimli gazetelerde devamlı yazılar yazmış ve fikirlerini esas itibarıyla ve tabiatıyla Kur'an, Hadis ve diğer şer'î delillere dayandırmıştır. Yazı ve kitaplarındaki fikirlerini, bir tasnife tâbi tutulmayacak kadar, karışık ve karmaşık bulmayan hemen hemen hiçbir okuyucusu yoktur.

Mehmed Kadri Nâsıh ismiyle imzaladığı kitaplarından birincisi gazetedeki yazılarından yapılmış bir derlemedir. *İstinsaf*[55] ismindeki bu eseri önce Rodoslu Salih Cemal'in gayretiyle Mısır'da (Kahire, 1315, 121 s.), daha sonra Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa tarafından İstanbul'da (1326, 140 s.) bastırılmıştır. İmzasını taşıyan ikinci kitabı 22 Rebiyü'1-âhır 1326-22 Mayıs 1908 tarihini taşıyan ve Paris'te basılan *Zıılm ve Adl* (1326, 230 s.) isimli eseridir. Bu kitap muhalif ulema tarafından alâka görmüş ve ilmihâl-i siyasî olarak isimlendirilmişti.[56]

---

54 " İki ziya", *Alemdar*, Nu. 87 (18 Mart 1335), s. 2

55 Bu kitabının ilânı kendisi hakkındaki bilgilere yenilerini ekliyor: " Cidden mütebahhir ulema-yı dinimizden faziletli Mehmet Kadri Nâsıh Efendi hazretlerinin âsâr-ı güzîdesindendir. Hazret-i müellif umumiyetleri itibariyle kara cahil, nasara- yansurcu ulemâmızdan değildir. Arap, Fars, Türk lisanlarından maada Fransız, İngiliz, Rus lisanlarına vâkıf ve sinin-i vâfireden beri Paris darülfünunlarına müdavim bir arif-i hakk ve hakikattir.. Bu eseriyle ehl-i İslâmı insafa dvet ediyor. 131 sahifeliktir. Bahası posta ücretiyle beraber bir buçuk franktır. Mercii idare-i mecmua-i İçtihat'tır." İlân için: Abdülahrar Tahir, *Mâlûmu İlâm*, Mısır, 1908, arka kapak yazısı. Müstear Abdullah Cevdet'indir.

56 Kırksekizoğlu Âli Osman, *Beyza*, İstanbul, 1938, s. 33

Bu ilk iki eseri II. Abdülhamid ve devri aleyhinde iken bu defa yine Paris'te 1911 'de basılan en hacimli kitabı *Serayih*[57] (454 s. Librairie Geuthner),bir taraftan daha önce *Havâtır'da,* Meşrutiyet'in ilânından sonra da Paris'te Şerif Paşa'nın mâlî desteğiyle Mevlanzâde tarafından çıkarılan *Serbestî* (1910) gazetesinde, İttihat ve Terakki, yâni yeni devrin devletlileri aleyhinde yazdığı makalelerden de iktibaslar ihtiva etmektedir.[58] Kendisini İttihat ve Terakkî'ye karşı mecmuası *Meşrutiyet'e* yazı yazmaya davet eden Şerif Paşa'nın mektubuna verdiği uzun cevabı da bu kitabına eklemiş (s. 7- 44) ve bu mektubunda yer yer hayatına dair bilgiler vermiştir. Bu kitabında kadınlara siyasî haklar verilmesinden yana fikir beyanında bulunması dikkati çekmiştir.[59] Diğer taraftan İttihatçılara karşı yabancı müdahalesine taraftarlığını gösterir satırları bulunmaktadır.[60] Avrupa'da ki Jöntürk neşriyatının Osmanlıların gözüne ilişmediği ve Avrupa'daki ellerine geçen paraları zevk peşinde harcadıkları gibi başka fikirleri de ileri sürüyordu.[61]Türk talebelerinin Kitabın ilk 183 sayfasından sonra sayfa numarası yeniden 104'ten başlamakta ve 375'e kadar devam etmektedir. 297. sayfasında 15 Haziran 1911 tarihi bulunmaktadır.[62] Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hoca Kadri namına kayıtlı *Ahlâk ve Terbiye* (İzmirli kitapları, no. 1453- 17) bu kitabın bir kısmından (s. 56- 375) ibarettir.[63] Diğer taraftan Avlonyalı İsmail Kemal'den tercüme ettiği *Meselütü'l-Transvaal* (Matbaa-i Osmaniye, 1318, 193 s.) isimli bir kitabı (Y. E. Sarkıs, c. II, s. 1689) bulunmaktadır.

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, C.2, s. 144-146'dan genişletilerek aktarıldı ve dipnotları eklenmiştir.

---

57 Bu kitabın bir hülâsası ve yorumu için: Cahit Tanyol, age, s. 17- 89

58 Bu kıtabın çıkış ve satış ilânı:" Efâzıl-ı ulema-yı Islâmiye ve pîşiva-yı fedakârân-ı ümmetten Paris'te mukim fâzıl-ı hürriyet-perver Bosnavî Hoca Kadri Efendi hazretlerinin otuz seneden beri mücahede-i vataniye uğrunda bir çok fedakârlıkla mevki-i istifadeye va'z buyurdukları cerait ve resaile bir zamime-i fakire olarak bu kere de ahlâk, iman, kaza ve kader talim ve terbiye mesailine ve diğer gayet müfit ve mutenâ bir çok hakayık-ı siyasiye ve beyanatı muhtevi olmak üzere neşrine himmet buyurdukları *Serayih* nâmındaki eser-i ûlviyeleri inkılâb-ı ahire dolayısıyla Türkiye'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğuahvâl ve ehvâl-i müellime ve mühlikeyi musavver, necat ve selâmet-i vataniyenin neye mütevakkıf olduğunu mübîn ahlâfa yadigâr ibret-âmiz makalât ve mekâtibi havi bulunduğundan Millet-i Osmaniye'ye, düştüğü esbâbını bîhakkın idrakle tenvir-i efkâr eylemesi hususunda eser-i mezmûrun mütalâasını ehemmiyetle tavsiye eyleriz. Otuz formaya karip olan birinci cıldı yirmi kuruş fiatla Bâbıâlî civarında Ebussuut caddesinde 55 numaralı Nefaset matbaasında satılmaktadır." Bu ilân için: Şerif, *Meştutıyet Doğru. Ben ... ve Hayatım,* İstanbul, 1911, 63 s. Nefaset matbaası,Arka kapak yazısı.

59 Bu gibi paragrafları Asaf Tugay (*İbret,* İstanbul, 1961, C. I, s. 12, dn) tarafından iktibas edilmiştir.

60 *Serayih*, s. 54- 55, 283- 284, 312

61 *Serayih*, s. 339, 344- 345

62 Şerif Mardin (age, s. 41, dn. 121; 139, 235) kitabın 1910'da basıldığını yazıyor.

63 Hilmi Zıya Ülken bu isimde bir kitap ismi veriyorsa da bu kitap da *Serayih*'in bir parçasıdır (s. 56- 375). B u kitap Süleymaniye Kütüphanesi'nde İsmail Hakkı Izmirli kitapları arasında nu. 1453- 170'de kayıtlıdır.

Ontolojisiz Milliyetçilik ve Mehmet Âkif

Berat Demirci
Dr., Sivas Cumhuriyet Ü.

Mehmet Âkif Ersoy, Türk Düşüncesi'nin hâlâ aydın ve aydınlık ufuklarından biridir; Doğu'yu da Batı'yı da kendi içerisinde değerlendirmiş, lafı eğip bükmeden toplumuna bir çıkış yolu göstermeye çalışmıştır. Bu tahlil ve terkip özelliklerini taşıyan ve tavrını tavizsiz sürdüren ikinci bir müellif örneği batıcılardan da, yerli izler taşıyan düşünürler arasından da çıkmamıştır. Batıda örneği aranacak olursa Âkif, taşıdığı ciddiyetle Rönesans düşünürlerinin içerisine konulabilir ve geleceğe yönelik ciddi bir Türk Aydınlanması ülküsüne talip olanlar hâlâ varsa, köşetaşlarından birisi şüphesiz Mehmet Âkif Ersoy'dur.

Mahalli Millî Hakikat Yolcusu

Âkif mahallîdir, mahallesinin çocuğudur ve İstanbul'un mahalle hayatını özgün ve özlü bir biçimde ayrıntılarıyla tasvir eder. Camiyi anlatırken bir Müslüman çocuğun saffetini aksettirir. Meyhaneyi anlatırken, hiç meyhane görmeyenlerin bile zihninde gerçeğin ta kendisi denilebilecek resimler çizer.[1] Mezarlıklar, sokaklar, mahalle kahveleri, evler, akla hayale gelebilecek bütün mekânlar en gerçekçi ve katı bir tarzda, ama ferah bir Türkçe ile Âkif'in şiirinde tek tek yerini almıştır. Buna hem tarihî, hem güncel gerçekliğe sahip insan tipleri de eklenince karşımıza sahih bir memleket manzarası çıkar.

Nâdir mütefekkire nasip olan bütünü kavrama yeteneği Âkif'i mahallî, millî ve medeniyetlerarası olanı aynı anda kavrayan "şahsiyet sahibi" bir aydın kılmıştır. Mahallî olanı

1 Âkif'in belki de hiç uğramadığı mekanlardan biri meyhanedir, onun tasvir kudreti orada bile zirvededir:

Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev sonra virane,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhane:
Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkan
İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan
Atılma, çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış eski bir sedir.

daima taşıyan ve yaşayan biri oluşu, Âkif'e sarsılmaz bir aidiyet bilinci ve milletiyle ilgili olan her meseleye anında nüfuz edebilme gücünü kazandırmıştır. Milletini tarihi çerçevede eleştirir, bugün içerisinde değerlendirir ve gerçekçi bir biçimde cehaletten kurtulmanın, "Aydınlanma"nın yolunu, "içimizden biri" olarak gösterir. Onun yalın ve içeriden tesbitlerini mekteplisi de, ümmîsi de, cahili de anlar. Doğu ve Batı karşısındaki taklitçi tavırları hiddetle eleştiren Âkif'in tek dâvâsı "hakikat"tir.[2] M.Cemal Kuntay'ın ifadesiyle gerçeği her şartta söyleyen bir erkişidir, hakikat karşısında "O dimdik alın, önüne bakacak kadar da (olsa) eğilemiyordu."

Hakikat; duyan, kavrayan insanla, yani şahsiyetle alakâlıdır. Şairimizde hakikâti gerçekleştirmenin yolu, döneminin "tekniğini alalım kültürünü almayalım" formülünün birazcık dışındadır. Millî şairimiz, market listesi ciddiyetiyle konuşulan "neyi alalım?" cenderesine asla sıkışmaz, daima "kim olarak almalıyız?" noktasındadır; alacağımız şeyi "kim olduğumuz" belirlemelidir. Her millet kendi yolunu, kendi tarih ve kültür akışı içinde tayin etmelidir.[3]

Âkif'te Şiir Manzume İçiçeliği

Yalnız Âkif değil, Tanzimat sonrasının bütün yazar ve şairlerinde ortak kaygı "vatanın, milletin yahut imparatorluğun kurtarılması" düşüncesidir. "Kurtulma"nın yolları, şairleri saf şiirden uzaklaştırarak yer yer didaktik manzumelere sevketmiştir. İçlerinde hece yahut aruz vezniyle çok kötü manzumeler yazanlar olmasına rağmen, çoğunluğu dili sanatkârane kullanmışlardır. Âkif dilini ve vezni en iyi kullanan şairimizdir. Duru bir Türkçe ve arızasız bir aruz yanyana geldiğinde, neyi konu ederse etsin nazmındaki iç musiki büyük bir şairle başbaşa olduğumuzu daima hissettirir. "Samimiyet" onun yazdıklarının en önemli vasfıdır, dolambaçlı yollar, fikir cambazlıkları yoktur; ne diyecekse tavizsiz ve tereddütsüz söylemiştir.

Âkif, "içindeki saf şair"i millî davası uğruna, bastırmıştır; bunun ona ızdırap verdiğini düşünüyorum. "Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm/Gördüm hazanında bu cennet yurdu/Gül devrinde gelsem bülbül olurdum/Yarab beni daha evvel getireydin nolurdu." Dörtlüğündeki naz ve sitem iç yakıcıdır. Sanatkâr, özellikle şair, hayatı "kendine mahsus olan dünya"nın prizmasından geçirerek yeniden hayata dönendir; Âkif ise "kendine mahsus olan"ı örtmeye çalışarak, "herkesin derdini" yansıtmak gayretindedir, bu gayret çok yıpratıcıdır. Âkif'in şiirlerindeki "şiddet ve celal" kendi hâlini daha iyi anlatmaya yönelen bir şairin değil, memleketin hâlini daha vurgulu anlatmaya çalışan bir mustaribin feryadıdır. Bu feryat "İstiklâl Marşı"nda bir nârâ avazıyla zirveye çıkmıştır.

2 M. Cemalin aktardığı bir hatıra, Âkif'in hakikat karşısındaki tavrını anlamamıza yeter. M. Cemal şairimizi toksözlülüğünden dolayı eleştirir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer;

-Her cereyanın önünde **bir "hayır!" edatısın**... Bütün hayatın "Selâmünaleyküm kör kadı!"
-Gördüğümü (yani kadı körse) söylemeyeyim mi?
-Tabii ki söyleme... Kadının sol gözü körse sağ tarafına bak ve sağlam gözü gör!
-İki gözü de körse?
-O zaman da önüne bak!
"Fakat" diyor M.Cemal, "bu dimdik alın , önüne bakacak kadar da eğilemiyordu"

3 Terakki denilen şeyi Âkif reddetmez, ama her kavmin yolu kültür ve tarihine uygun olmalıdır:

Mütefekkirlerimiz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzar-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir busbütün, akvâma, cemâate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre,
Adetâ mühlik olur; sonra ne var, her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet.

"Millî Şair" ve Milliyetçilik

Âkif'i "Arap milliyetçisi, dinci" gibi sıfatlarla yaftalayarak refüze eden insanların yaşadığı bir vasata sahip olmak üzücüdür. Âkif fasihtir; Türkiye'de "Fasih Türk" olmak giderek zorlaşmaya başlamıştır. Türk Milleti olmanın ne demek olduğunu on kıtalık bir şiire sığdırmak Âkif'e nasip olmuştur ve o bu yüzden "Millî Şair"imizdir. Herkesin birbirini "ötekileştirdiği" bir düşüncesizlik ve stratejik kirlilik ortamında, İstiklâl Marşının iki kıtasını değil tekmilini sevmek ve benimsemek "ötekilerden biri" olma damgası yemeye yetmektedir. İstiklâl Marşının tümünden bir "millet" ve "milliyetçilik" ontolojisi çıkar. Günümüzün giderek yaygınlaşan "parçacı ve parçalayıcı milliyetçilikleri" farklı maksatlarla Âkif'in çizmiş olduğu bütünden uzaklaştıkça, nesnesinden kopuk bir söyleme düşmektedirler; bu söylem bir noktadan sonra "milletsiz ve milliyetsiz milliyetçilik" gibi felâket bir sokak ideolojisine dönüşmektedir.

Âkif, kendi hakkında ve kendi şiiri hakkında fazla konuşmayan bir şahsiyettir. "Aczimin giryesidir bence bütün âsârım" mısraı onun hem şiir kudretini, hem mütevazılığını göstermektedir. Şiirleri hakkında çok az konuşan adam, İstiklâl Marşı'na "Milletimindir" diyerek imzasını atmamış ve konulan para ödülünü de sırtında onu soğuktan koruyacak bir paltosu bile yokken almamıştır.[4] İstiklâl Marşı'nı yazdıran şartlar ve duygular, onun diliyle daha güzel anlaşılır. Hasta yatağında İstiklâl Marşı'ndan sözedilince, hastabakıcının yardımıyla doğrulur ve "*İstiklâl Marşı... O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının ifadesidir. Binbir fecâyi karşısında bunalan ruhların, ızdıraplar içinde halâs dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz... Onu ben de yazamam... onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lâzım. O şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur... Allah bu millete, bir daha bir İstiklâl Marşı yazdırmasın*" der, yorularak uykuya dalar.

Mehmet Âkif, ek yeri olmayan bir adamdır, ona yöneltilecek her tenkit samimiyetinin ve dâvâ adamlığı vasfının gölgesinde kalmaktadır. O fildişi kuleden şiir yazan bir adam değil, Millî Mücadeleye fiilen katılan bir kahramandır. Onu şiirinden hareketle eleştirmek mümkün değildir, çünkü şiiri hayatıdır; hayatı hakkında "şahsa ait" bir şey ayıklamak ise mümkün görünmüyor. Kudretli bir sanatkâr olmasına rağmen, şiirinde ferdiyetini bu kadar bastıran ikinci bir şairin dünya edebiyatında örneği olduğunu sanmıyorum. Âkif'le güya aynı temaları paylaşan yığınlarca şair vardır, ama onların pek çoğu Millî Mücadele'den sonra "paye-i rıfat" koparmak için yazmıştır ve "resmî şair"dirler. Âkif ise milletinin şairidir, sıfatını ona millet vermiştir. Âkif'in, hamasî şiirleri, kuru bir milliyetçilik söylemi değil, bir mücadele ve dâvâ adamının hayatıyla bütünleşmektedir, bu yüzden yadırganmaz. Daha sonraki dönemlerde ise zayıf şair olup hamaset edebiyatı yapanlar parsayı toplamıştır. Âkif'in millet ve milliyetçilik anlayışı, sonraki dönemlerin siyasî milliyetçiliklerin tersine çok açık ve net çizgiler taşır. Millet olmanın vazgeçilmezleri olarak değerlendirdiği bütün unsurlar, onun yaşadığı dönemde yaşayanların az ya da çok müşterekleridir; günümüzde böylesine kapsamlı ve kapsayıcı bir bütünlük taşıyan perspektif ne aydınımızda vardır, ne de "milliyetçi/ulusalcı" ideologlarda. Her kesim kendi ideolojisine uygun bulduğu unsurlardan yola çıkarak bir millet ve milliyetçilik inşa etmektedir ve hepsi de bütünü kavrayamama marazına tutulmuşlardır.

Âkif'in "Allah bu millete, bir daha bir İstiklâl Marşı yazdırmasın!" duasına âmin demekle beraber; ülkemizin içinde bulunduğu millî sığlıktan kurtulmak için aydınımızın, ricalimizin, gençlerimizin İstiklâl Marşı'nı milliyetçiliklerin ontolojisi olarak kavramalarını da temenni edelim. Ontolojik olandan yola çıkınca parçalar bütüne doğru yönelir; ümidimdir.

4 M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Ersoy, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2006.

Nil Kıyısı'ndan Kayseri Uçağına

Millî Şairimiz bir akşam vakti Nil sahiline iner. Fransız, Alman ve İngiliz turistleri görür; hepsi neşe içerisinde yiyip içmededir. Zenginlikleri ve üstün siyasî, askerî ve iktisadî güçleri onlara bu hakkı vermektedir. Kendisi ise bu neşeli kalabalıktan farklı olarak hüzün içindedir. "İçinde ben, yalnız ben gülmüyorum/Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da mazurum." der ve teessüre kapılır. Âkif, esasen kendine teklif edilen dünya nimetlerine bir defalığına olsun sırt dönmeseydi ülkemizde o gün de, bu günde varolan "terminatör" zümresine katılır, onlarla iş tutar, kadeh tokuşturur, zevklenirdi. Hayatının hiçbir safhasında "milletim, milletim!" demediği an yoktur. Bu ahlakın olmadığı yerde aydın, rical, iş adamı, tekmil seçkinler zümresinin gözünün önünde "yolsuzluk ekonomisi" kurulur ve yolsuzlar halkın sırtında tıpkı Nil kenarındaki ecnebî güruh gibi keyif çatar/çatmaktadır.

Ha Nil kenarındaki turistler, ha İstanbul-Kayseri uçağı...

Bu yakınlardaki tayyare yolculuğum bana aynı hüznü yaşattı. Uçağın yarısından fazlası turist, çoğu da Japon'du. Bütün ecnebiler neşeliydi, aralarında paslaşıyorlar, birbirlerine ikramda bulunuyorlardı; neşe içinde uçağa bindiler, sanki ev sahibi onlardı, bizler misafir... Türklerin büyük bölümü düşünceli, dalgın, hatta kederliydi, belki aciliyet karşısında ve mecburen uçağa binmişlerdi; çok az sayıda keyifli Türk de yok değildi. Giriş ve çıkışlarda turistlere gösterilen özel muamele, yerlilerden esirgeniyordu; bu da işin "dolara endeksli" ayrı bir davranış bozukluğudur. Galiba abarttım, bardağın dolu tarafını görmemek hastalığı... Ama bana bunları bardağın dolu tarafı söyletiyor, dolar hesabına vurduğumuzda bardağın dolu tarafında çok az sayıda ve içi bomboş bir zümre var...

"Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur"muş. Kayseri'den Sivas'a yolculuğumda, yıllardır Kazakistan'da çalışan duvar duvara komşumuzun mühendis oğluyla gelmek nasip oldu; muhabbetle kucakladım. Aynı uçaktan inmişiz... Ben sordum o Kazakistan'ı anlattı, "Türkiye cennet!" diyemedim; çünkü orada bıçak sırtında sayılacak şartlarda kazandığı paraları, Türkiye'de bir şirkete kaptırmış... Haydi neşelen!

Âkif'i keşke yalnızca dönemine tanıklık eden bir şairimiz olarak anabilseydik.

Sonuç

Âkif'le ilgili yazmak da zor, konuşmak da... Fakat, onun hakkında söz söylemek gerektiğinde, susmak vefasızlık olur. Çünkü, benim ilk ezberlediğim ve unutmadığım tek şiir "İstiklâl Marşı"dır, hâlâ her mısraını millet olmanın vazgeçilmez unsuru bilirim. Bir deneyeyim "acaba baştan sona çıkarabilir miyim?" diye kendimi sınava soktum, kıtaların sırasını hatırlayamadığım için, şaşırdım. En küçük oğlum, biraz da hâtâlarımı bulmanın vermiş olduğu keyif ve muziplikle beni nizama soktu.

Sevindim, ama burkuldum da... Oğluma çektiğim aferinle, onu aynı zamanda bazı mercilere ihbar mı etmiş oldum! Şaka değil, bir baba olarak samimiyim; İstiklâl Marşını baştan sona vecd içinde okuyan bir çocuğun geleceğinden endişe duyuyorum.

Safahat:
İlk Kitap, İlk Göz Ağrısı

Turan Karataş
Doç. Dr., Tokat Gazi Osman Paşa Ü.

Türk edebiyatında hayatı, şahsiyeti, edebî hayatı, eserleri, mücadelesi, hatıraları vb. çevresinde en fazla araştırma yapılan, yazı neşredilen şairlerin başında kuşkusuz Mehmet Âkif gelmektedir.[1] Bu neşriyat çokluğu veya zenginliği şair hakkında yapılacak yeni bir araştırma, yazılacak yeni bir yazı için büyük kolaylıklar sunacağı gibi, aksine zorluklar da doğurmaktadır. Şöyle ki, söylenmeyeni/ bilinmeyeni/ duyulmayanı bulmak ve yeni bir biçimde/ taze bir eda ile yazmak kolay bir iş değildir. Bu yazının amacı, Âkif'in ilk gözağrısı olan ilk şiir kitabı Safahat'ın mahiyetinin, kıymetinin ne olduğunu ve bugünün okuruna ne söylediğini/ söyleyebileceğini anlatmaktır.

Mehmet Âkif, edebiyat tarihimizde az görülen bir şair tavrıyla, ilk şiirini 31 yaşında yayımlamış[2], ilk kitabını da 37 yaşında çıkarmıştır. *Safahat* adıyla neşredilen bu kitapta bir araya getirilen uzunlu kısalı 44 manzumenin hemen çoğu 1908'den sonra *Sırat-ı Müstakim*'de "safahat-ı hayattan" [hayatın yüzlerinden] genel başlığıyla yayımlanmıştı.[3] Aynı başlık altında aynı dergide çıkan bazı manzumelerin bu ilk kitaba alınmadığı bilinmektedir. Âkif'in ilk eserinin adı olan *Safahat* sonradan bütün şiirlerinin (yedi kitabının) toplandığı kitabın adı olmuştur. "*Safahat*'ın yedi kitabı içinde, hacimce en geniş olanı birinci *Safahat*'tır (Eski harflerle ilk basımı 267 sayfa, bütün *Safahat*'ın üçte biri kadar)." (Okay, 1989: 47).

1 Bu hususta dikkat çekici bir iki örnek vermekte yarar var. Âkif'in henüz iyice tanınmadığı bir dönemde yani ilk kitabı Safahat'ın çıktığı 1911 yılında, kitap hakkında 26 makale yayımlanmıştır. (Andı, 1995: 39–60) Bir başka örnek: Şairimizin Mısır dönüşü ve vefatı günlerinin, döneminin matbuatına yansıyışına dair yapılan bir çalışmada, bir yıldan az bir zaman diliminde (19 Haziran 1936–6 Mayıs 1937) Âkif hakkında yapılan yayın sayısının 80 olduğunu görmekteyiz (Özlük, 2007: 151–154). Mehmet Âkif'i yeni tanıyanlara bir fikir versin diye şunu da ekleyelim: Şimdiye kadar Âkif hakkında yazılan kitapların sayısı 150'den fazladır (Soydan, 2006: 105–107).

2 Mıthat Cemal, "Ortaya çıkmak için beklemeyi bildi. Otuz sene kendini aradı. Otuz yaşında ölseydi edebiyatta Âkif diye biri yoktu." der (1986: 254).

3 Mithat Cemal'in dediğine göre, *Birinci Safahat*'taki şiirleri Âkif daha *Sırat-ı Müstakim* çıkmadan önce yazmış tamamlamıştı. Yalnız "Acem Şahı" İstibdad", "Hürriyet" ve "Köse İmam" II. Meşrutiyet'ten sonra yazılmıştır (1986: 337).

"Safahat", "yüz, dış yüz" anlamına gelen "safha" kelimesinin çoğuludur. Kitap daha adından başlayarak hayatın görünen, bilinen daha doğrusu bilinmesi gereken yüzlerini göstermek iddiası taşımaktadır. Orhan Okay, "Yalnız bu isim bile onun edebiyattaki realist görüşünü aksettirir" der (1989: 40).

Safahat, Müşir Ratip Paşa'nın oğlu Mehmet Ali'ye (Âkif'in çok beğendiği bir öğrencisidir) ithaf edilmiştir. Manzum bir mukaddime ile başlar. Mukaddimeyi oluşturan on mısra ile Âkif, ilk gözağrısı kitabını okura alçakgönüllülükle takdim eder. Burada özellikle iki husus, gözden kaçmaz. Bunlardan biri şairin samimiyeti, diğeri de tevazuudur. Bunların yanında zımnen, okuyucu karşısına çıkmış olmanın incecik yürek sızısı hissedilir.

Bana sor sevgili kâri', sana ben söyliyeyim,

Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım;

Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;

Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne sanatkârım.

Şiir için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!

Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa.

Safahat'ın *1. Kitabı*'nda yer alan manzumeleri muhtevalarına, kısmen yapılarına bakarak yedi kümede toplamak mümkündür. Birkaç küçük manzume dışarıda kalsa da, böyle bir ayrım yapma yani bir bakıma kategorize etme sakıncalı olsa da, Âkif'in bu ilk kitabındaki ürünlerini daha yakından görmek, özelliklerini bilmek bakımından faydalı olabilir.

1. Manzum hikâyeler:

"Hasta", Küfe", "Hasır", "Meyhane", "Selma", "Seyfi Baba", "Kocakarı ile Ömer", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam", "Bebek Yahut Hakkı Karar".

Bu kümedeki 10 manzume Âkif'in sevilerek okunmuş olan ve en çok tanınan ürünleridir. Bunlarda ("Kocakarı ile Ömer" hariç) hayattan alınan sahnelerin öykülenişi vardır. Öykü bir vaka çevresinde gelişir. Bir "devr-i azap"ta "hayat nâmına" yaşananlardan anbean fotoğrafları seyrederiz adeta. "Merhamet bilmeyen insanlar" içinde vicdan sahibi bir aydın insan sorumluluğuyla şair, "hangi bir derdim için ağlayayım, bilmiyorum" deme ümitsizliğiyle boğuşmaktadır. Devrin şartları bu kertede kötüdür. Yoksulluk, çaresizlik, toplumsal çöküş, kimsesizlik, geçimsizlik, kadının perişanlığı ve çaresizliği, içkinin açtığı onmaz toplumsal yaralar kısacası yaşamın azap oluşu bir bir gözler önüne serilir. Çok tesirli tasvirler eşliğinde toplum adına müthiş dersler vardır.[4] Söz gelimi "Köse İmam" toplumun çürüyen yanlarından birini teşrih masasına yatırır. Evlilik bahsinde dinî hükümlerle işimize geldiği gibi nasıl oynadığımızı, memleketin hâlini gayet iyi bilen bir imamın ağzından anlatır şair.

4 "Şiirin bir mesaj olduğunu kabul edenler için Âkif, Türk şiirinde en güçlü mesajlardan birinin sahibidir. Şiirle mesajı birbirinden çok uzak iki kutup gibi görenler için söyleyeceğimiz şey, Âkif'in bu çok farklı iki unsuru sanatında birleştiren nâdir örneklerin başında geldiğidir./.../ Âkif'in şiirlerinde, tıpkı realizmle idealizmin yaklaşması gibi, mesajla lirizmin birleşmesine şahit oluruz. Hiç şüphesiz her zaman için değil." (Okay, 1989: 57).

Bu kümenin karakteristik örneklerinden biri de "Mahalle Kahvesi"dir. Manzume, yirminci asır başında toplumsal hayatımızın vazgeçilmez mekânsal unsurlarından biri olan "kahvehane"lerin çarpıcı, kuşatıcı bir filmi gibidir. Âkif, *Doğu'nun saygı duyulan katili* olarak gördüğü mahalle kahvesini anlatmakta son derece başarılıdır. Bir kameramanın marifetiyle seyredecek olsak bu denli canlı sahneler ve insanlar göremeyiz, dersek abartmış olmayız. Şair, "buyurun, işte bir kahvehane, gelin birlikte bakalım" diyerek sinematografik bir bakışla kahvenin her köşesini, her türlü görünüşünü/ yüzünü önümüze koymaktadır. Anlatımdaki ironi, ayrı bir çeşni katar manzaraya:

Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:

Zemîne daire şeklindeki yaydı bir balgam.

...

Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfâr...

Meğer geğirti imiş.

— Pek şifalı şey şu hıyar.

Mekân kahvehane olunca dil de argoya meyleder ve şair sakınımsız bir şekilde "Zemâne piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz..." der.

2. İbretli/ hikmetli öğütlere yer verilen manzumeler:

"Durmayalım", "Azim" (ibretli ders), "İnsan", "Dirvas" (tarihten bir kıssa), "Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi", "Bu da Bir Mezar Taşı İçin Yazılmış İdi", "Ahiret Yolu", "Âmin Alayı", "Geçinme Belası", "Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi", "Hasbihal". Son üç manzumede ibretli öğüt endişesi daha bir baskındır. Bu kümede topladığımız ürünler yapı olarak "manzum hikâye"ler gibidir.

Bunların içinde en karakteristik örnek olan "Durmayalım", miskinliğe, tembelliğe atalete, reddiyedir. Yer ve gök çalışırken, dahası Yaradan bile boş durmuyorken, yatan, kılını kıpırdatmayan, çalışmayan insana duyulan öfke dile getirilir. Âkif, hâlin ve istikbalin çalışmakla inşa edileceğini söyler. Şairdeki öfke öyle bir raddeye varır ki "Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan" der.

Bu grupta ayrıksı duran "Hasbihâl" şiiri, dertleşme/ iç dökme ihtiyacı duyan şairin içinde bulunduğu ruh hâlini de yansıtması bakımından önemlidir. Âkif, sıkıntılı bir yer olan dünyadan kurtulma, her türden kayıttan azat olma; bir bülbül gibi uzaklara ve yücelere uçup gitme, fezalara yükselme arzusu duymaktadır. Şairimiz "velvele-i hayat"ın dindiği, ruhunu dinlendirecek asude bir yer aramaktadır. İlk bakışta, hayatın içindeki Âkif için şaşılası bir istektir bu. "Yoktur hayal ile alış verişim" diyen şair için nadir görülen bir hâl. Çünkü o bir cemiyet adamıdır. Söylediklerinin hemen hepsini gördükleri, bildikleri üzerine inşa etmiştir. Nihayet, şunu demekle bu ikilemi açıklayabiliriz: Şair, bir insan olarak ne güç ânlar yaşamış olmalı ki, artık takati kalmamış ve göklere "pervaz açma" arzusu duymaktadır.

3. Sanatkârane temaşa/ tasvir şiirleri:

"Fatih Camii", "Mezarlık", "Bayram", "Ezanlar", "Canan Yurdu", "İstiğrak".

Birinci Safahat'taki diğer manzumelere nazaran kanaatimizce daha bir edebî kıymet arz eden bu şiirler, estetik duyuş ve duyuruş bakımından da üst seviyededir. Bunlarda da

yer yer ibretli bir bakış dikkatimizden kaçmaz. Meselâ, "Bayram"da bir yetimin süruru, "Ezanlar"da bir ânın/ vaktin ezanla dirilişi nazarlara sunulur.

Safahat'ın ilk şiiri olan "Fatih Camii"[5], tarihî, dinî bir yapının şair üzerindeki intibalarıyla, çağrıştırdığı hallerle ve oluşturduğu duygularla örülmüştür.[6] Burası bir mabed değil adeta Allah'a yükselmiş ibadettir. Şair, caminin aydınlık kucağında büyük bir huzur duyar. Şiirin atmosferi bir ara çocukluk günlerinin şen şatır günlerine kaydırılır. Şairimiz, babasıyla birlikte camie geldiği günleri hatırlar hüzünle. Yaşadığı ânın boğucu, kıstırıcı, karamsar atmosferinden bir anlık kurtuluştur bu. Mâziye sığınış.

4. Feryat, isyan, sığınış şiirleri:

"Tevhid Yahud Feryad", "Bülbül", "Bir Mersiye"[7].

Bu gruptaki şiirler gerçekten hislidir, o dönemde yaşamış olan insanımızın hissiyatına tercüman olacak nitelikleri hâizdir. "Tevhid Yahud Feryad" *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlandığında, Âkif'e mektuplarla telgrafla tebriklerin yağması, bu tespitimizi güçlendirmektedir.

Söz konusu şiir, sanatlı ve samimi bir yüceltişle başlar. Sonra bir hayret ve şaşkınlık duyulur şiirden. "Yâ Rab, bu nasıl âlem-i lebriz-i garâib!/ / Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında/ Bir sahne ki milyarlarla oyun var üzerinde!" gibi mısralarla daha evvel Ziya Paşa'nın "Terci-i Bend"de yer verdiğine benzer istifhamlarla karşılaşırız. Giderek şiirden aklın zorlanışı, aczin feryadı işitilir ve tehlikeli bir ümitsizliğin vicdanî sesi olur. Devir öyle bir devirdir ki, dünya sahnesi hastayı, felakete uğramışı, çıplağı, yoksulu, felçliyi, sakatı, tembeli, bayağıyı, gaddarı, eziyet çekeni, mahkûmu, esiri yani şu sayıya sığmaz insan yığınını teşhir etmekle şöhret bulmuştur. Bunca olumsuzluğa rağmen şairi güçlü kılan imandır. "İmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür/ İmansız olan paslı yürek sinede yüktür!" diye haykırır ve ne olursa olsun O'ndan ümit kesmez.

Atmosfer yer yer öyle boğucudur ki, bu tazyik altında Âkif genç yaşta edebî âleme yolcu ettiği sevdiği bir insanın ardından kaleme aldığı "Bir Mersiye" şiirinde şu çığlığı koparacaktır:

Ey hâtırasıyla kaldığım yâr,

Artık aramızda bir cihan var!

Sen gökte safâ-güzîn- dîdâr,

Ben yerde azab içinde bîzâr!

Etrafındaki seslerin kulağına bir feryat gibi gelmesi işte bu azaptandır diyebiliriz.

5 Dönemin edebiyat otoritesi Recaizâde Mahmut Ekrem Bey, "Fatih Camii" şiirini dinledikten sonra "Siz büyük şairsiniz Âkif Bey" ifadesiyle takdirini dile getirir (Mithat Cemal, 1986: 40).

6 Prof.Dr. Orhan Okay'a göre kitaptaki ilk üç şiir "Âkif'in sanatı ve ideali için hazırlanmış bir programı gösterir: "Fatih Camii"nde dinî lirizmi, "Hasta"da cemiyet meseleleri karşısındaki ıztırabı, "Tevhid Yahut Feryâd"da da, felsefî (kelâmî) duyguları, tereddütleri yer alır." (Okay, 1989: 48).

7 Mithat Cemal, "Tevhid Yahud Feryad" için 'şüphe ve iman şiiri', "Ezanlar" için 'vecd ve iğtiğrak şiiri diyor (1986:337).

5. Siyasî manzumeler:

"Acem Şahı", "İstibdad", "Hürriyet". (Son manzume, "İstibdad"ın devamı gibi düşünülmelidir. Çünkü her iki şiirde de II. Meşrutiyet'in bir gün öncesi ve iki gün sonrası anlatılmak suretiyle bir karşılaştırma imkânı verilmiştir.)

Bazı kesimlerin hoşuna gitmeyen "İstibdad" şiiri, manzumenin ikinci kısmında hikâye edilen trajik manzarada da görüleceği üzere, yönetimin zaaflarına şahit olan bir insanın öfke boşalması sayılmalıdır. Gördüklerinden sonra dayanma gücü iyice azalan, sinirleri boşalan şair, "utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak" diyecek hâle gelmiştir. İşte bu hâlin parlamasıdır "İstibdad".

İslâm birliğini kurma yolunda aynı düşünceleri paylaştığı II. Abdülhamid'i eleştirdiği için "İstibdad" Âkif'in itirazlarla karşılanan şiirlerindendir. Gizli Haber Alma Teşkilatı'nın devrin aydınları üzerindeki baskısı ve basına uygulanan sansür gibi dönemin şartları göz önünde bulundurulursa, Âkif'in söz konusu şiirdeki tutumu doğal karşılanmalıdır. Şiirdeki tavırda kuşkusuz, şairin dobralığının, boyuneğmez mizacının da rolü vardır.

Bu kümede zikrettiğimiz "Acem Şahı" başlıklı şiir, 1907–1909 yılları arasında İran'da tahtta bulunan ve zalimliğiyle meşhur olan Muhammed Ali Şah'ın yergisidir. İki ayrı şairin kaleminden çıkmış, aynı konuda iki ayrı şiir gibidir ancak iki kısımdan ibaret olan tek manzume olarak takdim edilmiştir. Birinci şiir/ kısım Mithat Cemal'e, ikincisi Âkif'e aittir. Her iki kısımdaki alınlık (epigraf) da Sadi'den alınmıştır ve oldukça manidardır. Birincisinin meâli şöyledir: "Baştanbaşa bütün dünya bir damla kanın yere dökülmesine değmez."

6. Portre şiirler:

"Merhum İbrahim Bey", "Kör Neyzen", "Yemişçi İhtiyar".

Bunlara "portre şiir" deyişimiz bir insan üzerinde yoğunlaşmasındandır. Başka bir ifadeyle, yine hayattan alınan gerçek veya temsili bir insanın çevresinde örgülenmiş olmasıdır. Söz gelimi, Kör Neyzen, cemiyetten herhangi biridir, sefalet heykeli bir tiptir.

Sayıları fazla olmayan bu manzumelerin en dikkate değer olanı "Merhum İbrahim Bey"dir. Şiirin başındaki mensur açıklamada belirtildiği üzere İbrahim Bey, veterinerlik alanında uzman, erdem sahibi bir âlimdir. Âkif'in yakinen tanıdığı insanlardan biridir. Şiir onun vefatı üzerine yazılmıştır. Bu şiir, saygı duyulan, sevilen bir insan için vefa borcu sayılmalıdır. Aynı zamanda, bu manzume, Âkif'in şiirde ne büyük bir yetenek olduğunun delilidir. Yüzyıllardır süregelen duyarlılık, incelmiş/ nezaketli bir dil ile içtenlikli bir eda içinde edebî bir yapıya kavuşmuştur. Estetik kıymeti yüksek bir çerçevede vücut bulmuştur şiir. Şair, İbrahim Bey'in mezar taşı kitabesi olacak şu mânidar mısraları yazar:

Her gül gibi medfen-i hayâlin,

Her gonca kitabe-i kemâlin.

Her yerde nihân olan cemâlin,

Her yerde iyân olan meâlin;

Bir yerde görünmüyorsun amma;

Her yerde bedâyi'in hüveydâ!

...

Gittin beni kimsesiz bıraktın,

Yaktın beni hasretinle yaktın!

7. Modanın (bir anlamda modernizmin) eleştirisi olan ironik manzumeler:

"Ressam Haklı", "Şair Huzurunda Münekkit", "Hüsran-ı Mübin".

Onu yakından tanıyanların kaydettiklerine bakılırsa, Âkif istihzayı da müstehziyi de sevmezdi. Buna karşılık, yukarıdaki manzumeleri yazmış olması tuhaf bir tezattır. Mithat Cemal bu zıtlığı şöyle izah eder: Âkif, "fertle değil, ferdin cemiyeti sarsan tarafıyla istihza ediyordu: bu istihzayı da bazen merhametle, bazen infialle güzelleştiriyordu." (1986:298).

Denebilir ki, istihza ile birlikte Âkif'i "isyan"a ve "olumsuz"a bir bakıma icbar eden devrinin şartlarıdır. Bu yollara başvuruşunu onun karakterine bağlamak doğru olmaz. Şair ne tarafa baksa hep yoksunluklar, yoksulluklar, acılar, zulümler, gözyaşları, düzensizlik, adaletsizlik görüyordu.

***

Safahat şairinin sanat telakkisini incelerken "hayat", "hakikat", "müşahede" kavramlarını her daim akılda tutmak gerekir. Çünkü Âkif, "hayatını hakikate adayan" bir sanatkârdır. Cemil Meriç'in ifadesiyle, onu "tanrıtanımaz Zola'nın coşkun bir sevdalısı" yapan da, onun gerçekçilik konusundaki tavrı, "adalet"e ve "hakikat"e olan düşkünlüğüdür.[8]

Âkif'in gerçekçiliği, yazdıklarını okuyanların unutamayacağı cinstendir. Söz gelimi, "Seyfi Baba"da dehşetli bir gece manzarası çizilir. Okudukça, bir bakıma "haşyet" içinde kalırız. O derece ürpertici ve etkileyici bir dış dünya fotoğrafıdır bu. Zaman ve mekânın, insanî duyuşu bu derece güçlendirişi az görülen bir başarıdır:

Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, üryan

Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan

Hânüman yoksulu binlerce sefîlân-ı beşer;

Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;

Kocasından boşanan bir sürü bîçâre karı;

O kopan râbıtanın, darmadağın yavruları;

Zulmetin yer yer içinden kabaran mezbeleler;

Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!

Âkif'in başarısı gördüklerinden, yaşadıklarından elde ettiği düşünüşü ve kendisinin kuvvetle duyduğu hissiyatı duyurabilmesi, yani okuyucuya aktarabilmesidir. Yaşanmış/ yaşanan kötücül olayların/ durumların hâsılası olanı, Tolstoy'un deyişiyle okura da "bulaştırma"sıdır onu başarılı kılan özelliklerinden biri. Bunda da en büyük yardımcısı (kendisi "hüner" diyor) samimiyetidir. Âkif, yaşadığı, gördüğü şeyleri yazmayı daha doğru

8 "Safahat'ın birinci kitabı, içtimaî bir romanın yarım bırakılmış parçaları gibidir. Bu bakımdan onu Dostoyevski gibi, Balzac gibi batılı romancıların eserleriyle karşılaştırabiliriz. Fakat daha da iyisi, kendisinin de beğenerek okuduğu Alphonse Daudet ve Emile Zola gibi realist ve natüralist romancılarla karşılaştırmaktır. Âkif, lirik şiirlerinin dışında, bilhassa manzum hikayelerinde ve tasvirlerde şair değil, romancı gibi hareket etmiştir." (Okay, 1989: 60).

bulmuştur. Örnekse, "Hasta"daki çocuk[9], Âkif'in Halkalı Ziraat Mektebindeki öğrencilerinden biridir; "Seyfi Baba", dülger Hasan Baba'dır; "Köse İmam", Boşnak Ali Şevki Hoca'dır[10].

Bilhassa birinci ve ikinci kümede toplanan manzumelerde elbette "ahlakî bir sonuç" hedeflenmiştir. Çünkü Âkif, inanışı, mizacı ve içinde bulunduğu şartlar gereği, sanattan ziyade toplumu düşünmek durumundaydı. "Şair tabiatını o, iradesiyle ve bir kararla âdeta boğmak, onun yerine bir idealisti, bir ahlakçıyı koymak istemiştir." (Okay, 1989:43).

"Rezâil-i içtimaiye"mizi adeta kelimelerden yapılmış fotoğraf kareleriyle teşhir ederek insanımızın bunlardan nefret etmesini, bu ibretlik karelerden ders çıkarmasını istiyordu. Gayreti bunun içindi. Bu fotoğraflarda meyhane, kahvehane, mezarlık ve bayram yeriyle mahalle ve sokak; buralardaki her türden insan yer almaktadır.[11] Âkif, kuşkusuz bilinçli olarak devrin toplumsal yaşamındaki olumsuzlukları göstermekteydi. "Safahat, bir nevi, bu yıkıntıların 'safha''safha' anlatılışı, duyuruluşu ve bu yıkıntıların şairde bıraktığı acı izlerin derlenişi, toplanışı ve tespit edilişidir. Bu yüzden, Safahat, bir bakıma, Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yapraklarıdır." (Karakoç, 1978: 21).

Yaşadıklarından ve yazdıklarından çıkarılan şudur; herhâlde, büyük Osmanlı Devletinin "trajik çöküşü"nü hiç kimse Âkif kadar derinden hissedip yaşamamıştır. Kaybedilen değerlere onun kadar kimse şahsıyla ve eseriyle gözyaşı dökmemiştir. "Birinci Safahat'da (…) gerçeğin mahir bir ressamı olan sanatkâr, içtimaî sefaletlere uzanan sosyalist bir ahlâkçıdır. Sanki toplumumuzun Emile Zola'sı olmak istiyor.// Perişan hayatımızın, insan sefaletinin bu kadar ince, bu derece derinleşmiş ve böylesine gözyaşı olmuş gözlemine bütün edebiyatımızda rastlamak imkânsızdır. (…) Âkif, vatanımızın binbir acı ile parça parça olan kalb tablosunu, acılarla parçalanan bir kalbin kanıyla çizmiştir." (Topçu, 1970: 78).[12]

Âkif, hâlin yani içinde yaşadığı cemiyetin ve idrak ettiği zamanın şairidir. Geçmişe geri dönmek imkânsız, geleceğin ise ne getireceği bilinmez olduğuna göre, bugünkü işi bugün yapmak, bugünü idrak edip gereğini yerine getirmek en doğru olanıdır. "Hasbihâl" şiirinin başına aldığı "Geçen zaman uçup gitti; gelecek ise belli değil/ Sen ancak içinde bulunduğun hâlin sahibisin" dizleri, şairimizin zamana bakışının özetidir.

Âkif'in manzumelerinin mutlaka bir konusu vardır. Bu konu ya bir vaka ya bir gözlem ya da tarihî bir kıssa/ anekdot çevresinde anlatılır. Şair gördüklerini yazmakta daha bir ısrarcıdır. Bunun için bir vesile bulup sık sık sokağa çıkar. Çünkü Âkif, "sokaktaki şairdir." "Devrine kadar da, hatta belki ondan sonra da, Âkif kadar şiiri sokağa kalabalıklar arasına, alelâde insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz." (Okay, 1989: 60). Mithat Cemal'in o "gözleriyle şairdi, uykusuz gözler"iyle ifadesi ne kadar mânidar.

Âkif, şiirinin yüzünü örtmemiştir. *Birinci Safahat*'ta yer alan manzumelerde ibhama, karanlığa tesadüf edilmez. Bilhassa bu kitapta, şairin "kelime istifçiliği ve nazım ustalığı" açıkça görülür. Burada ölçülü ve kafiyeli söylemenin şartına rağmen, anlattıklarında o kadar rahattır. Bu rahatlıkla birlikte dil de çok yerde sadedir. Manzumelerde yapaylık ve zorlama görülmez. Bir fikir vermesi için "Hasta"dan kısa bir bölümü aşağıya alıyoruz:

9 Midhat Cemal diyor ki, "Âkif bana iki defa ağladığını söyledi: Bir bu çocuğu yazarken; bir de "Süleymaniye Kürsüsü"nde İnkıraz tasvir ederken." (Mithat Cemal, 1986: 64).

10 Âkif'in yakın dostlarından olan Ali Şevki Hoca'nın evi aynı zamanda bir edebiyat mahfilidir. Midhat Cemal'in deyişiyle "Birinci Safahat'taki şiirler meşrutiyette tab' olunmadan evvel, istibdadda bu evde neşrolun"muştur (1986: 53).

11 *Birinci Safahat*'ı Sezai Karakoç'un isabetli nitelemesiyle "genel sosyolojik çizgiler" saymak yerinde olur.

12 Nurettin Topçu'ya kulak verirsek, "isyan, onun bütün eserine sinmiştir." Fakat bu, "hülyaya tenezzül etmemiş" bir iradenin kutsal isyanı sayılmalıdır (Topçu, 1970: 116–17). İsyan değil belki, ama "öfke Âkif'in kendinde başkasında sevdiği" bir hususıyettir. Çünkü Âkif'e göre kızan adam çıplak gezen adam demektir. "Güler yüzlülük heyeti içtimaiyenin insanlara taktığı maske"dir (Mithat Cemal, 1986: 54).

Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedi:

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.

O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış;

Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!

Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb;

O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!

O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;

Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!

Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı;

İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.

Sehl-i mümteni diyebileceğimiz bu özellik, gerçi bütün *Safahat*'ta gözlenebilir. Berrak bir su gibi akıp giden bu manzumeler yapıdaki kolaylığa rağmen, şahit olanların yazdıklarından öğreniyoruz ki, büyük emek harcanarak yazılıyordu. Bunları kolayca yazılmış sanmamız için Âkif elinden geldiğince güç yazıyordu (Mithat Cemal, 1986: 257).

Mithat Cemal, Âkif için "arûzun Mimar Sinan'ı"dır der. "Aruzla resim yapan adam" nitelemesini de yine onun için kullanır. "Vezni, kafiyeyi, kelimeyi dilediği yere sürüklüyordu. Şiirini bitirdikten sonra adını koymuyordu; yazmadan evvel şiirinin adı vardı ve bu isimde manzumenin planı durur"du (Mithat Cemal, 1986: 255). Âkif'in manzumelerinde kafiyeler çok yerde şaşırtıcıdır. Alışıldık ses kalıplarına itibar etmez. O, kendine mahsus bir sesin sahibidir. Bu seste "hıçkırıktan diş gıcırtısına kadar" türlü tonlara rastlanabilir. "Üç esaslı sesi var" Âkif'in. "Konuşan ses, erkek ses, müstehzi ses." (Mithat Cemal, 1986: 324). Şurası var ki, *Safahat'ın 1. Kitab*'ında daha ziyade konuşan/ konuşturan ses ile müstehzi sesi duyarız. Birinci seste tabiatıyla konuşmanın unsurları fazlasıyla kullanılır.

Birinci Kitap'tan yola çıkarak Âkif'in şiirinin biçimine dair belli başlı özellikleri yazacak olursak *samimîlik, sadelik, tabiîlik, yerlilik* en başta gelir. Aruzda ve kafiyede ustalık, kendisi olmak da bunların arkasına eklenmelidir.

Hâsılı, Âkif, *bir bunalım döneminde, her türlü güçlüğe rağmen derin bir bakışla ve bilgelikle aziz milletinin nabzını tutmuş, kalbini ve ruhunu paylaşmış, vicdanını yansıtmış; yeniden uyanışın ifadesi olmuştur* (Müftüoğlu, 2006: 10). *Safahat 1. Kitap,* şairin diğer eserleri gibi ve belki de onlardan daha belirgin bir şekilde bu duyarlı bakışın manzum öyküleri/ destanı/ romanı sayılabilir.

KAYNAKÇA

Andı, M. Fatih (1995), "Safahat-Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *İlmî Araştırmalar*, S. 1, s. 39–60.

Karakoç, Sezai (1978), *Mehmet Âkif*, 3. bs., İstanbul: Diriliş Yay.

Mithat Cemal (1986), *Mehmet Âkif*-Hayatı, Seciyesi, Sanatı-, Ankara: İş Bankası Yay.

Müftüoğlu, Atasoy (2006), "Mümtaz Bir Mübelliğ, Mümtaz Bir Mübeşşir", *Kültür*, S. 2, Ocak, s. 10–11.

Okay, Prof.Dr. M. Orhan (1989), *Mehmet Âkif*-Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-, Ankara: Akçağ Yay.

Özlük, Nuran (2007), "Mehmet Âkif'in Mısır Dönüşü ve Vefatı Günlerinin Dönemin Matbuatına Yansıyışına Dair Bibliyografya", *İlmî Araştırmalar*, S. 23, Bahar, s. 151–154.

Soydan, Rüyan (2006), "Mehmet Âkif Ersoy Tarafından Yazılan ve Tercüme Edilen Eserler ile, Mehmet Âkif Hakkında Yazılan Eserlerin Listesi", *Kültür*, S. 2, Ocak, s. 105–107.

Topçu, Nurettin (1970), *Mehmet Âkif*, İstanbul: Hareket Yay.

Bir Hicran Yarası:

Mehmet Âkif'in Mısır Hayatı

Caner Arabacı
Yar. Doç. Dr., S.Ü. İletişim Fakültesi

Mehmet Âkif, 1920'de İstanbul'da memuriyet hayatının en üst denilebilecek bir görevindedir. Geçimliği de iyidir. Umur-u Baytariye müdür muavinliği yapmış, Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kitabet ve Darülfünun'da Edebiyat dersleri vermiştir. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyesi iken aynı zamanda bu kurumun başkâtipliğine (Genel Sekreter) getirilmiştir.

Gelir düzeyindeki iyileşme, aile hayatına da yansır. Çengelköy'de otururken çok iyi bir aşçısı vardır. Nefis yemekler yapmaktadır (Eşref Edib, 1962, 217). Ama o huzurlu değildir. Vatanı işgal altındadır. Başkent İstanbul işgal altındadır. Görevini riske atarak, Balıkesir'e gider. Kuva-yı Milliye'ye destek verir. Ardından ailesini bırakarak Anadolu'ya geçer. İlk Meclis'te Burdur Mebusu'dur. Ama milletvekilliği ile öne çıkmaz. O Millî Mücadele'nin gürleyen sesi, Sevr'i Anadolu'ya, en önce ve en uyarıcı dozda anlatan, İstiklâl Marşı'nı kaleme alan millî şairdir.

Nisan 1923'ten sonra ise işsiz, maaşsız dışarıdadır. Zaferin şâdumanlığını duymaya hiç fırsatı olmaz. Millî Mücadele günlerinin zorlukları, ona güç gelmemiştir. O günlerin güçlüklerini izah kolaydır. Vatan tehlikededir. Savaş vardır. Cephede Mehmetçiğin göğüs gerdiği güçlüklere, cephe gerisindekilerin de katlanması gerekmektedir. Topyekûn bir dayanışma ve kalkışma ile zafere erişilebileceğinin bilinci gelişmiştir. Açlık, evsizlik, kışta paltosuzluk umurunda değildir. Taceddin Dergâhı'nın sediri onun için lükstür bile.

Ama zafer sonrası ona güç gelmiştir. Savaş bitmiş, Cumhuriyet ilân edilmiştir. Hânede altı çocuğu vardır. Yirmi yıllık memuriyete ilave olarak, üç yıl milletvekilliği yaptığı, emekliliği hak ettiği hâlde bir türlü emeklilik maaşı bağlanmaz, emeklilik ikramiyesi verilmez. Adına yapılan müracaatlar geçiştirilir. Yurt dışına çıktığında, borç bularak zaruri ihtiyaçlarını görmeye çalıştığında muhtaçlığını giderecek bir gelirden yoksun bırakılır. Emeklilik maaşının, ölümünden önceki günler çıkarılması bize has garipliklerden olsa gerektir. "Kadın Şairi"[1] diye ünlenenlerin milletvekili olduğu, zafer haberlerini yapması için Anadolu'ya davet edildiğinde "yeni nişanlandım" mazereti ile gelmeyenlerin bile matbaa, gazete sahibi yapıldığı[2] bir ülkede, Millî Şair, açıkta bırakılmıştır. Üstelik başyazarı bulunduğu dergi kapatılmış (Sebilürreşad, 6 Mart 1925); sahibi idamla yargılanmak üzere tutuklanıp, Şark İstiklâl Mahkemesine gönderilmiştir (Arabacı, 2004, 96 vd.; Düzdağ, 2004, 127).

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, 1925 yazında İstanbul'da polis takibi altına alınır. Her şey bir yana peşine bir polisin takılması, Âkif'in vatandan "gönüllü sürgün" kararını vermesine yetmiştir. Büyük bir hüzün ve teessür içinde: "Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memleketine ihânet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum" der (Şengüler, 1992/10, 359; Düzdağ, 2007, 4, 15). Bu durum bardağı taşıran son damla olmuştur. Ailesini de alarak, Mısır'a gider. Asırlar boyu Türk yurdu olan, on üçüncü asırda bile Türkiye diye anılan Mısır'da ona yüreğini açan gönül dostları vardır. Daha önce 1914, 1915'te görevli olarak, 1923 ve 1925'te de misafir olarak gidip geldiği bu ülkeye yerleşir.

Âkif'in Mısır'daki hayatı, bir çok esere konu olmuştur[3]. Burada onlardan, özellikle hatıraları öne çıkaran eserlerden yararlanılarak hayatı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Âkif'in Mısır'da 1925–1936 arasında yaklaşık on bir yıl süren hayatını, Abbas Halim Paşa'sız değerlendirmek mümkün değildir. Onun için öncelikle Abbas Halim bağlantısı üzerinde durulacaktır.

ABBAS HALİM PAŞA

Âkif, 1923'te Mısır'a gittiğinde ailesi ile birlikte değildir. İki yıl kışları, Abbas Halim Paşa'nın misafiri olur. Paşa'nın Hilvan'daki büyük sarayı karşısında bulunan küçük köşkü kendisine tahsis edilir. Köşk yanında, içinde ceylanlar bulunan bir bahçe de bulunmaktadır. Bahçeye bakan Rüstem Ağa adındaki bir Arnavut, aynı zamanda Mehmet Âkif'e de hizmet etmekte, çayını-kahvesini yapmaktadır (Düzdağ, 2007/2, 300).

Âkif, burada sakin, müsterihtir. Hayatının en huzurlu zamanlarını orada yaşamıştır. Onun

1 Celâl Sahir Erozan (1883–1935) için bkz. İhsan Güneş, 2001, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939 II. Cilt*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayını, Ankara, s. 767; http://www.aruz.com/celalsahir_anasa.htm, 25 Ekim 2007.

2 Ahmet Emin Yalman, Osmanlı son devri ve Cumhuriyet devrinde şöhretli bir gazetecidir. Bkz. M. Nuri İnuğur, 1993, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.

3 Eşref Edib (Fergan), 1381–1962, *Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, C. I, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul; M. Ertuğrul Düzdağ, 2002, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi yayını, İstanbul; aynı yazar, 2003, *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, Şûle Yayınları, İstanbul (Burada Mısır hayatı, Eşref Edib'ten alınmıştır bkz. S. 34); aynı yazar, 2004, *Mehmet Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul; aynı yazar, 2007, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar–1–2*, Kaynak Yayınları, İzmir; İsmail Hakkı Şengüler, 1992, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyatı*, C. 9–10, Hikmet Neşriyat, Istanbul. (Şengüler, 1992/10, 350'de Âkif'in Mısır hayatını, Düzdağ'ın *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II* adlı eserinden pasajlarla özetlediğini belirtmektedir. Yalnız kendisi 1953'te Mısır'a giderek Ezher'de öğrenci olmuş ve Mehmet Âkif'in yakın dostu Yozgatlı İhsan Efendi ile tanışarak ondan Âkif'e ait bilgiler aktarmıştır).

için verimlidir de. *Fir'avn İle Yüz Yüze* şiirini burada yazar. Şiir, Abbas Halim Paşa'nın eşi "Fahrü'n-Nisâ Emîre Hadice Hanımefendi Hazretlerine" ithaf edilmiştir (Eşref Edib, 1962, 208). Abbas Halim (1866–1934), Prens Halim Paşa'nın oğlu, Roma'da şehid edilen Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa'nın kardeşidir. Bir ara Şurâ-yı Devlet üyeliği, Bursa Valiliği, Nâfia Nâzırlığı yapmış, İngilizler tarafından Malta'ya sürgün gönderilmiş, Âkif'in Türkiye'de ve Mısır'da en büyük dostu, yardımcısı, gönül birliği olan "büyük hakîm" yüksek bir mümindir. Aralarında derin bir bağ vardır. İdealleri, şahsiyetlerindeki yükseklik, onları birbirine bağlamıştır. Türkiye'de iken, paşanın Heybeli'deki köşkünde baş başa kalıp hasbıhal ettikleri gibi Mısır'da Hilvan'daki konağın sessiz, sakin odalarında o vecd, samimiyet içeren sohbetlerini sürdürmüşlerdir. Geçmiş hatıralarını yâd etmiş, geleceğe dair düşüncelerini paylaşmışlar, "insanlığın iyiliği ve saadeti" adına "cennetler kurmuşlardır". Âkif, paşanın, içten duygularını açtığı, güvendiği, yüksek erdemler bulduğu dostudur (Düzdağ, 2003, 53–58).

Fakat yardımseverliği, zenginliğine rağmen, gayet sade hayatı tercih eden o mütefekkir prens; Mısır çölünde, Âkif başucunda iken 1934'te vefat ederek dostunu yalnız bırakır. Âkif, bu ayrılıktan çok kederlenmiştir. "Oracıkta diz çökerek birkaç saat içinde hatmini" tamamlar. Donup kalmıştır. Ağlayamaz. Sonra "boynuna sarılarak; Cânan niçin gittin?" der. Gözyaşları içinde defnettikten sonra, evine döndüğünde Mısır'da duramayacağını anlamış; Paşa'nın vefatı ona, babası ardından "on dört yaşında tattığı öksüzlük acısını, ikinci defa" tattırmıştır (Düzdağ, 2004, 143–144). Yakın arkadaşı, Eşref Edib, Prens Abbas Halim Paşa'sız üstadı şöyle anlatmaktadır: "O, onsuz gurbet ellerinde nasıl yaşayabilirdi? Çok geçmeden o da hastalandı, artık orada duramaz oldu, İstanbul'a döndü." (Eşref Edib, 1962, 226–228).

Abbas Halim Paşa ile aralarındaki onca dostluk ve hukuka rağmen Âkif, ailesini Mısır'a götürünce, köşkten ayrılarak, Hilvan'ın bir köşesinde çöl yanında ayrı bir ev kiralar (Eşref Edib, 1962, 208).

1932 yılında Mısır'a giderek ziyaret eden Eşref Edib, kaldığı odayı şöyle anlatmaktadır: "Eşya namına odasında birkaç kanepe, iki demir ayak üzerine konulmuş birkaç tahtadan ibaret karyola vazifesini görür bir şey, bir hasır seccade, bir çift nalın, bir divit, bir de duvarda Hikmet Bey'in Afganistan'dan gönderdiği bir seccade. Bu seccade lüks sayılırdı." Üstat evden eve taşınırken "konu-komşu eşyasını görmesin diye" geceleri taşındığını söylemiştir (Eşref Edib, 1962, 216). Üstadın evi, daha sonra bir su küpü ile zenginleşir. Ziyaretine gelen İhsan Efendi'ye şöyle müjdeler: "Çok zamandan beri bir su küpü almak istiyordum. Nihayet aldım. Şimdi böyle suyumuzu soğutup içiyoruz." (Eşref Edib, 1962, 224).

Âkif'in yanında taşıdığı babadan kalma bir sözlüğü bulunmaktadır. Babasına onu, hocası Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi hediye etmiştir. Mısır'da, bu hocanın ailesi hakkında Yozgatlı dostuna bilgi aldırarak ilgilenir. Evinin bir başka malzemesi üstadın yazılarını yazdığı divitidir. Bir gün damadı Ömer Rıza (Doğrul), divite bakarak kayınvalidesine: "Yirminci asır muharririnin yazı takımına bakınız!" der. Hanımı, damadın bu sözünü kendisine aktarınca; "Ömer Rıza, divide bakmasın; içerisinden çıkana baksın" der. Ama ardından da mahviyet tavrını gösterir: "İçinden bir şey çıktığı yok ya. Laf olsun diye söyledim." (Eşref Edib, 1962, 247).

Bu durumun bir sebebi vardır elbette. Âkif, sade yaşamayı seven, gösterişe itibar etmeyen, tutumlu bir insandır. Ama düzenli bir geliri, işi yoktur. Buldukları da ailesi ile birlikte giderlerini karşılayacak düzeyde değildir. Onun için bütçesi hiçbir zaman dengede kalmamıştır. "Borçsuz kaldığı nâdirdir." Yalnız maddî sıkıntısını bile, lâtife konusu yaparak hafifletmenin yolunu bulmuştur. Para sıkıntısı olduğu zaman şu hikâyeyi anlatır: "Bir Arap şairine demişler: 'Niçin bizi hiç aramıyor, sormuyorsun?' Şair demiş ki: 'Kalbimde birkaç yer var. Biri kasaba, biri bakkala, biri de sebzeciye... Bunları düşünmekten başkasına yer yok.' İşte benim vaziyetim de böyle." (Eşref Edib, 1962, 220).

Âkif, İslâm dünyasında tanınmış bir şahsiyettir. Onun için Mısır ileri gelenleri, zaman zaman davet edip kendisi ile görüşmekte, davetlere katılmaktadır. Yalnız Mısır ekâbirinin konaklarına yaya gidilmemektedir. Mutlaka otomobille, hem de özel otomobille gidilmesi âdettendir. O güçte olmayanlar önde gelenler içine giremediği gibi, yaya gelenler de kapıdan içeri alınmamaktadır. Ömer Tosun Paşa, Âkif'in saygı duyduğu, hürmet ettiği namuslu birisidir. Onun için davetini kabul eder. Ama özel aracı da, kiralayacak gücü de yoktur. Zaten öteden beri yürümeyi sevmektedir. Davetli olduğu konağa varınca, Berberî kapıcılar, böylesine bir davete yaya davetlinin gelip giremeyeceğini bildikleri için içeriye almaz, "adam yerine koymazlar". Kapıcılarla konuşurken, sesi duyan biri koşa koşa gelerek üstadı içeriye alır. Paşalar kendisini karşılar. Ömer Tosun Paşa, özür beyan eder. Gönül adamı, durumu iki cepheden de iyi bilen Abbas Halim Paşa, işin farkına varmıştır. Gülerek: "Âkif Bey, neye otomobile binmedin?" der. Lâtife herkesi neşelendirmiştir (Eşref Edib, 1962, 223).

Âkif, sıkıntılı durumuna rağmen başkalarına yedirmeyi, ikramı seven birisidir. Abbas Halim Paşa'nın köşkünde, nefis yemeklere ülfet kesbetmiş olsa da kendi evinde, gayet sade yemekler yemektedir. Sofrada çok çeşidi istememektedir. Bir veya en fazla iki çeşit yeterlidir. Ama var olanın nefis ve bol olmasını arzu etmektedir. Sofra kurulup da yemekler gelince "câel'hak" (hak geldi) deyip, gülerek, latifeler ederek misafirlerini buyur etmektedir.

Sabahleyin erken kalkıp, çayı hazırladıktan sonra misafirini uyandırmakta, birlikte kahvaltı etmektedirler. Eşref Edib'in anlattığına göre 1932'de eskisi gibi yememektedir. Gündüzleri sadece sabah kahvaltısı ile yetinmekte, çay da içmemektedir. Akşamları ise hafif sebze ve yoğurttan başka bir şey yememektedir. Sebebini de; "Burada başka türlü yaşanmaz" diye açıklar (Eşref Edib, 1962, 216).

Üstadın, ihmal etmediği kesim Türkiye'den Mısır'a giderek Ezher'de okuyan öğrencilerdir. Ezher'deki Türk Revakının müderrisi olan İhsan Efendi, bir kurban bayramını anlatır. Hilvan'da bahçesi geniş bir evde oturmaktadır. Abbas Paşa, "yeri varsa kurban göndereyim" diye haber gönderir. "Göndersin bir feddân yerim var" der[4]. Bundan sonra yaptığı işlem önemlidir. Kendisi zaten neredeyse yarı aç yaşayan Üstad, kurbanı kesip, aile boyu ekledeyim demez. Medreseye gelerek, İhsan Efendi ve gurbetçi talebeleri davet eder. Hep beraber evine giderler. Bayramlaşıp kurbanı keser, yiyip-içerler. Üstat, o gün çok neşelidir. Gençliğindeki pehlivanlığından, güreş âleminden, İstanbul'un eski bayramlarından bahseder. Hatıralar nakleder, şiirler okur, güzel fıkralar anlatıp misafirlerini şenlendirir (Eşref Edib, 1962, 222).

4 Feddân, Mısır'da kullanılan bir kavramdır. Bir çift öküzle, bir günde sürülebilen genişlikte toprak demektir (Devellioğlu, 1984, 304).

AİLESİ VE ÇOCUKLARI

Âkif'in ev hayatı, verimliliğini azaltacak niteliktedir. Eşi, daimî surette rahatsız olduğu için ev işlerini hakkıyla yerine getirebilecek hâlde değildir. Onun için kendisinin doğrudan ilgilenmesi gerekmektedir. Bazen şöyle demektedir: "Bu aile gaileleri beni çok yordu. Bu gailelerden âzâde olsaydım daha güzel eserler yazardım." 9 Nisan 1932'de yazdığı bir mektubunda durumunun daha ileri olduğunu ifade etmektedir: "Gönlüm harap, zihnim perişan. Elim işe varmıyor. Son senelerde haylice okudum. Lâkin okuduklarımdan bir istifade ettim mi bilemem." Bir başka ifadesi, şair duyarlılığının uç noktası gibidir: "Hiçbir inşirah hissetmiyorum. Bütün ruhum, bütün maneviyatım harab. Hele üç beş gündür beynim hercü merc içinde." (Eşref Edib, 1962, 219, 225).

Âkif'in altı çocuğu vardır. Mısır'a evli olmayan küçüklerle gelmiştir. Seyahatleri, hicretleri vb. durumlardan dolayı çocuklarının eğitimi ile yeterince ilgilenememiş, onların düzenini koruyamamıştır. Onun için çok üzülmektedir. Bir gün çocuklarının yaramazlığına kızınca; "Mümkün olsa da şu iki çocuğu (Emin, Tahir) verip uslu bir çocuk alsam!..." der (Eşref Edib, 1962, 219).

Karısı da çocukların yaramazlıklarından şikâyetçidir. Bir defasında beyini teselli eder: "*Ne yapalım, işte bunlar böyle. Ana-baba, çocuğa taht yapar, amma baht yapamaz.*" Söz Âkif'in hoşuna gitmiştir. Olayı dostlarına anlatırken şöyle değerlendirir: "Bizim hanım bazen çok akıllıca sözler söyler." (Eşref Edib, 1962, 245). Âkif, hâne halkı yönüyle talihsizdir. Evi, zihnini, vücudunu dinlendirip, rahat ettireceği, mesut olacağı bir mekân değildir. Hanımı, son yıllarında had safhada sinir rahatsızlığına uğramıştır. Evhamlar içinde, sinir krizleri geçirmekte, devamlı ilâç kullanmaktadır. Âkif'in bir ikinci hanımı olduğuna kanidir. Âkif, "Hanım, bütün hafta beraberiz. Bir Cuma günü namaza, İhsan Efendi'ye gidiyorum. İstersen oraya gel beraber gidelim, seni de evine bırakırım" dese de fayda etmemektedir. "Aaa, ben uyuduktan sonra, sen gidiyorsundur..." demekte, komşularda düğün olur, def sesi duyulursa: "Âkif'in düğünü oluyor" demektedir (Düzdağ, 2007, 377-378).

Mısır günleri, Türkiye'den götürülen çocuklar için çok yönlü mahrumiyetler de getirmiştir. Mısır'a yeni göçtükleri günlerdir. Ülkede yaşayan bir gencin, Arapça öğrenmesi gerekmektedir. Oğlu Emin'e Arapça okutmak için İstanbul'dan bir kitap getirtir (Elmüşezzeb)[5]. Durumu 29 Ramazan 1344 (17.11.1925) tarihli mektubunda şöyle anlatır: "Kitaptan çok memnun oldum. Bakalım bizim Emin'e onu okutmak istiyorum. Lisan hâfıza işi; oğlanda ise o meleke ötekilerden de berbat! Ramazanın başından beri çalıştığı Tebbet yeda Sûresi'ni Kadir Gecesi dinletebildi, o da dört yanlışla! Sonra da bana, 'Baba beni hâfız mı etmek istiyorsun?' demesin mi? 'Oğlum böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten baksana, maazallah öyle bir tasavvurum olsa bu gidişle ömrü beşer değil, ömrü beşeriyet bile yetişmeyecek' dedim. Mamafih çocuğun gayet iyi bir hâli var: Kendisinden son derece memnun." (Eşref Edib, 1962, 220).

MAİŞET DERDİ/İŞLERİ

Âkif, para ve menfaat konularında çok çekingen, alıngan ve nezih bir insandır. Kendisini

5 Arapça bir dil bilgisi kitabı.

Mısır'a davet eden Abbas Halim Paşa'ya karşı bile çok dikkatlidir. Ailesini götürdükten sonraki dönem, maddî sıkıntı içindedir. Ama haline tahammül eder. Mısır'da tanışıp dost olduğu Abdülvehhab Azzam, çekingen bir şekilde kendisine üniversitede Türkçe muallimliği teklif ederek: *"Âkif Bey, bilmem ki size zor mu gelir? Zahmet olur mu?"* diye sorar. Âkif'in cevabı şöyledir: *"Doktor, size bunu ben arz etmek istiyordum. Sizinki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum..."* Azzam, hâlâ çekingendir: "Efendim, Kahire'ye gidip geleceksiniz, çoluk-çocuğa gramer okutacaksınız" deyince, Azzam'ı ağlatan şu cevabı verir: *"Hamallık yapmaya da razıyım..."* (Düzdağ, 2007, 378).

Hilvan'dan Kahire'ye gelip giderek hocalık yapmaya başlar. Ama eşinin hastalığı, memleketteki pahalılık onu sıkıntıya sokmaktadır. Yakın dostu Eşref Edib'e mektuplarında bahsettiğine göre "yol parası bulmakta" güçlük çekmektedir. Kızı Cemile'nin hastalığını öğrendiğinde, "geçinmekten aciz" durumdaki damadı Ömer Rıza'nın, günlük hastane masrafı olarak "iki buçuk lirayı" ona yardım olarak verememekten üzülür, çünkü kendisi de borç içindedir. Bir ara Girit'te oturan (1931) eski dost Eşref Sencer Kuşçubaşı'dan "beş-on lira" borç istemiştir. Aynı şekilde Eşref Edib'e, durumu elverişli ise "beş-on lira göndermesinin çok makbûle geçeceğini" bildirir (Şengüler, 1992/9, 481, 497, 511).

Ata yüreği, bu arada kendisinin anılıp sorulmamasına da üzülmektedir. Eşref Edib'e yazdığı şu tek cümle, acı bir sitemle karışık hatırlatmayı içermektedir: "Ömer Rıza Bey oğlumuza, Mısır'da kendisinin bir kayınbabası olduğunu ve henüz rahmet-i Hakk'a intikal etmediğini anlatabilirsen çok büyük iş görürsün." (Şengüler, 1992/9, 504).

Yakınlarının da kendi derdine düştüğü bir ortamda Âkif, gurbet çilesini doldurmaya devam etmektedir.

HOCALIĞI

Mısır Dârülfünununda (el-Camiâtu'l-Mısrıyye) yeni ders vermeğe başladığı sıra (1929) İhsan Efendi; "Nasıl, Arapçayı kolaylıkla takrir edebiliyor musunuz?" diye sorar. Cevabı, onun inceliğini, mahviyetini ortaya koymaktadır: *"Derse başladığım zaman talebeye öyle dedim: Siz benim Arapçama gülmeyin. Ben de sizin Türkçenize gülmeyeyim... Geçinelim!"* (Eşref Edib, 1962, 246). Âkif, tevazuundan böyle söylemektedir. Sokak Arapçasının konuşulduğu Kahire'de, Mısırlı talebeye Kur'an Arapçası ile Türk edebiyatını okutmanın (Cündioğlu, 2000, 37) şaşırtıcı durumunu öylece ifade edivermiştir.

Âkif'in Mısırdaki talebelerinden birisi, Mısır Dârülfünunu'ndan mezun, meşhur seyyahlardan Mehmet Tevfik Efendi'nin oğlu Mehmet Beydir. Türklük, Müslümanlık sevgisi ileri olan Mehmet Bey, Mısır'da Arapça *Kemal Atatürk* adlı eserini yazıp yayınlamıştır. Mehmet Âkif'ten, özel olarak üç sene Türk Edebiyatı dersi almış, *Safahat*'ı baştan sona kendisinden okumuştur. Üstat, derslerde neşeli olmakta, bazen coşarak kalkıp hem gezmekte hem de sevdiği bir şiiri ayakta okuyup tekrar etmektedir (Eşref Edib, 1962, 253–254).

Âkif'in, Mısır'da son eğitimciliği, Prens Aziz Hasan'ın çocukları üzerinde olmuştur. Dersi, Mısır Kralı Fuad'ın kız kardeşi Prenses Nimet Muhtar'ın sarayında vermektedir. Hastalığı ilerleyip devam edemez hâle gelince, görevden affını ister. Prenses de çocuklar da üzülmüşlerdir. Hatıra olmak üzere beraber bir fotoğraf çektirmek isterler. Sarayın bahçesinde

çektirilen fotoğraf eline gelince Âkif; *"Gölgemi canlı cenaze gibi serilmiş görünce çok müteessir oldum"* der. İstanbul'daki kızı Cemile'ye fotoğrafının ardına şu kıtayı yazıp gönderir: *"Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim / Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben. / Daha yıllarca eminim ki, hayatın yükünü / Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben. / Çöz de artık yükümün kör düğüm olmuş bağını; / Bana çok görme ilâhî bir avuç toprağını!"* Kızı, fotoğraf ve şiirden etkilenerek; "Ah babacığım ne hâle gelmişsin!" diye mektup yazmıştır (Eşref Edib, 1962, 248).

Âkif, şiir yazmayı, ciddi, sürekliliği olan bir iş olarak değerlendirmektedir: *"Şiir çok nankördür. İnsan, beş sene çalışır, şiirle uğraşır. Sonra beş ay terk etse beş senelik mesaisi heder olur. Daima üzerinde işlemek lâzım."* Aslında, *"şiirin ilhamı azdır. Şiir çalışmakla, uğraşmakla olur. Zannederler ki şair, tabiat karşısında oturur, ilhamlarını toplar, hemen kalemi eline alarak şiirini yazar. Hiç de öyle değil. Odaya kapanıp ter dökecek, düşünecek, yorulacak, uğraşacak. Yüz ter dökerek bir beyit meydana gelir. Ben manzaraları odama getirir, orada kafa yorarım. Ter döker, dört duvar arasında şiirimi yazarım. Ben şiir yazmadan evvel çok düşünürüm. Tam bir mühendis gibi, bir mimar gibi... Bir bina başlayacağı zaman nasıl ki mimar evvela düşünür: Şurada oda, şurada merdiven, şurada salon, şurada mutfak, şurada banyo.... Planını yapar krokisini çizer, en son binaya başlar.... Tıpkı ben de öyleyim."* Bundan sonra eserin sunuşunu, girişini nasıl yapacağını, sonuca nasıl ulaşacağını da hesaplamakta, istediği neticeye varmaktadır. Örneği büyüteçtir: *"Güneşin dağınık huzmeleri yakmaz. Fakat bu huzmeler, mihrak noktasına gelir de orada teraküm ederse yakar. İş o noktayı bulmaktır. Bütün mukaddimat bir noktada tecemmu ederse şiir ancak o zaman müessir olur."* Şiirin *"Anadolu mektubu"* gibi yazılamayacağını vurgulamaktadır. Mısır'dan Hafız Asım'a yazdığı bir mektubunda, "Gece tarzında bir manzume daha karalamak" istediğini ama henüz muvaffak olamadığını belirtmektedir. İlerler gibi olmakta, geri dönmektedir. Kaç defa bozmuş, kaç defa değiştirmiştir. Dilde, anlaşılır olmadan yanadır. Onun için Asım, diğerlerine göre daha sade ve Türkçedir. O Hâmid gibi, ya gökte uçmayı veya yerin dibinde dolaşmayı değil, yeryüzünde yürümeyi sever. Hayale dalmaz. İfadesi ayrımı çok net ortaya koymaktadır: *"Ben adî şeylerden bahsederim. Meselâ bu, taş. Ona taş derim. Haceri semavi demem. Bu, tahta. Ona tahta derim. Taht demem.... Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeye çalışırım."* Şiirde ayırıcı özelliği; *"her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermektir."* Onun için *Mahalle Kahvesi*'ni dinleyen bir kahve sahibi, *"Bu herif muhakkak böyle kahvelerde yetişti, demiştir."*

Yalnız şiirin, maişete yansıyan yönü ile ilgili değerlendirmesi de, tecrübe ile sabit kesinliktedir. Şöyle der: *"Şiir karın doyurmaz."* (Eşref Edib, 1962, 249, 256–257, 259, 263).

Üstadın, gurbet elde uğraştığı işlerden birisi de Safahat'ın bir bölümü olan *Gölgeler*'i bastırmak olmuştur. Yalnız, baskı aşamasında çok yorulur. Kitabı basan matbaanın adı: Gençlik Matbaası (Matbaatu'ş-Şebab)'dır. Şöyle der: *"Şu Gençlik Matbaası beni ihtiyarlattı (Şeyyebetnî Matbaatu'ş-Şebab)."* (Eşref Edib, 1962, 252).

Mısır hayatında, bildiklerini insanlara verme konusunda bir gayreti vardır. Ama öğrenme aşkı, ilerlemiş yaşına rağmen durmuş değildir. Kahire'deki edebiyat çevrelerinin etrafında kümelendiği iki büyük edipten birisi olan Mustafa Sadık er-Râfiî tanımakta, okuyup beğenmektedir. *"Eğer ağır işitmeseydi; kendisi ile Arap edebiyatı okurdum."* demiştir. Zira Râfiî, sağır denecek kadar ağır duymakta, kendisi ile konuşup anlaşmak zahmetli olmaktadır (Düzdağ, 2007/2, 306).

MUSİKİ İLGİSİ

Âkif Mısır'da, "vatandan cüda" olmanın kahrını yaşarken, ruhunu dinlendirmek için zaman zaman, sanat müziğinin kendisini alıp götüren nağmelerinin kollarına bırakmaktadır. Çok taş plâğı yoktur. Ama olanların özel değerleri vardır. Yemekten sonra biraz gramofon çalmaktadır. Çok sevdiği için ilk önce Şerif Muhiddin'in plâklarını çalmaktadır. Onu, "elini şakağına koyarak derin bir sükûnet içinde" dinlemektedir. Muhiddin, Mısır'ın musikî dehasına sahip bir sanatkârıdır. Mızrap darbeleri ile istediğini tasvir edebilmektedir. Dinlerken, çölde giden bir kafilenin yokuşlara tırmanışı, vadilere inişi, kızgın çölde yürüyüşü, gece, gündüz, üzüntü, neşe insanların zihninde âdeta canlanmaktadır. Ama bu sanatkârın, üstatla ortak bir yanı vardır. O da gurbettedir. Mısır'da kıymeti bilinmemiştir. Öyle bir yüksek dehanın, yabancı ülkelerde kalmasına üzülmektedir (Eşref Edib, 1962, 218–219).

Âkif'in mest olarak dinlediği bir başka sanatkâr, Tamburî Cemil Bey'dir. Hafız Kemâl'in Mevlit plâkları, ayrıca "ona ruhanî büyük bir zevk" vermektedir. Mısırlı Şeyh Ali Mahmud'un plâklarını da dinlemektedir. Mısır'dan ayrılırken sevdiği bütün plâklarını gramofonla birlikte Mehmet Bey'e hediye etmiştir (Eşref Edib, 1962, 217).

Âkif, gezmeyi, yürümeyi sevmektedir. Onun için her akşam üzeri en az iki saat yürümektedir. Gezdiği yerlerden birisi, Hilvan'ın Çin tipi yapılmış, içinde Buda heykeli de bulunan bahçesidir. Buda heykeli çevresine yerleştiren talebelerini, seyredip düşünceye dalmaktadır. Fakat en çok etkilendiği yer Nil kıyısıdır. Nil kenarında gecenin geç vakitlerine kadar oturmaktadır. Özellikle Nil'in taştığı Ağustos-Eylül aylarında, bu nehri seyretmekten zevk almakta, dalgın seyri arasında: *"Şu Nil ne mübarek şey! Hem su getirir, hem toprak!"* demektedir. Sevdiği arkadaşları geldikçe, onları Nil kenarına götürüp, çaylar ikram etmektedir (Eşref Edib, 1962, 221–222).

DOSTLARI

Âkif'in Mısır'daki dostları, "İslâm-Türk asalet ve kibarlığının en yüksek örnekleridir." Hepsinin ortak yanı, Türkiye ile bir şekilde bağlantılarının olmasıdır. Türkçe konuşan, Türkçe bilen, İslâm Medeniyeti değerlerine samimiyetle ilgi duyan insanlar, onun yüreğine ulaşmak için yol bulabilmektedirler. Bir çok eserini Türkçeye çevirdiği, Mısır âlimlerinden Ferid Vecdi ile görüşürlerken Âkif, kendi tabiriyle *"Birgivî Arapçası ile konuşmaya başlar."* İslâm düşünürü Ferid Vecdi şaire şöyle der: *"Zahmet çekme, ben Türkçe bilir."* (Eşref Edib, 1962, 246).

Âkif'in dostları arasında, Mısır'ın yüksek şahsiyetleri kadar Türkiye'den eğitim için gitmiş gurbetçi öğrenciler arasında da gönül bağı olan gençler bulunmaktadır. Hatta orada eğitim gören bir öğrenciye, üzerinde çok emeği bulunan, fevkalade önem verdiği mealini vasiyeti ile birlikte teslim etmiştir.

HALİM BEY

Mısır ileri gelenleri, zaten Türk kökenlilerdir. Bunlardan, vefatına kadar kendisini hima-

ye eden Abbas Halim Paşa gibi, çok sevdiklerinden birisi de Prens Halim Bey'dir. Batı ve doğuyu iyi tanıyan, yüksek bir düşünür olan Said Halim Paşa'nın[6] oğlu Halim Bey, yılın çoğunluğunu İstanbul'da, kışları birkaç ayı Mısır'da geçiren birisidir. Babası Said Halim Paşa'nın "asaletini, irfan ve zekâsını, yüksek fazilet ve seciyelerini yaşatan mümtaz bir şahsiyet"tir. Üstat, Halim Bey ile sohbetten zevk almaktadır. Âkif, çok prens görmüş birisidir. Ama Halim Bey'le ilişkisi farklıdır. Onunla Mısır'a geldiği zaman haftanın birkaç günü beraber olur, edebiyat, musikî, sanayi nefîse, felsefe, sosyoloji üzerine gece geç saatlere kadar sohbet ederlerdi (Eşref Edib, 1962, 233–234). Baba dostluğundan ilerleyen bir yakınlıkları vardı. Âkif, yıllar önce Said Halim Paşa'nın yazılarını çevirip, Sebilürreşat'ta yayınlamıştı.

Mısır'da sürekli ziyaret ettiği, sıkıldığında yanına koştuğu, samimi, vefakâr bir başka dostu; İmadettin Bey'dir. Adı geçtikçe; "Allah razı olsun, onun çok iyiliklerini gördüm. Çok mert, çok vefakâr bir dosttur" diye anmaktadır. Haftada bir defa da olsa ona uğrayıp sohbetinden zevk almaktadır (Eşref Edib, 1962, 235).

YOZGATLI İHSAN EFENDİ

Âkif'in hayatında özel yeri olan Mısır'daki Türk öğrencilerden biri, Yozgatlı İhsan Efendi'dir. 1925'te Mısır'a giderken aynı vapurdadırlar. Tanışma orada başlar[7]. İhsan Efendi Ezher'de eğitimini tamamlayarak Kahire'deki Sultan Mahmut Medresesi'ne müderris olur. Birinci Sultan Mahmut'un 1164/1751'de yaptırdığı bu yirmi dört odalı, altmış talebeyi barındıran medrese, Türk talebelere mahsustur. Baştan bu yana da müderrisleri hep Türk'tür. İhsan Efendi, bir süre Sultan Mahmut'ta göreve devam ettikten sonra Camiu'l-Ezher'in karşısındaki Mehmet Bey Medresesi'ne müderris olur. Ezher'deki Türk Revakı'na bağlı, Türk talebelerin kaldığı bu medrese Âkif'in en çok uğradığı yerlerdendir. Özellikle Cuma günleri gelmektedir. Talebelerle beraber camiye gitmekte, dönüşte de akşama kadar orada kalmaktadır.

Camide görme özürlü Hâfız Şıh Rıfat, namazdan önce mukabele okumaktadır. Âkif, onun okuyuşuna meftundur: *"Simaların insanda değişik tesirler uyandırması gibi, seslerin de tesirleri var. Bu şahsın sesinde, gözle görülmeyen, fakat gönüllerle sezilen, ruhla duyulan bir cazibe var.... Şıh Rıfat, âmâ olduğundan mıdır, mânayı bilerek okuduğundan mıdır, nedir daha tesirli oluyor. Dokunaklı âyetlerde, celâlli âyetlerde ağlıyor. Onun ağlaması bana çok dokunuyor. Gözüm belki ağlamıyor ama gönlüm ağlıyor, kalbim yanıyor."* (Düzdağ, 2007, 331, 376).

"Üstadın medreseye geldiği günler", talebeler için "bayram" olmakta, ne surette ikram edeceklerini şaşırmaktadırlar. İhsan Efendi'nin anlatımı durumu açıklar: *"Diyarı gurbette o, bizim babamız, hocamız, her şeyimizdi. Onu gördükçe memleketimizi görmüş gibi olurduk. O, ne yüksek insandı! Ne mücessem faziletti! Milletimizin büyük şairi, büyük tevazu gösteriyor, bizi ziyaret ediyor.... Göğsümüz kabarır, kalbimiz genişlerdi. Onunla birlikte geçirdiğimiz zamanlar hayatımızın en kıymetli zamanlarıdır."* Âkif, onlara şiirler okuyup, güzel sözler, güzel hikâyeler anlatmakta, öğütler vermektedir. Onlar da bu arada hizmete koşmaktadırlar. İhsan Efendi güzel çay demlemekte, Bayramiçli Mehmet Eşref nefis tavuk

6 Bkz. Sait Halim Paşa, 1998, Buhranlarımız ve Son Eserleri, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul
7 Bkz. Düzdağ, 2007/1, 331 vd. İhsan Efendi, İKÖ Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasıdır (Düzdağ, 2007/1, 352).

çorbası yapmaktadır. Üstadın ziyareti biraz gecikse, İhsan Efendi onu davet etmektedir. Okuyan gençler için öğütleri önemlidir. Onlara; *"İnsan bir gayeye vasıl olmak için mesaisini bir mevzua hasretmeli, dağıtmamalı."*, "İyilerin tembelliği kötülerin faaliyetidir.", *"İngilizlerin dünyaya hâkim olmalarının sebebi, fenalar fenalık yapınca iyiler derhal önüne geçerler, bir kenara çekilip yan gelmezler."*, "İnsan iki şeyi bilmelidir: Biri haddini, diğeri de hesabını. Ben haddimi bilirim amma hesabımı bilmem", *"İyilik mefhumu bizde menfidir, müspet değil. Meselâ bir adam iyidir dediğimiz zaman, şunu yapamaz, bunu yapamaz, kimseye bir fenalıkta bulunmaz, manâsını kastederiz. Yoksa şunu yapar, bunu yapar, şöyle iyiliklerde bulunur manâsını düşünmeyiz."*, "Şöhret beylik malı gibidir, kapanın elinde kalır." türü öğütler vermektedir. İhsan Efendi'ye Esterâbâdî'den okuduğu beyit, âlim değerlendirmesi konusunda etkilidir: *"Âlimler görüyorsun, ilmi var, irfanı yok. Kuşlar görüyorsun, kanadı var, uçması yok."* O Farsça beyit şöyledir: "Âlimanrâ ilm hest ü râz nîst / Mürgânrâ bâl hest pervâz nîst" (Düzdağ, 2007, 383).

Ayrıca gençleri araştırmalara teşvik etmektedir. Annesinden çok darbımesel öğrenmiştir. Meclislerde onlardan birkaç tane söylemektedir. Bu doğrultuda İhsan Efendi'yi, Yozgat'taki darbımeselleri toplamaya teşvik eder. O, topladıklarını üstada okuduğu zaman bunlar içinden birini çok beğenmiştir: *"Dost kazan, düşmanı anan da doğurur."*

Yozgatlı İhsan Efendi, Âkif'in düşüncelerini paylaştığı birisidir. Bir gün, Mısırlılarla Türklerin Kur'an okuyuşları hakkında görüşürken İhsan Efendi, *"Peygamberimiz zamanında fonograf olup da o zamanki okuyuşlar, tarzı telaffuzlar muhafaza edilmiş olsaydı, şimdi ihtilâf olmazdı."* der. Üstat, insanların bütün fillerinin, bütün hareketlerinin kaydedildiğinden hareketle, seslerin de kaydedildiğini düşünmektedir. Öngörüsü şöyledir: *"Madem ki, ağızdan çıkan söz gaip olmuyor, fonograf ve radyo bunu ispat etti; bir gün gelecek, fen terakki edecek, olabilir ki, geçmiş zamanlarda söylenen sözler de alınabilecek."* (Eşref Edib, 1962, 241–245).

Âkif, İhsan Efendi'den gördüğü dostluk ve yakınlığı hiç unutmamıştır. Ona defalarca şunu söylemiştir: *"Ey bana gurbet elleri on senedir aşina kılan İhsan Efendi. Sana bir ananın, bir babanın, evladına duası gibi dualar ediyorum..."* (Düzdağ, 2007, 375).

Âkif, Mısır'dan ayrılmadan önce son bir defa daha İhsan Efendi'nin ziyaretine gider. "Canlı cenaze gibi kendisini karyolanın üzerine atmış, uzanmış"tır. Hayli istirahat eder. Bir şeye üzülse yahut neşelense koşup geldiği mekâna bu son gelişidir. Gördüğü samimiyet ve hürmetle gamının dağıldığı, neşesini yaydığı yere bir daha uğrayamayacaktır (Eşref Edib, 1962, 252).

AZZAMLAR

Âkif'in Mısırlı dostlarından ikisi Azam ailesinden Abdurrahman Azam ve yeğeni Abdülvehhab Azzam'dır. Abdurrahman Azam, "Türklere karşı çok muhabbeti olan" Trablusgarp Muharebesi'nde "gönüllü olarak Türklerle beraber İtalyanlara karşı harp etmiş" birisidir. 1930'lu yıllar Mısır'ın, İran, Irak, Afganistan elçiliğini yapmıştır. Sevdiği, değer verdiği bir kimsedir. Onun yeğeni Mısır Dârülfünunu (Üniversitesi) Farsça müderrisi olan Abdurrahman Azzam, aynı zamanda Hilvan'da komşusudur. Arap edebiyatçılarından, güzel yazıp, söyleyen birisi olan Azzam, Türkçe de bilmektedir. Türk edebiyatının büyüklerinden birisi

olarak tanıdığı Âkif'le irtibatı, Türkiye ziyareti ile başlar. Türkiye'de sorduğu şairin Mısır'da olduğunu öğrenir. Döndükten sonra ziyaret ederek tanışırlar ve o ilişki, Mısır'dan ayrılıncaya kadar sürer. "Az söyleyip çok düşünen, uzun sükûtları, inzivayı seven, toplantılardan kaçan" Âkif, Azzam'ın aradığında evinde bulduğu bir ediptir. Yaz geceleri beraberce Hilvan sokaklarında dolaşırlar, konuşa konuşa gezip-yol alarak şehir dışına çıkar, geri dönerler. Üstat, yürümekten yorulmayan birisidir. Arap, Acem, Türk edebiyatı üzerine sohbetler edip kitaplar okurlar. Âkif, öğrenen, öğreten, sürekli bilgiye açık birisidir. Azzam'a Muhammed İkbal'i tanıtır. İkbal'e karşı kendisinin özel bir ilgisi vardır. Onun ufak bir risalesini, Millî Mücadele günleri Ankara'sında okumuş ve "Hind'in İslâm şairini" kendisine benzetmiştir. Millî Şair, İngiliz ve İngiliz emperyalizminin maşaları ile vatanı kurtarma mücadelesini verirken; İkbal, Hint kıtasında İngiliz sömürüsüne karşı boğuşmaktadır. Gıyabî bir yakınlıkları doğmuştur. Ayrıca İkbal, Ordu dili (Urduca) ile yazan, Mevlânâ'ya mürşidim diyen, Arapça, Farsçası iyi, çok güzel gazelleri olan bir şairdir. Âkif, İkbal'in bazı gazellerini okurken, onların kendisine "sarhoş gibi nara attırdığını" belirtmektedir. Azzam'la birlikte İkbal'in Peyam-ı Meşrık, Esrar-ı Hodî, Rumuz-ı Bîhodî adlı eserlerini okuyup mütalaa ederler (Eşref Edib, 1962, 236–240).

Mısır'da Ezher ulemasından görüştüğü kişi, yalnız Ezher Reisi Şeyh Meragi'dir. Bu zat, Türkleri, Türk talebeyi çok sevmektedir. Orada, Türk talebelerin "mümtaz bir yeri" vardır. Şeyh, Mısır Kralı Birinci Faruk'a tavsiye ederek Türk talebeye bin Mısır lirası tahsisini sağlamıştır. Ayrıca Şeyh, Muhammed Abduh'un mektebinden yetişmiş, onun yolunu takip eden birisidir (Eşref Edib, 1962, 247).

Âkif'in Mısır'da, çok sık olmasa da görüştüğü şahsiyetlerden ikisi, Şeyhülislâm Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim Sabri'dir. Mustafa Sabri ve oğlu, Âkif'in şiirlerine hayrandırlar. Şiirlerini övdükleri zaman, utanıp terlemekte, mendiliyle alnını silmektedir. Yalnız baba-oğul, siyasî tercih yönünden, İttihat ve Terakki hasmı bir anlayışa sahiptirler. Mustafa Sabri, neticede benzer gördüğü hâlde Hürriyet ve İtilâf'a; Âkif de kayıtsız-şartsız bağlılık yemini etmediği halde bir süre İttihat ve Terakki'ye katılmıştır. Ayrıca Âkif'le, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de üye olarak aynı dönemde bulunmuşlardır. Ama Âkif, Mustafa Sabri uygun görmese de Anadolu'ya katılmıştır. "Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal'e neden destek olduğunu" sorunca; "Anadolu, Yunan ordusu tarafından işgal edilirken, tercih yapacak zaman olmadığını" söyler. İşin önemli yanı, gurbette, benimsemediği gelişmelerle ilgili yazması teşvikine karşı; "Efendim, vaktiyle yazacağımızı yazdık. Memleket bu hâle gelmesin diye çırpındık durduk..." der[8]. Ülkede kendisini, fikrini dışlayan yönetim aleyhine yazmaz, yurt dışında bile muhalefete katılmaz. Bir gün İbrahim Sabri, "Şair-i maderzat", "Şair-i Azamımız" dediği Âkif'e, Türkiye'de yapılanları kalemiyle neden tenkit etmediğini sorar. Cevap şöyledir: "İbrahim Bey, ben yalan söylemem; Allah'ım şahiddir, yemin de etmem.... Yeminim olsun ki, mecalim kalmadı; kendimi toparlayamıyorum. Bu yapılanlar bana çok ağır geldi. Perişanlığımın derecesini size şöyle anlatayım: Secde-i sehivsiz namaz kılamaz oldum. Yahu namazda dalıp gidiyorum. Zihnim öyle perişan...." (Düzdağ, 2007/2, 112–114).

8 Âkif'in, Mısır'daki çileli durumunu, kendini en iyi anlayan İhsan Efendi'ye şöyle anlattığı bir başka yerde nakledilmektedir: *"Bitkinim yahu! Hâlim kalmadı. Biz, memleket bu hâle gelmesin diye, on beş sene koştuk, çalıştık, yazdık... Olan oldu. Şimdi elden ne gelir?"* (Düzdağ, 2007/2, 154).

YAZI HAYATI

Âkif'in Mısır'da yazmayı düşündüğü, planladığı eserleri vardı. Kur'an çevirisine çalışıyordu. Yazıp yayınladığı şiirleri vardı (Eşref Edib, 1962, 269–283). Bunlar içinde yayınları, 1931 yılı ve öncesine aittir. 1931 sonrası için o düşünen, inceleyen, gürleyen seste açık bir tutukluk gözükmektedir.

Onun Mısır hayatının başat eseri, Kur'an çevirisidir. Çok zaman ve emek harcamıştır. Onca emeği ile birlikte yok edilen Kur'an çevirisine, atfettiği önem ve ciddiyet büyüktü. "Yüksek seviyede ilim, irfan, yüksek ahlâk sahibi ve çok vakur bir insan olan" Yozgatlı Mehmet İhsan Efendi ile bu konuda sık buluşuyor ve istişarelerde bulunuyordu. Şengüler'in, İhsan Efendi'den bizzat dinleyerek aktardığı çalışma şekli şöyledir: *"Âkif, Kur'an tercümesinde son derece titiz davranıyordu. Birkaç ayetin tercümesini yapıp son şeklini verdikten sonra alır bana getirirdi. Son şekli birlikte gözden geçirirdik. Bazen ufak tefek değişiklikler yapmış olurduk. Tercüme edilen Allah kelâmı olduğu için kendisini büyük bir sorumluluk altında hissederdi. Birlikte gözden geçirdiğimiz kısımlar üzerinde vicdan rahatlığına ulaştığı anlaşılırdı. Ben, son şeklini verdiğimiz kısımların artık bittiğini kabul ederdim. Ama bir müddet sonra bir de bakardım ki falan satırdaki filan kelimeyi atıp yerine yeni bir kelime koymuş. Ve bu yeni kelime sayesinde ayetin Türkçe anlamına yepyeni bir mükemmellik kazandırılmış. Kur'an'ı baştan sona bu suretle tercüme edip bitirdi. Ve peyderpey birlikte gözden geçirmiş olduk. O arada hastalanmıştı. Tercümeyi bana teslim etti ve şu tavsiyede bulundu: 'Bu eserin bu hâliyle neşredilmesine içim razı değildir. İnşallah iyileşirsem bir daha gözden geçirip düzeltmeler yaptıktan sonra neşrederiz. Hem de ipek kâğıda... Şayet iyileşmezsem, sana vasiyetim, bu eseri yakmandır. Böylece ortadan kalkmış olur."* (Şengüler, 1992/10, 230).

Âkif'in o kadar titizlenerek, âdeta üstüne titreyerek hazırladığı eserinin, 'iyileşmezsem' kaydıyla yakılmasını vasiyet etmesinin nedeni bellidir: Türkiye'de ibadetlerde Kur'an'ın Türkçe okunması fikri.... Ayrıca, yeniden gözden geçirme fırsatı bulamadan yayınlanmasından vicdan azabı duyacaktır. Hükümetin de destek verdiği Türkçe ibadet fikri doğrultusunda çevirisinin, benimsemediği dinde reform çalışmasına alet edilmesi onu, "Manevîmesuliyet altına sokacaktır. Bu arada Türkiye, elçilik kanalıyla tercümeyi defalarca istemiş, Âkif'ten sonra aynı konuda İhsan Efendi de sıkıştırılmıştır. Eseri koruma konusunda İhsan Efendi, Âkif'in vefatından sonra da kendisine duyulan güveni boşa çıkarmaz. Elindeki tercümeyi kimseye vermez. Ama yakamaz da. Hatta kendi el yazısı ile ikinci bir nüsha çoğaltıp ciltleterek çalışma odasında ayrı bir çekmecede korumaya alır. Ama 1961'de vefatından önce oğlu Ekmelettin'e Âkif'in nüshalarının bulunduğu gözü işaret ederek onların, vefatından sonra yakılmasını vasiyet eder. Ortaokul öğrencisi Ekmelettin, babasının vefatı üzerine başsağlığı dilemeye gelenler içindeki Şeyhülİslâm Mustafa Sabri'nin oğlu İbrahim Sabri'ye durumu açar. Bu zat, dönemi-değişim sürecini değerlendirecek durumda değildir. Artık 1930'lardaki gibi namazda Kur'an yerine mealin okunması tehlikesi kalmamıştır. Ne yazık ki İbrahim Sabri, onca riske, dürüstlüklerine rağmen yakmaya el uzatamayanların eserlerini; vasiyet edileni de edilmeyen ikinci nüshayı da bir araya getirterek, sobasız Mısır hanelerinden Şengüler'in kaldığı evin balkonunda beş Türk öğrencinin şahitliği altında yaktırır (Şengüler, 1992/10, 230–234; Düzdağ, 2007/2, 153). Onun için maalesef, Âkif'in Mısır hayatını neredeyse kaplayan en önemli eseri zamanımıza ulaşamamıştır.

Âkif'in, ayrıca edebiyat vadisinde geleceğe bırakmayı düşündüğü önemli eserleri vardır

Asım'ın ikinci kitabı, İstiklâl Savaşı, Hz. Peygamber'in Veda Haccı, Selâhaddin Eyyûbi'nin kahramanlık örneği, İstanbul'un Fethi, Alparslan'ın Müslümanlara İstanbul yolunu açmasını sağlayan çabaları bunlardandır. Emel uzun, ömür kısadır. *"Allah ecelden eman verirse bunları yapmayı düşünüyorum. Ancak hepisinden önce hatıralarımı yazmalıyım. Bunu uzun zamandır düşünüyorum. Kur'an tercümesiyle meşguliyetim onu geciktirdi. Hâlbuki ne yapıp yapıp yazıp bazı gerçekleri milletimizin ve İslâm âleminin önüne koymak lâzımdır."* diyordu (Şengüler, 1992/10, 366).

Yazmak için ortamın elverişli olması gerekiyordu. Her şeye rağmen Âkif'in uygun ortamı gözetlediği bir gerçektir. Maişet derdi ile "Hilvan'dan Cize'ye kadar gidip-gelmekten, ders okutmaktan yorulmuş, memleketinde sakin ve tenha bir inzivagâha çekilip son günlerini orada son şiirlerini yazarak geçirmek" istiyordu (Eşref Edib, 1962, 234).

Asım planı şöyledir: "Asım Avrupa'dan dönüyor, İstiklâl Harbi'ne iştirak ediyor. Asım'ın bu muharebedeki yararlıkları... İstiklâl Harbi'nin büyüklüğü... Harbin bütün safahatı... Milletin gösterdiği fedakârlık, kahramanlık... Tehlikeli zamanlar, acı tatlı günler... İnönü, Sakarya Muharebeleri... Nihayet Büyük zafer... Bütün bunları tasvir ediyor. Asım, bir timsal. Faziletli, iman ve irfanlı, kahraman Türk neslinin timsali! Asım yükseliyor, bütün Şark milletlerine örnek oluyor... Matemli, felâketli sahifeler kapanıyor, şanlı bir refah, saadet devri başlıyor..." Benzeri bir planı, Haccetü'l-Veda eseri için de kurmuştur. Hisleri coştuğu zaman dostlarına onu anlatmıştır. Uzun süre bu eseri için bilgi toplamış, bütün malzemeyi hazırlamıştır. Yazmak için, olayların geçtiği sahaları gidip dolaşmak istemektedir. *"Mekke'ye, Medine'ye gitmeli, dağlarına çıkmalıdır... Mekke ile Safa arasında dolaşmak... Hira Dağı'na gitmek... Peygamberin sığındığı gâra girmek, orada bir çok gün kalmak... O'nun gecesini görmek... O topraklara, o tavanlara temas edeyim, onları öpeyim, koklayayım... Şiirimin ilhamlarını oradan alayım... Sonra da oturup bu eserimi yazayım..."* demektedir. Orada vermek istediği evrensel mesajlar vardır. *"Hazreti Peygamber tek başına bu muazzam cidale nasıl başladı... Bütün bir şirk âlemine karşı nasıl ortaya çıktı... Vahdeti, fazileti tesis için nasıl uğraştı... Nasıl müthiş tehlikelere maruz kaldı... Bıkmadı, usanmadı, hiçbir dakika ye'se düşmedi, hiçbir an fütur getirmedi... Hira Dağı'nda geçirdiği anlar... Sonra Hicret günleri... Medine'deki istikbâller... Koca bir şirk âlemine karşı bir avuç Müslüman cemaatinin mücadelesi... Dalâlete karşı çekilen hidayet, fazilet bayrağı... Kanlı mücadeleler... Nihayet Hakkın batıla galebesi... Şirkin, dalâletin yıkılması, faziletin teessüsü... Hidayet meş'alesinin bütün karanlık sahaları aydınlatması... Büyük Peygamber, büyük vazifesini itmam ettikten sonra bir gün bembeyaz bir deveye biniyor. Mekke sokaklarında dolaşıyor. Sonra Merve ve Safa'dan geçiyor. Haccın merasimini yapıyor. Bir tepenin üstüne çıkıyor. Yüz binlerce Müslüman karşısında bağırıyor: 'Ya Rabbi! Vazifemi yaptım, tebliğ ettim mi? Yüz binlerce Müslüman cevap veriyor. 'Evet, Ya Rasulallah, tebliğ ettin!' Büyük Peygamber orada bu muazzam İslâm cemaati ile vedalaşıyor, sonra dönüyor, vefat ediyor..."* Veda Haccı'nın planı budur (Eşref Edib, 1962, 254–255).

Âkif'in, planlarını hazırladığı başka konular da vardır. Batılıların, Hıristiyanlığın övüncü olabilecek az malzemeyi, en ufak gelişmelerine kadar büyütüp yazdıklarına dikkat etmiştir. Buna karşı İslâm tarihinin insanlığa yüz akı olan övünç sayfaları yazılıp, nazma geçirilmemiş, tarihin tozlu sayfalarında kalmasına göz yumulmuştur. Bunların bulunup çıkartılması, yazılarak gençliğin faydalanmasının sağlanması gerekmektedir. Selahattin Eyyubî, bu anlamda hakkında piyes yazmak istediği şahsiyetlerden birisidir. Orada, Haçlı saldırılarından başlayarak dönemi anlatacaktır (Eşref Edib, 1962, 256).

Âkif'in yazmayı düşünüp de elinin kaleme varmadığı eserlerden biri de, *"Bize Neler Oldu"* piyesidir. Babanzade Ahmet Naim'in vefatı onu yıkmıştır. Mısır'da, Mustafa Sabri ile birlikte, ortak dostlarını anıp ağlaşmışlardır. Âkif, *"Naim deyince, zaten içimde bir yanardağ tütüyor. Naim Beylerle başımıza neler geldi yahu! 'Bize Neler Oldu' diye bir piyes yazmak isterdim, Asım gibi... Ama olmadı..."* demiştir (Düzdağ, 2007/2, 115-116). O, Mısırda bir volkan susmasını yaşamıştır. Sükûtu hayale uğramıştır. Olanlar, gelişmeler yüreğini dağlamaktadır. Türkiye, fiilî esaretin zincirlerini kırmış, kültürel benzeşmenin, askerî işgalden daha kalıcı girdabına kapılmıştır. İçinde yanardağlar kaynamakta, ama etki dışarıya çıkmamakta, gürleyen sesi kalemiyle topluma yansımamaktadır. Gelişmeler karşısında âdeta nutku tutulmuştur.

O, rahatsızlığı artınca, 1935 Temmuz'unda Cebel-i Lübnan'a gider. Oradan Antakya'ya geçer. Mısır'a geri döndüğünde çok sıkıntıdadır. Görüştüklerine: *"Korkuyorum, buralarda öleceğim de memleketime gidemeyeceğim"* demektedir. Ama hayalini kurduğu ülkesine son günlerini geçirmek üzere gelip kavuşur. Alemdağı'nın sakin, tenha çamlıklarında, serin gölgelikleri altında yaşayacak, berrak sularından içecektir. Ama buraya, "bir hasta bakıcının refakatinde, davul gibi şiş bir karın, etleri erimiş bir külçe kemik hâlinde" gelebilir. Millî şaire resmî zevatın uzak durduğu, kuşkulu baktığı, hatta ürktüğü günlerdir. Prens Halim, ona yüksek bir ilgi ve şefkat gösterir. Kendi otomobilini tahsis ederek Alemdağı'ndan otomobil içinde vapurla karşıya gidip-gelmesini sağlar. Âkif böylece karın ve ciğerlerinde toplanan suyu, on beş-yirmi günde bir aldırıp kendini toparlamaya çalışır. Ama tasarladığı eserlerini yazacak mecali bulamaz (Eşref Edib, 1962, 235, 268). Gençliğin, haber aldığı çıplak tabutu, Albayrak'la sarılarak yine hiç resmi zevat olmadan onların omuzları üstünde Edirnekapı'ya, ebedî istirahatgâhına götürülür. Ona son anda sahip çıkan gençliğin, artık düşünüp-tasarladığı, planlar kurduğu eserlerinin diriltilmesine de sahip çıkması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ARABACI Caner, 2004, Eşref Edib Fergan ve Sebîlürreşad Üzerine, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 6 İslâmcılık, Editör: Yasin Aktay, İletişim yayını, İstanbul, s. 96-128.

CÜNDİOGLU Dücane, 2000, Bir Kur'an Şâiri -Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli-, Bîrun yayını, İstanbul.

DEVELLİOĞLU Ferit, 1984, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.

DÜZDAĞ M. Ertuğrul, 2002, Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi yayını, İstanbul.

DÜZDAĞ M. Ertuğrul, 2007, Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-1-2, Kaynak Yayınları, İzmir.

DÜZDAĞ M. Ertuğrul, 2004, Mehmet Âkif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, İstanbul.

Eşref Edib (FERGAN), 1381-1962, Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, C. I, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul.

GÜNEŞ İhsan, 2001, Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939 II. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayını, Ankara.

Sait Halim Paşa, 1998, Buhranlarımız ve Son Eserleri, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul.

ŞENGÜLER İsmail Hakkı, 1992, Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyatı, C. 9-10, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

Mehmet Âkif'in Din Anlayış ve Sunuş Tarzı

Suat Cebeci
Prof. Dr., Sakarya Ü.

İstiklâl şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un bir aydın ve bir şair olarak iki önemli derdi vardı: Bunlardan biri vatanın selameti, diğeri de İslâm'ın selametidir. Onun bütün şiirleri bu iki hususla ilgili duygu ve düşüncelerinin, umut ve öfkelerinin, yakarış ve yakınmalarının terennümüdür. Bu iki husustaki hassasiyetleri onun hem millî hem de dinî bir şair olmasını sağlamıştır. İşte Âkif'in millî olduğu kadar da dinî yönünün güçlü olması, uzun yıllardır dinî konuşmalarda sürekli atıfta bulunulan, şiirleri cami kürsüleri ve minberlerine dillerden düşmeyen bir şair olması, dikkatimizi onun dinî anlayış ve anlatış tarzına sevk etmektedir.

Âkif dinî anlayış ve anlatış tarzı toplumda öylesine bir yankı bulmuştur ki hâlen hemen her dinî konuşma onun şiirleri ile süslenirken anlatımında zorluk çekilen konularda onun şiirleri imdada yetişmektedir. En önemli husus da son yüz yılda hassas dinî konulardaki en doğru anlayışı yansıtan, zihinlerde en çok yer etmiş olan sözler Âkif'e ait olmasıdır. Din, ahlâk ve erdem konuşan herkes ondan bir şeyler bulmakta, o hâlâ zihnimizi ve ufkumuzu aydınlatmaya devam etmektedir. Bu yüzden böyle bir bilgi şöleninde dinî konulardaki anlayış ve anlatış tarzının konu edilmesini Âkif fazlasıyla hak etmektedir.

Mehmet Âkif Ersoy'un dinî anlayışındaki enginliği ve şiirlerine yansıyan dinî söylemindeki özgünlüğü anlayabilmek için öncelikle onun yaşadığı döneme gidip o dönemdeki Müslümanların genel İslâmî anlayış ve davranışlarına bakmak gerekir.

Bilindiği gibi 12-13. Asırlardan itibaren İslâm dünyasında bilgi ve düşünce üretimi durmuş, İslâm'ın ilk 5-6 asrında sağlanmış olan büyük birikim adeta mirasyedi anlayışı ile tüketilmeye başlanmıştır. Bu birikimle inşa edilmiş olan İslâm medeniyetinin Selçuklular dönemi ile Osmanlıların ilk asırlarındaki görkemli tezahürü yeniçağın başlarından itibaren sönmeye başlamış ve nihayet 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde tamamen ziyasını ve hayatiyetini kaybetmişti. İslâm medeniyetine lokomotif olmuş medreseler kendi içine kapanmış, kapandıkça dünya gerçeklerinden uzaklaşmış ve nihayet onlar da ilim ve irfan adına hayatiyetini kaybetme noktasına gelmişti. Mehmet Âkif'in yetiştiği dönem tam da bu zamana rastlamaktadır.

Âkif'in yetiştiği dönem, dinî anlayışın pörsüdüğü, dinî inancın hurafelerle karıştığı, tevekkül'ün tembelliğe, dinî duyarlığın aymazlığa dönüştüğü, dinî davranışın bilinç dışı saplantılarla oluşan kalıplara sıkıştığı dramatik bir dönemdir.

Âkif'in o günlerdeki Müslümanların İslâmla ilgili durumunu tasvir ettiği dizelerinden birkaçı şöyledir:

Yıkıp da dinî bambaşka bir bina kurduk
Nebiyye atf ile binlerce herze uydurduk
Müslümanlık nerde bizden geçmiş insanlık bile
Adam aldatmaksa maksat aldanan yok nafile
Kaç hakiki Müslüman gördümse hepsi makberdedir
Müslümanlık bilmem ama galiba göklerdedir

Bu sıralarda durumun vahametini fark edip bir şeyler yapabilmenin çaresiz çırpınışı içinde bulunan insanlar da yok değildi. İşte bunlardan biri de Mehmet Âkif Ersoy'un babası Fatih Dersiamı Tahir Efendi idi. Tahir Efendi medreselerin durumunu iyi bildiği için eşinin ısrarlarına rağmen oğlu Âkif'i medreseye göndermemiş "medreseden alacaklarını ben ona öğretirim" diyerek oğlunun yönünü mektebe çevirmiştir.

Tahir Efendi kendi çabasıyla bir taraftan Âkif'i dinî ilimlerle donatmaya çalışırken diğer taraftan onun müspet ilimlerle yüzleşmesini sağlamak istiyordu. Tahir Efendinin bu gayretlerine Âkif'in Baytariye mektebindeki hocası Miralay İbrahim Bey'in doğu-batı sentezi yönündeki rehberliği de katılınca Mehmet Âkif Ersoy o kasvetli ortamda bir kardelen çiçeği gibi parıltılı bir şahsiyet ve iyi bir donanımla yetişmiş oldu. O artık olaylara daha doğru açılardan bakabiliyor, özellikle dinî konulardaki yanlışları ve doğruları berrak bir şekilde görebiliyordu. Âkif Allah'ın kendisine bahşettiği şiir kabiliyetini, ulvî gayeler uğrunda kullanma azmi ile üstün bir sanatkârlık düzeyine çıkarınca bugün de gelecekte de dimağları besleyen ve her zaman saygıyla anılmayı hak eden bir büyük üstat olarak temayüz etmiş oldu.

Âkif, dinin temel kaynaklarından ve doğru olarak öğrenilmesini, müspet ilimlerle dinîilimlerin mezcedilmesini, Müslümanın davranışlarında dünya-ahiret dengesinin kurulmasını, insanı tembelliğe, atalete sürükleyen kaderci anlayıştan ve meskenete mazeret sadedindeki tevekkül anlayışından uzak durulmasını savunuyordu.

Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya

Zavallı dinî çevirdin onunla maskaraya

"Kadermiş" öyle mi? Haşa bu söz değil doğru

Belanı istedin Allah da verdi doğrusu bu

Ona göre Müslüman mert olmalı, yiğit olmalı, çalışkan olmalıdır. Müslüman ahlâklı, erdemli, akıllı ve bilgili olmalıdır. Müslüman sarsılmaz bir imana, yılmaz bir kararlılığa, azim ve iradeye sahip olmalıdır.

Tembelliğin, uyuşukluğun, aymazlığın, korkaklığın, umutsuzluğun, bilgisizliğin, beceriksizliğin İslâm dininde yeri yoktur. Âkif'e göre bu hasletlere sahip olanların imânı da İslâmı da makbul değildir.

Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle

İmanı olan kimse gebermez bu ölümle

İnsanların zamanla geliştirmiş oldukları adet ve geleneklerle, günlük hayata dair inanç ve kabullerle, hatta ibadet adına geliştirdikleri bir takım yaşantı ve davranışlarla İslâm'dan uzaklaştıklarını, böylece bambaşka bir İslâm ortaya çıktığını düşünür. İslâm toplumunun düşünce üretme kabiliyetini kaybedip tutuculuğa sarıldığı bu sıralarda Âkif doğunun dirilişini İslâm üzerinde yeniden düşünmekte ve mevcut İslâmî anlayışı değiştirip yenilemekte görüyordu.

Âkif, en yakın fikir arkadaşı olduğu Babanzade Ahmet Naim ve İslâmcı olarak bilinen devrin diğer ilim ve fikir erbabı ile birlikte adeta İslâm'ın yeniden diriltilmesi, bir bakıma Müslümanların Müslümanlaştırılması fikrini toplumda yerleştirmeye çalışıyordu.

Bunun için de Âkif, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnete dönülerek bugünün bilgileri ile bu kaynakların yeniden anlaşılması, bu kaynaklara dayanmayan söz ve söylemlere artık itibar edilmemesi gerektiğine inanıyordu. Dinî konulardaki yaygın kanaatleri didikleyen ve o gün için yeni sayılacak düşünceleri hiç çekinmeden dile getiren Âkif,

Doğrudan doğruya Kur'andan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı

diyerek zamanın bilgilerine sahip olan insanların idraki ile Kur'anın yeniden anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Kur'an yalnız bir dönemin idrakine hitap eden bir kitap değildir; kıyamete kadar her devirde yeni bilgilerle onun engin mânası idrak edilecektir. Böylece Kur'an merkezli İslâmî söylem her devirde geçerliliğini koruyacak şekilde sürekli

canlı tutulacaktır. Bu yüzden Âkif, alışılmışın dışında bir dinî söylem geliştiren Mısırlı **Muhammed Abduh** ile *"Şarkın yetiştirdiği fıtratların en yükseklerinden biri"* dediği **Cemalettin Efgani**'yi çok severdi.

Âkif, mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerim'i bir hayat düsturu olarak görür, O'nun sadece ibadet hazzının tatmin aracı, sevap kazandırıcı kutsal bir aksesuar olarak telakki edilmesinden, kader kısmet tayininde kullanılmasından fevkalade rahatsızlık duyar.

Ya açıp bakarız nazmı celil'in yaprağına

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için

mısralarıyla bu rahatsızlığını dile getiren Âkif, buna benzer etkili ifadelerle insanları dinî konularda uyarmaya, toplumdaki dinî duygu ve heyecanı geliştirmeye çalışır.

Mehmet Âkif Ersoy'un İslâmî anlayış ve yaşantıya hayatiyet kazandırmaya yönelik, temel kaynaklara dayanan akılcı ve yeniklikçi din anlayışını kısaca belirttikten sonra bu yöndeki dinî söylemine dikkatimizi çevirdiğimizde karşımızda çok güçlü bir ses, zihinlerde iz bırakan son derece etkili bir ifade gücü bulmaktayız. Mehmet Âkif, kâh bir öğretmen, kâh bir vaiz, kah öğüt veren bir baba yahut hakka çağıran, ikaz eden bir dost rolünde duruma ve konuya göre farklı üslup, farklı ifade tarzı kullanmıştır.

Bazen usulünce nasihat eder, yol gösterir:

Allah'a dayan sa'ye sarıl hikmete ram ol

Yol varsa budur bilmiyorum başka çıkar yol

Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir

Çalış çalış ki beka sa'y olmakla elde edilir

Bazen acımasızca eleştirir, ikaz eder:

Çalış dedikçe Şeriat çalışmadın durdun

Onun hesabına birçok hurafe uydurdun

Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya

Zavallı dinî çevirdin onunla maskaraya

***

"Allah'a dayandım" diye sen çıkma yataktan

Mâna-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan

***

Ey dipdiri meyyit iki el bir baş içindir

Davransana eller de senin baş da senindir

Bazen de bilge bir eda ile zihinlere yönelir:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havfı Yezdan'ın
Ne irfanın kalır te'siri kat'iyyen ne vicdanın

Bir de bakarsınız Âkif teşbihlerle ve istiarelerle yahut günlük dili basit ve sade bir şekilde ustaca kullanarak babacan bir eda ile çocuklara, gençlere öğüt ve nasihatlerde bulunur. Bu hususta şu iki örnek oldukça dikkat çekicidir:

Ne odunmuş babanız olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz o zamanlar geçti;
Gelen incelmiş adam devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun. Bir kafanız yontulacak;
Sakın aldan mayın: İncelmeye gelmez kolunuz!

***

İhtiyar Amcanı dinler misin oğlum nevruz
Ne büyük söyle ne çok söyle yiğit işte gerek
Lafı bol karnı geniş soyları taklit etme
Özü sağlam, sözü sağlam adam ol ırkına çek

Bu örnekler dışında "Köse İmam" da olduğu gibi hikâyelerle, temsilî anlatımlarla dinî konulara dair öğüt ve ikazlarını somut olaylar ve yaşantılar içinde sunar. "Mahalle kahvesi", "Meyhane" gibi tasvirlerde de yine yanlışlıkları tablolaştırarak onların vahametine dikkat çeker.

Hülasa şekilde ve hangi tonda olursa olsun Âkif dinî ve ahlakî öğretide sözü öylesine ustalıklı kullanır, "sehl-i mümteni" sanatını aruz kalıbında öylesine gergef gibi işler ve söze öylesine güzel bir sanatsal ahenk ve estetik lezzet verir ki şiirleri adeta zihinlere nakşolur. Onun şiirlerini okuyan İslâm'ın hazzını, şevkini ve heyecanını duyar. İster öfkeli, sitemkâr, iğneleyici tonda olsun ister yumuşak öğüt verici ve yol gösterici formda olsun dinî söylem onun dilinde en tesirli güce ulaşıyor. Bu yüzden de din konusunda konuşma yapanlar Âkif'in şiirlerini kullanma ihtiyacı hisseder ve sıkça ona müracaat ederler.

Mehmet Âkif Ersoy'un ilk bakışta dinî bakımdan yanlış gibi görünen ifadelerine de kısaca temas edelim. Edebi zevk ve sanat tutkusu ile söylenmiş olan bu ifadeler yanlış olmak bir yana daha yakından bakılınca aslında Âkif'in itikadî hassasiyetinin, Allah'a olan inanç ve güveninin göstergesi mahiyetindedir.

Çanakkale destanında vatan ve din uğruna canlarını vermiş şehitlerimizi taziz ederken

söylediği "Bedrin aslanları ancak, bu kadar şanlı idi" ifadesinde bir yanlışlık bulunmamakla birlikte dikkatsiz davranılarak yapılan vurgulama hatası ile "Bedrin aslanları, ancak bu kadar şanlı idi" şeklinde okununca yanlış bir anlam ortaya çıkabilmektedir. Bu tıpkı "Oku da adam ol baban gibi, eşek olma" ifadesini "Oku da adam ol, baban gibi eşek olma" şeklinde okumak gibidir.

Âkif'in dinî yönden yanlış anlaşılmaya müsaitmiş gibi duran bir ifadesi de birinci dünya savaşına takaddüm eden yıllarda milletimizin içine düştüğü sıkıntılardan yakınırken söylediği *"Ağzım kurusun yok musun ey adl-i ilâhi"* mısraıdır. Bu söz, muhteşem Osmanlı Devleti'nin yıkılma noktasına gelip bütün İslâm âleminin maruz kaldığı sıkıntı ve bunalımları kabullenememenin verdiği ıstırapla söylenmiş, sonsuz kudret sahibi Yüce Allah'a serzenişli biraz da naz içerikli yakarışın ifadesidir. Âkif bu ifadesiyle en zor şartlarda insanı isyana sürükleyen ruh halini isyan ve inkâra düşmeden nasıl gösterileceğini ortaya koymuştur.

Yine Âkif'in *"Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı."* ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu ifadeyi reformculuk olarak anlayanlar, buna Cemalettin Efgani, Muhammed Abduh gibi zamanın yenilikçi düşüncelere sahip bilginlerine karşı Âkif'in derin bir saygı ve muhabbet duymasını da ekleyerek onu reformculukla suçlamışlardır. Halbuki Âkif'in bütün dinî söylemlerinde ortaya koymak istediği şey, İslâmî umdelerde kural ve kaidelerde bir reforma gidilmesi değil, toplumdaki İslâmî anlayışın düzeltilmesi ve İslâmî söylemin her asırda geçerliğini koruyacak bir canlılıkta olmasıdır.

Buradaki "Asrın idrakine Kur'anı söyletme" ifadesini dinde reform talebi olarak değil de yukarıda da değinildiği üzere her devirdeki sahip olunan bilgi birikimi ile Kur'anı idrak etme arzusu olarak anlamak gerekir. Çünkü asırlar öncesine ait bilgilerle Kur'andan anlaşılanlar bugüne cevap vermede yetersiz kalmaktadır. Âkif'i doğru anlamak onun şiirleri dikkatle okumak gerekir. Mehmet Âkif Ersoy'un bir şair olarak söyledikleri din, ahlâk ve erdem adına gönülleri dolduracak, duyguları kabartacak, insana derunî zevkler tattıracak hazza, ahenge ve anlama sahiptir. Yeter ki okunabilsin. Âkif'in de dileği böyle:

Oku şayet sana bir hisli yürek lâzımsa

Oku zirâ onu yazdım iki söz yazdımsa

2. Oturum

29 Aralık 2007 Cumartesi 16.00-1800

Oturum başkanı: M. Atilla Maraş

Musa BİLGİZ, Yrd.Doç. Dr.
"Çağdaş bir Kur'an mütefekkiri: Mehmet Âkif"

M. Çetin BAYDAR
"Mehmet Âkif'te ilm-i fen telakkisi;
teknik buluşlara uymak, inanmanın bir cüzü müdür?

Mustafa ÖZÇELİK
"Mehmet Âkif'in Mısır'daki edebî faaliyeti"

Mustafa CAN, Dr
"Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde millî kültür unsurları ve yaklaşım tarzı"

M. Önal MENGÜŞOĞLU
"Mehmet Âkif'in devrin Müslüman mütefekkirleriyle irtibatı"

Cevat AKANAT
"Safahat'taki ithaflar neyi söyler"

Çağdaş Bir Kur'an Mütefekkiri: Mehmet Âkif

Musa Bilgiz
Yrd. Doç. Dr. Atatürk Ü.

Giriş

Mehmet Âkif, toplumumuzda daha ziyade millî şair kimliğiyle ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Halbuki o, iyi araştırıldığında şairliği yanında, bir aksiyon ve tefekkür adamı olarak da görülecektir. Âkif'i sadece bir nazım ustası veya bir şair olarak görmek, onu eksik tanımaktır.

Âkif'in şairliği, Kur'an'ın dünya görüşünden ve hayat anlayışından kaynaklanmaktadır. O, İslâm Dünyası'nın ve Anadolu Müslümanlarının özellikle din ve hayat konusundaki problemlerini teşhis ve tespit ederek, tedavi yollarını gösteren ve onların dertleriyle dertlenen bir ***"İslâm mütefekkiridir"***[1]. Mütefekkir Âkif'in kafasını sürekli meşgul eden iki büyük mevzu olmuştur. Bunlardan biri millet, diğeri ise İslâmiyet'tir. Bu iki konuyu düşünmesinin hedefi, milleti kurtuluşa ve huzura ulaştırmak, Müslümanları da gerileme ve çöküşten kurtarmaktır[2]. Bununla ilgili olarak O'nun bütün çaba, dert ve gayesi; ölmüş yüreklere ve zihinlere gayret ruhu, onurluluk duygusu ve büyük işler başarabilme inancını yerleştirmek, içtimaî hastalıkları teşhis etmek ve bu hastalıkların tedavi yollarını göstermektir[3].

1 Ömer Rıza Doğrul, "Mehmet Âkif'in Hayatı" *Safahat*, İnkılap ve Aka Yay., İst., 1977, s. XIII-XIV; Hilmi Yucebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, İst, 1958, s, 35, 46; Ahmed Ağaoğlu, "Akifin İslâm Uyanışına ve Türklüğe Hizmetleri" *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, s. 136; Agah Sırrı Levend, "Mehmet Âkif" *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, s. 39; Ahmet Kabaklı, "Âkif'de Ülkü ve Düşünce", *Mehmet Âkif'i Anlatıyorlar*, Aydınlar Ocağı Yay. İst., 1986, s. 38; A. Aydın Bolak, "Mehmet Âkif'in Şahsiyeti, Ahlâk ve Fazileti" *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif"*, s.52; Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif*, Diriliş Yay., İst., 1996, s. 22.

2 Doğrul, XXXIV; Yücebaş, s. 35.

3 Yücebaş, s. 69.

Âkif, içtimaî hastalıkları teşhisle kalmamış, bunların ilacı olarak da Kur'an'ın öngördüğü toplum ve insan anlayışını savunmuştur. O, İslâm âleminin hastalığının, Kur'an'ın özünü, ruhunu anlamamak olduğunu belirtmiştir. Şahsiyeti ve bilgisi yeterli seviyede olmasına rağmen, kendisini hiçbir zaman âlim olarak görme yoluna gitmemiştir[4]. Aslında Âkif, karakterini Kur'an'ın ilkeleriyle şekillendirmiş, kelimenin tam anlamıyla bir ***"Kur'an alimi, Kur'an mütefekkiridir".*** Sağlam bir karaktere ve imana sahip olduğu için onun hakkında, ***"Asırların yetiştirdiği bir insan-ı kâmil"***[5] ve ***"Yirminci asrın ahlâk abidesi "*** gibi ifadeler kullanılmıştır[6].

Bu ahlakî niteliklerinden dolayı Mehmet Âkif'e, *"Menfaatınızı, ailenizi, sırrınızı ve mukaddesatınızı teslim edebilirdiniz"*[7]. Bu haliyle o, Hz. Peygamberin, *"Mü'min, Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir"*[8] diye ifade ettiği insan tipine tam mutabıktır. Onu dost ve düşmanlarının tümü, kelimenin tam anlamıyla gerçek bir mü'min, Kur'an ahlâkıyla donanmış, herkes hakkında hayır düşünen, namuslu, mütevazi, vefalı, kendini düşündüğü kadar başkalarını da düşünen, vatanperver, zalime ve zulme karşı reaksiyoner ve öfkeli, cömert, nazik, kibar, sportmen, alim ve mütedeyyin bir zat olarak tavsif ederler[9]. Hayatı zaruret içinde geçmesine rağmen, hiçbir zaman servete, şöhrete, makama ve insanlara boyun eğmemiştir. Onun kitabında kula kul olmak yoktur. Kulluğu yalnız Allah'a mahsustur. Makam, servet ve şöhret gibi şeylerden hiçbiri onu inançlarından ayıramamış, hepsini elinin tersiyle itmiştir. Hiçbir zaman tembelliği, cahilliği, korkaklığı, gericiliği, taassubu, zevk ve eğlenceye düşkünlüğü sevmemiştir[10].

Onun eserleri, fikirleri ve şahsiyeti arasında pek az insana nasip olan bir benzerlik ve uyum vardır. O, hayatı boyunca belli prensiplerin adamı olarak yaşamış bir karakter adamıdır. Eserlerinde ortaya koyduğu prensiplere son derece bağlı kalmıştır. Müslümanlığını yaşama ve ifade etme konusunda da korku ve endişesi olmamıştır. O, hem dine karşı olanlara, hem de dine mensup olup da onu anlamayanlara aynı rahatlıkla karşı koymasını bilmiştir[11]. Onun davranışlarının tümünde bir bütünlük ve ahenk vardır; histeri haline gelen kininde de; evlatlık, babalık ve kardeşlik kuvvetini alan dostluğunda da "bütünlük" söz konusudur. O, *"Emr olunduğun gibi dosdoğru ol"* (Hud,11/112) ayetinin ifade ettiği bir istikamet ve hayat tarzını seçmiştir. Dostunu, sevmek kelimesinin noksansız anlamıyla seviyordu; öldüğünde, düştüğünde, dünya aleyhine döndüğünde, gıyabında hatta düşmanlarının yanın da bile[12].

1. Âkif'e Göre Hayat ve Din

Âkif'e göre, hayat denince önce akla "din" gelir. Dini ve dinin değerlerini hesaba katmayan yani "din"siz bir hayatın onun nazarında hiç bir anlamı yoktur.[13] O, hem kendini hem de milletinin idealini dinde, dinin değerlerinde bulmuştur[14]. Ona göre "din"in insana telkin

4 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar*, M.Ü.İ.F. Yay., İst. 1987, I,69-70.
5 Yücebaş, s. 35
6 İsmail Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not", *İslâmiyat Dergisi*, Ankara, c.4, sayı:4, s. 37
7 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, İst., 1939, s. 231.
8 Buharî *Sahihu'l- Buhari*, Ist., 1979, *Iman*, 4.
9 Bolak, s. 51.
10 Bolak, s.52.
11 Orhan Okay, *Mehmet Âkif*, Akçağ Yay., Ank., 1989, s.13, 97
12 Kuntay, s.231
13 İsmail Hakkı Şengüler, *Mehmet Âkif Külliyatı*, Hikmet Yay, İst, 1992, X, 241.
14 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Dergah Yay., İst., 1998, s.22

ettiği her duygu ve düşünce kutsaldır. Onlara saygı duyulmalı ve gereği yapılmalıdır[15]. O, hayatı; *"Bir kaç çıplağın kefen giymek için dünyaya koşa koşa gelmeleridir"*[16] şeklinde tarif eder. *"Onun idealinde hayat şerefle, şeref imanla, iman ahlâk ile, ahlâk İslâm ile, İslâm çalışmak, ilerlemek ve fenle mümkündür"*[17].

Mithat Cemal Kuntay, Âkif'e *"hayatı dinle ayar etmek doğru mu? Her hadiseye dinî bir kulp takarak vakaları onunla kımıldatmaya çalışmak doğru mu? Hadiseler bin âmilin ucundan darmadağınık çıkarlar, bizim çizdiğimiz cetvelden akmıyor diye bu tufana öfkelenmek doğru mu? Bir feyezanı (coşma, taşma) din denen tek mihverin üstünde döndürmek doğru mu?"* diye sorar. Âkif, bu sorulara şu ilginç ve etkileyici tespitiyle cevap verir: *"O hâlde, hayatın hadiseleri dediğimiz tufanı, dinsizlik denen tek mihverin üstünde döndürmeğe kalkışmak mı doğru?"*.

Kuntay, *"Dinin bir ceza kanunu olması sevimsizdir; korkunç din güzel değildir. Dini, münhasıran bir emirler ve nehiyler kitabı haline koyarsak o zaman din bir gökyüzü vakası olmaktan çıkmaz mı?"* diye sorar. Âkif'in bu soruya karşılık cevabı şu şekilde olur: *"Saadet, faziletin mükafaatı değildir; faziletin bizzat kendisidir"*. Dolayısıyla *"felâket, cürmün cezası değildir, cürmün bizzat kendisidir"*. O, bu sözleriyle cezanın sevimsizliğini değil, bizzat suçun sevimsizliğini vurgulamak ister.

Kuntay, *"Ahlâksızlığın dinle, Allah'la bir alâkası olmamalıdır, ahlâk bir vicdan işidir"* der. Âkif, ahlâkın veya ahlâki değerlerin sadece bir vicdan[18] işi olmadığına yönelik olarak şu cevabı verir:

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır.

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır"[19].

Kur'an, insanın doğuştan iyi ve kötüyü ayırt etme duygusuna sahip olduğunu (Şems, 91/7-8), fıtrata ilişkin yapının da insan üzerinde etkili olduğunu, insanın eğitim, çevre ve sosyal ilişkilerle karakter yapısının şekillenmeğe başladığını bildirir (İsra, 17/81). Âkif, Kur'an'ın bildirdiği bu fıtri değerlerin tümünü hiç şüphesiz kabul eder. O, Kur'an'ın da belirttiği gibi, insanın gerçek karakter yapısının aile ve arkadaş ortamı, eğitim, şahsi tecrübeler, din, ahlâk ve kültür gibi sonradan elde ettiği kazanımlarıyla oluştuğunu ama bütün bunların ötesinde özellikle *"Allah bilinci, Allah sevgisi ve Allah korkusu"*nun kişiyi faziletli kıldığını belirtmek ister[20].

Bu mısradan sonra cevabına şunları da ekler: *"Demek ki Allah'sız ahlâk yok! Demek ki ahlâklı olmak için Allah'tan korkmak lâzım mutlaka. İnsanın kendisinden Allah kadar korkması için Allah kadar büyük olması lâzım. Bu kadar büyük insan var mı?"*[21]. O, bu sözleriyle fert ve toplumların mutlaka ilahî kuralları dikkate almasını ve hayatlarını bu ilkelerle birleştirmeleri gerektiğini bildirir.

Âkif, dinin dünya ve hayat için son derece lüzumlu olduğuna inanır. Din ile hayatın bir-

15 Şengüler, X, 239.
16 Şengüler, X,127.
17 Bolak, s.58.
18 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Musa Bilgiz, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yay. İst. 2007
19 Âkif, *Safahat*, s.307
20 Geniş bilgi için bkz. Musa Bilgiz, "Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 25, Erzurum, 2006
21 Şengüler, X, 131-133.

birinden bağımsız ve ayrı olarak değerlendirilmesine şiddetle karşı çıkarak, bunun kabul edilemez bir anlayış olduğunu şu mısralarıyla dile getirir:

"Zavallı milleti vahdet cûda eden "ikilik"

Sırıtmıyor mu o pis dişleriyle karşında

Nasıl tükürmesin insan şu hale baksın da?

Yıkılmamış, ne kadar yıkmak istesek, imân;

Ayırmak istemişiz sonra din'i dünyadan.

O, din ile hayatı, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ruh ve beden, vücut ve beynin birlikteliği gibi telakki ederek şöyle der:

Olaydı koskoca millette bir beyinli kafa;

"Vücudu bir yana atmak, dimağı bir tarafa,

Akıllı kârı değil" der de böyle yapmazdı.

Ne oldu sor bakalım? Milletin öz evladı"[22].

2. Mehmet Âkif ve Kur'an

Mehmet Âkif, Arapçayı, Fatih dersiâmı olan babası Mehmet Tahir Efendi'den ve Rüştiye mektebindeki hocalarından öğrenmiştir. Rüştiye tahsilinde en çok lisan derslerine temayülünün olduğunu ve dört lisanda (Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca) birinci olduğunu söyler[23].

Âkif, dört yaşında Kur'an'ı öğrenmeye gönderilir, yirmi yaşına kadar sürekli Kur'an'la haşir neşir olur. Hatta kendisine; *"Sen mektebi âliyi bitirdikten sonra nasıl hafız oldun, bu hâfızlık yaşı değildir?"* denildiğinde, o; *"Kur'an'ı okuya okuya gayet pişkin bir hale getirdiğim için zaten hıfz ile aramda bir mesafe yoktu. Az bir müddet içinde Kur'an'ı ezberleyiverdim"* der. *"Yirmi yaşlarında hâfız olan bu genç, ömrü boyunca Kur'an düşüncesinde yaşamış, bütün sıkıntılı anlarında Kur'an'a sığınmış, Kur'an'a gönül veren insanları kendine dost seçmiş ve bu hâlde de Rabbine kavuşmuştur"*[24].

Âkif, Kur'an'dan hareketle toplumu ıslah etme ve İslâm'ı değerlendirme konusunda Mısır'lı alimlerden Muhammed Abduh[25] ile aynı fikirleri paylaşır. O, tüm İslâm coğrafyasındaki zillet, meskenet, tembellik, cehâlet, azimsizlik, kadercilik gibi hususları gördükçe, duydukça, bunları imânına, onuruna ve vakarına yedirememiştir. Ona göre toplumun bu hale gelmesi, Kur'an ruhundan uzaklaşmasıyla ilgilidir. Müslümanlar, Onu mezarlık, muska ve fal kitabı edinmişlerdir. Oysa Kur'an, bu işleri gerçekleştirmek için değil, yaşayanları uyarmak ve onlara hayat vermek için gönderilmiştir[26].

Âkif, Kur'an dinlemeyi çok sever. İstanbul'da dinlemediği hâfız nerdeyse yoktur. Her gün

22 Âkif, *Safahat*, s. 248-249.
23 Doğrul, s. XIII-XIV.
24 Düzdağ, *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Ü. İlahiyat Fak.Yay., İst.,1987, II, 81-82.
25 Muhammed Abduh hakkında geniş bilgi için bkz., M. Zeki İşcan, *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasi Görüşleri*, Dergah Yay., İst., 1998; Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, İnsan Yay., İst., 2002.
26 Suat Yıldırım,"Mehmet Âkif'in Kur'an Anlayışı", *A.Ü.İlahiyat Fak.Dergisi*, Erz.. 1988, Sayı:VIII, s. 4.

bir miktar Kur'an okumayı itiyad edinmiştir. Kur'an okumak ve dinlemek onun için en büyük zevktir. Özellikle son yılları hep Kur'an tercümesiyle geçtiği için, artık Kur'an onun kalbini ve bütün varlığını kaplamıştır. Mısır'daki on yıllık hayatını Kur'an Meâli üzerinde çalışarak geçirmiştir. Önceleri günde birkaç cüz Kur'an okurken, sonraları güçsüzlüğü nedeniyle birkaç sayfaya kadar inmiştir. Hiç okuyamayacak duruma gelince Hafız Necati, her gün başucunda Kur'an okumuştur[27].

Kur'an'ın her âyeti, her kelimesi, hatta her harfiyle günlerce uğraştığı için bütün zevki Kur'an olmuş, Kur'an âyetleri üzerinde yıllarca çalışarak onu anlamaya çalışmıştır. Altı ayda Kur'an'ı ezberleyen Âkif'in hayatının en yüksek yerinde "Kur'an" durur. O, bazı günler coşar, "inzar" ayetlerini kılıç gibi bir sesle okur. İstediği anda her âyeti kafasında bulur. Her sabah soğuk suyla duşunu aldıktan sonra bir cüz Kur'an okur ve daha sonra da Kur'an kavramlarına geçer[28].

"Âkif, Kur'an'ı hatmetmek için değil, mânasını anlamak, imanlı, amel-i salihli, hak ve hakikati bilen ve onu uygulamak için sebat gösteren "Müslüman" olmak için okumuş, incelemiştir... Kur'an, Yüce Allah'ın her şeyi ihata eden ilminden geldiği için bütün devirlerin mürşididir. O, Kur'an'a bu ruh haleti içinde baktığı, okuduğu için onun varlığını altüst etmiştir"[29].

Yüce Rabbimiz, onlarca ayette Kur'an'ın tefekkür ve tedebbür edilmesini yani üzerinde gereği gibi düşünülmesini ısrarla istemektedir. Kaldı ki Kur'an'ın tefekkür ve tedebbürü salt bir düşünce değil, onun anlaşılması ve yaşanmasıdır.[30] Geçmişte ve günümüzdeki birçok Müslüman için Kur'an, mezarlıklarda, hastaların başında, mübarek gün ve gecelerde sevap kazanmak amacıyla okunan, okutulan bir kitap konumunda görülmektedir. Kur'an-ı Kerimler gösterişli ve pahalı Kur'an kılıfları içinde evlerin en üst köşelerinde ve eve gelenlerin rahatça görebilecekleri yerlere asılmaktadır. Kazancı artırsın ve bereketlendirsin diye ticarethanelere ayet ve dualar asılmakta, bazı surelerin yazıldığı küçük enamlar nazarlık olarak kullanılmaktadır. Oysa Kur'an'ın insanlar için şifa ve rahmet oluşu, onun fert ve toplumdaki şirk, küfür, nifak, zulüm, adaletsizlik, merhametsizlik gibi Allah ve kul haklarıyla ilgili olumsuz inanç, düşünce, davranış ve sosyal hastalıkları ortadan kaldırmaya yönelik kurallarının uygulanması demektir[31].

Günümüzde Kur'an, dünyanın en çok okunan fakat en az anlaşılan ve yaşanan kitabı konumuna düşürülmüştür. Oysa Kur'an tilaveti veya mukabeleleri, onu anlamak ve yaşama çabasını hedeflemelidir. Âkif, Türk topraklarında yüzyıllar sonra ilk kez kınayıcıların kınamalarından korkmadan Kur'an'ın hastalara ve ölülere okunmak için nâzil olmadığını cesaretle söyleyen bir düşünürdür. Bunun için olsa gerek ki, klasik telakkiyi çürütüp bir kenara atmasıyla kimilerince 'modernist' olmakla suçlanmıştır. Halbuki o, Kur'an'ın tefekkür ve tezekkür edilmesini, hayatı anlamlandıran ve şekillendiren bir kitap olarak görülmesi olarak değerlendirir ve öyle inanır. O, bunları dikkate almaksızın Kur'an'ın yalnızca teberrüken ve sevap amaçlı olarak okuma biçiminin ıslah edilmesi gerektiğini söyler. Âkif'e göre, Kur'an'ın gönderiliş gayelerinden biri ve belki de en önemlisi, onun körü körüne taklid anlayışını yok ederek, düşünen ve anlayan insanlar yetiştirmeye yönelik emir ve tavsiyeleridir[32]. İşte Mehmet Âkif'in Kur'an okuyuşu ve onun Kur'an'la olan münasebeti

27 Düzdağ, II, 82-84.
28 Kuntay, s. 191-193.
29 Yıldırım, *a.g.m.*, s.5-6.
30 İlgili ayetler için bkz. Bakara, 2/44, 121, En'am, 6/38, 157; A'raf, 7/3; Yusuf, 12/2; İsra, 17/41; Taha, 20/113; Enbiya, 21/106; Ankebut, 29/51; Zümer, 39/27; Fussilet, 41/3, 44; Zuhruf, 43/3; Hadid, 57/16-17; ...
31 Bkz. Yunus, 10/57; İsra, 17/82; Fussilet, 41/44
32 Tevbe, 9/30, 65, 69; Maide, 5/104; A'raf, 7/28,38; Yunus, 10/78; Enbiya, 21/53; Şuara, 26/74; Lokman, 31/21; Zuhruf, 43/22-25.

ile dönemindeki ve günümüzdeki çoğu Müslümanın Kur'an'a yaklaşımları bu nedenlerle birbirinden oldukça farklıdır.

Âkif, Kur'an'ın mezarlıklarda okunmak veya ölülerin toprağına üfleyip geçmek için gönderilen bir kitap olmadığına dair şunları söyler:

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!

Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?

Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'an'ın:

Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:

Ya açar Nazm-ı Celil'in bakarız yaprağına;

Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına;

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkiyle bilin;

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için"[33].

Yani Âkif'in Kur'an'a yaklaşımı, Kur'an'ın bizzat emir ve tavsiye ettiği türdendir.[34] Âkif'in ilhamının tümü, ona Kur'an'dan gelmiş[35]; onun belağati onu büyülemiştir. O ilahi hitaplar, ona başka ufuklar açmıştır. Bu yüzden matbuatta neşrettiği ilk şiirlerden biri, *"Kur'an'a Hitap"*tır[36]. Bu şiirinde, Kur'an'ın ilâhî kaynaklı oluşundan, dünyanın ondan feyizlendiğinden, mucize oluşundan, ayetlerinin binlerce harikalarla dolu olduğundan... bahseder. Şiirinin bir yerinde de onun anlamının idrake sığmayacak kadar büyük olduğunu ve niteliğini kabul etmeyenlerin aciz kaldıklarını ve kalacaklarını dile getirir:

"Ya Rab bu nasıl kitab-ı âli?

İdrake sığışmıyor meali.

Ulviyyetin eyleyenler inkâr,

Bir mislini eylesinler izhar[37].

Mehmet Âkif, bir siyaset Müslümanı olmaktan daha çok bir Kur'an ve ilim Müslümanıdır. Cemiyetimiz ve İslâm alemi için düşündüğü bütün ıslahatı, bu iki temele dayanmaktadır[38]. Nitekim, merhum Topçu, *"Âkif'i, Kur'an'ın hizmetkârı, dinin emrinde bir nizam kurucusu, bir İslâmî disiplinci, bir Müslüman mürşit ve muallim gibi görüyoruz"*[39] demektedir.

Âkif, Mısır'da hastalanıp Türkiye'ye dönünce, on yıl emek verdiği Kur'an Meâli'ni, dostu Yozgatlı Müderris İhsan Efendi'ye bırakmış, şayet Mısır'a dönmezse yakmasını istemiştir. Bunun nedeni, Ezan'ın Türkçe okutulmasından sonra namazlarda da Türkçe Kur'an

33 Âkif, *Safahat*, s. 170.

34 Geniş bilgi için bkz. M. Zeki Duman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Fecr Yay. Ankara, 1996; Mehmet Soysaldı, "Günümüzde Kur'an'ın Anlaşılması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara, 2001, s. 23-33; Yusuf Işıcık, "Kur'an-ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerinin Sıhhatli Anlaşılması Üzerine Bazı Mülahazalar", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara, 2001, s. 1-7

35 Topçu, s.23

36 Yücebaş, s.19,25

37 Âkif, *Safahat*, s.529-531. Kur'an, kendisini kabul etmeyen insanlara ve cinlere meydan okuyarak onun bir benzerini ortaya koymalarını ister. Bkz. (Bakara, 2/23; İsra,17/88; Hud,11/13; Yunus,10/38) Âkif, yukarıdaki dizeleriyle Kur'an'ın bu ayetlerine dikkat çekmektedir.

38 Kabaklı, s.90.

39 Topçu, s.53.

okunması anlayışının gündeme gelmesidir. İhsan Efendi, Meâl'i yakmış, sonra pişman olmuştur. Âkif, on yılını Meâl'e verdiği için yazmak istediği bir çok eseri yazamamıştır. Önceden Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderdiği tercümeleri, tashih edeceğini belirterek geri almış ve Meâl için aldığı avansı da geri vermiştir. Tercümeyi isteyenlerden hiç kimseye vermemiştir. Hükümet, İhsan Efendi'den tercümeyi istemiş, fakat o yok ettiğini söylemiştir[40]. Meâl konusunda bir diğer görüş ise, muvaffak olamayacağı endişesiyle bu işten vazgeçtiğidir[41]. O günün şartlarını, kaynaklardaki bilgileri ve Âkif'in kendi beyanını göz önüne aldığımızda, bu görüşün tutarlı olmadığı kanaatindeyiz.

Kendisine meâl meselesini soran dostlarına; *"Tercüme güzel oldu, hatta umduğumdan daha iyi. Lâkin onu verirsem "okutmaya" kalkacaklar. Ben o vakit Allah'ımın huzuruna çıkamam ve Peygamberimin yüzüne bakamam"* demiştir. Hastalandığında kendisini ziyarete gelen şahsiyetler ve araya konan tanıdıklar, *"Çankaya'nın arzusudur"* diyerek meâli elinden almaya kalkmışlar, ama o vermemiştir. Hatta Hakkı Tarık Us, Âkif'e meâle karşılık on bin lira (altın) teklif etmiş, ama o bu çok yüksek miktardaki paraya rağmen kabul etmemiştir[42].

Âkif, *Safahat*'ta verdiği ayet meâllerini, Kur'an tercümesiyle uğraşmadan önce yapmıştır. Tefsir makalelerinde, vaaz ve hutbelerinde ele aldığı ayet meallerini topladığımızda yaklaşık olarak yüz elli civarında bir sayı karşımıza çıkmaktadır[43]. Onun vukufiyetini göstermesi açısından, ayetlere verdiği meâllerden birkaç tanesini yazmakta fayda mülahaza ediyoruz:

> *"Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın! denildiği zaman, biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır: Lâkin farkında değiller" (Bakara, 2/10-11).*
>
> *"Allah'ın asâr-ı rahmetine bir baksana! Toprağı öldükten sonra nasıl diriltiyor? İşte Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem O, her şeye kâdirdir" (Rum, 30/50).*
>
> *"Ey İman eden kimseler, sebat gösteriniz, hem düşmanlarınızdan fazla bir sebat gösteriniz; daima da muharebeye hazır bulununuz; bununla beraber, Allah'tan her zaman korkunuz ki felah bulasınız." (Al-i İmran, 3/200).*
>
> *"Hem göklerde hem yeryüzünde ne kadar ibretler vardır ki, yanı başından başlarını öte tarafa çevirirler de öyle geçerler" (Yusuf, 12/105).*

3. Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an Yorumu

Mehmet Âkif, *Celâleyn Tefsiri*'ni sürekli koltuğunun altında taşımıştır. Kaç kez hatmettiği sorulduğunda *"onsekiz kez hatmettim; ondokuzuncu hatme devam ediyorum"* demiştir. İşte Âkif'in Müslümanların gönlünde taht kurmasının sebebi budur. O, şiir ve yazılarıyla halkın imanına, fikrine ve ızdıraplarına tercüman olmuştur[44].

40 Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Mat, İst., 1972, V, 1931; D. Mehmet Doğan, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Ersoy" maddesi; Dergâh Yay., İst., 1979, III, 78; Düzdağ, II, 66; Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan yayınevi, İst., 1975, s. 145.

41 Doğan, III, 78.

42 Düzdağ, II, 66.

43 Âkif'in Kur'an ayetlerine verdiği mealler hakkında bkz., Düzdağ, II, 279-297.

44 Düzdağ, II, 77-78.

Halim Sabit, *Sebilürreşâd Dergisi*'nin tefsir kısmının Âkif tarafından yazılmasını uygun görür. Âkif, tevazu göstererek; *"Bu benim işim değil, bu ağır yükü bana yüklemeyiniz, onun kavaid ve usûlü var ki benim bu konuda derinliğine bilgim yok"* der. Halim Sabit, hemen cevap verir, *"Daha iyi ya! Biz de öyle istiyoruz. Kavaid ve nakliyattan ziyade, doğrudan doğruya Kur'an'dan anladığınızı, duyduğunuzu yazınız; âyetlerin size ilhamları bizce en mükemmel tefsirdir"* der. Daha sona Âkif, bu teklifi kabul eder. Zirâ o, Kur'an'ın özünü, ruhunu, onun vermek istediği mesajı güzelce anlayan ve iyi bir şekilde ifade kudretine sahip olan bir şahsiyettir. Tefsir makalelerinde, Kur'an'ın belagâtini, ulviyetini öyle açık, öyle sâde bir lisanla gösterir ki, herkes hayrette kalır. Âkif, *Sebilürreşad Dergisi*'nde doksan bir ayeti tefsir etmiştir. Bunlardan onsekiz tanesi daha sonra manzum olarak kaleme alınmış ve Safahat'ın üç, beş ve yedinci kitaplarında yayınlanmıştır[45].

Mehmet Âkif, tefsir ilmi için temel bir takım esaslar belirlemiştir: O, tefsir ilmini, İslâmî ilimlerin esasını teşkil eden birinci ilim olarak görür; kütüphanelerde yüzlerce önemli tefsirlerin bulunduğunu, bunların yalnız nakilci bir anlayışla aktarılmasının yeni bir fayda getirmemekle beraber, dileyenlerin okuyup istifade edebileceklerine inanır. Ancak, geçmişte yazılmış tefsir tarzlarından birine riayet etmeği de gerekli görür[46]. Tefsir yazıları için bir takım kurallar belirtir ve bunlara uymayı gaye edinir. Bu kurallar şunlardır:

1- İlim, fen, tarih, içtimaî hayat ve yaşantımıza temas eden bazı ayetler ele alınarak, dirayet ve rivayet usûlüyle değerlendirilmeli ve çeşitli dillerde yazılan tefsirlerden önemli görülen ve içtimaî problemlerimize ışık tutabilecek yerler tercüme edilmelidir. Sarf ve nahiv konularına girilmeden pratik sonuçlar üzerinde durulmalı, âyetin ilk bakışta anlaşılan manaları ile işaret yoluyla değindiği mânalar ele alınmalı, zaman ve zeminin icablarına göre İslâm toplumunun durumu ortaya konulmalı ve bu konularda fikir ve mütalaalar yürütülmeli.

2- Tefsir tarzları, bu konuda yazılan eserler, tefsir ilimleri ve tarihi, müfessirlerin hayatları ve tefsir yöntemleri incelenerek bunlardan istifade edilmeli.

3- Zamanımızda tefsir eğitimi oldukça zayıflamıştır. Kur'an-ı Kerim'i bilmek ve anlamak ehemmiyetsiz bir iş gibi görülmektedir. Sanki Kur'an anlaşılmış, haşa daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bir batıl anlayış türemiştir. Bir mantık kitabı ile yıllarca uğraşıldığı halde öğrencilerin en kısa tefsirlerden biri olan *Celâleyn Tefsiri* kadar bir tefsir bilgisinden mahrum oluşları şüphesiz büyük bir kusurdur[47].

Kur'an ayetlerini şiirlerine başlık yapan Âkif, şiirlerini o âyetin tefsiri tarzında kaleme alır. İfadesinde kullandığı unsurlar, verdiği misaller yaşanan hayattan alındığı için okuyucuya ayetin sanki şimdi nâzil olduğunu hissettirmeğe çalışır. Buradaki asıl gayesi Kur'an'ın hidâyetini kitleye mal etmektir. *"Âkif, Kur'an ayetlerini, sosyolojik tefsir ekolü içinde yorumlayan bir şair, bir düşünür veya bir din adamıdır. Çağının problemlerini iyi bilen ve onlara Kur'an'dan çözümler sunan bir müfessirdir... Ayetleri şiir diliyle yorumlaması ise, tefsirde bir yeniliktir... Âkif, şiirlerinin konusunu ayetlerden seçmesi ve çağdaş sosyolojik yorumlar getirmesi nedeniyle de bir müfessirdir. Bu yönüyle Onu, sosyolojik tefsir ekolünün önemli bir temsilcisi sayabiliriz"*[48].

---

45 Düzdağ, II, 95-96.
46 Tefsir ilminin önemi ve tefsir tarzları hakkında geniş bilgi için bkz., Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışları*, Erz., 2002; Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*, İst., 1998; Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya.,tsz.
47 *Sebilürreşad,1908*, C.8-1, Sayı: 183-1, s. 5-6.
48 Celal Kırca, *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yay., İst., 1996, s.277.

Âkif, ilim, teknik, tarih ve toplum hayatına temas eden âyetler üzerinde ağırlıklı olarak durmakta ve daha ziyade pratik sonuçları hedef almaktadır. Ayetlerden hareketle genel İslâmî meseleler hakkında değerlendirmeler yapmış, iyileştirme çareleri aramıştır. Bu tefsir tarzına "içtimaî tefsir" denilmiştir. Muhammed Abduh ile başlayan bu tarz tefsir, Âkif ile ülkemizde yer bulmuştur Bu temel hedef doğrultusunda Kur'an kültürünü topluma mal etmek ve tefsir ilmini ihya için, mektep ve medreselerde bunun okutulmasına teşvik etmiştir[49].

Âkif, tefsir makalelerinde, vaazlarında ve hutbelerinde genellikle cemiyetimizi teşkil eden dört zümreye mesajlar vermeye çalışır. Bu dört zümre: 1- Her şeyin kaderden geldiğine inanan halk tabakası, 2- Hayata küskün olanlar, 3- Münevver gençlik denilen zevk ve sefa içindeki nesil, 4- Sefahat içinde yaşayan zenginlerdir[50].

Âkif'in, *Sebilürreşad*'da yayınlanan tefsir makaleleri, günümüz harfleriyle birkaç eserde neşredilmiştir[51]. O, makalelerinde Müslümanların içtimaî hastalıklarına ve bunların çözüm yollarına değinir. Müslümanların sürekli çalışmasına, gayret ve mücahede içerisinde bulunmalarına ağırlıklı olarak yer verir. Ümitsizliğe, tembelliğe, miskinliğe, oturmaya ve üzerine düşeni yapmadan işin çözüme ulaşmasını beklemeye şiddetle karşı çıkar. Ümitsizliğin, mahvolmakla eş anlamlı olduğunu, mücahedenin ise ayakta kalmaya vesile olduğunu ve bu yüzden sürekli azim içinde bulunmamız gerektiğini belirtir. Âkif, faziletin, İslâm Dini'nin esaslarında bulunduğuna ve bu esasların köklü bir maziye sahip olduğuna bütün içtenliğiyle inanır. Halkı çalışmaya teşvik ederken, onların miskinlik, tembellik ve üzerine düşen işi yapmadan oturup beklemelerine sürekli karşı çıkar[52].

Âkif'in tefsir yazıları, hem manzum, hem de mensur şeklindedir[53]. Bu çalışmamızda, onun tefsir yazılarından, vaazlarından ve *Safahat*'ta yer alan şiirlerinden Kur'an tefsiriyle ilgili görüşlerini yansıtmaya çalışacağız. Âkif'in, manzum ve mensur tefsir yazılarında ele aldığı belli başlı konular şunlardır: Çalışmak, ilmin yüceliği ve cehaletin kötülüğü, münafıkları tanıma, yanlış kader ve tevekkül anlayışı, ümitsizlik, milliyetçilik, umumî azap nedenleri, muamelelerde dürüstlük, amel-i salih, taklid, tarihten ibret almak, afaki ve enfusî ayetler, dinde itidal, sabır, düşmanlara karşı kuvvet hazırlamak ve teceddüd. Bu konulardaki görüşlerini genel hatlarıyla belirteceğiz.

a-İlmin Yüceliği, Cehalet ve Taklidin Kötülüğü

Âkif, İslâm toplumunun içine düştüğü hüsranın esas sebebi olarak, Müslümanların son üç asırdaki ilmî birikimden mahrum kalmalarını ve dinî değerleri yanlış anlamaları olarak görür. O, Kur'an'ın da belirttiği gibi, cahille alimin eşit olamayacaklarını[54]; cehaletin ölüm ve karanlık, ilmin hayat ve nur olduğunu[55] şiir diliyle ifade eder[56]. Ona göre en büyük ve

49 Yıldırım, a.g.m., s. 4. İctimai Tefsir'le ilgili geniş bilgi için bkz., Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.52-95; Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, s.47-64.

50 D. Mehmet Doğan, III ,78; *Türk Ansiklopedisi*, "Ersoy" mad., M.E.B., Ank., 1968; "Ersoy" mad., XV, 340.

51 Bkz. Mehmet Âkif Ersoy, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler*, Derleyen: Ömer Rıza Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İst., 1963; Abdulkerim Abdulkadiroğlu-Nuran, Abdulkadiroğlu, *Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri, Mev'iza ve Hutbeleri*, Diyanet İşl. Baş. Yay., Ank., 1992; İ. Hakkı Şengüler, *Mehmet Âkif Külliyatı*, Hikmet Yay., Ank., 1992, C.IX.

52 *Türk Ansiklopedisi*, "Ersoy" mad., XV, 340-341.

53 Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Âkif Hayatı ve Eserleri*, İrfan Yay., İst.,1945, s.62

54 *"..De ki hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer, 39/9).

55 *"Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Elbette sen kabirdekilere işittiremezsin"* (Fatır, 35/19-22) ve (Râ'd, 13/16; Nahl, 16/76; en'âm, 6/50; Ğafir, 40/58) ayetleri konu edilmektedir.

56 Bkz. Âkif, *Safahat*, s. 146; İlim ve cehalet konusunda geniş bilgi için bkz., Musa Bilgiz, *Kur'an'da Bilgi Kavramsal Çerçeve Bilgi Türleri*, İnsan Yay., İst., 2003

gerçek düşman cehalettir; ilk başta onunla savaşıp onu yenmek gereklidir[57]. İlimde mutlaka ihtisaslaşmamız gerektiğini, ilmin bütün halka yayılmasını ve temel eğitime önem verilmesini belirtir[58]. Cehalet yüzünden dine hurafeler hatta mevzu hadisler soktuğumuzu, bununla da kalmayıp sevap umduğumuzu bildirmektedir.

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:

Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini.

Değil hakaikı şer'in, bugün, bedîhiyyât

Bilâ-münâkaşa, ikrâr olunmuyor... Heyhât!

Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp artık;

Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.

Yıkıp, şerîati, bambaşka bir binâ kurduk;

Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!

O hâli buldu ki cür'et: "Yecûzu fi't-tergîb..."[59]

Karâr-ı erzeli fetvâ kesildi!.. Hem ne garîb,

Hadîsi vaz' ediyorken sevâb uman bile var!

Sevâbı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!

Cihânı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..."

İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:

Lisân-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;

Sıkılmadan da "sevâb işledim" deyip duruyor!

Düşünmedin mi girerken şerîatin kanına?

Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?

Sevâb ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:

"Sevâbı sen göreceksin huzûr-i mahşerde[60].

Ona göre, din ilimlerinde ihtisas ehli insanların bulunması farz-ı kifaye'dir. Bu alimlerden yeterli miktarda mevcut olursa, farz-ı kifaye de kalkar. Beşerî, içtimai ve fennî yani dünyevi alanlardaki bütün ilim dallarında yeterli alimimiz olmadığından dolayı bu ilimleri öğrenmek ise farz-ı ayn'dır. Alimlerimiz, dinî bir gereklilik olan bu emre maalesef kulak asmamışlardır. Bu durum maskaralıktan başka bir şey değildir[61].

Âkif, İslâm dünyasını gezip görmüş ve gittiği her yerde düşünmekten korkan, nakilcilik ve taklitçilik anlayışını kutsayan, akletmeyi yani anlama ve düşünmeyi afaroz eden bir zihniyetle karşılaşmıştır. Bu yüzden o, âlimlerin taklitçi olmasını eleştirerek, ilmin yalnız teorik fikirler üretmek olmadığını, pratik yönünün de bulunduğunu belirtir. O, dinin pra-

57 Bkz., Âkif, *Safahat*, s.218; 274, 286, 346, 449
58 Âkif, *a.g.e.*, s.278.
59 "İbadete teşvik maksadıyla hadis uydurmak caizdir" anlamında söylenmiş doğruluk değeri olmayan bir ifade.
60 Âkif, *a.g.e.*, s.274.
61 Düzdağ, I,242.

tik yönünün, toplum meselelerine çözüm getirmek şeklinde tezahür etmesi gerektiğini ifade eder. O, Kur'an'ın körü körüne taklitçiliği kaldırmak için gönderildiğini, ancak Müslümanların bir türlü bu taklit saplantısından kurtulmak istemediklerini, şayet böyle bir şey yaparlarsa atalarına saygısızlık edecekleri düşüncesinde olduklarını bildirir[62].

Âkif'e göre, dinin taklid ile ayakta kalabileceğine dair yanlış inancımız sonucu, bid'ât ve hurafelerle, muamelat ve anlayışlarımızı değiştirmiş ve dinin sahih olan şeklini bozmuşuz. Bu yüzden bugün kötü bir âdeti çıkarıp atmak, âdeta dinin en büyük temellerinden birini yıkmaktan daha fazla galeyana sebep olmaktadır. Bu yanlış taklid anlayışı, dinimizi de dünyamızı da tahrib etmiştir. Zaten din ve dünya ayrılığı Müslümanlıkta düşünülemeyen bir husustur. İslâm milleti, bu anlayış ve inancı koruduğu zamanlarda hem dinini ve hem de dünyasını imar etmiş; bu inancı kaybedince her şeyini kaybetmiştir. Dini taklid, dünyası taklid, adetleri taklid, kıyafetleri taklid, selâmları taklid, hülasa her şeyleri taklid olan bir milletin fertleri de insan taklidi demektir. Bu insan taklidleri ise içtimaî bir topluluk oluşturamaz ve bağımsız yaşayamazlar[63].

Üstad Âkif, yapılacak ilk işin cehaletten kurtulup ilim sahibi olmak gerektiğine inanır. Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer, 39/9) mealindeki ayetinden hareketle, bilenin bilmeyenden farklı olduğunu, bilmeyenin hayvana benzetildiği sonucunu çıkarıyor.

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Olmaz ya! Tabiî... Biri insan, biri hayvan!"[64]

Çünkü insanla hayvan arasındaki başlıca fark, ilimdir. Öyle ise bilmeyenlerin, bu hayvanlıktan kurtulması icab eder. Aksi halde bilenler kendilerine hükmedecek, onlara her bakımdan egemen olacak, onları kendi menfaatleri uğrunda çalıştıracaktır. Onlar da başkalarının kendileri için belirlediği zillet ve meskenet dolu hayattan kurtulamazlar.

b-Ümitsizliğe Düşmek

İnsanlar hayatta çeşitli sıkıntı ve musibetlere uğrayabilirler. Şayet ümitsizliğe düşerlerse bu onların mahvolmaları demektir. Eğer bunlarla mücâhede eder, o felâketi yenmek için uğraşırlarsa sonunda muvaffak olurlar. Himmetin büyük, azmin sağlam olması gereklidir ki sonuçta kolaylığa, ferahlığa çıkılabilsin. Cenab-ı Hakk'ın yardımından ümit kesmek, ye'se düşmek haramdır[65]. Müslümanlığın ruhu, çalışmaya, mücâhedeye ve azme sarılmaktır. Âkif, bu konuyla ilgili olarak şu âyetleri örnek vermektedir:

"Elbette güçlükle beraber şüphesiz kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Boş kaldın mı hemen başka işe koyul ve yalnız Rabbine yönel" (İnşirah, 94/5-8). "Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz..." (Ankebut, 29/69). "... Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin..."(Zümer, 39/53). "... Rabbi'nin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?" (Hicr, 15/56). "...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz..." (Yusuf, 12/87). Âkif, Kur'an'ın böylesi emirleri bulunduğu hâlde, bizim o ruhtan uzaklaşmamıza

62 Âkif, *a.g.e.*, s. 183-187.
63 *Sebilürreşâd*, C.9-2, Sayı: 209-27, s. 4; konunun manzum yorumları için bkz., *Safahat*, s.218, 280-281, 346.
64 Âkif, *Safahat*, s. 218
65 Ümitsizlik konusunda bkz., (Yusuf, 12/87; Hicr, 15/55-56; Zümer, 39/53). Elmalı'lı, II, 883; IV, 2990, III; 1519.

esef eder. O, Kur'an'da da ifade edildiği gibi, bir işi bitirince diğerine atılmamızı ve bu uğurda yorulmamız gerektiğini belirtir. Zira bu yorgunluk bizzat hayattır[66].

Âkif, toplumların hezimetini hazırlayan sebeplerden en önemlilerinin şunlar olduğunu belirtir: 1-Atalet, yani tembellik, 2-Hissizlik, umursamazlık, vurdumduymazlık, 3- Ümitsizlik, 4- İçimizdeki beyinsizlerin yolsuzlukları, 5- Cehâlet, 6- Tefrika[67]. Ona göre hak ve hakikati savunanlar hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemelidirler. Müslümanları za'fa, tefrikaya düşüren iki içtimaî hastalık vardır: 1) Azimsizlik, 2)Terbiyesizlik. Yüce bir maksat uğrunda bütün gayretinin boşa gittiğini gören bir kişi bile ye'se düşmemelidir. Özellikle Müslümanların ümitsiz olmaya hiç hakları yoktur. Çünkü onlar hiç çalışmadılar. Bizim ye'simiz, atalet içinde paslanıp gitmeye hak kazanmaktır[68].

Âkif'e göre, yeryüzünün büyük bir çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlarda maalesef hiçbir hayat eseri görülmemektedir. Bu çaresizler, aleme şaşkın şaşkın bakıp, *"Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim"* tavrını sergilemektedirler. Müslümanların çoğu İslâm'ın gerçek anlayışından gafildirler. Dünya ve âhiret mutluluğunu temin eden bir dinî, cehaletlerine kurban ettiler. Âkif, bu felaketlerde hepimizin hissesi olduğuna inanır. Ona göre başkalarını sorumlu tutmakla kendimizi sorumluluktan kurtaramayız. Yapacağımız iş, ağzımızı değil, gözümüzü açarak, kusurlarımızı görmek ve onları telafi etmektir. Ancak bu hâlde Allah'a ve kullarına karşı vazifelerimizi yerine getirmiş oluruz[69].

İslâm âlemini ağlanacak hale getiren sebep, Müslümanların ümitsizliğinden başka bir sebep değildir. Ümitsizlik, imandaki za'fı gösterir. Münevverlerden bazıları halkı ataletle, cehaletle, miskinlikle, çığırından çıkmış tevekkülle suçlarken; kendilerinin ye'se düştüklerini hiç akıllarına bile getirmiyorlar. Oysa ümitsizlik, ataletten de, zilletten de, cehâletten de daha kötüdür. Cenab-ı Hak, Kur'an'ı muhafaza edeceğini beyan ediyor (Hicr, 15/9). Kur'an'ı muhafaza, İslâm'ı, İslâm'ı muhafaza ise, Müslümanları muhafaza demektir. Müslümanların yokluğunu düşündüğümüzde, Kur'an'ın yeryüzünde yaşamasını tasavvur edebilir miyiz...? Öyleyse gözümüzü açıp, şu ümitsizlikten kendimizi kurtarmak için geceli gündüzlü uğraşmalıyız[70]. Hz. Ömer (r.a): *"Zındıkın celâdet (kahramanlık), mü'mini sıddîkın ise betaet (bitkinlik) göstermesinden Allah'a sığınırım"* dermiş. Evet zındıklar alabildiğine gayretli, sıddıklar ise alabildiğine lakayd davranmaktadırlar[71]. Bir vecizede de ifade edildiği gibi *"Salihlerin tembelliği, fasıkların hakimiyetini hazırlar".*

c- Milliyetçilik

"Milliyet en kısa ifadesiyle tarih ve toprak şuurudur[72]". Milliyetçilik ise, millet hayatını oluşturan bütün değerlerin, temellerin, millete hayat katan bütün kaynakların, vatanın, tarihin, dilin ve dinin her hangi bir yeniliğe feda ve terk edilmemesidir. Binaenaleyh, Mehmet Âkif"in milliyetçiliğini, tarih ve toprak şuurundan ayırmak mümkün değildir. O, tarih, mazi, mefahir ve ecdad duygusunu bütünüyle ruh yapısına gömmüştür. O, dinle ilgisi olmayan bir milliyetçilik anlayışına şiddetle karşıdır[73]. O'nun milliyetçiliğini dindarlığın-

66 *Sebilürreşâd,* C.8-1, Sayı: 187-5, s. 73-74.
67 Doğrul, a.g.m., XXXVII-XXXVIII.
68 *Sebilürreşâd,* C.8-1, Sayı: 199-8, s. 133-134.
69 *Sebilürreşâd,* C.9-2, Sayı: 220-38, s. 213-214.
70 *Sebilürreşâd,* C.10, Sayı: 257, s. 365; konuyla ilgili manzum yorumlar için bkz., *Safahat,* s.287, 410, 465.
71 *Sebilürreşâd,* C.10, Sayı: 259, s. 397.
72 Topçu, s.38
73 Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz,* Kültür ve Turizm Bak.,Yay., Ank., 1987, s.53; Ahmet Kabaklı, *Mehmet Âkif,* Türk

dan, dindarlığını da milliyetçiliğinden ayırmak mümkün değildir. Âkif'de din ve millet mükemmel bir senteze ulaşmıştır.

O samimi ve şuurlu bir Müslüman olmakla birlikte, en başta vicdanın bekçisi olan dinin ve onun yanı sıra tarihin, vatanın, ahlâkın, örflerin, mefahirin hiçbirisini feda etmeyen tam bir milliyetçi ve muhafazakârdır[74]. *"Âkif, millet anlayışında ırk gibi kaba, maddî bir unsura yer vermemekte, millet kuran manevî unsurlardan dine büyük önem vermektedir... O, "ahlâkçı milliyetçi"*dir[75]. Âkif, ırkçılığa şiddetle karşı çıkmış ve hayatı boyunca onunla mücadele etmiştir. *Safahat'ın* altıncı kitabı olan Asım'da, "ahlakçı milliyetçi" bir gencin nasıl olması gerektiğini görmekteyiz. Âkif, sadece bir ideal adamı değil; gerçeğin, samimiyetin adamıdır. O, Asım'da Müslüman gencinin nasıl olması gerektiğini tasvir ederken, kendisi bundan bigane kalmamıştır. Tasvir ettiği "ahlâkçı milliyetçi gençlik" gibi yaşamıştır. Onun bu vatan ve millet sevgisini, "ahlâkçı milliyetçi" düşünce ve tavırlarını, Kurtuluş Savaşı hitabelerinde ve vaazlarında da görmekteyiz. Âkif, ırkçılığa dayanan anlayışın, ülke ve milleti ne hâle getirdiğini manzum ve mensur yazılarının birçoğunda dile getirir.

Kur'an'a göre, insanların köklere, kabilelere ayrılmasının sebebi; neseblerin birbirine karışmaması içindir. Yoksa atalarla öğünmek için değildir. *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve kadından yarattık ve sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız O'na karşı derin bir sorumluluk bilincini taşıyanınızdır"*(Hucurat, 49/13). İnsan, peygamber soyundan dahi olsa, asalet davasıyla ortaya çıkmamalıdır. Şah-ı Nakşibend'e: "*Silsile-i nesebiniz nereye varır*?" demişler. O, *"Silsilei nesebiyle kimse bir yere varamaz"* cevabını vermiştir[76]. İslâm; kavmiyet, cinsiyet gibi, insanları birbirinden uzaklaştıran, nefret ettiren hususları ortadan kaldırıp, Müslümanları tek bir millet yapmış iken, bazılarımızın kalkıp aynı ülkede yaşayan Müslümanları kavmiyet hissiyle parçalamaya hakları yoktur. İslâm'da ırkçılık, kavmiyetçilik olmadığı hâlde Müslümanlar, kavmiyetçiliğe sarılırsa din kardeşliği ortadan kalkar ve İslâm Toplumu'nun birliği parçalanır[77]. İslâm, ırk, renk, dil, bölge ve iklim itibariyle farklı unsurları aynı din altında toplar. Osmanlılar ve diğer İslâm ülkeleri, hep ırkçılık tefrikası yüzünden yok oldu. Oysa biz, hâlâ milleti parçalayacak siyasetler peşindeyiz. Biz bu halimizle dünyada zelil, ahirette de Allah'ın huzuruna çıkamayacak mahcubiyete düşmüş oluruz[78].

Bizler yabancıların aramıza atmak istediği nifak, fesad, kavmiyet ve ırk davalarını gayretle büyütme azmi içindeyiz. Oysa hayra ve ümmetin menfaatine karşı çok kayıtsız ve cimri davranıyoruz. Kendi zararına bu derece cömert davrananlara akıl erdirmek çok zor[79]. Eğer Müslüman toplumları birbirine düşman göstermek siyasetinden vazgeçmez; tembellik ve meskinliğin haram olduğunu anlamazsak, dinin cehâletle payidar olmayacağına kalbimizle inanmazsak, bütün gücümüzle düşmandan daha kuvvetli olmaya çalışmazsak, garbın fennini alamazsak, milletlerin oyuncağı, Müslümanların yüzkarası oluruz... Bizler muazzam bir milletiz ki o millet, milleti İslâm'dır[80]. Kavmiyetçilik veya ırkçılık davasında bulunmak Müslümanlığa veda etmektir[81].

Edebiyat Vakfı Yay., İst., 1984, s.67

74 Kabaklı, s.43, 52

75 Kabaklı, s. 52

76 *Sebilürreşad*, C.8-1, Sayı: 192-11, s. 193-194.

77 *Sebilürreşad*, C.8-1, Sayı: 198-16, s. 293-294.

78 *Sebilürreşad*, C.9-2, Sayı: 212-30, s. 62-63; konunun şiirsel ifadeleri için bkz., *Safahat*, s.178-179; 205; 461-462.

79 *Sebilürreşad*, C.9-2, Sayı: 213-31, s. 81-82.

80 Konuyla ilgili âyetler için bkz. Bakara, 2/130, 135; Al-i İmran, 3/95; Nisa, 4/125; En'am, 6/161; Nahl, 16/123; Hac, 22/78.

81 *Sebilürreşad*, C.9-2, Sayı: 214-32, s.101-102.

d-Çalışmak ve Amel-i Salih

Âkif'e göre bütün insanî vasıflar iki noktada toplanmaktadır: Ahlâk ve Çalışma. İslâm dinî, izzet, azamet ve saadet dinidir; zillet, meskenet ve sefalet dinî değildir[82]. Ona göre çalışmamak, intihar etmektir. Kendi işimizi meleklere havale etmek, aklen ve dinen doğru değildir. Çünkü insana ancak kendi çalışmasının yararı vardır. Cenab-ı Hak'kın bile hiçbir an boş durmadığı bir kâinatta boş durmak, maskaralıktan başka bir şey değildir. O, çalışmayı mutlak kurtuluş için zorunlu bir görev olarak telakki eder. Âkif, Kur'an'ın da belirttiği gibi, evrendeki bütün varlıkların belirli bir çalışma/faaliyet içinde olduklarını[83], bunu gerçekleştirmeyenlerin kurtuluşu beklemelerinin mümkün olmadığına şu beyitleriyle dikkat çeker.

İntihar etmek değilse yolda durmak, gitmemek,

Asumandan refret[84] indirsin demektir bir melek

"Leyse lil insani illâ ma seâ" derken Huda;[85]

Anlamam meskenetten[86] sen ne beklersin daha[87].

Âkif, amel-i salih'i, zevki selimin kabul ettiği hayırlı işlerdir diye tarif eder. Bu ameller; ruhu tezkiye, kalbi tasfiye, Allah yolunda infak, kimsesizlere, muhtaçlara ve yetimlere yardım, adaletle hükmetmek, mazlumları zulümlerden kurtarmak, emânet, iffet, insaf, muhabbet ve şefkat gibi yüce hasletlerin tümüdür. Bir başka ifadeyle ister bedene, ister ruha ait olsun, iman etme şartına dayalı olan hayırlı davranışların tümü salih ameldendir. Ve insan bu vasıflarla ancak insandır[88].

Âkif, fert ve toplumların onur ve şerefleriyle ayakta kalabilmeleri için mutlaka çağın gerektirdiği şekilde çalışma ve faaliyette bulunmalarının zorunlu olduğuna inanır. Aksi takdirde sadece vatan kaybedilmez, insanın din, namus, şeref ve haysiyetinin tümü gider.

"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hak edilir[89].

e- Nifak ve Münafıklar

Âkif, içtimaî hastalıklardan en bariz olanının, Müslümanların dost ve düşmanını tanımamaları ve "feraset"ten yoksun olmaları olarak belirtir. O, menfaatini "ilâh" edinen (Furkan, 25/43; Casiye, 45/23), riyakâr ve dalkavuklara karşı inananların sürekli bir basiret ve uyanıklık halinde olmalarını canı gönülden arzulayarak şöyle der:

"Sanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem!

Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce sânem"[90].

82 Âkif, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler*, s. 401.
83 İsra, 17/44; Enbiya , 21/33; Ra'd, 13/13.
84 Refref: Döşek demektir.
85 *"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"* (Necm, 53/39).
86 Meskenet: Tembellik, miskinlik, acizlik, yoksulluk ve beceriksizlik demektir.
87 Âkif, *Safahat*, s. 30; çalışma hakkında ayrıca bkz., *Safahat*, s.194, 210, 266, 304, 315, 344-345, 456, 469-470, 573.
88 *Sebilürreşad*, C.8-1, Sayı: 203-21, s. 393-394; Geniş bilgi için bkz., Elmalılı, IX, 6002, 6079.
89 Âkif, *Safahat*, s. 253
90 Âkif, *Safahat*, s.421.

Samed, Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden birisidir; sânem ise put demektir. Âkif, bu ve devamındaki mısralarda ikiyüzlü, yalnız menfaatini düşünen, kişilik ve karakteri bozuk münafıkları tavsif etmektedir. Mısrada da ifade edildiği gibi münafıklar, Allah, Kitap, peygamber ve diğer kutsal değerleri dilleriyle söylerler; fakat onların gönüllerinde yüzlerce sânem ve nifak hastalığı vardır[91]. Münâfıklar, bu değerleri, ahmakları aldatmak için söylenen hezeyanlar olarak telakki ederler[92]. Âkif, münafıkların bu tutumunu şöyle dile getirir:

"Hezeyan, sorsanız, Allah; hezeyan Peygamber;

Din vatan, aile, millet gibi yüksek hisler,

Ahmak aldatmak için söylenilir şeylermiş...

Bu hurâfâtı hakikat diye kim dinlermiş?"[93].

Münafıkları konu edinen *"Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman, "Biz ancak ıslah edicileriz" derler. Kesin olarak biliniz ki, onlar ancak kötülük yayan bozgunculardır. Lakin, anlamazlar"* (Bakara, 2/11-12) ayetlerini yazdıktan sonra onlarla ilgili olarak manzum tefsir mısralarına yer verir:

Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya ey câni, bürün;

Hem bütün dünyayı ifsad eyle, hem muslih görün.

....

Şarka bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi

Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi!...[94].

Âkif, hayatı boyunca ikiyüzlü, riyakâr ve dalkavuklardan nefret etmiş ve onlarla ilişkisini kesmiştir. Fakat ömrünün sonlarına doğru *"İkiyüzlüleri artık sever oldum; çünkü yaşadıkça yirmi yüzlü insanlar görmeğe başladım"* demek zorunda kalmıştır [95].

Denilir ki *"Âkif, iki adamı sevmezdi; fazla terbiyeli ve fazla terbiyesiz olanı. Aşırı nezaket, ona, insanların gizlenmeye muhtaç bazı taraflarını örten bir şey gibi görünüyordu. Onun gözünde fazla nazik olan adam, gizli adamdır"*[96]. Âkif'in nazarında insanlar iki kısımdır: Ya iyi, ya da kötü. İyi olup da kötü tarafı olanlar, kötü olup da iyi yönü bulunabilecekler yoktur… O, evvela insanların kötü huylarına, sonra kendilerine düşman oluyordu[97].

f-Yanlış Tevekkül ve Kader Anlayışı

Âkif, Müslümanları yanlış tevekkül anlayışı konusunda uyararak onların tevekkül olarak telakki ettikleri inancın, aslında Kur'an'ın ve İslâm'ın ruhuna aykırı olan miskinlik ve tembellik anlayışı olduğunu şu dizeleriyle dile getirir:

91 Bkz. Bakara,2/8-14; Nisa,4/60,81; Maide,5/61; Tevbe, 9/56,62; Nûr,24/47-50; Münafikûn, 63/1-8; Muhammed, 47/20-29.
92 Münafıklar hakkında geniş bilgi için bkz., Sadık Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifak Kavramı*, Furkan Yay., İst.,1982.
93 Âkif, *Safahat*, s. 421-422.
94 Âkif, *Safahat*, s. 226; ayrıca bkz., *a.g.e.*, s.225, 421.
95 Düzdağ, I, 215; II, 319.
96 Kuntay, s.256
97 Kuntay, s.212

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı "biz mütevekkilleriz" diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, "gidin, ekin" diyerek.
Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;
Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.
Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini.
Değil hakaikı şer'în, bugün, bedîhiyyât
Bilâ-münâkaşa, ikrâr olunmuyor... Heyhât![98].

Âkif, dinin hükümlerinin Müslümanlar tarafından doğru anlaşılmadığını, bundan daha kötüsü, anlaşılma çabası içine girmemiş ve böyle bir dertlerinin de olmamasından dolayı oldukça müteessirdir.

O iman kuvvet ihzarıyla emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelna" deyip yattık da kaldık böyle en aciz.
O îman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?[99].

Âkif'e göre, hangi maksat için olursa olsun çalışanlar, gayret gösterenler, özellikle Allah için çabalayanlar, hidâyet ve saadet yoluna ulaşacaklardır. Cenab-ı Hak, feyz ve kerem sahibidir. Fakat Onun feyzini elde edebilecek istidadı hazırlamak gerekir. İşte tevekkül budur. Yoksa miskince temennilerin tevekkülle hiçbir alakası yoktur. Tevekkül, bütün gayret ve mücâhedeyi gösterdikten sonra, bu gayretin zayi olmayacağına sarsılmaz bir ümit beslemektir[100]. Hayatı mücâhede ile geçirenlerin kavuşmayacağı nimet, mânasız bir tevekkül ile tembel tembel yaşayanların da mahkûm olmayacağı zillet ve meskenet yoktur. Bu, Allah'ın ebedî kanunudur ve değişme kabul etmez. Allah, değişme kabul etmeyen bu kanunlarını, hiçbir mü'minin hatta bütün Müslümanların keyfi ve hatırı için değiştirmez. Olaylar, bizim bir türlü anlamak istemediğimiz hakikatleri sürekli ihtar ettiği halde biz, gözlerimizi bir türlü açmıyoruz. Meskenetler, ataletler ve gayretsizlikler içinde sürüklenip gidiyoruz. İslâm; mücâhede, şan, şeref, azamet dinî iken; İslâm'a müntesib olduğunu iddia eden zavallı Müslümanlar, dünyanın her tarafında âtıl, bâtıl, miskin, zelil, hakir, mahkûm ve canlı yığınlardan başka bir manzara arz etmiyorlar[101].

Âkif, Müslümanların içinde bulundukları durumun kesinlikle kaderleri olmadığını, istek-

98 Âkif, *Safahat*, s. 274
99 Âkif, *Safahat*, s.323. Konuyla ilgili diğer manzum yorumlar için bkz., *a.g.e.*, s. 272, 323-324,469-470.
100 Geniş bilgi için bkz., Elmalılı, II; 1218, IV, 2566, VII, 5604.
101 *Sebilürreşad.*, C.8-1, Sayı: 192-10, s. 173-174.

lerine ve gayretlerine göre bugünkü durumu hak ettiklerini belirtir[102]. Dinin ve Allah'ın emri, sürekli çalışmak iken bizler yapmamız gerekeni yapmayıp *"bütün işleri Rabbim görsün"* anlayışıyla hareket etmişiz. Âkif'in çok veciz ve etkili ifadesiyle:

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini;
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekil-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazine-i in'âmı kendi veznendir!
Havale et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silahı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek,
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
" Yetiş!" de kendisi gelsin, ya Hızır'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı O.
Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Hudayı kendine kul yaptı kendi oldu Huda;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete...Ha?[103].

102 Âkif, *Safahat*, s.267. Kader hakkında bkz., Elmalılı, I, 664; VII, 4655-4754; VIII; 5744.
103 Âkif, *Safahat*, s.268.

g-Tebliğ ve İrşad

Âkif, toplumbilime oldukça değer veren bir şairdir. *Safahat*'ındaki şiirlerinin hemen hepsi bu bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Ona göre doğuda, batıda, güneyde ve kuzeydeki Müslümanların tümü zillet, sefalet ve esaret içinde yaşamaktadır. Sefalet içindeki bir milletin elinde kalan dinin ihya edilmesi de mümkün değildir. Bu durumu anlamayan vaizler de kürsülere yanaştırılmamalıdır. Çünkü toplumu aydınlatma konumunda bulunan vaizlerin, milletin mazisini ve hâlini bilerek onları istikbale hazırlamaları gerekir[104]. O, alimlerin, içtimaî hastalıkları tesbit ederek bunlara her zaman ve mekânda çare aramalarının ihmale gelmeyecek bir iş olduğunu belirtir ve özellikle de hac ibadetinin yapıldığı mekanlarda, hacıların konuştukları dillerde hutbeler ve konferanslarla bilgilendirilmelerini ister[105].

Âkif, vaizliğin zor ve mesuiiyetli bir iş olduğuna inanır: O bu inancında da haklıdır. Çünkü halkı irşad etmeye çalışanların, *"Rabbinin yoluna hikmet, mev'ize-i hasene ile davet et. Mücadele ettiğinde de en güzel şekilde mücâdele et..."* (Nahl, 16/125) âyetinde de ifade edildiği gibi, hikmet ve güzel öğütlerle tebliğ yapmaları gerekmektedir. Davetçi, hikmete sahip olmakla kalmayacak, bu hikmetin hatipliğini güzel yapacak, örneklerle, delillerle muhatabı dikkate alarak aşırıya kaçmadan itidal içinde hareket edecektir. Bu konuda Hz. Peygamberi örnek alacak, insanlara şefkat ve yumuşaklıkla muamele edecektir. İnsanları ikna etmek için kullanılan delilin hâkim ve halim bir ağızdan çıkması gereklidir. Bu yolda muhatabın delillerini devirecek kudrette olmayanlar ve gerekli mesaiyi harcamayanlar, irşada kalkarak insanları saptırmamalıdır. Doğru dürüst eğitim görmemiş, üç beş mevzu hadis ile birkaç masal ve fıkradan veya hurafeden başka sermayeleri olmayan ***"ümmîvaizlerin"*** kürsülerde konuşmalarından beri bu milletin, dinî umacı şeklinde, dinin sahibini de yeniçeri ağası fıtratında tahayyül etmeye başladıklarını, böylece İslâm'ın tertemiz simâsının da hayallerimizden silinip gittiğini ifade eder. Ona göre cemaat, din namına söylenenlerin tümünü dikkate alır. Hatta bazılarının hiçbir bilgisi bile yoktur. Yani vaizin yanlış söylediklerini bile doğru olarak bellemeye çalışırlar. Oysa vaizlik, yalnız hakkı tanımak değildir; hangi konularda Hak'tan sapılır, nasıl sapılır bunları da bilmektir. İnsanlara "dalâlettesin" demekle iş bitmiyor. Hidayete nasıl ulaşılacağını, insanların ellerinden ne şekilde tutulacağını da bilmek gerekir[106].

h-Umumî Azap Nedenleri

Allah'ın emirlerine isyan eden zalimler, salih kişiler tarafından engellenmediği zaman umumî bir azabın gelmesi mümkündür[107]. Çünkü İslâm'ın yüklediği sorumluluk, sadece şahsımızla sınırlı kalmamakta; bilakis toplumsal bir mahiyet arzetmektedir. Nitekim Kur'an, *"Öyle bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz, (hepinize) erişir..."* (Enfal,8/25) buyurmaktadır. Âkif, bu umumî azabı ifade eden âyetle ilgili olarak şunları söyler:

---

104 Âkif, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler*, s.232.
105 Âkif, *a.g.e.*, s.233
106 *Sebilürreşad*, C.8-1, Sayı: 206-24, s.453-454.
107 Konuyla ilgili ayetler için bkz., (Bakara, 2/191, 217; Hud, 11/116). Azap konusunda geniş bilgi için bkz., Faiz Kalın, *Kur'an'da Azap Kavramı*, Erz., 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Saçak tutulmadan evvel basılmamışsa eğer,

Yanında yaş da yanar, çaresiz, yanan kurunun...

Diyor Kitab-ı İlahî: "O, fitneden, korunun,

Ki sâde sizdeki erbabı zulmü istilâ

Eder de suçsuz olan kurtulur değil asla..."[108].

i-Muamelelerde Dürüstlük

Âkif için Müslüman demek, imanı bütün; işi gücü salah, şiârı hak, mesleği sebat olan insandır ve bu insanın yeryüzünde karşılaşmayacağı bir şey varsa o da hüsrandır[109]. Ona göre bu dört sıfatı birleştiren kişi ancak hakiki insan olabilir[110]. Âkif'e göre, Müslümanlık sadece bir-iki farzı yapmaktan ibaret değildir. İslâm'ın emir ve yasakları bir bütün olarak algılanmalı ve bunların gereği yapılmalıdır. Ancak bu şekilde davranmakla tam Müslüman olabiliriz[111]. Dinin tek ve bir bütün olduğuna inananlar, İsrailoğulları gibi *"Yoksa sizler Kitabullah'ın bir kısmına karşı mü'min de bir kısmına karşı kâfir misiniz?"* (Bakara, 2/85) kınamasına hedef olmamalıdırlar.

Bazıları, *"Onlar diriltileceklerini hiç tahmin etmiyorlar mı?"* (Mutaffifin, 83/4) âyetindeki "zan"nı yakîn manasına alıyorlar. Halbuki yakînen inananların, dürüst olmamaları tasavvur olunamaz. Ayetteki zan, yakîn manasında değil de ihtimal manasındadır. Zira günün birinde Allah'ın huzuruna çıkılacağını zan, tahmin veya bir ihtimal olarak hatıra getirmek bile birtakım rezaletleri işlemeye mânidir, mâni olmalıdır[112]. Binaenaleyh Müslümanlar, dinlerinin gereklerini yerine getirmezlerse, sefihler, onların zayıflığını, fakirliğini, azlığını alaya alarak dinlerinin hak olmadığına hüküm verir ve onlarla alay ederler. Âkif, ilâhî bir dinin, servetlerin ve kuvvetlerin bağrından fışkırması gerektiğini söylerler[113].

j-Tarihten İbret Almak

İslâm'ın emirlerinin ilâhî olduğuna, şüphesiz doğru olduklarına inanmak yetmiyor, onlara sarılmak ve onların gösterdiği yoldan sapmamak gerekiyor. İsyan, tuğyan, cehâlet, atalet, sefahet ve nifak milletleri mutlaka izmihlale sürükler. Bu davranışlar, ister imansızlık yüzünden olsun, isterse inanıldığı halde amele karşı isteksiz davranmaktan olsun, aynı feci sonucu hazırlar. Bizler olayları masal dinler gibi dinlemeyelim. Gezdiğimiz memleketlerin sadece havasıyla suyu hakkında bilgi toplamakla kalırsak, geçmişten ibret almamış, istikbale hazırlanmamış oluruz[114].

Zamanımızdaki Müslümanlar, dünyayı dolaşsalar bile öğrenecekleri bir şey yok. Asr-ı Saadet'teki müşrikler gibi kalb gözleri kapalı, işittiklerinden de alabilecekleri bir şey yok.

108 Konu ile ilgili manzum yorumlar hakkında bkz., Âkif, *Safahat*, s. 285, 157, 192-194, 455, 301.
109 Doğrul, a.g.m., s.XLIX-L.
110 Âkif, bu konuda manzum olarak Asr Sure'sinin yorumunu yapmaktadır. Bkz. Âkif, *Safahat*, s. 419.
111 Âkif, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler*, s.206.
112 *Sebilürreşâd*, C.8-1, Sayı: 189-7, s. 113-114; Kur'an-ı Kerim, Allah'a ve insanlara karşı muamelesi dürüst ve samimi olan Müslümanlar hakkında "muttaki" kavramını kullanmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Takva*, Seha Neşr., İst., 1985.
113 *Sebilürreşâd*, C.8-1, Sayı: 190-8, s. 133-134.
114 *Sebilürreşâd*, C.8-1, Sayı: 208-26, s. 493-494.

Çünkü can kulakları sağır. Hakikat bu! İsterse her adım başı levhalar bulunsun, isterse her zerreden binlerce ses yükselsin, bütün bunlar Müslümanların nazarları için seçilmez bir karaltıdan, kafaları için anlaşılmaz bir sesten başka bir anlam ifade etmiyor[115].

k-Afakî ve Enfusî Ayetlerden İbret Almak

Bizler Müslümanlar olarak Cenab-ı Hakk'ın varlığını, birliğini, ezelî ve ebedî oluşunu yakinî bir iman ile tanımak için; yerleri, gökleri, afakî ve enfusî ayetleri temaşa etmeliyiz. Onlardaki azâmeti, ihtişamı gözlerimizle görmeliyiz. Bizler Allah'ın ayetlerine kayıtsız ve sersem bir bakışla baktığımız için O'nun Kitab'ının işaret ettiği gerçeklere de aynı basiretsizlikle yaklaştık. İslâm alemi, asırlardır göklerin ve yerin dilinden bir şey anlamıyor. Halbuki her zerrede bile bir nizam mevcuttur. Kainat kitabını okuyamadığımız gibi, gece gündüz hatimler indirerek okuduğumuz Kur'an'ı da anlamayacak bir hale geldik... Afakî âyetlere karşı bu kadar duyarsız davrandığımızı gören yabancılar, haksız yere cehaletimizi dinimize, kitabımıza mal ediyorlar. Oysa "din" ne söylüyor, biz ne anlıyoruz. Kendimize acımıyorsak bile bari lekelediğimiz şu masum dine acıyalım[116]. Âkif, Safahat'ın birçok yerinde ilim ve teknikten uzak yaşamamızın mümkün olmadığını ve asrın bilimlerinin mutlaka gençlere öğretilmesi gerektiğini belirtir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;

Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.

Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,

İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:

Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,

Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.

Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.[117]

....

Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;

Mukaddesâta, fakat, çoksa ihtirâm edelim.[118]

Âkif, varlık âlemiyle yani günümüz ifadesiyle modern bilimler ve fen bilimleri konusuyla ilgilenmenin, imanın yakîn yani şüphesizlik/bizatihi tecrübe etme seviyesine çıkması için gerekli olduğunu söyler. Çünkü fen bilimleri, gözlem ve deneye dayandığı için Yüce Allah'ın varlığını, birliğini, kuvvet ve kudretini diğer sosyal bilimlerden daha etkili olarak gözler önüne sererler. Bunun sonucunda da yakîne ulaşmış bir iman oluşur. Âkif'in konuyla ilgili ifadeleri:

Hülâsa, âlem-i imkânı devredin; o zaman

Şühûda bağlı bir îmanla hükmeder vicdan:[119]

115 *Sebilürreşâd*, C.9-2, Sayı: 224-42, s. 277-278.
116 *Sebilürreşâd*, C.9, Sayı: 210-28, s. 21-22.
117 *Safahat*, s.187-188
118 *Safahat*, s. 282
119 *Safahat*, s. 253

Mehmet Âkif, evrendeki her varlığın, Yüce Allah tarafından bizler için bir delil, belge, hidayet nedeni ve ibret vesilesi olmak üzere yaratıldığını, bu varlıklarda ihata edilemeyecek oranda hikmet ve sırların bulunduğunu söyler. O, toplumların bekasının da ancak bu ilahi belgeleri dikkate almak ve gereğini yerine getirmekle mümkün olabileceğini söyler. Fakat İslâm alemi, kâinattaki bu bilgi, belge, ibret ve hikmet vasıtalarından yararlanmamış, gerekliliğine bile inanmamış. Âkif, bu konuyu şu dizeleriyle dile getirir:

Boştur, hele ibret diye a'mâkı tecessüs,
Âyât-ı İlâhî dolu âfâk ile enfüs.
Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar,
Ümmetler için rûh-i bekâ nerdedir, anlar.
Bilmem neye bel bağlıyarak hayr umuyorduk
Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk?
Dünyâda nasîhat mi olur Şark'a müessir?
Binlerce musîbet,' yine hâib, yine hâsir![120]

l-Dinde İtidal

Cahilane taassubun müthiş düşmanı olan Âkif, eskiye kayıtsız, şartsız bağlı olmadığı gibi, yeniye de körü körüne taraftar olmamıştır. Onun düsturu, *"Eski, eski olduğu için atılmaz, fena olursa atılır. Yeni yeni olduğu için alınmaz, iyi olursa alınır"* düşüncesi olmuştur[121].

Âkif, İslâm Dini'nin her türlü aşırılıklardan uzak olduğunu, bütün hüküm ve emirlerinde itidalden başka bir esası gözetmediğine inanır[122]. Ona göre, seyyar bir tuhafiye vitrini görüntüsüne girerek süslenmek ne kadar gülünç ise, zühd namına paçavralara gömülmek de İslâm'ı ve Müslümanları rezil edici bir harekettir. Hz. Ömer (r.a.); Medine'yi dolaşırken, sırtına kirli bir paçavra çekerek, zelil bir halde boynunu yana bükmüş, kötülükleri görmemek için gözlerini kapayıp duran birini görünce:*"Böyle miskin tavırlarla dinimizi öldürme, hey Allah'ın kahrına uğrayası"* diyerek öfkeyle kırbacı adamın omuzuna indirir. Demek ki israf etmemek kaydıyla yiyip içmenin mahzuru yoktur[123].

m-Sabır

Âkif'e göre sabır, her türlü şiddete göğüs germek; hiçbir düşman ve tehlike karşısında metaneti elden bırakmamaktır. Yoksa miskin miskin oturarak, zillete katlanıp durmak değildir[124]. Sabır, hak yolda tahammülü zor olan şiddetli hususlara karşı katlanmak, nefsin hoşlanmadıklarını sineye çekmektir. Tahammülsüzlük, bütün musibetlerin başı, belki en büyüğüdür. Zira tahammül etmeyen, hiçbir şeyi elde edemez[125].

120 *Safahat*, s. 461
121 Doğrul, a.g.m, s. XXXIII.
122 İslâm Dini'ne mensup olanların "vasat ümmet" olduğuna dair bkz., (Bakara, 2/143).
123 ***Sebilürreşâd***, C.9-2, Sayı: 211-29, s.41-42.
124 ***Sebilürreşâd***, C.8-1, Sayı: 195-13, s.233-234.
125 ***Sebilürreşâd***, C.9-2, Sayı: 203-21, s.393-394.

Sabır, Allah yolunda, hak yolunda, din uğrunda, millet uğrunda rahatını, uykusunu, malını ve canını feda etmektir. Yoksa miskin miskin oturarak "kader böyle imiş" demek değildir. Bilakis faydalı ilimleri ve diğer hayırlı hizmetleri elde etmek için her türlü sıkıntıya katlanmaktır[126].

n-Düşmanlara Karşı Kuvvet Hazırlamak

Müslümanlar, Kur'an'ın emirlerini gereğince dinlemiş olsalardı, bugün mazilerini hasretle anmazlar; dinin ve iffetin şerefini, düşmanların ayakları altında çiğnetmezlerdi. Çünkü Cenab-ı Hak: *"Ey iman edenler! Sebat gösteriniz, hem düşmanlarınızdan daha fazla sebat gösteriniz; daima harbe hazır bulununuz..."* (Al-i İmran, 3/200) emrini verirken bir başka ayette de; *"Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız"* (Enfal, 8/60) buyurmaktadır. Biz bu kesin ve zorunlu emirlere kulak vermediğimizden, İslâm âlemi bu hâllere düşerek her taraf savaş sahneleriyle doldu[127].

Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;

Fakat düşünmeli herşeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lâzım ma'ârifin mutlak.'

Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmıyacak?[128]

Âkif, Müslümanların bıkmadan, usanmadan ve gece gündüz hiç boş durmadan çağın ilimlerini elde etmek için çalışmalarının ilahi bir kanun ve zorunluluk olduğunu haykırır. Batı'nın artık yeryüzündeki fetihlerini tamamlayıp gökyüzüne el attığını haykırır:

Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;

Sâde Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nâfi'suları.

....

Yarının ilmi nedir, halbuki? Gâyet müdhiş:

"Maddenin kudret-i zerriyyesi" uğraştığı iş.

O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek

Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin.

Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,

Öyle milyonla değil, nâ-mütenâhî kudret!.. "[129]

126 *Sebilürreşâd*, C.9-2, Sayı: 233-41, s.261-262.
127 *Sebilürreşâd*, C.9-2, Sayı: 223-41, s.261-262.
128 *Safahat*, s. 280 vd.
129 *Safahat*, s. 443

Âkif, İslâm ülkelerinin durumlarının çağın çok gerisinde olduğunu ve halkın da bilginlerin de maalesef bu geriliğin bilincinde olmadıklarını büyük bir teessüfle bizzat yerinde müşahede etmiştir:

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar: Gördüğüm; Yer yer,
Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz baçlar;
"Gazâ" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..
Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum[130].

o-Teceddüd

Son zamanlarda İslâm'ı ortadan kaldırmak ya da ötesini berisini kırparak "din"de bir teceddüd meydana getirmek isteyenler türedi. Biz bunlardan *"din kaldırılmalı"* diyenlerin dünyadan; *"teceddüd husule getirmeli"* fikrine sahip olanların da dinden alabildiğine gafil olduklarına şahit olduk. Halk, *"atalarımızdan böyle gördük"* anlayışını aşamazken, aydınlardan bazıları da atalarımızdan bize intikal eden iyi şeyleri de atmanın ve değiştirmenin sevdasındalar. Oysa yeni iyi ise alınır, eski kötü ise atılır; yoksa eskiliğinden dolayı değil[131]. Âkif, Müslümanların ilme, sanata, tekniğe, tefekkür ve araştırmaya önem vererek hayat dinî olan İslâm'ın bugünkü halinden kurtarılmasının ancak beşeriyetin yürüyüşünü ve çağın geldiği noktayı takip ederek mümkün olabileceğini belirtir:

Yedi yüz yıllık eserlerle hâlâ,
İhtiyacatını kabil mi telafi? Asla.
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı[132].

130 Âkif, *Safahat*, s.449.
131 *Sebilürreşâd*, C.9-2, Sayı: 223-41, s.262.
132 Âkif, *Safahat*, s.418.

Âkif'e göre, geçmişte ilmin rehberliğiyle hareket eden üstadlarımız, kıtalara hükmettiler. Bugün ise her yerde hurafe, pislik ve tembellik yuvalanıyor. Bunun sebebi, son asırlarda gelen İslâm bilginlerinin, yaşadıkları çağın idrakiyle değil; eski çağların idrakiyle yaşamış ve düşünmüş olmalarıdır[133]. Müslümanlar, şan ve şereflerini, ancak insanlıkla birlikte yürüyerek muhafaza edebilirler; aksi takdirde İslâm'ın ruhu gider, bugünkü gibi ancak şekli kalır[134]. Münevverler, Garb'ı körü körüne taklit etmemelidirler. Bilginlerimiz, Garb'ın, fikir, eğitim, sanat ve tekniğini alarak onlardan faydalanmalı; ancak bunu yaparken o değerleri, milletin ruhuyla, millî ve manevî değerleriyle bütünleştirerek yapmalıdır[135].

Sonuç

Âkif'in Safahat'ı, ağırlıklı olarak "manzum tefsir" örnekleriyle doludur. Âkif, Kur'an'la nefes alıp vermiş, tüm düşünce ve yaşayışını Kur'an'la şekillendirmiş bir iman ve fikir adamıdır[136]. O, şiir sanatını, Kur'an gerçeklerini müdafaa ve duyuru vasıtası olarak kullanan bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır[137]. Kur'an, Âkif'in fikir ve şahsiyetinin oluşmasında en temel etken olmuştur. İslâm toplumunun, her meslek erbabından olmak üzere Âkif gibi, İslâm ahlâkıyla yaşayan, samimî, mert ve korkusuz aydınlara ihtiyacı vardır. Ama böyle bir ahlâkla yetişmiş fikir adamlarına ve din alimlerine, her şeyden daha fazla muhtaçtır[138].

O, yazılarının tümünde, cemiyetimizi, problemlerimizi ve çözüm yollarını Kur'an ışığında değerlendirmiştir. Bunun için özellikle ictimaî hayatla ilgili ayetlere ağırlık vermiştir. Gösteriş ve yapaylıktan uzak bir şekilde, toplumu Kur'an'la muhatap etmeye gayret sarfetmiştir. O, Kur'an'ın, Kur'an ve hadisle tefsirinden istifade etmiştir. Tefsir yazılarında israiliyyata, fıkhî ve tasavvufî izahlara, kıraat ve yüksek seviyedeki belağat konularına yer vermemiştir. Kavramları, Kur'an'ın ruhunu ve bütünlüğünü göz önünde bulundurarak anlamlandırmıştır. Müfessirlerin görüşlerinden uygun olanını almış, uygun olmayanı tenkid etmiştir. Âkif, her konuda olduğu gibi, tefsir konusunda da taassup ve körü körüne taklit ile geleneğin takip edilmesine karşıdır. O, çağın, insanlığın ve Müslümanların ihtiyaçlarını dikkate alarak, Kur'an'ın, yeniden yorumlanması gerektiği inancındadır[139].

133 Kabaklı, s.90.
134 Âkif, *Safahat*, s.418.
135 *Türk Ansiklopedisi*, "Ersoy" mad., XV, 340-341.
136 Yaşar Nuri Öztürk, *YenidenYapılanmak Kur'an'a Dönüş*, Yeni Boyut Yay., İst., 1996, s.101.
137 Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Şafak Yay., Erz., 1999, s.341.
138 Düzdağ, I,70.
139 Âkif, *Safahat*, s.168-173, 185, 187, 253-287, 315, 346, 395, 418, 441-443, 453.

Mehmet Âkif'de ilm ü fen telakkisi

M. Çetin Baydar
Yazar, TYB vakfı Mütevelli
Heyeti Başkan Yard.

Safahat, günümüzün en çok okunan, üzerinde en ziyâde yorumlar yapılan kitapları arasında yer alır. Safahat'ta yer alan konular tefrik edilerek bunlar için birer vitrin düzenlenmiş olsaydı, kendimizi devâsa bir mağazanın karşısında bulurduk.

Sizlere nâçizâne donattığım vitrin;

"Mehmet Âkif'te ilm-i fen telâkkisi; teknik buluşlara uymak, inanmanın bir cüzü müdür?" sualine cevap teşkil edecek sembollerden oluşuyor.

Tebliğimde ikinci olarak yer alan konu batılılaşmadır.

Âkif'te BATILILAŞMA elbette **" İslâm yüreği"** ile olacaktır.

Ve nihayet sizlere üçüncü olarak arz edeceğim konu:

Âkif niçin Son Osmanlı Sultanları 2.**Abdülhamit, Sultan Reşat ve Vahideddin**'in değil, bu hükümdarların temsil ettiği imparatorluğu alaşağı etmeye çalışan jöntürklerin yanındaydı? Sorusuna verebildiğim cevapları muhtevidir.

Şimdi, birinciden başlayarak bu üç bahsi ardı ardınca görelim.

Âkif'in Kur'an eksenli tefekkürünü, günümüz İslâm dünyasını uyandırmak için kullanır:

Doğrudan Kur'an'dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı

Bir ınkılap öncüsü olan Mehmet Âkif, asrın idrâkini temel aldıktan sonra bu yolda ne kadar bayrak isim varsa onları yardımına çağırır:

Ziya Paşa, Namık Kemal, Cemâleddîn Afgânî, Muhammed Abdu, Reşit Rızâ, Tabâbet-i Baytâriye Âlimi İbrahim Bey , Tatar Âlimi Kazan'lı Seyyah-ı Âlem İbrahim Bey, Ali Ekrem Bolayır, Said Nursi, Hersekli Arif Hikmet Bey, Mithat Cemal, Hüseyin Avni (Ulaş), Fatin Hoca (Gökmen), Ferid Kam..

İslâm'ı "asrın idraki"ne söyletileceklerin arasında, bir diğer inkılap öncüsü olan Asım ve arkadaşları vardır.

Âkif onlara da şöyle seslenir:

-İnkılabın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,

"Nerdesin hey gidi Berlin?" diyerek yollanınız

Altı ay, bir sene gayret seze eğlence demek..

Sizler ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz

Bir gün evvel gidiniz bir saat evvel dönünüz

Şark'ın âgûşu o zaman açıktır işte size ;

O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;

Tebliğimizin başlığı olan "Mehmet Âkif'te ilm-i fen telâkkîsi; teknik buluşlara uymak, inanmanın bir cüzü müdür?" sorusunun cevabını konuya ilişkin mısralarda arayacağız:

Bu cehâlet böyle yürümez.. Asr'a bakın: Asr-ı ulûm!

Başlasın terbiyeniz "aileler"den, oğlum.

Sâde hürriyyeti i'lân etmekle birşey çıkmaz;

Fikr-i hürriyyeti hazım ettiriniz halka biraz.[1]

İlimler yüzyılı olan yirminci asır, dünyanın her köşesindeki Müslüman münevverleri yurtlarının en önemli eksiği olan fennî buluşları tahsil için harekete geçirir. Aşağıdaki mısralar Rusya Müslümanları'nın arayışını anlatır :

Sonra zenginleriniz: "Haydi gidin fen getirin"

Diye her isteyenin şahsına bilmem kaç bin

Ruble tahsis ile sevk eylediler Avrupa'ya[2]

Ancak "fen getirin" diye Avrupa'ya yollananlar içinde bu va'dide birkaç kişi çıksa da çoğunluk Avrupa'dan inançlarını yitirerek Rusya'ya dönecektir :

Hâli ıslah edecekler diye kaç senedir

Bekleyip durduğumuz züppelerin hâli nedir?

Geldi bir tanesi akşam hezeyanlar kustu

Dövüyordum, bereket versin, edepsiz sustu

Bir selâmet yolu varmış.. o da neymiş: Mutlak,

Dini kökten kazımak sonra Ruslaşmak

Seyyah-ı âlem Tatar Âlimi Kazan'lı İbrahim Bey, Ruslaştırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Çarlık tebası Müslümanları bir süre uyandırmaya çalıştıktan sonra Rus Hükümeti'nin takibatına uğrar.

Bu kez "Ver Elini Türkistan" der:

Seyyahımızın aklı, fennî buluşların İslâm diyarlarına ne kadar idrak edildiğine takılıdır.

İbn-i Sinâların yurdunun dahi hurafeler içinde yüzdüğünü görünce hüsranı büyük olur:

O Buhâra, O mübârek, o muazzam toprak;

Zilletin koynuna girmiş uyuyor mustağrak

İbn-i Sînâ'ları doğurmuş yüzlerce iklim

Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!

O rasâthâne-i dünya, o Semerkant bile;

Öyle dalmış ki hurâfâta, o mâziye;

Ay tutulmuş "kovalım şeytanı" diyerek

Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek![3]

Fennî buluşların iktibas edilmesinde Japonya, Mehmet Âkif'in gözdesidir. Bu görüşünü yine Kazanlı seyyaha söyletir:

Medeniyyet girebilmiş yalnız fenniyle..

O da sahiplerinin lâhik olan izniyle[4]

Ancak İslâm dünyası Japonya gibi yalnız fennî alabilmekte mâhir değildir. Fennî buluşlarla birlikte pek çok kötülük İslâm yurtlarına doluşur olmuştur. İşin daha fenâsı, ahâlinin bunu fen okumanın bir sonucu olarak görmesidir:

Mütefennin geçinenlerdeki taşkınlıktan

Geldi efkâr-ı umûmiyeye muhlik bir zan;

"Bu fesâdın başı hep fen okumaktır" dediler

Onu mahv etmeğe kalktılar bu sefer

Neye ilmin adı yok koskoca millette bu gün?

Çünkü efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün[5]

Âkif, bir şeyler biliyor gözüküp sadr-ı İslâm'a bir türlü vâkıf olamayan sözde Müslüman Aydınlarla, atalarından gördüğü Müslümanlığı tekrarlayan halk kitlelerinin arasında kıvranır durur. Çâre ilme ve san'ata yaslanmaktır.

İlim ve san'atta asrın idrâkini Batı Medeniyeti temsil eder.

Dolayısıyla "Batılılaşma"günümüz Müslümanlarının gündeminde önemli bir yer tutar.

"Batılılaşma" kavramının eğer Âkif'te bir târifi varsa, bunu öncelikle aşağıdaki mısralarda bulabiliriz.

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını

Veriniz mesâinize hem de son sür'atini

Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız

Çünkü milliyeti yok, san'atın, ilmin;...[6]

San'at ve ilmin milliyeti olmayınca, artık Batı Medeniyetine "Mücâhid" demek dahi câiz olur.

Bakın mücâhid olan Garb'a bir kere.

Havâya hükmediyor kânî olmuyor da yere.

Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin... Ne geri!

Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!

Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san'atler?

Nedir bu ilme tecelli hakikatler?

Sefineler ki tarar kıt'a kıt'a deryâyı

Şimendifer ki tarar buk'a buk'a dünyâyı

Şu'un ki berka binip seslenir durur ovada;

Balon ki rûh-i kesifiyle yükselir havada

Batı zekâsı bu feyizkâr yolda iken Şark idrâki yerlerde sürünür:

Zavallı milletin idrâki târûmar olalı;
Muhît-i ilm'e giren yok; diyâr-ı fen kapalı
Sanayi'in adı batmış, ticaret öylesine
Ziraat olsa da... Âdem nebî usûlî yine

Âkif "İslâm asla bunu mu emretmez" der ve devam eder:

O i'mân kuvvet ihzârı ile emretmişti..Lâkin biz,
"tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en âciz
O i'mân farz-ı kat'îdir diyor tahsîlî irfânın
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar şimdi dünyânın
Ulûm-ı hâzırdan beklenen menâfi'î'dir
Demek birincisi ilmini hayata nâfiî dir
O hâlde bizdekiler hiç değil sadre şâfi
Fünûn-i müsbeteden istifâdeniz menfi

Kıssadan Hisse:

Beklenen İnkılâbı Avrupa'ya gidip onların bütün fenleri ile mütefennin olan Âsım'ın nesli gerçekleştirecektir.

Kıssadan hisse çıkarmak mı, ne dersin Âsım!
Anlıyorsun ya, zararı yok, daha iyi anlaşalım
İnkılap istiyorum, ben fakat Abdu gibi..
Yoksa ellerde kör âlet, efeler tertibi
Bâbıâli'leri basmak, adam asmak değil
Çek bu işten bütün ihvanını, kendin de çekil
Gezmeyin ortada oğlum, sokulun bir sapaya
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya

Batılılaşmayı kendilerine en önde gelen amaç olarak seçen Jöntürk hareketi ile Âsım'ı bir an bile beklemeden Batı'ya gönderen Mehmet Âkif'in nasıl bir asgarî müşterek üzre bulundukları dikkatlerimizden kaçmıyor.

Bu bağlantıyı aklımızda tutarak şimdi sorabiliriz:

ÂKİF niçin son Osmanlı Sultanları 2. Abdülhamit, Sultan Reşat ve Vahideddin'in değil, bu

hükümdarların temsil ettiği imparatorluğu alaşağı etmeye çalışan jöntürklerin yanındaydı?

Âkif 2.Meşrutiyetin 2. Abdülhamid'e zorla ilân ettirilmesini müteakip 8 Ağustos 1908'de Fatin Hoca (Gökmen) tarafından İttihat Terakki Partisi'ne üye kaydedilmişti.

Artık o, ister istemez parti güdümündeydi.

1.TBMM'nin açılışına destek vermek üzere İstanbul'u terk etmesi, Ankara'daki kripto jöntürk gücünün hedeflerine inandığı için değil, son padişahlar elinde inkıraz halindeki devleti belki Ankara'da yeniden kurmak imkânı olur diye idi.

Bu bağlamda İstanbul'daki devlet tatbikatına tenkit üstüne tenkid yönetecek:

Hedef yine İstanbul Hükümetinin başındaki 2. Abdülhamit olacaktır.

Semâ-peymâ iken râyâtımız tuttun zelîl ettin;
Mefâhir bekleyen âbâdan evlâdı tutun hacîl ettin;
Ne âlâ kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefîl ettin;
Bütün ümmid-i istikbâli artık müstahîl ettin;
Rezil olduk.. Sen ey kâbûs-i hûnî, sen rezil ettin!

Hamiyyet gamz eden bir pak alın her kimde gördünse,
'Bu bir cânî!" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse,
Müvekkel eyleyip casusu her vicdana, her hisse.
Düşürdün milletin en kahraman evlâdını y e'se...
Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun rûh-i Iblîs'e!

Değil kâbusun artık, devr-i devlet intibahındır.
Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar ferş-i râhındır.
Emindir mevk'in: En pak vicdanlar penâhındır.
Serâpâ mülk-i Osmânî müeyyed taht-gâhındır.
Serîr-ârâ-yı ikbâl ol ki: Bir millet sipâhındır.[7]

Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek
Otuz üç yıl bizi korkuttu "şeriat!" diyerek[8]

Mehmet Âkif'in Of'lu Mandal Hoca'nın ağzından İkinci Abdulhamit'e yaptığı eleştiriler hayli ağırcadır:

Çoktan beridir vardı benim bir derdim:

Gideyim, zâlimi îkaaz edeyim, isterdim.

Giderim ben, diyerek, vardım onun câmi'ine .

Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid,

Koca Şevketli! Hakikat bunu etmezdim ümid.

Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;

O silâhşörler; o al fesli herifler sayısız.

Neye mâl olmada seyret, herifin bir namazı:

Sâde altmış bin adam kaldı namazsız en azı!

Hele tebzîri aşan masrafı, dersen, sorma.

Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma,

Dedim ki: «Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?

Biraz da meydana çıksan da hasbihâl etsek.

Adam mı, cin mi nesin? Yok ne bir gören, ne eden

Ya çünkü saklanıyorsun bucak bucak bizden.

Değil mi saklanıyorsun, demek ki, korkudasın

Ya çünkü korkan adamlar gerek ki saklansın

Değil mi korkudasın var kabahatin mutlak!.."[9]

İstanbul'un yönetim anlayışını en ağır bir şekilde tenkid eden Âkif, Ankara'da kurulan yönetime muhalefetle dolu olduğa hâlde, bir kez TBMM kürsüsünde gözükmez, bu muhalefeti yürüten **Hüseyin Avni** ve **Ali Şükrü Bey**'lerle aynı safta durmakla yetinir.

Ali Şükrü Bey'in katlini müteakip fesh edilen 1.TBMM'de artık işi biter ve İstanbul'a döner. Ancak burada da tutunamayarak Mısır'a göçecektir.

İttihat Terakki yandaşlığı O'nun İttihatçı ilkelerle yeni kurulan devlette barınmasına yetmemiştir. Dahası Mustafa Kemal yeni devlette İttihatçıların varlığına da izin vermez. Geçmişte İttihatçı kimliği taşıyanlardan tövbeker olanlar CHF'ye mebus olarak alınır, bunu yapmayanlar İzmir Suikasti bahane edilerek dar ağacına gönderilirler.

Tebliğimizin özeti ve çıkaracağımız sonuçlar

1. ÂKİF, son âlem-şumûl İslâm gücü olan Osmanlı Devleti'nin yıkılışının tahlilini yapmakta "acaba hezimeti zafere dönüştürmenin bir yolu bulunabilir mi?" sorusu ile kitlelerin dimağına ümit zerketmektedir.

2. ÂKİF, Allah'ın yarattığı sebeplerdeki hikmeti kavrayarak, babalarımızdan öğrendiğimiz İslâm'ı değil, Kur'an'ı referans alan İslâm'ı, "tevhidî sebeplilik" temelinde tâkipçilerine telkin eder.

3. ÂKİF, fennî buluşlara uymayı, inanmanın bir cüzü mesâbesinde tutar. Yerler ve göklerde yaratılmış olanlar bütün insanların tedkikine açılmış bir kitaptır. Her topluluk ilmî kabiliyetince bu kitaptan nasiplenir. Şüphesiz şahâdet âlemini yaratan da Hazreti Allah'tır. İşte bu sebepledir ki fennî buluşlara uymak, inanmanın bir cüzü olur.

KAYNAKCA

[1] Birinci kitap, Köse İmam

[2] İkinci kitap Süleymaniye Kürsüsü'nden

[3] İkinci kitap Süleymaniye Kürsüsü'nden s.153

[4] İkinci kitap Süleymaniye Kürsüsü'nden s.156

[5] İkinci kitap Süleymaniye Kürsüsü'nden s.168

[6] İkinci kitap Süleymaniye Kürsüsü'nden s.172

[7] Birinci Safahat.İstibdat

[8] Safahat Birinci Kitap Köse İmam

[9] Safahat altıncı kitap Asım

Not: Sayfa Numaraları Marmara Üniversitesi Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi'nin Ertuğrul Düzdağ'a tertıp ettirdiği Mehmet Âkif Ersoy / Safahat kitabına göredir.

Mehmet Âkif'in Mısır'daki Edebî Faaliyeti

Mustafa Özçelik

Yazar, eğitimci

Giriş

Herhangi bir edebî eserin oluşumunda pek çok faktörün yanında yazarın/şairin yaşadığı mekânın ve bu mekândaki psikolojisinin önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Hele bu mekân gurbetse, burada maddî ve manevî pek çok sıkıntı ile karşı karşıya ise, hele bu şartlarda yaşamak zorunda kalan şair,

Canı cananı bütün varımı alsın da Hüda

Etmesin vatanımdan beni dünyada cüda

diyen, dolayısıyla ana vatanına aşk derecesinde bağlı olan birisi ise bu durum daha da önem kazanmaktadır. Bu bakımdan eserlerinin büyük bir bölümünü İstanbul'da ve bir kısmını da Millî Mücadele yıllarında Ankara'da veren Âkif'in hayatının son on yılını geçirdiği Mısır'daki yani gurbetteki edebî faaliyetinin ele alınmasında fayda görmekteyiz.

Asıl konumuz Âkif'in Mısır'da yazdığı şiirler, okuduğu kitaplar olmasına rağmen meselenin daha iyi anlaşılabilmesi açısından ister istemez Mısır'a gitme sebepleri üzerinde da durmak gerekmektedir.

Âkif'in Mısır seyahatleri

Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır'a ilk gidişi 1914 Ocak ayında oldu. Bu seyahat iki ay kadar sürmüş, İstanbul-Kahire-El-Uksur-Kahire-Medine-Şam-İstanbul güzergâhın takip edildiği bu seyahatin masraflarını Âkif'in kendisinden *"velinimetim"* diye bahsettiği Abbas Halim Paşa üstlenmiştir. Paşa'nın amacı Âkif'in bu ülkeleri görmesidir. Zira Âkif, sadece Anadolu coğrafyasının değil bütün bir İslâm coğrafyasının şairidir. Muhtemeldir ki Abbas Halim Paşa, onun bu coğrafyayı gezmesinde fayda mülahaza etmiştir.

Mehmet Âkif'in ikinci Mısır seyahati ise resmi bir görev neticesinde gerçekleşmiştir. Birinci Cihan savaşında Osmanlı'ya sadık kalan Necid şeyhine yapılan bu gezi, 1915 yılı Mayıs ayında başlamış, Âkif, dönüşte Şam ve Beyrut'a da uğramış Ekim ayı başında İstanbul'a gelmiştir.

Üçüncü ve dördüncü Mısır seyahati ise 1923-1924 yıllarında gerçekleşmiş, Âkif bu iki yılda kışları Mısır'da kalmış, baharda ise İstanbul'a dönmüştür. İlk seyahat gibi bu son iki seyahat de yine Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine gerçekleşmiştir.

Mehmet Âkif'in Mısır'a beşinci ve son gidişi ise 1925 Ekiminde olmuştur. Âkif, bu tarihten itibaren yaklaşık on buçuk sene yurda dönmemiş ve sürekli olarak Mısır'da kalmıştır.

Mısır'a gidiş sebepleri

Âkif'in bu kesin gidişin sebebi ise sonradan pek çok spekülasyonlara konu olmuş, muhalif çevreler onun bu durumunu "*Gerici, yobaz, inkılap düşmanı*" olmasına ve "*şapka meselesi*'ne bağlamışlardır. Bu konuda devrin kimi yazarlarının şu görüşleri bu yaklaşımların özeti gibidir. *"Âkif, inkılâbın eserlerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp gitmiştir."*(Şükufe Nihal), " *İstiklâl mücadelesinden sonra Mehmet Âkif, cemiyette gördüğü değişmelere inanmadı ve inanmadığı için de uymadı. Beş altı sene memleketten uzaklaşmasının asıl sebebi budur.*"(H. Ali Yücel)[1]

Bu konuda söylenebilecek olan şudur: Savaş kazanıldıktan sonra yeni devletin alacağı biçim konusunda belirleyici olan ve devrimleri yapan ekibin icraatlarına Âkif'in prensip olarak katılmadığı, onun savaş sonrasındaki beklentisinin farklı olduğu bir gerçektir.[2] Fakat, Âkif, memleketin içinde bulunduğu nazik şartlar dolayısıyla prensipte katılmadığı bu durum karşısında susmayı tercih etmiş, protestosunu bu şekilde göstermiş, bunun dışında bir karşı icraatın içinde olmamıştır. Çünkü farklı bir muhalif tavrın yeni bir kargaşaya yol açacağının feraseti içindedir. Nitekim Mısır'a gittikten sonra da bu hassasiyet sebebiyle yönetim aleyhinde tek bir satır bile yazmamış[3] hatta bu yüzden Mısır'da sürgün hayatı yaşayan Mustafa Sabri'nin ve bilhassa onun oğlu İbrahim Sabri'nin eleştirilerine maruz kalmıştır[4]. Ama onun devrim muhalifliğini sadece şapka yahut anti devrimcilik şeklinde anlamak meseleyi saptırmak olur. Çünkü sebep çok daha özeldir ve derinlerdedir. Edremitli Şair ve Balıkesir Çağlayan Gazetesi sahibi Ruhi Naci Sağdıç'ın hatıralarında bulunan şu anekdot hadisenin aslının ne olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir. Buna göre Âkif, Mısır'a hareket etmeden yaklaşık yirmi gün önce bir dost toplantısında Neyzen Tevfik'in şapka bahsini açması üzerine: "Şapka için artık icmaı ümmet var. Tabi ki giyeceğiz" demiş ve ertesi gün başına bir kasket almıştır."[5] Şapka meselesi bir sebep teşkil etmediğine göre asıl sebep ne olabilirdi? Önce biraz hadisenin ilk yıllarına dönelim:

1-) Mehmet Âkif, mütarekeden sonra Millî Mücadele hareketine destek için 1920 Nisanında Ankara'ya gitmiş, aktif olarak bu mücadelede yerini almış ve Birinci Meclis'te Burdur mebusu olarak görev yapmış, devletin Millî marşını yazmıştır. Mücadele sonunda düşmanlar yurttan atılmış, ardından 1923 Mayısında seçim kararı alınarak Birinci Meclis dağıtılmıştır. Âkif de ailesiyle birlikte aynı günlerde İstanbul'a dönmüştür. Aslında asıl mesele bu dönüşte yatmaktadır. Zira Birinci Meclis'te muhalif cephe içerisinde yer alan Âkif, İkinci Meclis için aday bile yapılmamıştır.

1 Hasan Basri Çantay, Âkifnâme,. s.346
2 Sezai Karakoç, Mehmet Âkif, s.31
3 Zeki Sarıhan, Mehmet Âkif, s.210
4 M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif s. 24
5 İ.Hakkı Şengüler, Mehmet Âkif Külliyatı, c.10 s. 356, Çantay, a.g.e. s.262

2-) Üstelik 20 yıllık memuriyetine ve üç yıllık mebusluğuna rağmen emekli yapılmamış ve kendisine bir maaş bağlanmamıştır. Âkif, Mısır'da iken bu konu hakkında Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa'ya Edremitli Ruhi Naci tarafından o günlerde (1926 yılında) Abdülhak Hamid'e "*Hizmeti vataniye*" tertibinden tahsisat verilmesi emsal gösterilerek bir müracaat yapılmış fakat sonuç alınamamıştır.[6]

3-) Dolayısıyla İstanbul'a dönen Âkif'in ne kendisini geçindirecek bir maaşı, ne de oturacak bir evi vardır. Bütün bunlar onu çok ciddi bir geçim sıkıntısına sokmuştur.

4-) Bu sıkıntılar maddîdir. Hayatı boyunca zaten hep yoksulluk içinde yaşamış olan Âkif'i asıl zora sıkan ise manevî sıkıntılar olmuştur. Zira İstanbul'a geldiğinde başyazarı olduğu dergi kapatılmıştı. Derginin sahibi Eşref Edip isyana teşvik suçuyla ve idamla yargılanmaktaydı. Dolayısıyla hürriyet içinde yazma imkânı da ortadan kalkmıştı.

5-) Şefik Kolaylı'nın 31 Aralık 1950'de yapılan Âkif'i anma toplantısında kendisine söylediği şu sözler gidiş sebebin ne olduğunu açıkça göstermektedir. *"Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memleketine ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bu yüzden gidiyorum."*[7] Âkif, bu tür bir manevî baskıyı hazmedememiş ve Mısır'a hicret etmek zorunda kalmış daha doğrusu bırakılmıştır.

6-) Bu takip meselesi o, Mısır'da iken de sözkonusu olmuş, emniyet, konsolosluk ve elçilik arasında Âkif'in Türkiye'ye dönmek için kimden vize aldığı, yine Mısır'da ve bilhassa Antakya seyahati sırasında inkılap ve rejim aleyhinde kötü sözler sarf ettiği, hilafet propagandası yaptığı ayrıca 150'lik firarî ve sair muhtelif şahıslarla sıkıca temasta bulunduğu haberi alındığı, bunun sıhhat derecesinin tetkiki istenmiştir. Muhtemeldir ki, bu tahkikat düşünüldüğü gibi bir sonuç verseydi Âkif, yurda dönüşünde tutuklanacak ve ceza takibine uğrayacaktı. Allah'tan Kahire elçiliği bu bilgilerin doğru olmadığını bildiren bir yazı ile bu dosyanın kapatılmasını sağlamıştır. Bu yazıda "Cumhuriyet hükümeti aleyhinde konuşmadığı gibi hilafet propagandası yaptığı dahi duyulmamıştır. Yalnız dinî taassubu dolayısıyla şapka giyilmesinin aleyhinde olduğu ve Türkiye'yi o maksatla terk ettiği söylenmektedir." denilmiştir. Bu ifadelerden Âkif'in Mısır'a gidişiyle ilgili olarak gösterilen Şapka meselesi dedikodusunun burada da konuşulduğu anlaşılmaktadır.[8]

5-) Osman Yüksel Serdengeçti'nin Hasan Basri Çantay'dan Naklen verdiği şu bilgiler de bu hicretin mühim sebeplerinden biridir. Buna göre 1925 yılında Eminönü Halk Evi'nde yapılan Çanakkale şehitleri anma gününde kürsüye çıkanlardan biri **"***Çanakkale şehitlerinin şanına bir Türk şair tarafından şiir yazılmadı. Çanakkale destanını yazan şair, maalesef Türk değildir. Çaresiz bu Türk olmayan adamın şiirini okuyacağız."* Demiş bu ajitasyon üzerine önceden bazı gençler Âkif aleyhinde *"kör, sağır, beyinsiz"* diye tempo tutmuşlardır. Âkif, bu hadiseyi duyunca son derece müteessir olur ve bir çocuk gibi ağlamaya başlar. Sen Türk değilsin, şeklindeki bu hakaret onu son derece yaralar.[9]

6-Âkif'i çok inciten bir olay da bu hadisenin akabinde tanımış bir gazetenin başyazarının

6 Çantay, a.g.e., s. 265 vd. (Âkif,'in 1936'da yurda dönmesinden sonra kendisine emekli maaşı bağlanması, onun önceden de bu hakka sahip olduğunu göstermektedir. Geniş bilgi için bknz. M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, s.4, Mehmet Âkif'e İstanbul'a döndükten sonra 170 lira emeklilik maaşı bağlanmış, ancak beş altı ay kadar bu maaşı alabilmiş fakat, geçen on bir senelik emeklilik maaşını alamamıştır. (Eşref Edib, Mehmet Âkif, s. 402-403)

7 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e. c. 10, s. 359,

8 Bu belgeler için bknz. Düzdağ, a.g.e. s. 21-22

9 Süleyman Hayri Bolay, Millî Eğitim Dergisi, s. 73 s. 126 (Âkif, şu mısralarıyla bu hadiseye telmihte bulunmaktadır:

Evet, beynim sağırdır; çünkü kainatım hep feryad
Gözüm görmez, evet, zira muhitim hep karanlık
İşitmem başka bir ses milletim eylerken istimdad
Fakat sinemde imanım, müebbed fecr-i sadıktır
Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn
Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn

"sen buranın adamı değilsin, git kumda oyna" demesidir. Âkif "Bir Arîza" şiirinde de bu olaya temas eder ve yurdundan kovulmasıyla alâkalı şikayetini dile getirir.[10]

İşte bütün bu sebepler, Âkif'i derinden yaralamış ve onun Mısır'a gitmekten başka çaresi kalmamıştır.

Mısır'daki hayatı

Âkif, artık Mısır'dadır. Gurbettedir. Muhacirdir. Bir sürgündür. Yalnız adamdır, münzevîbir hayatın insanıdır. Bu durum onu kendi içine döndürmüş, psikolojisi değişmiş ve bu değişkenlik burada yazacağı eserlere de yansımıştır. Mithat Cemal'in ifadesiyle Mısır'da çölün engin, sınırsız coğrafyasında, güneşin kahkahaları altında *" İçindeki karanlığa gömülen, güneşe dargın, dalgın, düşünceli ve içinden vatanı sökülüp koparılan toprak yığını gibi bir Âkif..."* Dolayısıyla Mısır'daki Âkif, ister istemez başka bir Âkif'tir. Burada yazdıkları da İstanbul'da yazdıklarından elbette farklı olacaktır.

Âkif'in Mısır'daki hayatına ilişkin bilgileri *Fuad Şemsi, Eşrep Edip, Mahir İz, Eşref Sencer, Şefik Kolaylı* gibi yakın dostlarına ailesinden kızları *Suad ve Feride*'yle damatları *Ahmed ve Muhiddin Beylere* yazdığı mektuplardan *H. Basri Çantay, Eşref Edip, Mithat Cemal Kuntay* gibi yazarların Âkif hakkındaki eserlerinden öğrenmekteyiz. Yine Mısır'da yazdığı şiirler de burada içinde bulunduğu durumu ve psikolojisini gösteren belgeler olarak ele alınmalıdır.

Fakat bunlara geçmeden önce Mısır'da nerde ve nasıl bir evde yaşadığı, ne iş yaptığı ve kimlerle görüştüğü gibi konulara temas etmeliyiz. Âkif, Mısır'da Abbas Halim Paşa'nın sarayının karşısındaki küçük bir köşkte misafir edildi. Burada ilk iki yılını yalnız geçirdi. Daha sonra ailesini yanına getirtti. Gözlerden uzak, tenha bir yer olan Hilvan'ın kenarında, çöl yanında küçük bir yere taşındı.

Âkif'in buradaki hayatı gerçekten de tam bir inziva hayatıdır. Mahir İz'e yazılan 1926 tarihli mektuptaki "..Ben burada tamamıyla mûtekifim. Üç dört gün, hiç evin eşiğini atlamadığım çok kere vâkidir. Havaların sıcaklığı, evin nisbeten serinliği de öteden beri sevdiğim inzivâ halini âdeta mecbur kılıyor." "Nedendir bilmiyorum, inzivayı pek sever oldum."[11]sözleri bu durumun teyididir.

Münzevîliğinin bir sebebi de Mısır'a dışarıdan gelen Rum, Yahudi, Ermeni, İtalyan ve Rusların burayla yoksul gelip kısa zamanda zenginleşmeleri, memleketin iktisadî hayatına hâkim olmaları, Türklerin ise bu başarıyı gösterememeleridir. Bir mektubunda *"Benim Hilvan i'tikafına zannediyorum ki, bu hazin manzaraları görmemek isteyişimin de büyük bir yardımı oluyor.."* [12]demekte ve bu durumu millî bir gurur meselesi yapmaktadır.

10 Bu konuyla alakalı mısraları da şöyledir:

Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekaid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok, herîfin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar amma,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muamma!
Ma'mûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, «Hadi sen, kumda biraz oyna!» demişler.»

11 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e., s. 437

12 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e., s. 437

Bir mektubundaki "*Nedendir bilmiyorum. İnzivayı pek seviyorum*"[13] cümlesine bakılacak olursa Âkif, önceleri bu münzevî hayattan memnun görünmekte, maişet derdi duymadan burada düşlediği eserleri yazabilmeyi umut etmektedir. *"Ah, bu Hilvan'ın münzevîliği benim evvelce elime geçseydi.... Hilvan'ın âsûde muhîtini, sonra maişet kaydıyla o kadar bağlı olmadığımı gördükçe 'Ah şu hayat on beş yıl evvel olmalıydı ki!'diyorum. Evet, ben on beş yıl evvelden gelerek burada çalışmaya başlasaydım, şimdi hayli eser vücuda getirmiş olacaktım."*[14]

Böylece Mısır'a geliş sırasında ve buradaki ilk günlerinde içine düştüğü yılgınlık psikolojisi çabuk atlatmıştır. Bir mektubunda "*Yeis kadar meş'um bir his olamaz. Onu kalbin harim-i imanına asla yaklaştırmamalı. Yalnız ümidi azimle, mücahede ile teyide çalışmalı..*"diyerek mücadelesine devam etme azmini göstermektedir.

Fakat, işler burada Âkif'in düşlediği tarzda gitmez. Çok geçmeden müthiş bir maişet sıkıntısının içerisine düşer. Bir süre sonra ise mektuplarından bu durumdan duyduğu sıkıntıyı dile getirmeye başlayacaktır: *"... Çok zamanlar, Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkilâtına uğruyorum... Mısır'ın müthiş bir buhran-ı iktisadî içinde olduğunu duymuşsundur. Kimseden ilerde verilmek üzere bir lira almak imkânı yok.*[15]

İktisadî sıkıntıya bir de eşinin rahatsızlığı, çocuklarının sorunları ve gurbet acısı eklenir. Eşi rahatsız olduğu için evin bütün işlerini de kendisi yapmak zorundadır. Kendisini geçindirecek bir işe ihtiyacı vardır. Çok geçmeden böyle bir imkân zuhur eder. Kahire üniversitesinde Türkçe dersi vermesi teklif edilir. Kendisine bu teklifi yapan Abdurrahman Azzam'a Âkif'in verdiği cevap hayli düşündürücüdür. *"Hamallık yapmaya da razıyım..."*[16]

Yine bu görevi kabul edişinin asıl sebebinin iktisadî oluşunu şu satırlar da gösterir: "*Ders vermek, başlangıçta beni düşündürdü. Lâkin bakkala, kasaba rezil olmaktansa üniversite öğrencilerinin garip-nüvazlıklarına dehalet eylemek daha makul göründü.*"[17]Bu durum az da olsa olsa onun kimi maddî sıkıntılarını gidermesini sağlar. Âkif, bu görevini 1926'dan 1936'ya kadar on yıl sürdürür.

Âkif'in bu görevi kabul etmesinin bir sebebi de sevdiği vatanı ile kalan arasındaki tek bağ olan Türk dilini öğretmekten alacağı manevî haz olarak görülebilir. Çünkü üniversitede aynı zamanda Türk öğrenciler de vardır. Âkif, onlarla ilgilenmekten hem mutlu olur hem de bu durumu kendine vazife sayar. Nitekim öğrenciler de Âkif'in kendilerini ziyaretinden, hatırlarını sormasından son derece hoşnutturlar. Bu öğrencilerden biri olan İhsan Efendi'nin şu sözleri bunu belirtir: *"Üstad, medreseye geldiği günler bizim için bayram olurdu. Bu gurbet diyarında o, bizim babamız, hocamız, her şeyimizdi. Onu gördükçe memleketimizi görmüş gibi olurduk."* [18]

Üniversite meselesinden sonra Âkif'i hafta'da iki gün Kahire'ye derse gittiğini kalan zamanını yine Hilvan'da geçirdiğini biliyoruz. Eşref Edib'in şu satırları konuyu özetler mahiyettedir: *"Haftada iki gün Kahire'ye iner, Üniversitedeki dersini okutur, dersten çıkar çıkmaz hemen Hilvan'a dönerdi. Bazen de Prens Halim Beyin dairesine uğrar, İmadeddin Beyi ziyaret eder... Bazen de Ezher'e gider, orada pek sevdiği Yozgatlı İhsan Efendi'nin odasında oturur, Türk talebelerle çay içer, sohbet eder, sonra geç kalmış gibi hemen koşa koşa Hilvan'a dönerdi."*[19]

13 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e. s. 437 (Mahir İz'e yazdığı mektuptan)
14 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e., s.406
15 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e., s.497
16 M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e.s., 305
17 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e s. 439
18 M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s. 60
19 Eşref Edip, Mehmet Âkif, Hayatı ve Eserleri, s.206

Çevresi

Âkif'in münzevî bir hayatı yaşamak durumunda kaldığı için gerek Hilvan'da gerekse Kahire'de geniş bir çevresi yoktur. Bu iki yerde zaman zaman görüşüp konuştuğu sınırlı sayıdaki isimlerden en önemlisi Abbas Halim Paşa'dır. Âkif'in hayatı boyunca her zaman yanında olan gerçek bir dostudur. Aralarında hem çok samimi bir yakınlık, hem de fikren anlaşma sözkonusudur. Paşa, devamlı olarak Âkif'e maddî anlamda da destek olmuştur. Zaten Mısır'a gelmesini sağlayan da odur. Nitekim Türkiye'ye dönüşünde de himayesini kızı Emine Abbas hanım ve yeğeni Halim Bey vasıtasıyla sürdürmüştür.[20] Yine aynı aileden olan Prens Halim Bey de bu yakın dostlardan biridir. Abbas Halim Paşa'nın ağabeyi Sait Halim Paşa'nın oğlu olan bu zat, kışları birkaç aylığına Mısır'a geldiğinde Âkif'le sık sık beraber olurdu.

Fakat, Âkif'in daha sık görüştüğü ve çok iyi anlaştığı dostu *Abdülvehap Azam*'dır. Bu zat Kahire üniversitesinde hocadır ve Âkif'in burada görev almasına vesile olmuştur. Âkif, kendisini gerçek bir dost olarak görmüş, dostlukları Âkif, Türkiye'ye dönene kadar devam etmiştir. Azzam'ın da Hilvan'da oturuyor olması hemen her gün görüşüp konuşma imkânı bulmalarını sağlamıştır.

Âkif'in sevdiği bir diğer dostu ise faziletli ve vefakâr dost olarak nitelediği *İmadeddin Bey*'dir. Âkif, Kahire'ye indikçe onu mutlaka ziyaret ederdi. *Yozgatlı İhsan Efendi* de çok özel dostlarından biridir. Öğrenci olarak geldiği Ezher'de tahsilini bitirdikten sonra Kahire'deki Sultan Mahmut Medresesinde müderrislik yapan bu zat, aynı zamanda Âkif'in İstanbul'a dönerken Kur'an mealini emanet ettiği zattır.

Yozgatlı İhsan efendinin oda arkadaşı olan *Osmanpazarlı İsmail Hakkı Efendi* de Âkif'in çok sevdiği dostlarından biridir. Tahsili bittikten sonra Türkiye'ye döndüğünde bir ara Din İşleri Yüksek kurulu üyeliği yapan bu Hoca, Türkiye'de İsmail Ezherli Hoca Efendi olarak bilinmektedir. Yine Ezher'de talebe olan *Bayramiçli Mehmed Eşref* de aynı dost halkası içerisindedir.

Âkif, Mısır'da daha önce eserlerini tercüme ettiği *Ferid Vecdi* ile de zaman zaman görüşmüştür. Eserlerini çok beğendiği bu ismi, tanıdıktan sonra sahsiyet olarak da çok sevmiştir. Ezher şeyhi *Şeyh Meragi de* Kahire'ye geldiğinde görüştüğü ender hocalardandır.

Âkif'in tanış çevresindeki bir diğer isim ise *Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'dir.* **Â**kif'in tanışıklıkları İstanbul'a dayanır. Mustafa Sabri Efendi, şeyhülİslâm olmadan önce Âkif'in de içinde bulunduğu Darülhikmetil İslâmiye azalarındandır. Ayrıca Sebilürreşad'da yazıları yayımlanmıştır. Âkif'le aynı yıllarda Mısır'da bulunmuşlar fakat çok az görüşmüşlerdir. Bu durumda bulundukları yerin birbirine uzaklığı kadar kimi görüş farklılıkları da etkili olmuş gibidir. Zira Mustafa Sabri Efendi, Millî Mücadele'ye desteğinden dolayı Âkif'i eleştirmektedir.

Âkif, bu isimlerle birlikte sınırlı da olsa kendisine burada bir edebî muhit oluşturmuş, onlarla ilim, din, edebiyat musikî sohbetleri yapmıştır.

20 Âkif, vefatına yakın İstanbul'a döndüğünde önce Emine Abbas hanımın Maçka'daki evinde ağırlanmış, rahatsızlığı artınca Şişli Sağlık Yurduna yatırılarak hastalığın teşhisi sağlanmış, ardından Beyoğlu'ndaki mısır Apartmlanında kendisine ayrılan bir dairede tedavisine geçilmiş ve emrine bir hastabakıcı verilmiş, hava değişimi için de Halim Beyin çiftliğinde misafir edilmiştir.Düzdağ, a.g.e., s. 50

Neler yazdı?

Mehmet Âkif'in Mısır'da kaldığı yıllarda edebi faaliyetinin çok verimli olmadığına dair yaygın bir kanaat vardır. Bu kanaatin oluşmasında onun mektuplarında geçen *"Ne olduysa bizim şairliğimize oldu. Korkuyorum Aruz'u küstüreceğiz."*[21], *"Dört yılda on iki mısra! Neyse Allah beterinden saklasın."*[22], *"Çoktan beri yazamıyor, emate-i vakt için okuyordum. Şimdi aynı satırı kırk defa okusam bir şey anlayamıyorum."*[23] *"Gönlüm harap, zihnim perişan, elim pek işe varmıyor. "*[24] şeklindeki ifadelerin payı elbette büyüktür ve bu kanaat tamamen de haksız değildir. Sayısal olarak bakıldığında da İstanbul ve Ankara yıllarına göre daha az şiir yazdığı görülür. Bu durumun oluşmasında içinde bulunduğu iktisadî şartların, geçim sıkıntısının, gurbette bulunuşunun birer sebep olarak görülmesi mümkündür.

Fakat, Mısır'da yazdığı eserlerin dökümüne bakıldığında durumun çok da olumsuz olmadığı görülür. Buna göre bilhassa Kur'an meali üzerine çalışmaya başlamadan önceki zamanda yani 1923 sonu ile 1926'nın ilk ayları arasında biri kıt'a olmak üzere yedi şiir yazmıştır. *Firavun ile Yüz yüze(1923), Vahdet, 1924), Gece(1925), Hicran(1925), Secde(1925), Hüsam Efendi Hoca(1925), Şehidler Abidesi İçin, (1924).*

Kur'an tercümesine başladıktan sonra ise şiir çalışmaları epeyce azalmıştır. Zaten kendisine bu iş teklif edildiğinde yazmayı tasarladığı bazı mevzular olduğunu, bununla bir hizmeti gerçekleştirebileceğini, fakat meal işini üstlenirse hem bu işi lâyıkıyla yapamayacağını hem de tasarladığı şiirleri yazamayacağını söylemektedir."[25]

Bilindiği üzere Âkif'e Kur'an'ı Türkçeye çevirme konusunda bir müracaat vâki olmuş, o da bu işten kaçınamayarak 1925 yılında yapılan bir mukavele ile bu ağır görevi üstlenmiştir. 1926'da başladığı tercümeyi 1928'de bitirmiş, 1929'da temize çekmiş, Türkiye'de ibadet dilinin Türkçe olmasıyla ilgili başlayan uygulamalardan endişeye kapılarak 1932'de mukaveleyi feshederek tesliminden vazgeçmesine rağmen vefatına yakın bir zamana yani 1936'ya kadar düzeltmelerle uğraşmıştır. Dolayısıyla her şeyden önce bu ağır mesuliyet onu zihnen ve kalben çok yormuş, diğer taraftan vaktini çok almıştır. Bunu kendisi de şöyle belirtmektedir. *"İkinci şiirime başlamıştım. İlhamlar da belirmek üzereydi. Tasavvuratımı, hayalatımı alt üst ettim. Fuad, ben o tercüme meselesini emin ol ki unutmuş gitmiştim."*[26] *"Elimdeki tercüme işinden dolayı şiir ile uğraşamıyorum."*[27] *"Tercüme işini bitirmeden şairliğe kalkışmayı doğru bulmuyorum"*[28] *"Tercüme işi yavaş yavaş ilerliyor. Dua et de şairliğim bitmeden bitsin."*[29] *"Kıt'alar nazmetmek, uzun boylu mevzular kaleme almak hep tercümenin elden çıkmasına bağlı. O zaman çalışır, bir şeyler yaparız."*[30] *"Yahya Kemal gibi felek bizi de kıtacı etti."Dört yılda on iki mısra... Neyse Allah beterinden saklasın."*[31]

Yani 1923-26 yıllarındaki kadar velud olamamış fakat şiirden buna rağmen yine de kopmamıştır. Nitekim 1926 ile son kitabı Gölgeler'i bastırdığı 1933 arasında **yirmiyi** aşkın şiir yazmıştır. Bunların sekizi uzun, kalanı ise dörder mısralık kıtalardır.

Bu eserler şunlardır: *Bir Gece (1928), Bir Ariza (1929), Ne Eser Ne de Semer (1930), Derviş Ahmed, (1930), Said Paşa İmamı (1931), Sanatkar (1933) ve Safahat'a almadığı Şarkın Yegâne*

21 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e. s.425 (Mahir İz'e yazdığı mektuptan)
22 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e.,s. 441
23 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e. 361
24 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e.,s. 442
25 Eşref Edip, Mehmet Âkif, c.1. s.450
26 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e, s. 368
27 İ. Hakkı Şengüler,a.g.e., s. 372
28 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e., s. 374
29 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e, s. 383
30 İ. Hakkı Şengüler, a.g.e s.434
31 I. Hakkı Şengüler, a.g.e s. 441

Dâhî-i San'atine (1930) ve İkinci Ariza, (1932), Kıt'a olarak da Resmim İçin (1931),Nefs-i Nefis(1932), Yaş Altmış (1932), Nevruz'a (1932), Nerdesin (1932), Tek hakikat (1933), Hayat Arkadaşıma (-?), Safahata alınmayan Kıt'a (1935), Kasr-ı Gülşen (1935), Resmimin Arkasına (1935), Resmim İçin (1935)... Ayrıca yazıldığı tarihler kesin olarak bilinmeyen fakat muhtemelen 1929-1935 arasında yazıldığı sanılan daha pek çok kıt'ası vardır.

Bunlar, bilinenlerdir. Muhtemeldir ki Mısır'dan dostlarına yazdığı mektuplarda kalmış yahut ele geçmemiş başka şiirleri de vardır.

Şiirlerin Değerlendirilmesi

Âkif'in İstanbul ve Ankara yıllarındaki şiir çalışmalarıyla Mısır'dakilerin farklılığı sadece sayılarla ilgili değildir. Asıl farklılık şiirlerin *muhtevalarındadır.* Bu noktada söylenmesi gereken ilk söz, şairin *sosyal plandan ferdî plana geçmiş olması,* şiirlerinde artık *şahsî konulara* da yer vermesidir. Bu ferdiyetçi şiir yapısında elbette baskın duygu *"bedbinlik"*tir. Nitekim Orhan Okay, onun Mısır'da yazdıklarını *"gerçekleşmeyen bir idealin verdiği ümitsizlikle vatandan uzak yaşamaya mecbur bir halet-i ruhiyenin doğurduğu bedbin şiirler"*[32] olarak niteler. Dolayısıyla ondaki bu ruh hâli Türkiye'de son yıllarda yazdığı *Hüsran, Umar mıydın Mehmed Aliye, Bülbül, Leylâ* gibi şiirler için de geçerlidir. Çünkü Ankara dönüşü yaşadığı şartlar onu bu tür duygulara ister istemez yöneltmiştir. Özellikle Türkiye'de yazdığı son şiir olan *Leyla* manzumesi Âkif'in İslâm'ın ve Müslümanların geleceğiyle ilgili gayesinin tahakkuk edemeyeceğinin anlaşılması üzerine duyduğu hayâl kırıklığının bir ifadesidir.[33]

Bu ruh hâli Âkif'i mistik duygulara yöneltir. Bu duyguların en kesif ifadesi bilhassa şu üç şiirinde *Gece, Hicran ve Secde'de* kendini gösterir. Bu üç şiir dolayısıyla Âkif'i bu dönemde pekala **mistik-lirik** bir şair olarak değerlendirmek mümkündür.[34] Gerçekten de bu üç şiirde karşımızda bambaşka bir Âkif durmaktadır. Mesela Gece'de *"şair, tükenmeye yüz tutmuş bir ömrün ardından yaşadığı dünya hayatından memnun olmayarak bezm-i elestten beri ayrı düştüğü Tanrı'sına kavuşmak, ona yaklaşmak arzusunu dile getirmektedir."*[35] Diğer iki şiirde de benzer özellikler söz konusudur.

Âkif'teki bu mistik eğilim, sadece duyguda değil aynı zamanda *imajlarda* da kendini gösterir. Nitekim bu şiirlerde mutasavvıfların sıksa kullandıkları *"şarap, saki, peymane, mest mey, cüra.."* gibi imajları Âkif de kullanır. Fakat bu durumu sadece Mısır'daki ruh haline bağlamak da tamamen doğrudur denilemez. Onda bu tür izlere daha ilk şiirlerinden itibaren gizliden gizliye rastlamak hep mümkündür. Mesela *Tevhid, İstiğrak* gibi şiirleri bu tür özellikler taşır.[36] Bu durum Âkif'in içsel anlamda mistikliğe hiç de uzak olmadığını gösterir. Fakat o, bu mistikliği Mısır öncesinde *cemiyet mistisizmi* şeklinde yaşamıştır. Nitekim *Secde* şiiriyle ilgili olarak Hasan Basri Çantay'ın *"Üstad siz vadiyi değiştiriyorsunuz sanırım."* Demesi üzerine Âkif'in *"Hayır kardeşim, hayır. Benim asıl vadim budur. Yayımladıklarım cemiyeti beşeriyeye hizmet için yazılmış manzumelerdir."*[37] Şeklindeki cevap da söylediklerimizi doğrular niteliktedir.

Bu üç şiir için Sezai Karakoç'un yaptığı şu yorum da Âkif'in cemiyet mistisizminden ferdi mistisizme geçişini ifade etmektedir: *"Mısır'da yazdığı şiirler, denize yaklaşmış bir nehrin psikolojisini taşır. Ölümün gölgesi vurmuştur bu hayat şiirlerinin üstüne. Hayattan ve zamandan kopuş, metafiziğin kendini duyuruşudur bu dönem. Bir ehram, bir Firavun anıtı önünde*

32 Orhan Okay, Mehmet Âkif, s. 55
33 M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif, s. 90
34 Orhan Okay, Mehmet Âkif, s.132
35 Ali İhsan Kolcu, Mehmet Âkif'in Gece Şirinin Çözümlenmesi, Millî Eğitim dergisi, sayı 73, s. 99
36 Orhan Okay, Mehmet Âkif, s.133
37 Hasan Basri Çantay,Âkifnâme, s. 261

fâniliği elle tutar gibi yoklar. Sonra tasavvuf içinde avunuş gelir... Bu metafizik örneklerde bile, bir nehrin denize karışırken faydalılığını kaybetmeyişi gibi. Âkif de fâniliğe sosyal açıdan bakar; zulmün ebedîleşemeyeceğini, sonsuzluğu yalnız dinin kucaklayabileceğini görür ve artık olaylara sırt çevirerek mutlak içinde erir."[38]

Artık, karşımızda sosyal hikâyeler yazan cemiyet meselelerini ele alan, ayet ve hadis yorumlarıyla dinî mevzuları işleyen, didaktik şiirler yazan Âkif yoktur. Mistik bir Âkif vardır.

Âkif'in bu üç önemli şiirinin dışında yazdığı diğer şiirlerinin hususiyetleri ise şöyledir. 1926'da konusunu Abdülhamid devrinden alan Hüsam Efendi Hoca-ki bu çizgide yani tarihî çizgide yazdığı son şiirdir- Yine dikkat çeken bir durum Mısır'da *mizahîşiirlere* ağırlık vermesidir. Abbas Halim Paşa'ya yazdığı ve İstanbul özlemini dile getirdiği **Bir** *Ariza*, yine *Ne Eser Ne de Semer, Ressam Haklı* şiirleri bu tarz şiirlerindendir. Tansel bu durumu onun *"geçirdiği ruh buhranlarıyla, tereddütlerle izah etmekte"*[39] ise de bu metinler dikkatli okunduğunda şairin hem kendi iç sorgulaması hem de derinden derine sosyal bir eleştiri yaptığı da görülür.

Yazmayı Düşündükleri

Âkif, gerek Mısır'a geldikten sonra hatta onun öncesinde yani Ankara'dan İstanbul'a döndüğünde artık cemiyet içinde sosyal bir mücadele yürütmenin imkânlarının ortadan kalktığını görünce Türk edebiyatına yine eserler yoluyla katkı sağlamanın hayalleri içindedir. Bir görüşme esnasında Eşref Edib'e söylediği şu sözler onun bu arzusunun ifadesidir. *"Niyetim artık çekilmek, yazılarımı yazmaktır. Umumî Harbe dair hatıralarımı yazdım. Bundan sonra Millî Mücadele hatıralarını yazmak istiyorum. Sonra daha birkaç mevzuum var. Çocuk şiirleri yazacağım. Manzum bir piyes de yazmayı tasarladım. Tarihî bir vak'adan istifade edeceğim. Sonra Haccet'ül-Veda var. Maksadım şöyle bir kenara çekilmek, bu işlerle meşgul olmaktır."*[40]

Âkif'in yazmayı tasarladığı eserler listesine Mısır yıllarında Selahaddin Eyyübî, İstanbul'un Fethi, Alpaslan, İkinci Âsım, (bunda Âsım Avrupa'dan dönecek ve Kurtuluş savaşına katılacaktır. Yine bu eserde İnönü ve Sakarya savaşları anlatılacaktır.) Ayrıca İspanya'ya gidip Endülüs uygarlığının kalıntılarını inceleyecek ve onları yazacaktır. Yine Himalaya dağlarına çıkıp Ganj vadilerini dolaşarak buralarla ilgili şiirler yazmak[41] istemektedir. Fakat bunlar gerçekleşmez.

Okuma Faaliyeti

Âkif'in okuma konusunda vaçgeçilmezi bütün hayatı boyunca olduğu gibi burada da *Kur'an-ı Kerim'dir.* Burada yaşadığı inziva hayatı onu Kur'an'a daha da bağlamıştır. Tabi ki tercüme çalışmasının da bu meselede rolü büyüktür. Bu sayede Kur'an'ı su gibi ezberden okuyacak, hatimle teravih kıldıracak seviyeye gelmiştir.[42]

Tercüme işinden yoruldukça da bol bol *Mesnevî* okumaktadır. Yine "Şark'ta yetişen urefay-ı sufiyenin bütün eşarını okuduktan sonra Almanya'ya giderek Garp felsefesini

38 Sezai Karakoç, Mehmet Âkif, s. 47
39 F. Abdullah Tansel, Mehmet Âkif, s.135
40 Eşref Edip, Mehmet Âkif, s. 448
41 Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Âkif, s. 123
42 M.Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif, s. 35 (Âkif, Eşref Edib'e yazdığı bir mektupta " Allah'a hamdolsun, demir hafız oldum. Şimdi ramazanları teravihi hatimle kıldırıyorum, demektedir.)

adamakıllı hazmeden, hakikat yaman şair"[43] dediği Muhammed *İkbal'i* de burada okumuştur. Onun bilhassa Peyam-i Meşrik'ini çok önemli bulduğunu söylemektedir.[44]

Bilhassa bu iki okumanın Âkif'in sözünü ettiğimiz üç şiirindeki mistik temayülde etkili olduğu düşünülmelidir. Gerçi Âkif'in bu tür okumaları sadece bu iki isimle sınırlı değildir. En başta *Sadi* olmak üzere *Yunus Emre, Hafız, Muhyiddin Arabî ve Attar* da onun okuduğu sufilerdendir.

Âkif'in yine mektuplarından kimi dinî eserleri, (Zihni Efendinin El_Müşezzep risalesi, Mevlana Muhammed Ami'den çevrilen Peygamberimiz ve Hz. Ömer isimli risaleleri) Ömer Rıza'nın hazırladığı İslâm Tarihi'nin I. Cildini de Mısır yıllarında okuduğu anlaşılmaktadır.

Bir şairin okuma sürecinde edebî eserlerden uzak kalması düşünülemez. Nitekim Âkif de bu dinî ve tasavvufî okumaların yanı sıra edebî okumalar da yaşmıştır. Mesela Süleyman Nazif'in kendiyle ilgili yazdığı Mehmet Âkif-Şairin zâtı ve asarı hakkında bazı ma'lumat ve tedkikat adlı eserinin 1. forması, yine Nazif'in Secde şiiriyle ilgili makalesi, Süleyman Şahabettin'in Güzel Yazılar kitabı, Abdülhak Hamid, Cenap Şahabeddin, Faruk Nafiz gibi şairlerin şiir kitaplarını okuduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kimi mektuplarında kendisine yeni eserler gönderilmesini sıkça belirtmektedir.[45]

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, hayatının son on buçuk yılını geçirdiği Mısır'da maddî ve manevî bütün olumsuzluklara rağmen okumaktan, yazmaktan kopmamış ve Türk edebiyatına yeni şiirler kazandırmaya devam etmiştir. Bilhassa Hicran, Gece ve Secde gibi şiirleri önceki pek çok şiiri gibi birer şaheserdir. Denilebilir ki vaktini ve zihnini çokça meşgul meal çalışması olmasaydı ve gurbette münzeviliğe mecbur bir hicret eri olarak kimi maddî ve manevî sıkıntıları yaşamasaydı elbette daha üretken olur ve yazmayı tasarladığı eserleri de yazabilirdi. Ama kader şartları böyle gerçekleşmemiş, sayıca öncekilerden az olsa bile nitelikçe yüksek eserler vererek sorumlu bir yazar tavrını Mısır'da da sürdürmüştür.

KAYNAKCA

Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Haz. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1981

Eşref Edip, Mehmet Âkif, Hayatı-Eserleri, İstanbul, 1960

Eşref Edip, Mehmet Âkif, Hayatı, Eserleri 70 Muharririn Yazıları, İstanbul, 1938

Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Âkif Ersoy, İstanbul, 1973

Hasan Basri Çantay, Âkifnâme, İstanbul, 1966

İ.Hakkı Şengüler, Mehmet Âkif Külliyatı, c.9 (Mektuplar bölümü)

M.Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, İstanbul, 2005

M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif, İstanbul, 1988

Orhan Okay, Mehmet Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara, 1989

Sezai Karakoç, Mehmet Âkif, İstanbul, 1968

43 Fevziye Abdullah Tansel, . s.123

44 Âkif, İstanbul'da bulunduğu yıllarda dergi idarehanesine gelen üç Hintliyle görüşmüş ve İkbal'e götürülmesi için bir takım Safahat'ı vermiştir. Eşref Edip, Mehmet Âkif, s. 241

45 İ.Hakkı Şengüler, Mehmet Âkif Külliyatı, c.9 'daki mektuplardan bu durum anlaşılmaktadır.

Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Millî Kültür Motifleri ve Yaklaşım Tarzı

Dr. Mustafa Can
Selçuk Ü.

GİRİŞ

Tanzimat'tan bu yana Türk Şiiri'nin gelişmelerine bakınca, şairlerimizin birbirlerini takip ederek şiirimizde ilmî düşüncenin ve kültürün hareket hâlini almasının teminine gayret sarf ettikleri görülmektedir. Dilde de bu böyledir. Dilimizin kendini bulması, şiiri bütün güzelliğine kavuşturmak için sarf edilen gayretler Cumhuriyet Döne... kadar devam etmiştir.

Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Beşhececiler, Yedimeşalec... Ahmet Kutsi, Necip Fazıl...gibi Türk şairleri sadece di... şiirinin, halk şiirinin, Batı'lı şiirin tesiriyle eserler verm... kendilerine yediremeyerek şiiri bir sentez olarak düş... mektedirler. Âkif'in, vefatından sonra 'Safahat' genel ad... la, tek cilt halinde yayınlanan ve tamamı aruzla yaz... bulunan 108 manzumeden ibaret 11.240 mısralık 'Kü... yatı' da bu çerçevede değerlendirilmektedir. Zevk ve s... nat anlayışı bakımından eskiye bağlı bir muhitte yeni b... görüşle ortaya çıkarak onu kabul ettirme, sevdirme b...

tiyarlığına eren bir "sanat eri" olan Âkif aynı zamanda bizde İslâm'ın ruhunu, İslâm'ın felsefesini, İslâm'ın samimiyetini en yüksek ve ince idrak ile yani, şiirle anlatan yegâne üstat şahsiyet olmuştur. Üstâdın şairliği olmasaydı bile yalnız bu mesaisi O'nun büyüklüğünü ispata yeterdi.

Bu yönüyle Türk şiirinin kurulup gelişmesinde başkalarıyla kıyaslanamayacak önemli bir rol oynayan şairimiz, yeni nesil için şekil ve öz ahengini mükemmel ölçülerde sağladığı kadar 'anlam'a da büyük önem vermiştir. Her şeyden evvel sımsıcak bir insan ve yurt sevgisi üzerine samimiyetin şiirini kuran Âkif, Türk Edebiyatı'nda yaşantısı ile, şiirleriyle yepyeni bir şair olarak temayüz etmiştir. O'na göre "Millî Kültürümüz" yani Mahiyyet-i Millîmiz; mâzi, hâl ve âtî dönemeçleriyle düşünülmelidir. "Burada bütün dünya ile entegre olabilecek nesiller yetiştirilmelidir. Hoşgörülü, kendisini ve muhatabını tanıyan, gelişmeleri, millî kültürü içine alabilen bir nesil...Doğu'yu ve Batı'yı bilen; ilimle, teknikle, fenle hem-hâl olan bir nesil..."

Mehmet Âkif Ersoy, 1936'ya kadar şiirimizin gelişmesindeki küçümsenmeyecek payını olduğu kadar, gene şiirimizin yüzünü ağartacak örneklerini vermesinin sırrını bu inancında taşımaktadır. O haliyle de sanatta çığır açan ve bu çığırı geliştiren sanatçı vasfını kazanmaktadır.[1]

Şiirde en kuvvetli tarafı aruza mutlak hakimiyetidir. Naci ve Fikret de dahil olmak üzere o devirde, hiçbir şair 'aruz'a O'nun kadar hakim olamamış bu vezni, O'nun gibi sevimli bir suhulet ve selâset, tabiî ve elastikî bir seyyaliyetle kullanmamıştır. Bu itibarla teknik bakımdan da şiirimize hizmeti büyük olmuştur. Âkif'te Muallim Naci'de olduğu gibi "nazım"lık şairliğe galebe çalmaktadır. Bunun için İsmail Safa'ya "Şâir-i mâder-zad" denildiği gibi, Mehmet Âkif'e de "Nazım-ı mâder-zad" denilse yeridir.[2]

ŞİİRİNDEKİ KÜLTÜR MOTİFLERİ

Kültür, bireyin benliğine işleyen, geniş ölçüde düşüncesini meydana getiren, davranışına yön veren karışık bir semboller, efsaneler, imgeler düzenidir. Efsane kişileri, ya da gerçek kişileri (atalar, kahramanlar, şairler...) her kültürün değerlerini birleştirirler. Din kültürü ile yetişmiş bir kimse elinden geldiğince yaratanıyla bir olmağa çalışır. Millî kültür; kahramanlarımıza, millî ve manevî değerlerimize özenmeyi öğütler bize. Hümanist bir kültür edebiyat eserlerine dayanır. Bu eserlerin kahramanları, ya da yazarları birer sembol olurlar.

Şair, "toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet" olarak Türk Edebiyatı'nın, toplumun gelişmesinde can alıcı bir yer tutar. Kültürel olaylar ilkin hissî planda, şiirde, edebiyatta dile gelir. Sonra düşünce akımı hâlini alır. Daha sonra da kamu vicdanında yer alır. Tepkiler belirir. Şairimize göre, edebiyat alanında düşünenlerin değişmez görevleri vardır. Devamlı bir gelişme gösteren toplumlarda, oluşların ve akımların köklerini ve sebeplerini araştırmak. Unutmamak lazımdır ki bir toplumda, her zümrenin

1 Çantay, Hasan Basri. Âkifname: (Mehmet Âkif) İstanbul, Ahmet Said Matb.,1966. 400 s.
2 Tansel, F.A. "Mehmet Âkif Ersoy" Türk Ansiklopedisi, XV. C. Ankara, M.E.Bsm., 1968.337-344 ss.

temsilcisi durumunda yazarlar, şairler de bulunabilir. Bunları tanımak, tanımak için de okumak, izlemek gerekmektedir. Bu iş noksansız yapılabilirse, ancak o zaman yanlış ve tek yanlı hükümlerden kurtulabiliriz. Önemli olan şairleri, yazarları, "... çağlarının düşünce akımları içinde görmektir" onları şahıslarıyla, bir fikre destek olup olmadıklarıyla değerlendirmek yanlıştır.

Âkif de şiirlerinde tanıdığımız, sevdiğimiz, hafızalarımızda mısralarını sakladığımız bir usta şair olarak karşımızdadır.[3] O, yalnız Türk şiirinin değil, belki dünya şiirinin en üstün manzumelerini söyleyen şair olarak Türk tarihinde ve edebiyatında tıpkı Namık Kemal gibi "hayatı sanatının ve sanatı hayatının eseri" olan simalardan biridir. O, millî mücadele ruhunun şairi olması sayesinde İstiklâl Marşı'nı yazmıştır. Keza, "Çanakkale Şehitleri"ni Peygamberimizin yanı başında bir mertebede gördüğü için yazmıştır. Askerlerin silahla vatanı savunduğu gibi Âkif de kalemle imparatorluğu savunduğu şiirlerinde; Selânik, Kosova, Yakova, Prizren için gözyaşları döker. "Arnavud'um...işte perişan yurdum" derken de yaptığı, Arnavut milliyetçiliğine eleştiridir. O, "Yurdu baştan başa viraneye dönmüş Türk'ün" diye ağlayan, "Ordunun Duası" marşında; "Türk eriyiz, silsilemiz kahraman-Müslüman'ız, Hakk'a tapan Müslüman" diye haykıran şairimizdir.

Mehmet Âkif, yaptığını, yapacağını bilen kişi olgunluğunu şiirlerinde bütün ağırlığıyla verebilen, hırçın ve yıkıcı olmayan, yetişmekte olan nesle örnek sanatçı olma hüviyetini de göstermektedir. Şiir sanatını, "güdümlü" hale getirme savaşında olanlar için Âkif, belki eskimiş olabilir. Şiirin hürlüğünü yalnız kendi inanç ve anlayışlarına uygun olan şiirler ve eserler için kabul edenlerin, "sanat hürlüğü"nden nasıl bahse hakları yoksa Âkif ve başka şairlerimiz için de hüküm vermeye yetkileri olmamak gerekir. Şiir sanatını sosyal hizmetle görevlendiren anlayış, O'nun asıl olan hürlüğünü, dikkatinden kaçırdı mı, "güdümlü bir şiir sanatı inanışı" haline gelivermektedir. Böyle olunca da inkârcılık, kimseleri beğenmemek, en doğrulara sırt çevirmek gelir kendiliğinden.[4]

"Şiir faydalı olmalıdır." Evet, haklı ama nasıl olmalıdır? Şiir ne yapmalıdır, nasıl bir şekle girmelidir de "faydacı" olsun? Gece-kondu duvarına harç mı olmalı, işsize iş mi bulmalı, yani efendim şiir dediğimiz şu nesne, meselâ memleketin kültür politikasını, iktisadî nizâmını ayarlayan bir program mıdır? Aşkın sözünü mü ettiniz; eskisiniz. Hâtıranıza mı bağlısınız, ölümü mü düşündünüz, karamsar mısınız, alelâdelikle ithama maruzsunuzdur. O halde şair dediğin oturacak; sosyal düzen hakkında, iktisadî yetersizlik bâbında büyük laflar edecek, aşkın lafını etmeyecek, hatırasına bağlanmayacak, ölümü düşünmeyecek, sadece gerçeği söyleyecek, ama hep en kötü yönünden görecek, histen, hassasiyetten, vebadan kaçar gibi kaçacak.. ki "faydacı" şiir yazabilsin.[5]

Bu husus, ayrı bir tebliğ ve münakaşa mevzuû olmakla beraber burada böyle bir dokunup geçmemiz de sebepsiz değildir. Şairimizin şiirlerindeki kültür motifleri ve yaklaşım tarzları üzerinde düşünürken bu görüşleri de dikkate almanın O'nun meziyetlerinin belirmesi bakımından zaruri olduğu kanaatine vardık. Bazı şiirlerinde, 'beterin beteri

3 Banarlı, Nihat Sami. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2.C. İstanbul, M.E.Bsm., 1971. 1151-1162 s.
4 Okay, M.Orhan; M.Ertuğrul Düzdağ. "Mehmet Âkif Ersoy" T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 28.C. Ankara, T.D.V.Yayın Matb.cılık ve Tic.İşl. 2003. 432-439 s.
5 Karpat, Kemal. Türk Edebiyatında Sosyal Konular. İstanbul, Varlık Yayınevi, 1962. 72 s.

gerçek'e rağmen yarınlara güvenle bakan, hayat sevgisini dile getiren bir kişilik ortaya koyar. Dünyanın içinde bulunduğu huzursuzluğu, her insandan fazla sanatçı (şair) duyar. Daha doğrusu duymalıdır. Gerçek sanatçı yüreğiyle, şiiriyle, hep iyinin, hep güzelin, hep dirlik ve düzenliğin, hep barışın, hep huzurun özlemi içindedir. Kişi hayatından toplum hayatına, kültürel konulara kadar bu ülkünün peşindedir. Bunu söyler, bunu dile getirir. Kavgacı olmadan, şiirin zerresini ihmal etmeden, dünyanın ve ülkenin geleceğine, dirlik ve düzenliğine ümit bağlayan ve okuyana da bu ümidi verebilen Âkif, inandığı Allah'tan, Türk Devleti'nin mesut ve kuvvetli kalmasından, Türk milletinin, şerefli ve müstakil bir millet olarak yaşamasından başka bir şey dilemeyerek vefat etmiş "Millî Marş" güftesinde hayal ettiği "İstiklâl Türkiyesi" nin topraklarında huzur içinde yatmaktadır.

Muvakkat bir müddet memleketten uzaklaşması, büyük bir dava olarak değil, inancında samimî, mü'min bir Türk şairinin, bir dekor değiştirme arzusu ve küçük bir hassasiyet hikâyesi mesabesinde kabul edilmek gerekir.

Şiirlerinde teferruatla değil, konuların aslı ve tümü ile ilgilidir çünkü.Gerçek bir sanatçı haysiyetiyle kişi hayatının dışında, büyük bir barış özlemi içinde, dünya ve ülke toplumunun huzursuzluğunu da ümidini de "müjde" yahut "dertleşme" hâlinde bir bütün olarak sımsıcak bir şiir havası içinde vermektedir. Kültür konusu, fikri, hepsi içindedir. Şair, topluma da böyle eğilmekte, memleket dertleriyle hem-hâl olmaktadır. Hâsılı Âkif, şiirin hürlüğü içinde kişinin aşkını, derdini, ümidini nasıl dile getiriyorsa, ülke ve toplum gerçeklerine de eğilmek suretiyle dünyaya bakmasını bilmektedir. O, sözünü bilen, söylemesini bilen, mazbut, kararlı, süsten, âlâyişten uzak, şiirleriyle 'kültür'e de böylece yaklaşımda bulunmuş olmaktadır. Ancak, bu konuşmamızda şiirlerinin, kültür yönünden topluma nasıl hizmet ettiğini ele almakla birlikte, şiirlerindeki kültür temalarının da değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR

Bildiğimiz millî şair Âkif'i; bilmediğimiz görünüşleri, özellikleri (macerası) ve karakterleri ile bütün bir hayatın dramı ve derin çizgili bir portresi olarak veren çeşitli kaynakları taradık. Çeşitli zamanlarda ve yerlerde yayınlanmış olan şiirlerini, mektuplarını, kısmen hikâyelerini okuyup düşününce, öğrendiğimiz bu hayatın ve şiirin hikâyesi o kadar yeni baştan, alışılmış bir açıdan ve başarı ile yazılmış duyuluyor ki bunlar; bizim ünlü bir edebiyat değerimize, Mehmet Âkif'e ait olmasaydılar bile tanımadığımız bir garip insanoğlunun çevresi, acıları, yazdıkları ve duyduklarının ince ve hassas bir romanı olarak kendi başlarına birer eser sayılabilir. Bu eserlerde, O'nun meşhur bir şair olmak ve ölmez eserler vererek nâmını yüceltmek için cesaret, sebat, azim ve inançla çalıştığını görmekteyiz.[6]

Seciyesinin hayranı ve takdirkârı olduğu aziz ve biricik milletinin ve sevenlerinin, hakkında beslediği ümitlerini boşa çıkarmamak için hayatta her şeye azimli, cesaretli, neşeli, insan olarak... yaklaşmaya çalıştığını, bunun da içinde doğan çocuğa, yeni gence, hayat alfabesi, mücadelede muvaffakiyet, dünyada saadet düsturu olacağını belirtmektedir.

6 "Mehmet Âkif Ersoy". T.D.E. Ansiklopedisi 3.C. İstanbul, Dergâh Yayl. A.Ş. 1979.71-79 s.

Devamla, "hakkımdaki bu ümitler, benim mefkuremdir... Bir şey yapmak, ölmez, yıkılmaz bir abide yaratmak, işte şair mefkuresi... Hakiki şair, faziletin ta kendisidir. Benim için yaşamak bir saadet değil, mütemadi bir sa'y ve gayret demektir." İfadesiyle vicdan ve fikir kanatlarını tebarüz ettirmek istemiştir. [7]

Âkif'in şiirleri, kendi "Hüviyet" ve "Şahsiyet"inin canlı birer tarifidir. Din, vatan, milliyet, insaniyet, ahlâk, terakki, sa'y... yolunda samimî ve güçlü hamleler yapmış; câna, cânana, meye, neye, aşka, badeye... dair hiçbir şey yazmamıştır. Yaşadığı asrı ve içinde bulunduğu cemiyeti; vatanperver, halkçı, içtimaiyatçı bir anlayışla sâde, tabii, samimî, içli bir üslupla dile getirirken hurafenin, riyanın, dalkavukluğun, câhilane taassubun, vurdumduymazlığın, irticâın, dinsizliğin, kozmopolitliğin, cehlin, zulmün amansız düşmanıdır. Başta daima "Türk" olmak üzere yüz milyonlarca Müslümanın kardeş olduğunu ve bu kardeşliğin samimiyete inkılâbından İslâm için büyük ve azametli faydalar doğacağını anlatmaya çalışmıştır. O, fikir ve sanat alemimizin yaralı bülbülü idi. Çileli ömrü boyunca çırpındı, şakıdı, feryadıyla izler bıraktı.

Şiirde konuya (temaya) dair görüşlerini ifade ederken; "mevzular ve temler arasında hiçbir 'hiérarchie'ye taraftar değilim. Çünkü sanat eserinde güzelliğin bahsedilen şeyden ziyade ondan nasıl bahsedildiği keyfiyetiyle alâkalı olduğuna inanmışımdır. Bence ölüm, aşk, Allah, vatan, dostluk, evlilik, sefahat, sefalet, ilh...mevzuları arasında hiçbir fark yoktur. Hepsi de insanın duyduğu, yaşadığı felaket veya saadetlerinin müsebbibi olan şeylerdir. Zaten bunun içindir ki 'mevzularınızı nasıl seçersiniz?' gibi bir suale cevap vermek lüzumunu hiç bir zaman duymadım. Valéry de şiirde mevzuun ehemmiyeti yoktur! Demiyor mu?" şeklindeki mütalaayı serdetmektedir.

Romantik ve hassas yaradılışlı bir şair olan Âkif'in; şiirlerini birtakım söz oyunlarıyla süslemeye ve değiştirmeye gerek duymayışı sonucu sade, açık bir anlatıma ulaştığı, günlük konuşma dilindeki kelime ve deyimleri kendisine has değişikliklerle şiirine soktuğu gibi mektup, hikâye ve diğer nesir türündeki yazılarında da aynı üslubu kullandığı, hayatındaki değişiklikleri, ölümlü bir varlık oluşunu, ruhî bir acı duyarak ama hiçbir metafizik düşünceye kapılmadan ve hiçbir avuntu aramadan ortaya koyduğu görülür. Hayal oyunları, uzak çağrışımlar, çapraşık ve karanlık ifadelerden kaçınmıştır.

Âkif'te şiir duygusunun geliştiği yıllar, "Edebiyat-ı Cedîdeciler"in edebiyat anlayışlarının geliştiği ve hakim olduğu yıllardır. Ancak O'nun eğilimi gelenekten yanadır. Bunda, Ziya Paşa'nın, Abdülhak Hamit Tarhan'ın ve mülkiyeden hocası Muallim Naci'nin tesiri vardır. Gelenekçiliği, konu ve tarz olarak "yenilikçi" olmasını engellememiştir. Şiir anlayışını etkileyen isimler arasında Hâfız ve Sâdi de vardır. Bununla beraber asıl edebiyatçı kişiliğini, Ebu'l-Ûlâ ve Eşref Edib Bey tarafından "Sırât-ı Müstakîm" adıyla yayınlanan, VIII. cildinden sonra "Sebilü'r-reşad" adını alan dergide 1908'den sonra yayımladığı şiirleriyle ve manzum hikayeleriyle bulmuştur. Bunlarda da tema olarak toplum hayatının çeşitli kesimlerinden çıkardığı konuları canlı ve ilgi uyandırıcı bir şekilde işlemiştir. Konularını içtimaî olaylardan, kendi hayatından ve İslâm Tarihi'nden alırken Safahat'ın ilk kitaplarında top-

7 Karaalioğlu, Seyit Kemal. Resimli, Motifli Türk Edebiyatı Tarıhi (Cumhuriyet'e kadar). 3.C. İstanbul, İnkılap Kitapevi, 1985. 593-626 s.

lumun günlük hayatı şiirleştirilmiş; camiler, kahveler, sokaklar, meyhaneler...belli başlı mekanlar olarak kullanılmıştır. İdarî bozukluklar, hastalar, yetimler, yoksullar, dullar da bu mekânlar üzerindeki objeler olarak tablo tablo tasvir edilmiştir.[8]

Şiiri bir tebliğ vasıtası olarak kabul ettiği, düşüncesini de emrine verdiği için "şairanelik" kaygısı yoktur. Konular, tasvirler, karakterler yerlidir.[9]

Yaşanan hayatın, şiirinin başlıca konularından olması hasebiyle Sezai Karakoç: "Edebiyatımızda O'nun kadar, kudretle şiiri hayata, hayatı şiire sokmuş şair yoktur." demektedir. Şiirini oluşturan âmilleri, Doğu-İslâm şiir kültürü, Batı etkisi, Dinî-Tarihî çerçeve olarak sıralamak mümkündür. Türk şiirinde toplum meselelerine en çok eğilen şair olarak Âkif, yaşadığı toplumun bir ölüm-kalım savaşı içinde bulunduğu gerçeğinden hareketle, hep toplumdan yana, ahlâkçı ve idealist bir yolu seçmiştir. Daha sonraları ise "Acem Şahı", "Köse İmam", "İstibdat" gibi şiirlerinde fikrî ve siyasi meseleleri de işlemeye başlamıştır.

Millî şairimizin yazdıklarıyla hayatı arasında tam bir ahenk vardır. Buna aykırı davranışları affetmeyen bir karakter abidesidir. Bu özellikleri ile ilgili olarak Cenap Şehabettin, "Necit Çöllerinde Medine'ye" şiirine işaret ederek "Bir hadisedir, bundan sonra Âkif'e erişilemez." demiştir. Süleyman Nazif de bildiği Şark ve Garp lisanlarında, "Bu kadar güzel, pürüzsüz ve kusursuz şiir okumadığını, bunu yazmak için Âkif kadar şair olmanın yetmeyeceğini, O'nun kadar da dindar olunması gerektiğini, hiçbir sanatkarın bu şiirin benzerini yazamayacağını ifade etmektedir.

TESİRLERİ

Mehmet Âkif'in çok yönlü ve kalıcı tesirleri olmuştur. Midhat Cemal Kuntay, Tahir Olgun (Tahirü'l-Mevlevî) Osman Fahri, Neyzen Tevfik, Ali Ulvi Kurucu, O'nu örnek alarak şiirler yazmışlarsa da Âkif'in çığırını devam ettirdiklerini söylemek mümkün değildir. Çünkü O, daha ziyade Millî-İslâmî düşüncenin remzi (sembolü) olarak kabul gördüğü için geniş bir kitle üzerinde müessir olmuştur.

Bu tesir ve alâka, ölümünden sonraki yıllarda daha da genişlemiştir. Resmî kurumlarca da Âkif'in edebiyatımızdaki yeri, önemi ve değeri kabul edilerek çeşitli vesilelerle kutlama ve anma gün ve haftalarında şanına yaraşan organizasyonlar ve etkinlikler yapılmaya devam edilmektedir.

Musikîyle de yakın ilgisi ve çeşitli çalışmaları bulunan millî şairin bazı şiirleri sanatkâr dostları tarafından bestelenmiştir. Zeki Üngör, Muallim İsmail Hakkı, Ali Rıfat Çağatay, Ahmet Yekta (Madran), M. Zati Arca, Mustafa Sunar, Kâzım Uz, İsmail Zühtü İstiklâl Marşı'nın bestesini yapmışlardır. Bunun dışında, "Ordunun Duası", "Köse İmam", "Bülbül"ü Ali Rıfat Çağatay; "Çanakkale Şehitlerine" şiirini Saadettin Kaynak; "Ezelden Âşinanın"ı Şerif İçli; "Lâ-mekânlarda mısın?"ı Ali Nihat Karamemişoğlu; "Allah'a Dayan Sa'ye Sarıl" manzumesini Ali Kemal Belviranlı bestelemiş olup, hâlen notaları elde bulunmaktadır.

8 Öztürkmen, Neriman Malkoç. Mehmet Âkif'te Mekan. İstanbul, Şehir Matbaası, 1958. XVIII+112 s.
9 Doğrul, Ömer Rıza. Mehmet Âkif Safahat. Basılan ve Basılmayan Bütün Şiirleri. İstanbul, İnkılap Kitapevi, 1943.

Bu da göstermektedir ki Mehmet Âkif şiirleriyle, makaleleriyle, vaazlarıyla bu milletin dertlerini; hislenişiyle, heyecanıyla, yaşayışıyla bu milletten bir parça olarak dile getirmiştir. "İla-yı kelimetullah" için didinen bu necib millet O'nu tercümanı, san'atkârı, bir temsilcisi olarak muhabbetle bağrına basmış, aradan yıllar geçmesine rağmen unutmamıştır. Unutmayacaktır.

Millî mücadele kahramanı Âkif, yüreğindeki iman ve umudu, cami kürsülerinden eşraf ziyaretlerine kadar; sohbet, vaaz, davet, düz yazı ve şiirle haykırmıştır. Bu itibarla millî dünyada İstiklâl Marşı yazan şairler içinde, hem milletinin var olma mücadelesine katılmış bir kahraman, hem milletinin dilini bu kadar iyi kullanan bir yazar, hem büyük bir entelektüel, çağının tanığı ve vicdanı olan bir aydın, hem toplumunun değerlerini ve şahsî ahlâkını sağlam bir prensip sahipliğiyle kendi şahsında bütünlemiş bir ahlâk adamı, hem İstiklâl Marşı'nı arzu ve talep eden meclisin üyesi bir milletvekili, hem de İstiklâl Marşı'nı yazıp hediye etmeden önce de ülkesinin büyük ve millî şairi sıfatını kazanarak bütün bu vasıfları sinesinde barındıran başka bir şahsiyet yoktur.[10]

AKİF: BİR KARAKTER ABİDESİ VE VATAN FİKRİ

Gezip dolaşmakla bitiremediğimiz, dağına taşına kurban olmağa her an için hazır bulunduğumuz, dostlarımızı insanları arasından, sevgililerimizi dilberleri arasından seçtiğimiz, türkülerini dudaklarımızdan düşüremediğimiz bu cânım Türkiye, bu mert ve güzel memleket; Âkif'in yazdığı bir şiir, çizdiği bir tablo, bestelediği bir senfoni değil midir? Bir Mikelanj, bir Sinan, bir Fuzulî, bir Tamburi Cemil de mesleklerinde aynı serdengeçtiliği göstermiş müstesna adamlardan sayılmıyorlar mı? Bugünün şairi de, o ölümsüz örneklere bakarak şiirde aynı aşıklığı, icap ederse aynı fedakârlığı şiar edinmek mecburiyetindedir. Şayet, letafeti nispetinde ebedî nameler çıkarmak istiyorsa sazından!

Âkif'in yaşadığı dönemde ortaya çıkan edebiyatçılar ve şairler nesli, 20 yıl ara ile patlak veren iki cihan harbinin sebep olduğu dehşet ve ölüm korkusunun tesiriyle olsa gerek, manevî değerlerini kaybetmiş, inanç bakımından boşlukta kalmışlardır. Ancak Âkif, maruz kaldığı karamsarlık ve huzursuzluğa rağmen hep imana yönelmek suretiyle kötümserlikten, karamsarlıktan kurtulma arzusu göstermiştir. Ölüm karşısında takındığı mütevekkil tavır da bununla izah edilmektedir. Bu itibarla O, sadece halis bir millî şairdir. Bir memleket için en lüzumlu insan da O'na göre şairdir. Şairi olmayan bir memlekette ne büyük kahramanlar yetişir, ne de büyük âlim. Şiirin bir milletin tarihini, kültürünü, millî ve manevî değerlerini, insanını verebilen üstün bir kudreti vardır. Keza, "şairin hisleri, fikirleri, hayalleri, dünya görüşü, şahsiyeti, vatan anlayışı, her şeyi şiirde belli olur".

Mehmet Âkif'in şahsiyeti, değeri ve eserleri hakkında o kadar çok şey yazılmış ve söylenmiştir ki, bunlara yenilerinin eklenmesi oldukça güçtür. Pek çok yazar, şair ve başka ilim erbabı eserlerinde onu sevmiş, lehinde konuşmuş ve eserlerini tahlil etmişlerdir. Meselâ, bunlardan Cenap Şahabettin O'nun hakkında şunları söylemektedir. "O, yalnız asrımızın değil, hatta tarihimizin en büyük üstat şairidir. Azamî besatet içinde, azamî güzellik te-

10 Ongun, Cemil Sena. Mehmet Âkif; hayatı, eserleri, şahsiyeti, idealleri. İstanbul, Tefeyyüz Kitapevi, 1947. s.18

minine çalışan şair, eserleri bir sehl-i mümtenidir. Asım, edebiyatımızda muadili olmayan bir abidedir." Demek suretiyle O'ndaki vatan aşkının yüceliğinden bahseden hükümler vermiştir. Safahat'la ilgili olarak "Türk ve İslâm ruhu (Safahat)'ın rüşeym-i ilhamı oldu" demiştir.[11]

Kültür itibariyle çok zengin olduğu için en büyük zevki okumak olan ve bütün ömrü düşünmekle geçen Âkif, derin bir yurtseverlikle devamlı tenkitler, tahliller yaparken kendi tarz ve idealiyle edebiyat tarihimizde bütün ömrünü belli prensiplere bağlamış, pozitif bir imanla hep milletinin saadeti ve kurtuluşu için yalvaran örnek bir mütefekkir olarak temayüz etmiştir.

SONUÇ

Ebediyete intikalinin 71. yılında rahmetle andığımız Mehmet Âkif Ersoy, hayatı boyunca hiçbir şey yapmamış olsa da sadece Büyük Türk Milleti'nin yüz yıllar boyu yaşatacağı, millî ülküyü, mısra ve beyitlerinden gelecek nesillerin ruhlarına boşaltan ve dolduran bir ulvî ve edebî abide mesabesindeki "İstiklâl Marşı"nı yazmış bulunsaydı bile bu, O'nu Türk Edebiyatı'nda bir ahlâk ve fazilet timsali, bir dinî iman sanatkârı, bir büyük adam yapmaya yeterdi. Çünkü İstiklâl Marşı, o günkü şartlar içinde, Türk Milleti'nin duygu, düşünce ve isteklerine hakkı ile tercüman olmuş ve tartışmasız bir şekilde Türk Edebiyatı'nın şaheserleri arasında, yalnızca bir millî marş güftesi olarak değil, şiir olarak da yerini almıştır.

Âkif, bu millî, edebî ve ebedî abidesinde Türk Milleti'nin, İstiklâl Harbini kazanacağına olan inancını, vatan, bayrak, bağımsızlık, hak, din, iman duygu ve sevgilerini millî bir görüşle dile getirmektedir. Doğrusu odur ki, kan ve ateş ile yoğrulmuş bir zaman dönemecinin manevî atmosferinde kaleme alınmış olan İstiklâl Marşı'nın mısraları arasından cesaret, ümit, gurur, vatan sevgisi, fedakârlık... gibi yüksek duyguların alev alev parlaması bunun içindir. Millî Marş Şairi olarak milletimiz tarafından çok sevilen Âkif'in ruhu ve hatırası, millî bir sevgi ve saygı halesi ile taçlanmış olarak bütün canlılığı ile yaşanmakta ve yâd edilmektedir.[12]

İstiklâl Marşı'nı bir mü'min ve millet mistiği olarak abideleştiren mücahit, millî şairimiz 27 Aralık 1936'da İstanbul'da vefat etmiştir. Resmî şahısların ve makamların, devrin hükümetinin ve güdümlü basınının cenazesine ilgi göstermemesine rağmen üniversite gençliğiyle birlikte milleti tarafından büyük bir cemaat halinde Beyazıt Camii'nden alınarak Edirnekapı Mezarlığı'nda dostu Babanzâde Ahmet Naim'in kabri yanında defnedildi. Bilahare, buradaki bir imar değişikliği uygulaması sebebiyle, 1960 yılında her iki mezar da Süleyman Nazif'in kabriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmiştir.

Milletimizin her kesimi; genç-yaşlı, yöneten-yönetilen, yeniden ve can kulağıyla O'nu dinlemeli ve anlamalıdır. O'nu anlamak, çağı anlamaktır, çağı yakalamaktır. Çanakkale Şehitleri'ne şiirini okuyunca, Süleyman Nazif'in ifadesiyle "Allah'ın şehitleri olduğu gibi şairleri de vardır".

11 Cenap Şahabettin. "Safahat Mebde'i" Servet-i Fünun. 57 (5-1479, 1340). 66-68 s.
12 Timurtaş, Faruk Kadri. "İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif." Türk Yurdu. III, 2 (1961).

"SADRI İSLÂM'A RÜCU"

M. Önal Mengüşoğlu
Şair, yazar

Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma
Rücu etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslâm'a

Mehmet Âkif

Yukarıdaki başlık, hem dönemi hem de çevresi itibariyle, Mehmet Âkif ve kendisi gibi düşünen çağdaşı Müslüman mütefekkirlerin temel tezlerini teşkil eder. Epigraf olarak alıntıladığımız beyitte ise Mehmet Âkif bu tezini en açık ve net biçimde dile getirmektedir. Söylemek istediği şöyle özetlenebilir: *Müslümanlar zamanın savurucu rüzgârları, bitirici selleri önünde sürüklenip yok olmaktan kurtulmak istiyorlarsa, eğer bunda samimi iseler, bütün kültürel birikimlerine, alışkanlıklarına, folklorik eğilimlerine, mevcut uygulamalarına, kemikleşmiş itikatlarına aldırmaksızın yeniden İslâm'ın tamamlandığı Son Allah Resulünün model dönemine yüzlerini dönmeli, kendilerini o modele göre yeniden ciddi bir öz eleştiriye tabi tutmalıdırlar.*

Mehmet Âkif'in dönemine ve çevresine şöyle kısaca bakacak olursak, neler görürüz? Evvela o dönemde dünyanın ciddî, siyasî krizler, büyük, kanlı savaşlar yaşadığı bilinmektedir. Hemen her kıtada olağanüstü sosyal, siyasî, itikadî,

kültürel değişimler vardır. Son ve en büyük Müslüman topluluğun lideri konumundaki Osmanlı İmparatorluğu, çöküş evresine girmiş, yıkılmaya yüz tutmuş, içeriden ve dışarıdan darbeler almaktadır. Yalnızca Osmanlı da değil, diğer bütün klasik siyasî sistemler sarsılmaktadır. Âkif ve çağdaşlarının lisanından söylersek *"Saltanat-ı Siyasiye ve Saltanat-ı Diniye"* çürümüştür, yıkılmalıdır. Zira hem devlet yönetiminde hem de bürokrasi ve ilmiye sınıfında, babadan oğla geçen İslâm dışı bir hiyerarşi ve miras yedilik, alıp başını gitmiştir. Beşikte iken sultan ve ulema ilan edilmek modası yaygınlaşmıştır. Doğuda ve batıdaki bütün totaliter siyasî yapılar içerisinde yaşayan namuslu, dürüst ve hakiki münevverler, sonunda kendilerini Yeni Dünya'da ifade edecek *"Muasır"* formülasyonlar aramaktadır.

"Meşrutiyet, cumhuriyet, hürriyet, adalet, müsavat" kavramlarına dönemin mütefekkirleri aşkla bağlanmışlardır. Neticede Avusturya- Macaristan İmparatorluğundan, Büyük Britanya'ya, oradan Japon İmparatorluğuna kadar dünyanın her yerindeki feodal yapılar, kendilerine siyaseten yeni kan sağlayan bu fikirler karşısında kayıtsız, hesapsız, habersiz kalamadılar. Her biri bir çeşit yenilenme ve değişimi yaşama sürecine girdi. Kendi adımıza düşünecek olursak, daha yakın tarihlerde, adını Çekoslovakya yahut Yugoslavya olarak bildiğimiz ülkelerin dağılması neticesinde, ortaya çıkan yeni durum, bizi hayli şaşırtmış olmalı. Mesela Çekoslovakya'dan bir Çek bir de Slovak Cumhuriyeti üreyeceğini kırk yıl geçse akıl edemezdik. Keza Yugoslavya denen ülkenin bunca farklı insan grubunu bünyesinde taşıdığını dışarıdan bakarak kaçımız görebilirdik?

Hadise şudur ki büyük devlet bünyeleri, ana gövdeler parçalanınca, insanlar artık bir basamak aşağıdaki kimliklerini hatırlayarak, hiç olmazsa bu kimlik altında bir beraberlik kurup, oraya sığınma ihtiyacı duydular. Böylesi bir neticenin Osmanlı toprağındaki görüntüsü bizi Mehmet Âkif'in hem kendisi, hem dönemi, hem de çevresi münasebetiyle alakadar etmektedir. Osmanlı, öyle Çekoslovakya v.s. gibi küçük ve tarih sahnesinde pek yeri bulunmayan topluluklara benzemiyordu. Sahiden çok büyümüş, çok unsurlu, çok kültürlü, çok dinli, çok farklı temayüllü insanları bir arada tutmasını bilmişti. İmparatorluk parçalanırken de, insanlar kimi can, kimi din, kimi asabiyet havliyle daha küçük, daha alt kimliklerini hatırlamışlardı. Azınlık unsuru Ermeni, Rum, Süryanî, Keldanî, Musevileri bir yana bırakalım. Osmanlının her vakit aslî unsuru sayılan Müslümanlar evvela etnik, folklorik kimliklerini hatırlamaya başlamışlardır. O tarihlere kadar hemen hiç kimsenin hatırına gelmeyen Arnavutluk, Kürtlük hatta Türklük kimliği birden hatırlanmaya başlamıştır.

1912'de Balkan Harbi sırasında Arnavutluk bağımsızlık için ayaklanınca, baba tarafından Arnavut olmasına rağmen, Âkif'in şu feryadı, meseleyi en doğru açıklayan belgelerden biri sayılmalıdır:

> "Hani, milliyetin İslâm idi...Kavmiyet ne!
>
> Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
>
> "Arnavutluk" ne demek? Var mı şeraitte yeri?
>
> Küfr olur başka değil, kavmini sürmek ileri,
>
> Arab'ın Türk'e; Lâz'ın Çerkez'e, yahut Kürd'e;
>
> Acem'in Çinli'ye rüçhanı mı varmış? Nerde?
>
> Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
>
> Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber."

Neticede imparatorluk bakiyesi insanlar kavmiyetleri ile birlikte, daha dar manada tarikat, mezhep, meşrepleri etrafında kümelenmeye başladılar; böyle bir sığınak arayışına girdiler. Âkif bu durumu büyük bir tehlike olarak görmüş ve toplumunu uyarmıştı. Ancak yine Âkif mevcut toplumsal bünyede bu tehlikeleri üretecek iç sıkıntıların pekâlâ farkındaydı. Maalesef şu kavmiyetçilik fitnesi tek dert değildi. Bunun doğurduğu taassup elbet çok önemli idi. Lâkin daha başka asabiyetler de vardı. İnsanlar Allah'ın dinî yerine neredeyse artık atalarının dinini yaşamaktaydılar. Din, ana kaynağından, hususiyle de Kur'an'dan kopartılmıştı. Bir takım siyasilerin yazdırdığı akaid ve ilmihal kitapları, imanı, insanlara birer draje halinde yutturmaya çalışırken, ilmihaller sadece ferdî bir Müslümanlık aşısı yapan amellere yer veriyordu. Mesela Cihad ve Tefekkür gibi ibadetler, Tevhid, Adalet, Emr-i bil Maruf ve Nehy-i anil Münker gibi imanın asliyetini oluşturan ilkeler unutulmuştu.

Cemiyetin dâhildeki bu bozgunu yanında yeni yeni gürbüzleşmeye başlayan Garp âleminden ve onların tesiriyle konuşan, bir nevi sözcülüklerini yapan güya yerli önderlerden kimileri, İslâm'ı kastederek *"Din terakkiye mânidir"* demekten geri durmuyorlardı.

Düşmanın bu tür salvolarına kim karşı duracak, kim cevap verecekti? Devlet artık bunu resmen yapabilecek güçte değildi. Üstelik saltanat belki garbın çıkışlarına cevap vermeye yeltenirdi, lâkin halkın kemikleşmiş itikat, hurafe, asabiyet ve bid'atlarına müdahale eder miydi? Aksine bunları destekleyen zaten *Saltanat-ı Siyasiye ve Saltanat-ı Diniye'yi* ellerinde bulunduranlar değil miydi?

Cemil Meriç *"şuur, uçurumun kıyısında uyanır"* demişti. İlahî hikmet gereği son büyük Müslüman devletin çöküşüne rastlayan dönemde, yükseliş dönemlerinde olmadığı kadar ciddî mütefekkir ve sanatkâr yetişmişti. Hem de Müslümanların yaşadığı coğrafyaların hemen her bölgesinde. Üstelik hepsi de neredeyse birbirini etkilemiş, tetiklemiş ve benzer bir söylemi tekrar edip durmuşlardır. Nasıl ki aynı çağda imparatorlukların çöküşü, siyaseten birbirini tetiklemişse, tıpkı bunun gibi aynı dönemin mütefekkir ve sanatkârları da benzer fikirleri dile getirmişlerdir.

Hatırlayacak olursak kendilerine *İslâm'ın Yenilikçileri* denilen tefekkür ve mücadele adamlarının en başında, en etkin isim olarak Cemalettin Afgani'yi görürüz. Elbet kendisinden daha evvel ve daha sonra da kimi isimler mevcuttur. Ancak doğumu 1838 olduğuna göre, Mehmet Âkif'ten otuz beş yaş büyük olan bu zat, dönemi itibariyle en taze, en canlı model olarak karşımızdadır. Hemen bütün Müslüman dünyayı dolaşan, en üst seviyede görüşmeler ve münakaşalar yapan, bazen itibar, bazen de kovulmalara maruz bırakılan çok renkli bir şahsiyettir Afgani. Yayımladığı *"Urvet-ül Vüska"* mecmuası, adını bir Kur'an ifadesinden almıştır. Manası *"Sağlam dayanak"*tır. Aforizmalara uğramasına, türlü çilelere maruz bırakılmasına ve onca mahrumiyetine rağmen, yaşadığı asrın düşünen Müslümanlarını en çok etkileyen isim odur. Öyle ki, kendisinden sonra gelen ve bir Kur'an tefsiri kaleme alıp yeni anlayışlar geliştiren, Mısırlı âlim Muhammed Abduh için Âkif, *"Afgani'nin en büyük eseri Abduh'tur"* diyebilmiştir.

Mehmet Âkif *Safahat* adlı şiir külliyatı yanında, *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşat* adlı mecmualarda bir hayli makale kaleme almıştır. Hutbeleri, vaazları ve diğer konuşmalarını orada yayımlamıştır. Ayrıca aynı dönemin birçok Müslüman mütefekkirinden de tercümeler yaparak aynı mecmualarda yayımlamıştır. Arapça, Farsça dışında Fransızca'dan da tercümeleri vardır. Hatta Prens Said Halim Paşa'nın Fransızca kaleme aldığı meşhur eseri *İslâmlaşmak* ve *İslâmda Teşkilatı Siyasiye*'yi de bizzat kendisi Türkçeye tercüme etmiştir.

Âkif'in döneminde karşılıklı etkileşim içerisindeki mütefekkir ve sanatkârların bir kısmını sayacak olursak, kimleri hatırlayabiliriz? Afganî ve Abduh'tan sonra Asrı Saadet yazarı Şibli Numanî var. Ferit Vecdi Mısır'da yaşayan Türk kökenli bir mütefekkirdir. Aklın ve ilmin üstünlüğünü savunan bu zat, İslâm düşüncesinin yeniden canlandırılması için mücadele vermiştir. Materyalist felsefe ile de baş edebilecek müktesebatı vardır. Âkif onunla bizzat görüşmüş ve makalelerini tercüme etmiştir. Özbek asıllı Rus vatandaşı Abdürreşit İbrahim de bizzat görüştüğü mütefekkir ve mücahitlerden birisidir. Lakabı *seyyah-ı şehir* olan bu zat, neredeyse tüm doğu dünyasını dolaşmıştır. Japonya'ya kadar düşünce ve mücadelesini götürmüş, insanları etkilemiştir. Kırım-Kafkasya-Kazak-Türkistan Müslümanlarının birliği için çalışmıştır. Japonya'da ciddî Müslümanlık cereyanı uyandırmıştır. Hatta Japon İmparatoru bunun üzerine, Sultan 2. Abdulhamid'e mektup yazarak, kendisinden Japonya'da İslâm'ı öğretecek, anlatacak ilim adamları istemiştir. Gelin görün ki koca Sultan, ülkesinde böyle insanlar bulamamıştır ve gönderememiştir. Abdürreşit İbrahim, ilk defa Kur'an'ı Türkçe'ye tercümeye yeltenmiş, kendisi başaramamışsa da talebesi Musa Carullah bu görevi yerine getirmiştir. Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı uzun manzumesinin gezgin kahramanı işte bu zattır. Âkif onunla da ciddî etkileşim içerisindedir. Aralarındaki latife meşhurdur. Abdürreşit Âkif'in şiirlerini okuyup etkilenince, *"Âkif bey, siz bütün İslâm âlemini dolaşıp bunları okumalı anlatmalısınız"*, deyince, Âkif'in cevabı nüktelidir: *"Üstad benim de sizin gibi serseri olmamı mı istiyorsunuz?"* Tunuslu *Abdilaziz Çaviş* de Âkif'in kendisinden tercümeler yaptığı kendisine çağdaş bir Müslüman mütefekkirdir. Bu zat *"Anglikan Kilisesine Cevap"* adlı eseri ile meşhurdur. İslâm'ı batı karşısında savunurken bir yandan da içerideki zaaflara savaş açmıştır. *"İman, imal-i fikirledir"* diyen O'dur. *"Son Peygamberin mucizesi Kur'an'dır"* diyen de O'dur. Daha birçok konuda mesela insan iradesi, kaza, kader, şefaat, medeniyet, kadın, tesettür, içkinin tahribatı konularında paralel düşünmektedirler. Başka isimler sayacak olursak Şam doğumlu *Azmizade Refik*, Mısırlı *Reşit Rıza, Abbas Mahmut el Akkad, Muhammed Ahmed el Gamravi, Muhittin el Hatip, Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed Tevfik Ahmet ve Ezher Şeyhi Merağî* vardır. Ayrıca Türk dünyasından *Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Musa Carullah, İzmirli İsmail Hakkı, Muallim Naci, Ahmet Vefik Paşa, Filibeli Ahmet Hilmi, Babanzade Ahmet Naim, M. Şemsettin Günaltay, Ağaoğlu Ahmet, Ali Ekrem, Mithat Cemal, Said Halim Paşa* ve benzerlerini sayılabiliriz. Bu arada Hindistanlı büyük şair ve mütefekkir *Muhammed İkbal*'i asla unutmamalıyız. Zira Âkif ile en yakın ruh akrabalığına sahip kişi bence İkbal'dir.

Malumdur ki İmparatorluğun dağılması ile birlikte, *"uçurumun kıyısında uyanan şuur"* neticesinde, Müslüman dünyada üç fikir cereyanı ağırlıklı olarak dillendirilmekteydi: 1. Türkçülük 2. Garpçılık 3. İslâmcılık. Hemen hemen aynı paralelde *mevcudu koruyalım, dinden vazgeçelim, dinin aslına rücu edelim* türünden fikirler, memleket münevverlerinin can havliyle ortaya sürdükleri temel görüşlerdir. Âkif ve muhiti, *İslâmcılık* yaftasını benimsemezler. *Babanzade Ahmed Naim* bu isimlendirmeyi tenkit eder. O hâlde onların asıl kanaatlerini en iyi ifade eden *"Sadr-ı İslâm'a rücu"* terkibidir diyebiliriz.

Mehmet Âkif ve onunla çağdaş diğer Müslüman mütefekkir ve sanatkârların temel iddialarını şöyle toparlayabiliriz. Evvela bilinmelidir ki *İslâm teceddüde mâni* değildir. Ancak mevcut Müslümanlık telâkki ve yaşantısı böyle bir görüntü sunmaktadır. Zira yanlış şekilde *Ehl-i Sünnet* olarak isimlendirilmiş mevcut akaid bilgisi ve hâl ilmi, İslâm'ın aslından kopartılmıştır. Bu sebepten *teceddüde mani* görünmektedir. Öyleyse *Lafzî Müslümanlıktan Aslî Müslümanlığa* dönülmelidir. Bu nasıl mümkün olacaktır? İnsanlar *Amentü*'lerini yenilemek zorundadırlar. Hususiyle de yükselmekte olan garp âlemi karşısında eski güçlerine kavuşabilmek maksadıyla, *saltanat-ı siyasiye* ve *saltanat-ı diniye*'yi terk etmelidirler.

O yanlış *ehl-i sünnet* telakkisinin aşıladığı *ferdî Müslümanlık* yerine, *içtimaî Müslümanlık* aşısı yapan bir akideye geçmelidirler. Aklı hor görmekten vazgeçip, akıl ile vahiy arasında bir çatışma olmadığını görmelidirler. Zihniyetlerine bulaşmış bid'at ve hurafeleri behemehal ayıklamalıdırlar. Kader, kaza, tevekkül, hayr, şer gibi kavramları Kur'an'a bakarak yeniden tashih etmelidirler. Kulun irade ve ihtiyarı konusundaki mevcut anlayış, Kelâm ilmi tarihinde Eş'arî görüş olarak bilinmektedir. İmam Gazali'nin etkisiyle İslâm dünyasında büyük yaygınlık kazanan bu kabul şekli, giderek Cebriyeci bir mantığa dönmüştür. İnsanların bütün irade ve ihtiyarı neredeyse elinden alınmış, kulun kötü fiilleri bile Allah'a atfedilmeye başlanmıştır. Bu da Müslüman dünyayı miskinler tekkesine çevirmiş, zillet içerisinde bırakmıştır.

İslâm'ın Yenilikçileri diye anılan mütefekkir, sanatkâr ve mücadele adamları, en ziyade Kur'an'ın şu iki uyarısını hatırlamış ve hatırlatmışlardır: *1. Rad Suresi: 11, mealen: "Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe Allah onu değiştirmez." 2. Necm Suresi: 53, mealen: "İnsana kendi kişisel çaba ve gayretinden başkası (bir karşılık) yoktur."* Anlaşılan oydu ki, aralarında yaşadıkları toplum, asırlardır değiştirilmesi, yenilenmesi, doğrulanması gerekenleri yapmamıştır. Bu sebepten de ana referans kaynağından oldukça uzaklaşmıştır. Çare, ana referans kaynağı sayılan *Kur'an ve Sünnet*'e yeniden dönmektedir. Selefin ilk yaşayışı ve görüşlerine avdet etmektir. Tefsirde ise menkıbe, efsane ve israiliyatı terk edip akıl ve ilmi esas almak lâzımdır. Âkif'in çare sadedinde zikrettiği bir iki beytini buraya alıntılayalım:

"Âlemde ziya kalmasa, halk etmelisin halk;

Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam, kalk."

"Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar,

Uğraş ki, telâfi edecek bunca zarar var."

"İş bitti; sebatın sonu yoktur; deme, yılma;

Ey milleti merhume, sakın ye'se kapılma!"

Elbette bu ve benzeri iddialar, ahalinin rahatını kaçırmakta, siyasilerin ve özellikle de halk arasındaki kanaat önderlerinin otorite ve nüfuzunu kırmakta gecikmeyecekti. Dinsizlik, mezhepsizlik, sünnet düşmanlığı, farmasonluk, vahhabilik, reformculuk gibi yaftalarla suçlandılar. Bu yakıştırmaları destekleyici rastlantılar da yok değildi. Mesela Garp dünyasında da reform hareketleri başlamıştı. Ortodoks ve Katolik mezheplerinin katı tutumlarını eleştiren protestocu yeni kuşak, İncil'in aslına dönmeyi, kilise ve din adamlarının otoritesini kırmayı amaçlamıştı. Bu benzer tutumlarından ötürü, Müslüman dünyanın yenilikçileri karalanmak isteniyordu. Arabistan'da Muhammed Bin Abdülvahhap'ın hareketi, doğrudan Osmanlı'yı karşı gerçekleştiği için, onun bazı doğru fikirlerini müdafaa edenler de aynı kefeye konularak, Vahhabi damgası yiyorlardı. Hakikatte Âkif ve kendisi gibi düşünenlerin çoğu, Abdülvahhap'tan çok daha ileri görüşlü idiler ve olsa olsa Vahhabiler, bunları taklit ediyor denilebilirdi. Ne var ki Osmanlı, kendi içerisinden kendisine karşı kıyama pek alışık olmadığından, bu hareketi Osmanlıcılar, muhafazakârlar öyle büyüttüler ki, bugün bile yeri geldiğinde, arzu ettiklerinde, kimi yenilikçi düşünce sahiplerini aynı şekilde suçlamaktan geri durmamaktadırlar. Bin İngiliz oyunu gibi göstererek, adı geçen fikirleri karalamak, halkın nazarında değerden düşürmek istemektedirler.

Güneş balçıkla sıvanmıyor. İslâm âleminde vaki bir gerileme ve zillet hayatı ortadadır. Cemiyetin içten çürüdüğü aşikâr bir hadisedir. Garp âlemi karşısındaki mağlubiyet gizle-

nemez hal almıştır. Üstelik garbın salvolarını savuşturacak kadroları yoktur muhafazakâr ve Osmanlıcı muhitlerin. Bu mevzuda da yine onların imdadına suçladıkları yenilikçiler kavuşmaktadır. Böylesine dehşetli ve trajik hadiselerin yaşandığı, fikirlerin harmanlandığı bir dönem ve çevreyi konuşmaktayız. Ve zaten Âkif'i önemli ve değerli kılan da bu kaos vasatındaki sağlam, sahih duruşu değil midir?

Akaid ve ilmihal kitaplarının bahis bile etmediği temel mevzularda Âkif'in görüşüne bakınız: *"İçtihad ve sa'y (gayret) farzdır."* Gelin görün ki geleneğin güya ehl-i sünnete dayalı kitapları, otuz iki veya elli dört farz gibi tekerlemelerin arasına, ne hikmetse bu farzları dâhil etmemişlerdir. İşte bu tam bir inkılâptır ve Türkçe'de Mehmet Âkif'e nasip olmuştur. Âkif şöyle yazmaktadır *Sebilürreşat*'taki bir makalesinde: *" Yeniyi, iyiliğinden, hususiyle lüzumundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor."* Meseleyi son derece güzel özetlemektedir. Garp âlemi ile paralel gelişme arzusunun açıklamasını da şöyle yapar Âkif yine bir makalesinde: *"Hakaiki fenniye gibi hakaiki İslâmiyenin de vatanı yoktur."* Bu bakış açısı, Mehmet Âkif ve kendisi gibi düşünen diğer Müslüman mütefekkirleri gerçekten batıcı, taklitçi ve reformist olan kimi çağdaşlarından ayıran hassas çizgiyi bize göstermektedir. İslâm'ın cihan şümul ve çağlar üstü nizamını ve temel esprisini ortaya koymaktadır.

Hakikat şudur ki Mehmet Âkif bütün taassupları, etnik aidiyetleri, mezhepleri, tarikatları, hurafe ve bid'atları, dinî ortadan kaldırmaya çalışan reformistleri, memleketi batılılaştırmak isteyen taklitçileri, uydurma ıslahatçı ve Tanzimatçıları aşarak, *İslâm Milleti* fikriyatını bize bizim dilimizle hatırlatan sahici bir münevver önderdir. Onun zihniyetini en iyi yansıtan iki örnek okuyarak bitirelim sözü:

"Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim

İnan ki, her ne demişsem görüp de söylemişim

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek

Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.

Ömrü bu kavga ile geçmiş olan Mehmet Âkif, Mısır'daki inziva hayatında rahatsızlanınca biraz daha içe dönük iki yahut üç şiir yazmıştır. Kimileri O'nun bu şiirlerindeki derunîmazmunlara bakarak, sonunda sanki kendisine geleneksel bir meşrebi seçip kurtulduğunu ima ederler. Bunun insaf ve iz'an ile bağdaşır tarafı yoktur. Esasen bu toplumun genetik kodlarında bütün bu ve benzeri görüş sahiplerini ömürlerinin son iki senesinde benzer tavır aldırarak güya kurtarma refleksi vardır. Bunu Ebu Hanife'den Âkif'e kadar nicelerine uygulamaya kalkışmışlardır. Şimdi de Âkif'in böylesi yanlışlıklara tokat gibi gelmesi gereken cevabını yani ikinci örneğimizi okuyalım:

"Ya açar nazm-ı Celil'in bakarız yaprağına

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."

Safahat'taki İthaflar Ne Söyler?

Cevat Akkanat

Yazar, eğitimci

İthâf, edebî metnin oluşum şartlarını ve sanatkârın eseriyle ilgi tavrını ele veren haricî bir unsurdur.

Bir edebî eserin künhüne vâkıf olmak için, onun oluşumunu sağlayan iç ve dış unsurları bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Buna göre, ithâf, üzerinde ciddiyetle durmamız gereken bir kavramdır.

Sözlüklerde[1] ithâf kavramının anlam dairesiyle ilgili olarak *"hediye verme", "dikkat çekici, kıymetli, nadide şeyleri" "armağan etme", "manen sunma", "bağışlama", "tuhfe olarak vermek, göndermek, verilmek, gönderilmek", "birinin adına eser yazma", "bir eserin birinin adına hitaben yazımlanması", "bir eseri sevgi ve saygı ile birine sunma", "bir eseri, büyük bir adamın adıyla tezyin eylemek (tevşîh)"* gibi ifadeler kullanılır.

1 Bkz. Muallim Nâci, *Lügat-ı Naci*, Asır Matbaa ve Kütüphanesi, İst., 1308 (M. 1891); Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., 5. Bas., İst., 1995; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 5. Bas, Ank. 1982; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., 11. Bas., İst., 1996 ; Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, (Haz. Kemâl Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, 2. Bas., İst., 1994; S. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yay., 5. Bas., İst., 1980; Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ank. 2004.

Kavramı bir makalesine konu edinen ve şekilde ele alan Turan Karataş, edebiyat terimi olarak ithâfı şöyle tanımlar: "*Şair veya yazarın herhangi bir eserini bir karşılık beklemeksizin, bir yakınlığı, gönül bağı, üzerinde manevî bir nüfuzu, hakkı veya saygınlığı bulunan ya da aralarında düşünce ve duygu birliği olan bir kişiye, kişilere veya bir topluluğa adaması/sunması ve bunun bir ibare yahut yazıyla eserin başında belirtilmesidir.*"[2]

Kavram hakkındaki kısa açıklama ve yaptığımız göndermelerden sonra, bu çalışmamızda asıl çabamızın Mehmet Âkif'in *Safahat*[3]'ında yer alan ithâflar üzerine olacağını belirtmek istiyorum. Amacımız, yaptığı ithâfların Âkif'in dünyasındaki karşılıkları üzerinde durarak, Kur'an Şairimizin yüce şahsiyetini şimdiye kadar yeterince dikkat çekilmemiş bir konu üzerinden gözler önüne sermektir.

Safahat'a baktığımızda ithâfların iki şekilde takdim edildiğini görürüz: Klâsik ithâf etme yöntemiyle ve şiirin başlığı vasıtasıyla…

A. Âkif'n klâsik ithâf etme yöntemiyle yaptığı ithâflar

Bunları sırasıyla ele alıp, ithâf yapılan şahsiyetler ile ilgili bilgiler sunacak ve Âkif'in ithâf yapış sebeplerini açıklamamaya çalışacağız:

Âkif, *Safahat*'a adını veren birinci kitaba "*Evlâdım Mehmed Ali'ye yâdigâr-ı vedâdımdır.*" ithâfıyla başlar. Mehmed Ali, Mehmet Âkif'in talebesi olan bir gençtir. Râtip Paşa'nın oğludur. Âkif'in, Mehmed Ali'ye "Gölgeler" kitabında da bir ithâfı yer almaktadır. Fakat bu, yukarıda işaret ettiğimiz ikinci tarz ithâf şeklindedir.

Birinci *Safahat*'ın (dolayısıyla bütün eserin) bence asıl ithâfı "*Sevgili Kaari'ye*" yapılmaktadır:

"Bana sor sevgili kaari', sana ben söyliyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım
(…)
Şi'r için 'gözyaşı' derler; onu bilmem, yalnız
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zirâ onu yazdım, iki söz yazdımsa"

2 Turan Karataş, "Türk Edebiyatında İthaf Terimi Hakkında Bir Araştırma", *Bilig Dergisi*, S. 22, (2002), s. 87-108.
3 Çalışmamızda *Safahat*'ın şu nüshasını kullandık: M. Ertuğrul Düzdağ (Haz.), Gonca Yay., 3. Bas., İst., 1989.

Bu küçük manzume ile Âkif sadece sanat anlayışını ortaya koymamış, okuyucunun kalbine, diğer bir ifade ile şuuruna seslenmiştir. Bu metin okuyucunun fikren ve fiilen ileriki sayfalara hazır olmasını sağlayacak niteliktedir.[4]

Şair "İstibdâd" şiirini "*Kardeşim Mithat Cemal'e*" ithâfıyla takdim etmiştir. (s. 73) Bu manzumesinde Âkif, "*Otuzüç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet/Bu bir ibrettir amma olmıyaydık böyle biz ibret*" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere 2. Abdülhamid dönemini yargılamaktadır. Özellikle şiirin ikinci kısmında takdim edilen hayat sahnesi dikkate değerdir. "Kolluk kuvvetleri" tarafından haksız yere tutuklanan ve sürüklenerek götürülen zavallı bir adamın ve geride kalan evlâd-ı ıyalinin hâlleri trajik şekilde anlatılır.

Bilindiği gibi Mithat Cemal (Kuntay) Mehmet Âkif'in uzun yıllar yakınında bulunan ve onun tarzında şiirler yazan bir şahsiyettir (1885-1956). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında heyecanlı şiirler yazmıştır. Mahir İz'in şahitliğine göre Âkif, Mısır'a gittiği yıllarda dostlarına yazdığı mektuplarda sürekli olarak Mithat Cemal Bey ile görüşmelerini talep eder.[5] "Mehmet Âkif" adlı eseri de kaleme almış olan Mithat Cemal'e Âkif başka şiirlerinde de ithâf veya atıf yapar. Sözgelimi, 1. *Safahat*'taki "Acem Şahı" (s. 69) adlı manzumeyi Midhat Cemal ile beraber yazmışlardır.

Safahat'ın 4. Cildi olan "Fatih Kürsüsünde"nin (s. 206) ithâfının "*Hamâsî şâirimiz Mithat Cemâl'e*" şeklinde olması da konumuz açısından önem taşır. İki arkadaşın Fatih Camiine doğru yola çıkmalarıyla başlayan ve karşılıklı diyaloglarıyla gelişen bu şiirin ilk bölümünde Âkif, batılılaşmak, dış ticaret, eğitim, çalışma, ibadet, cami, sanat, edebiyat, dil, tıp gibi hususları konulara temas eder. Şiirde söz konusu edilen iki arkadaş, muhtemelen Âkif ile Mithat Cemal'dir. Şiir daha sonra "Vaiz Kürsüde" başlıklı ikinci bölümle sürecektir. Bu bölümde ise "sa'y" (çalışma, mesai), miskinlik, tevekkül, eğitim ve öğretmen, aydınlar, kavmiyetçilik konuları yoğun bir şekilde ele alınır.

Âkif hakkındaki en güzel monografilerden birisini ömrünün son yıllarında Mithad Cemal kaleme almıştır. (1939'da basılmıştır.) Hakkı Süha Gezgin *Edebî Portreler* kitabında onun için şu cümleyi kullanır: "Âkif'e ne mutlu ki arkasında bu kadar büyük ve kuvvetli bir dost bırakmış."[6]

"Kocakarı ile Ömer" (s. 82) şiirinin ithâfı "*Üstâd-ı necîbim Ali Ekrem Bey'e*" şeklindedir. Ali Ekrem (Bolayır) Bey (1867-1937), Namık Kemal'in oğludur. Âkif Ali Ekrem'in şiirleri beğenir. Ali Ekrem, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'da Mehmet Âkif ve eserleri hakkında ciddi yazılar yazar.[7] Mahir İz onun için "*... yüksek kudret-i edebiyesine rağmen lâyık olduğu takdiri görememiştir.*"[8] der. İşte Âkif, ithâfıyla bu takdiri gösterir.

"Bir Mersiye" (s. 95) şiiri uzun bir ithâf cümlesiyle takdim edilir: "*Henüz, on dokuz, yirmi yaşlarında iken bu cihân-ı zulmete vedâ ederek, âlem-i nûrânûr-i didâra yükselen yâr-i cânım Hilmi hakkında*". İki farklı vezinle oluşturulan bu şiirin hüzünlü dünyası, muhtemelen gelecek vaad etmekteyken genç yaşta vefat eden Hilmi'nin aziz hatırasına gösterilen

4 Bkz: Metin Önal Mengüşoğlu, *Müstesnâ Şair Mehmet Âkif*, Pınar Yay., İst., 2007, s. 37.
5 Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi Yay., İst., 2000, s. 210.
6 Hakkı Süha Gezgin, *Edebî Portreler* (Haz. Beşir Ayvazoğlu), Timaş Yay., 2. Bas., İst., 1999, s. 189.
7 Bu yazılar için bkz: Abdulkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar*, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yay., Ank., 1989, s. 93-185.
8 Mahir İz, *Age.*, s. 217.

saygının ifadesidir: "*Ey hâtırasıyla kaldığım yâr,/Artık aramızda bir cihan var!/Sen gökte safâ-güzin-i dîdar/Ben yerde azâb içinde bîzâr/...*"

"Mahalle Kahvesi" (s. 102) "*Kardeşim Hüseyin Avni'ye*" ithâfıyla yayınlanmıştır. Bu şiirinde miskinlik ve uyuşukluk mekânı olarak kahvehaneyi dikkatlere sunan Âkif, aile hayatı, edebiyat âlemi gibi alanları da sorgular. Şiirin ithâf edildiği Hüseyin Avni (Ulaş), Âkif'in arkadaşlarındandır. 1887'de Erzurum'da doğan Hüseyin Avni 1948'de İstanbul'da vefat etmiştir. Âkif'le Hüseyin Avni arasında oluşan muhabbet İstiklâl Harbi yıllarında başlamış ve Birinci Millet Meclisi sıralarında sürmüştür. Hüseyin Avni'nin mecliste millî konularda yaptığı konuşmalar ve cesaretli tutumu dikkat çekmiştir. Hüseyin Avni'nin bu mecliste muhalif kanadın öncüsü olduğunu da biliyoruz.[9] Hüseyin Avni, "*Bir tek arkadaşım vardı: Mehmet Âkif*" derken; Âkif: "*Hüseyin Avni insan... Biz şeytan-ı ahres mahluklarız*" demiştir. 1923'ten sonra pek çok sıkıntı çeken Hüseyin Avni, bildiği doğru yoldan dönmemiş, doğru bildiklerini söylemiştir. Mahir İz onun için "*... aslında ittihatçı idi. Fakat prensibi parti programı değil, inandığı hakikatti ve inancına, her şeyi, bir arslan şecaatiyle fedâ ediyordu.*" der.[10]

"Köse İmam" (s. 111) şiirinin ithâfı "*Kardeşim Ali Şevki Efendi Hoca'ya*" şeklindedir. Ali Şevki Hoca, Âkif'in yakın dostlarından olup Bosnalı'dır. Âkif'e "Âsım" destanındaki "Köse İmam" tiplemesini ilhâm eden bu zattır. M. Ertuğrul Düzdağ, Köse İmam'ın Ali Şevki Hoca olduğunu söyler. Bu zat hiç evlenmemiştir. "Âsım", bilindiği gibi Köse İmam'ın oğludur ve tamamen hayal kahramanıdır. Şu halde, Düzdağ'ın ifadesiyle, "*Âkif, dostu Ali Şevki Hoca'ya herkesin gıpta edeceği bir evlat bağışlamıştır.*"[11]

"Süleymaniye Kürsüsü'nde" (İkinci Kitap) (s. 141) "*Kardeşim Fatin Hoca'ya*" ithâfını taşımaktadır. Fatin Hoca, yani Fatin Gökmen. Astronomi proförüsü olan Fatin Gökmen, İstanbul Rasathanesinin kurucusudur. Eşref Edib, Âkif'in Fatin Hoca'yı çok sevdiğini, onun "*mesaili ilmiye ve içtimaiyedeki yüksek kudreti*"ne hayran kaldığını belirterek, "*Onu neş'e içinde*" ve "*saatlerce dinlemekten büyük zevk duy*"duğunu kaydeder. Âkif, Fatin Hoca'yı "*Hem ulûmu islâmiyeyi tahsil etmiş, hem de Garbin en yüksek ilimlerinde temayüz etmiş*" olduğu için "*Şark ve islâm aleminin uleması*"na örnek göstermektedir.[12]

"Hatıralar" (5. Kitap) (s. 266) "*Hânedân-ı Hilâfetin erkân-ı muazzamasından Ömer Faruk Efendi Hazretlerine takdime-i ta'zimdir.*" ithâfıyla süslenmiştir. Ömer Faruk Efendi ithâftan da anlaşılacağı gibi bir Osmanlı şehzadesidir. O, Âkif'in, saltanat ailesi içinde ithaf yaptığı tek şahsiyettir.

"El-Uksur'da" şiiri (s. 281) "*Emir Abbas Halim Paşa Hazretleri'ne*" ithâf edilmiştir. Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın neslinden Mısırlı Prens'tir. (1866-1934). Osmanlı devletinde valilik ve bakanlık yapmıştır. Said Halim Paşa'nın kardeşidir. Mehmet Âkif'i seven ve en büyük yakınlığı gösterip onu Mısır'da himâye eden zât Abbas Halim Paşa'dır. Âkif'in ona ithâf ettiği başka şiirleri de vardır: "Tebrîk" (s. 456) şiirini "*Venini'metim Emîr Abbas Halîm*

9 Ahmet Cemil Ertunç, *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yay., İst., 2004, s. 50.
10 Mahır İz, *Age.*, s. 129.
11 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, MEB Yay., 3. Bas., Ank., 2002, s. 172.
12 Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, Âsarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1938, s. 199-200.

Paşa Hazretleri'ne" şeklinde ithâf edilmiştir. Aynı şekilde, "Bir Ariza"(s. 459) şiirinin ithâfı da bu şekildedir. Âkif Bir Ariza'da *"saba rüzgarı"*na seslenerek Abbas Halim Paşa'ya haber götürmesini ister: *"Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?/bilmem, bir işim var, sana etsem mi havâle?/Vakta ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin;/Vaktâ ki bizim yerleri rü'yâ gibi seçtin;/ dikkatle bakın: Marmara'nın göğsüne yatmış,/ Sırtındaki örtüyse bütün zümrüde batmış,/ Bir, Heybeli, erler –bileceksin- ada vardır,/Etrafı da az çok ona benzer adalardır.../Gördün ya? Evet. Şimdi bu sâhilde biraz dur;/Herkes gibi Abbas Paşa'nın köşküne başvur./Sen yolcu adamsın, bakan olmaz ki kusura.../Arz ettirerek ismini, çıktın mı huzura, /Hilvanlıların hepsinin ihlâsını, ilkin,/Bir bir sayıver. Bitti mi defter, de ki: /Lâkin,/ mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,/manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar/Zannım, mütekaaid şuarâdan olacak ki:/Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski./..."* Âkif'in "Safahat Dışında Kalmış Şiirleri" arasında kalmış olan "İkinci Ariza" manzumesi de Abbas Halim Paşa'ya takdim edilmiş olup, ilkinin devamı niteliğindedir. (s. 536) Abbas Halim Paşa Âkif için şöyle demiştir: *"Âkif her zaman ve her yerde bir Abbas Halim bulabilir, ben ise bir Âkif bulamam. Onun için onunla dost olmam en büyük şansımdır."*[13]

"Berlin Hatıraları" şiiri (s. 287) *"Binbaşı Ömer Lütfi Bey'e"* şeklinde bir ithâfla sunulur. Binbaşı Ömer Lütfi, şairin Berlin'e giden komisyondaki bir çalışma arkadaşıdır. Fakat tanışmaları daha önceki zamanlara dayanır. Zaman zaman Sebilürreşad'ın yazıhanesine gelen Ömer Lütfü'nün faziletine Âkif hayran kalmıştır. Kısa zamanda Âkif'in neş'e kaynağı olur. İlmî ve askerî başarılara imza atan Ömer Lütfü de Âkif'e aynı derecede hayrandı. Şu cümleyi Âkif için söylemiştir: *"Benim onda gördüğüm yurd sevgisi, o kadar yüksekti ki onu tasvir mümkün değildir."*[14]

"Necid Çöllerinden Medine'ye" şiiri (s. 311) *"Şerif Ali Haydar Paşa Hazretleri'ne"* şeklinde bir ithâfı taşımaktadır. Ali Haydar Paşa, Mekke emîrliği yapmış bir şahıstır.

Metin Önal Mengüşoğlu, Mehmet Âkif'in 5. Kitap/Hatıralar'da Emir Abbas Halim Paşa, Binbaşı Ömer Bey ve Şerif Ali Haydar'a yaptığı ithâfları değerlendirirken *"hususî hayat"* mefhumunu öne çıkarır. Dikkat edilirse, bu ithâflar Âkif'in yolculukları sırasında muhatap olduğu yüksek şahsiyetlere yapılmıştır. Âkif bir dâvâ uğruna yoldadır. Hayatını adadığı dava, onun hususî hayatını yok etmektedir. Zira o, *"Hem bizzat yola düşer, hem yol gösterir. Bu arada hususî hayatı elbette ihmale uğrar. İşte belki bu sebepten olsa gerek, şiirlerinden bazılarını dostlarına ithâf ederek, bu açığı kapatmaya çalışmıştır."*[15]

Safahat'ın 6. Kitabı olan "Âsım" Fuad Şemsi'ye ithâf edilmiştir. Âkif, *"Kardeşim Fuad Şemsi'ye"* (s. 320) der eserin başında. Fuat Şemsi, Osmanlı maarif müdürlerindendir. Âkif onu sadece "vefakâr" bir dost olarak değil, "hakikatli bir evlâd" olarak görmüştür. Fuad Şemsi de Âkif'in şiirlerinin çoğunu ezberinden okumakta, kimi zaman da tenkid ederdi. Âkif'in bu tenkidlere büyük kıymet verdiği görülürdü. Fuat Şemsi İnan, Âkif'in hastalığından vefatına kadar geçen sürede lâzım gelen bütün tetkik ve tedavi faaliyetlerini bizzat takip etmiş, şairin başucundan hiçbir zaman ayrılmamıştır.[16] Bu arada metanetini hiç

13 Âkif - Abbas Halim Paşa dostluğu konusunda Bkz: Eşref Edib, *age.*, s. 128-135; Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, s. 137-145.
14 Eşref Edib, *Age.*, s. 42-44
15 Mengüşoğlu, *Age.*, s. 112.
16 Eşref Edip, *Age.*, s. 324-326.

kaybetmemiş, hastalığın ağırlığını Âkif'e hissettirmemek için büyük gayret sarfetmiştir.[17] Âkif, ruhunu teslim ettiğinde başı Fuad Şemsi'nin dizlerindedir.

7. Kitap Gölgeler[18] *"Şarkın tek dâhi-i san'atı Şerif Muhyiddin Beyefendi'ye hâtıra-i ta'zim"* (s. 410) ifadesiyle açılır. Şerif Muhyiddin Targan ûdî sanatkarlarımızdandır. Âkif, Amerika'da yaşayan Muhyiddin'le sık sık haberleşirdi. O, Şerif Muhyiddin'in fazilet ve irfânına bu arada musikîsine meftun idi. Şu cümleleri Şerif Muhyiddin için söylemiştir: *"Rasûlülahın neslinde derlerdi ki bir feyiz var; ben bunu anlamazdım. Fakat Muhyiddin beyi dinleyince buna inandım. Bunda mutlaka ondan bir feyiz, bir şemmei nur var."*[19] Âkif'in, *Safahat* dışında kalmış şiirleri arasında yer alan "Şark'ın Yegâne Dâhisine" (s. 539) adlı manzume de Şerif Muhyiddin'e hitaben yazılmış bir ithâftır.[20]

"Umar mıydın?" (s. 419) şiiri *"Şimal Müslümanlarından Atâullah Behâeddin"*'in bir cümlesiyle takdim edilir: *"Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım: O gün akşama kadar İslâm'ın garibliğine, Müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım."* Ataullah Behâeddin, Rusya Müslümanlarının liderliğini yapmış bir zât-ı şahânedir.

"Bülbül" (s. 435) şiiri Bursa'nın Yunanlılarca işgali üzerine yazılmış bir eserdir.[21] Şair bu şiirini *"Basri Bey Oğlumuza"* diyerek Hasan Basri Çantay'a ithâf eder. Bu muhterem şahsiyet, Birinci Meclis'te Balıkesir (Karesi) mebusu olarak bulunmuştur. Âkif'in "Millî Mücadele" öncesinden tanışık olduğu Hasan Basri[22], onun "pek sevdiği" şahsiyetlerin başında gelir. Meclis'te bulundukları yıllarda bir arada bulunmuşlar, birlikte hareket etmişlerdir. Eşref Edib ikisini şöyle anlatır: *"Fazilet ve salâbet itibariyle bunlar bir vücud gibi idiler. Birbirinin kalbleri o kadar kaymaşmıştı ki... Birinin duyduğu heyecanı mutlaka diğeri de duyar... Birini müteessir eden acı mutlaka diğerini de teessüre düşürür. Birini sevindiren şey mutlaka diğerini de sevindirirdi. Birinin söylediği mutlaka diğerinin kalbindekinden başka değildi."*[23] İstiklâl Marşı'nın yazılışı ve kabul edilişi aşamalarında Hasan Basri'nin önemli çabası olmuştur.[24] Âkifnâme'nin yazarı olan Hasan Basri Çantay, Kur'an'ı Kerim meali de hazırlamıştır. Balıkesirli'dir. Metin Önal Mengüşoğlu, sözkonusu ithâfla ilgili olarak *"İşgal şüphesiz İzmir, Bursa ve Balıkesir'i daha ziyade alakadar etmektedir. Muhtemelen o bölgenin insanı olan Basri Beyi bu vesile ile hatırlayarak şiiri O'na ithâf etmiştir. Zira Basri Bey bölgenin bir nevi mümessili durumundadır. O bölgedeki mücadelede Basri Bey'in vazgeçilmez bir rolü olduğunu, olacağını düşündüğünden böyle bir yola başvurmuştur."* demektedir.[25]

17 *Age.*, s. 313-314.
18 Gölgeler kitabının birinci şiiri "Hüsran" (s. 411) Sebilürreşad'taki ilk yayınlanışında "İthaf Kıt'ası" ve "Sessiz Feryâd!" başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. M. Ertuğrul Düzdağ'ın Safahat'ta verdiği dipnot bilgisine göre Âkif'in "İthâf Kıt'ası" şudur: "Bir şeydi benim hilkatimin gayesi: Feryâd;/Susmak ki düşünmekti ben ondan pek uzaktım./Haykırmadım, 'Eller duyacak sus!' dedi herkes/Ağyâr uyanıkmış, meğer, etrâfıma baktım."
19 Eşref Edib, *Age.*, s 120-121.
20 Bkz: Bu incelemede esas aldığımız Safahat'ın girişinde yer alan ve M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yapılan açıklamalar. s. LXXVIII.
21 Âkif'in Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra yazdığı bir başka şiir *"O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi,/Şimdi binlerce şehîdin kanayan makberesi."* beytiyle başlayan 8 dizelim manzumedir. (Bkz. Safahat, s. 547)
22 Sözgelimi, M. Ertuğrul Düzdağ şu kıt'anın, *"Hasan Basri (Çantay) Bey'in Balıkesir'de, 17 Ekim 1918-13 Mart 1919 tarihleri arasında çıkardığı 'Ses' gazetesi için Mehmet Âkıf Bey tarafından yazılmış"* olduğunu ve *"gazete yayınlandı müddetçe, başlığının altında bulun"*duğunu kaydeder: *"Düşman sesi duymak istemezsen,/Kardeş sesidir, uyan bu sesten!/Kalkınca görür ki akşam olmuş,/Vaktiyle uyanmıyan bu sesten."* (Bkz: *Safahat*, s. 547)
23 Eşref Edib, *Age.*, s. 706-707.
24 Mustafa Özçelik, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, Lamure Yay., İst., 2005, s.60-63; Eşref Edib, *Age.*, s. 71.
25 Mengüşoğlu, *Age.*, s. 168

"Fir'avun ile Yüz Yüze" (s. 439) şiirinin ithâfı "*Fahru'n-nisa Emîre Hadîce Hanımefendi Hazretlerine*" şeklindedir. Prenses Hadîce Hanımefendi Abbas Halim Paşa'nın zevcesidir. Âkif'in Mısır'da sükûnet içinde hayat sürmesinde Hadîce hanımefendinin hizmetleri önemlidir.[26]

1925'te Âkif'in Mısır'da yazdığı "Gece" (s. 449) şiirini "*Üstad-ı hakîmim Ferîd Beyefendi'ye*" şeklinde ithâf eder. "Ferîd Beyefendi" Âkif'in arkadaşı, Türk edebiyatı profesörü Ömer Ferit Kam'dır. Âkif onun hem edebiyatta hem de felsefede büyük kudret sahibi olduğunu söylemiş, herkesin onu hakkıyla tanımasını istemiştir. Ferit Bey'i çok seven Âkif, onunla daha sık görüşebilmek için evini Beylerbeyi'ne taşımıştır. Eşref Edib, "*Ferid Beyle geçirdiği günler hayatının çok neşeli zamanlarıydı.*"der.[27] Ömer Ferit Kam, Mahir İz'in açıklamalarına göre[28], ilim ve edebiyat âleminde büyük bir şöhret yapmış ve Avrupa müsteşrikleri tarafından takdir edilmiş bir otoritedir. Darülfünun'da Divan Edebiyatı şarihi, Şerh-i Mütun Müderrisi olan ve İran Edebiyatı Kürsüsünü hakkıyla işgal eden bir ilim adamıdır. Ferid Kam, Âkif'in 3. *Safahat*'ı olan Hakkın Sesleri yayımlandığında çok başarılı bularak takdir ve tebriklerini bildiren bir mektup yazar. "*Enîs-i Ruhum Âkif'e*" diye başlayan bu mektup 4. *Safahat* (Fatih Kürsüsünde)'ın başına konmuştur.

"Sanatkâr" (s. 475) "*Mister Archibald Bullok Roosevelt Cenablarına*" şeklinde bir ithâfı taşımaktadır. İthafına bir de dipnot düşen Âkif, ithâfıyla ilgili olarak şunları söyler: "*Vaktiyle Amerika'da iki defa reîsicumhûr intihâb edilmiş meşhur Roosevelt'in oğludur. Afrika'daki her münzevînin, böyle, Yeni Dünya evlâdından birine eser ithâfına kalkışması garip görünmesin: Şerif Muhyiddin Beyefendi, New-York'ta iken, bu asîl genç kendisine karşı ihlâsın, mihmanperverliğin, biz Şarklıları bile hayran edecek derecesini gösterdi. Bunun için gıyabâ minnetdârıyım.*"

Safahat'a almadığı şiirlerinden "İstiklâl Marşı" (s. 485) "*Kahraman Ordumuza*"; "Cenk Şarkısı" (s. 527) ise "*Sebilürreşad Ceride-i İslâmiyesinin Kahraman askerlerimize armağanı*" ithâflarıyla takdim edilmiştir.

Safahat'a girmeyen manzumeler arasında bulunan "Yarası Olmayan Gocunsun" (s. 529) şiiri "*Yâr-i cânım Hoca Fahreddin'e*" ithâfıyla sunulmuştur. Mehmet Âkif'in yakın dostları arasında yer alan Hoca Fahreddin, Alay Müftüsü M. Fahreddin olup, Sebilürreşad yazarlarındandır. "Millî Mücadele" sürecinde Âkif'le birlikte çalışmış, Sebilürreşad'da ateşli makaleler yayınlamıştır.

B. Âkif'in şiir başlığı kanalıyla yaptığı ithâflar

Mehmet Âkif'in önem verdiği şahısları şiirine başlık yaptığı görülmektedir. Böylece o şahsı anlatır, onunla ilgili bazı hususları dile getirir. Âkif'in bu tarz ithâflarına da temas etmek istiyoruz.

26 Eşref Edib, *Age.*, s. 465.
27 *Age.*, s. 17-19.
28 Mahir Iz, *Yılların İzi*, s. 186.

"Selma" (s. 49): Bu şiirde anlatılan kişi, Mehmet Âkif'in dört yaşındayken ölen yeğenidir. Şiirde hastalığı ve ölümü hikâye edilir. Şair, Selmâ'nın hastalık ve ölüm süreçlerini duygusal bir atmosfer içinde tasvir eder. Evlâdını kaybeden annenin yasına ortak olur, bu noktada aşırıya kaçan anneyi uyarır.

"Merhum İbrahim Bey" (s. 52): Bu şiir de bir mersiyedir. İbrahim Bey miralay baytarlık yapmıştır. Âkif, Baytar İbrahim Bey'den Fransızca öğrenmiştir. İbrahim Bey faziletli ve kudretli bir zattır. Âkif ona çok hürmet besler. Bu zat Âkif'in üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Âkif, İbrahim Bey'le ilgili olarak "Benim sebeb-i feyzim o idi" der. İbrahim Bey için yazdığı ithâf hayli uzundur: *"İbrâhim Bey merhum ki Âkif onu şu satırlarla anlatır: " İbrahim Bey merhum ki tababet-i baytariye ulemasındandır, hâk-i pâk-i Şark'ın yetiştirdiği nevâadir-i irfan ü faziletin biridir. Merhumu yakından tanıyanlar dört sene evvelki fecia-i irtihalinin millet için ne elîm bir zıyâ', hükümet için ne azîm bir hacâlet olduğunu teslimde tereddüt etmezler. Şark'ın, Garb'ın bedâyi-i ilm ü fennini toplayıp hâfızasına doldurmuş; mahfuzatını muhakematıyla, meşhudatıyle şayan-ı hayret bir surette tevsî etmiş; Şark'ın her tarafını defeât ile dolaşmış; garb'ın en medenî memâlikini görmüş, gezmiş; elsine-i Şarkıyeyi edebiyatıyla bilir; Fransız, Rus lisanlarını hakkıyla öğrenmiş olan bu büyük adam fıtraten mahviyete âşık, iştihâra düşman olmasaydı, eminim ki, hükûmet-i sâbıkanın o sâbıkalı ricali yüzünden gurebâ hastanelerinde ölen öyle bir hakîm-i zû-fünûnu tanımak için kaariin-i kirâm benim gibi bir acizin delâletine müftekir kalmazdı!"* (Bu son cümleler siyasî ortamın bilerek gözlerden uzak tuttuğu şahısları Âkif'in okuyucuya tanıtarak, onların şahsiyetlerini kalıcı kılmak fikrinde olduğunu gösterir.)

"Mehmed Ali'ye" (s. 421): Bu şiir de bir mersiyedir. Sözü edilen Mehmed Ali, daha önce de andığımız Birinci *Safahat*'ın ithâf edildiği genç talebedir. Âkif bu şiirde ona *"Bir nüsha-i kübrâ idin, oğlum, elimizde; /Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum./Yüksekliğin idrâkimi yorgun bırakınca, /Kalbimle yetişsem diye, şairliğe vurdum/ (...) Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;/Ben, kendi harabemde kalıp, çırpınadurdum! (...)"* gibi mısralarla seslenir.

"Süleyman Nazif"e"(s. 433): Âkif bu şiire Süleyman Nazif (1870-1927)'in Malta sürgünlüğü sırasında yazdığı bir şiirin beytiyle giriş yapar: *"Rûhum benim oldukça bu imanla beraber/ Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler."* Âkif'in bu şiiri yazma sebebi, Süleyman Nazif'in *"beklemek"* (yanlış sabır telakkisi) ile ilgili sözlerine itiraz etmektir. Fakat itiraz ettiği şair de aslında önemli bir şairdir. Şiirin bir yerinde de Süleyman Nazif'e şöyle seslenir: *"Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun!/Sen milletin âlâmını dünyaya duyurdun,/ En korkulu günlerde o o müdhiş kaleminle.../Takdis ederiz nâmını..."* Mehmet Âkif, şiirinin bu bölümüne bir dipnot koyar: *"Nazif, kahraman bir vatanperverdi. Bu hakikat kendisinin birkaç defa hayatını istihkarıyla sabittir."* Bilindiği gibi, Süleyman Nazif İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Hadisat Gazetesinde Kara Gün adlı yazıyı yazmıştı ve ardından işgal güçlerince kurşuna dizilmekten Malta'ya sürgüne gönderilerek kurtulmuştu. Âkif'in bu kahraman şaire ithâf yapması manidardır.[29]

Bu arada, Süleyman Nazif'in de Mehmet Âkif adlı bir tedkik eseri kaleme almış olduğunu

29 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, 3. Bas., İz Yay., İst., 2006, s. 82-84.

belirtelim. Bu eser, Mehmet Âkif'e dair ilk araştırmadır. *Mehmet Âkif, Şairin Zâtı ve Âsarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat* adlı bu eser önce Servet-i Fünun mecmuasında tefrika edilmiş (31 Temmuz 1919, nu: 1420, vd;) ve 1924'te kitap hâlinde basılmıştır.

"Hüsam Efendi Hoca" (s. 455): Hoca Hüsam Efendi, İstanbul'un meşhur şeyhlerindendir. Tefsir, hadis ve Mesnevî hocalığı yapmıştır. Âkif'in hayran olduğu ender şeyhlerden birisidir. Tasavvufi terbiyesini Bursa'da Mehmed Emin Kerkûkî'nin yanında tamamlamıştır. Onun en önemli özelliklerinden birisi, üst kademedeki yöneticilerle münasebet kurmaması ve kaçmasıdır. Bu tavrını, bizzat padişahın sarayı teşrif teklifleri üzerine de göstermiştir. *"Mehmet Âkif onun saraya davet edildiği halde gitmemesi, Dolmabahçe yakınlarından geçerken vâkî olan davete de icâbet etmemesi"* şeklindeki tavrından ötürü sevmiş olmalıdır.[30] Âkif'in şiirinde bu hadise üzerinde durulur: *"Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,/Hüsam Efendi'yi aldırmak istemiş Sultân/İrâdeler geledursun, o i'tizâr ederek/Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek/..."*

"Said Paşa İmamı" (s. 467): Şiirin başlığına şu dipnotu ekler Âkif: *"Ahlâkı da sesi gibi ilâhi olan bu adamı çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Said Paşa'nın kim olduğunu bilemiyorum."* Hilvan'da 15 Haziran 1347'de (1931) yazılmış olan bu şiirin başlangıcında güzel sesli bir hafızın mevlîd okuyacağı yalı anlatılır. Fakat bir türlü mevlîd okuyacak hâfız gelmez. Ev sahibi Valide Sultan gazaplanmaktadır. Fakat gecikerek de olsa hâfız yalıya gelir. Gecikmenin sebebini soran Valide Sultan'a durumu anlatır: *"Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola,/Yürüdüm haylice... Derken –hele sen kısmete bak!-/Öteden karşıma bir yaşlıca hâtun çıkarak,/Azıcık dursan a, oğlum dedi. Durdum, nâçar,/-Göğsün imanlıya benzer, sana bir hizmet var,/Ama reddetme ki zaten beni mahvetmiş ölüm; /Bir perişan anayım, dağ gibi evlâd gömdüm!/Kızımın cânı için, bari bu kırkıncı gece,/Şöyle bir Mevlid okutsam, diyorum, kendimce,/Nasıl etsem, okuyan çok ya, benim yufka elim.../Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim..."* şeklinde duyduğu acıyı anlatır. *"Hoca, der Valide Sultan, beni ağlatma yeter!/Yeniden Mevlid okursun bize, dava da biter!.."* Said Paşa'nın gerçekte kim olduğunu unutan şair, onun güzel ahlâkını bizlere örnek gösterir. Bu arada Mustafa Kara, Âkif'in çocukluk arkadaşı olan İbnul-Emîn Mahmud Kemal'e atıf yaparak Said Paşa İmamı'nın Manisalı Hasan Efendi olduğunu söylemekte ve *"Rifaiyye Tarikatı'nın Ma'rifiyye koluna mensup olup Manisalı Ali Vehbi Efendi'den feyz ve icâzet almıştır."* demektedir. 1307/1889 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş olduğunu, Üsküdar Sandıkçılar mezarlığına defnedildiğini kaydetmektedir.[31]

"Hersekli Ârif Hikmet" (s. 509) Hersekli Arif Hikmet, 1839'da Bosna/Mostar'da dünyaya gelmiştir. Özellikle hukuk alanında yetişmiştir. Osmanlı adliye teşkilatının en üst noktalarında hizmet vermiştir. Âkif, onun karakterine hayran olmuştur. 1903'te vefat eden Hersekli Ârif Hikmet'in vefat haberini duyunca 123 beyitlik bu manzumeyi kaleme almıştır. Âkif bu mersiyede ilim ve irfan sahiplerine reva görülen ilgisizlikleri tenkid ederek, Ârif Hikmet'in şahsiyetinin güzelliğini anlatır : *"Öyle bir fâzıl-ı mihrir idi Arif Hikmet/Ki onun mislini nâdir görecektir ümmet/Hâs idi kendine pek şanlı olan vadisi/Ümmetin oydu hakîkatte hele Sa'dî'si."*[32]

30 Mustafa Kara, "Âkif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Bülbülün Şarkısı-Mehmet Âkif Kitabı*, (Editörler: Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem 21 Yay., Bursa, 2007, s. 32.

31 *Age.*, s. 33-34.

32 *Age.*, s. 35-38.

Âkif'in bunların dışında şiirine ad yaptığı kimi muhayyel veya tarihî kişiler de vardır: "Seyfi Baba" (s. 60; Muhayyel bir kahramandır.) "Dirvâs" (s. 98; Emevîler döneminin zekî ve hatip bir gencidir.) "Derviş Ahmed" (s. 463; Âkif şiirin başlığına şu notu düşmüştür: "*Tevfik Neyzen'in üçbin dörtyüzüncü tövbesinden isti'fası münâsebetiyle.*") "Sâ'di" (s. 501; Sadi-i Şirazî, *Bostan* ve *Gülistan* yazarı, edip ve şair.) "Fahreddin Râzi" (s. 503; İslâm âlimlerinden)...

Şairimizin "Şehidler Âbidesi İçin" (s. 446), "Resmim İçin" başlıklı dört kıt'a (s. 456, 457 ve 472), "Safahat İçin" (s. 457), "Çocuklara" (s. 458), "Nevruz'a" (s. 473) ve "Hayat Arkadaşıma" (s. 475) başlıklı manzumeleri ise birer ithâf olmaktan ziyade, çeşitli sebeplerle yaşamış olduğu duygu coşkunluklarının samimi itirafları şeklinde okunmalıdır.

Mehmet Âkif'in ithâflarıyla ilgili olarak yaptığımız bu tespitlerin sonunda şu yargıya vardığımızı söyleyebilirim: Âkif ithâfları yoluyla bizi iki hususa yönlendirmektedir: 1. Şiirin ithâf edildiği kişinin şahsiyetine, 2. İthaf edilen şiirin ana duygusuna, mesajına...

Bu bağlamda, sözkonusu iki hususun Âkif'in ithâf yaptı kişilerde birleştiğini, bu kişilerin yüksek şahsiyetli, çalışkan, iyi ahlâklı; kısacası İslâm'ın sevdiği meziyetleri taşıyan insanlar olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, Âkif'in "Kur'an Şairi", "İslâm Şairi" olduğunu gösteren deliller arasında bu ithâflar da yer almaktadır.

Vefatının 71
Mehmet

3. Oturum

30 Aralık 2007 Pazar 10.30-12.30

Oturum başkanı: Doç. Dr. Derya Örs

İhsan IŞIK:
"Mehmet Âkif'in şiirinde temalar"

Nazım ELMAS, Dr.
"Mehmet Âkif'in Berlin, Necit ve Mısır seyahatleri"

S. Hayri BOLAY, Prof. Dr.
"Mehmet Âkif'in insan anlayışı"

Mehmet TÖRENEK, Prof. Dr.
"Tarık Buğra'nın Firavun İmanı romanında Mehmet Âkif ve çevresi"

Y. Turan GÜNAYDIN
"Mehmet Âkif hakkında yapılmış bibliyografik çalışmalar"

Vahit İMAMOĞLU, Doç. Dr
"Mehmet Âkif'te dostluk ve dayanışma"

Mehmet Âkif'in Şiirinde Temalar

İhsan IŞIK
Yazar, İLESAM Başkanı

Saygıdeğer konuklar,

Diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de tarih boyunca birçok yazar yetişmiş ve arkalarında birtakım eserler bırakarak fânî ömürlerini tamamlamışlardır. Bunların arasında küçük bir bölümü, tarihin ve okurlarının eleğinden geçerek sonraki dönemlerde adlarından söz ettirmeye hak kazanabilmişlerdir. Binlerce yazar, ansiklopedi sayfalarında sadece birer madde olarak kalırken, az sayıda yazar gece gündüz açık birer fakülte gibi, vefatlarından sonra da insanları bilgilendirmeye ve aydınlatmaya devam ettirmeyi başarabilmiştir. Bunların da aralarından sıyrılan bazı şahsiyetler ise birer üniversite gibi, tek bir alanda değil birçok konuda insanlığa ışık tutmayı sürdürebilen seçkin insanlar arasında anılmaya hak kazanmışlardır.

Mehmet Âkif Ersoy'u bu hafta Türkiye'nin yüzlerce, belki binlerce yerinde rahmetle anıyor olmamızın, bunu mecburen değil, gönülden yapmamızın sebebi nedir? Bunun sebebi, bence O'nun İstiklâl Marşı şairimiz olmasından ibaret değil; örnek bir Müslüman-Türk şairi ve fikir adamı olarak, günümüz Türkiyesine ve İslâm dünyasına birçok hayati meselede ışık tutmaya devam ettiğini fark ediyor olmamızdır.

Bu özelliği, sıradan yazarlarla, büyük mütefekkirleri birbirinden ayıran en önemli farktır. Altını çize çize söylemek isterim ki, Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemde tanık olduğu önemli olaylar karşısında sergilediği duruş, eserlerinde savunduğu - bugün O'nunla görüş ve gönül birliği içindeki aydınlar gibi- görüşlerle bugün bir kez daha haklı çıkmakta ve zararın neresinden dönülürse kazançlı çıkma şansını hatırlatarak, ortaya koyduğu fikirleri önemsediğimiz takdirde bazı hayatî meselelerimize çözüm bulabileceğimizi düşündürmektedir.

Mehmet Âkif'in, bugün için de dikkate almamız gerek düşüncelerini, yedi şiir kitabını topladığı Safahat'ını okuyarak, bazılarında gayet açık, bazılarının satır aralarında ifade edilmiş hususları incelemek, üzerlerinde düşünmek ve bunlardan dersler çıkarmak imkânına sahibiz. Bize bu imkânı hâlâ bahşediyor olmasını da elbette şükranla karşılıyoruz.

Öncelikle dikkatinizi, İstiklâl Marşı şairi Mehmet Âkif'in şahsiyeti ve eserlerinin temel karakteristikleri, yani şiirlerindeki başlıca temaların üzerine çekmek istiyorum.

Önce, özellikle yazar-aydın kesimini düşündürmesi gereken bir duruş dersinden başlayalım.

Birinci Dünya Savaşının ardından Türkiye'nin birçok şehri Avrupa ülkelerinin işgali altındadır. Medeni Avrupa ülkeleri ortaklaşa bir haçlı ruhu sergilemekte, yakıp yıkmakta, Müslüman ahali öldürülmekte, Fatih Sultan Mehmet'le birlikte İslâm hakimiyetine girmiş olan İstanbul'un yeniden Konstantinopolis yapılması istenmektedir. Nazım Hikmet'in Kan Konuşmaz, Kemal Tahir'in Esir Şehrin İnsanları ve Esir Şehrin Mahpusları romanlarında ayrıntılarıyla tasvir edildiği üzere, başkent İstanbul'un kaymak tabakası hiç de iyi bir sınav vermemektedir. Halk büyük bir yokluk içindedir. Atilla İlhan'ın dediği gibi sefalet İstanbul sokaklarından sel gibi akmaktadır. Bir dilim ekmek peşinde insanların arasında kendini satanlar da vardır. Kadıköy Moda'da, Şişli Nişantaşı gibi o dönemin elit semtlerinde akşamları işgal subayları şerefine balolar düzenleniyor. Sabahlara kadar eğlence ve kahkaha. İçki su gibi akıyor. Ensesi kalınların, nam-ı diğer sosyetenin karıları kızları işgal subaylarıyla dansta, onlarla birlikte kadeh kaldırmaktadır. Aydınlar.. Aydınların bir kesimi aralarında ihtilafa da düşerek her biri başka bir büyük Batı devletinin müzaheretinden medet ummakta, Batılı devletlerden birine yamanmadan ayakta kalamayacağımız fikri geniş rağbet görmekte. Bir kısım aydın, millî bir mücadelenin gereğine inanmakta, bu görüşü savunmakta, fakat yetiştikleri ve yaşadıkları sosyal çevre dolayısıyla halkın geniş kesimleriyle buluşmaları, geniş kitlelere öncülük etmeleri mümkün olamamaktadır. Can havliyle milleten yana tavır koymaktadırlar ama milletin inançlarıyla, gelenekleri ve yaşam tarzıyla bir kopuklukları vardır. Bunlardan halkın arasına karışanı, onları Kur'an'dan ayetler okuyarak düşmana karşı direnişe çağıranı bulamazsınız. Mesela bu dönemde, Büyük Ada'nın dil mesiresinde iki ünlü Türk şairi karşılıklı oturmuş, dilberlerden ve şarap içerek eğlenmekten söz etmektedir. Bu şairlerden en ünlü olanı, şöyle dediklerini yazıyor hatıralarında:

İçelim içelim şarap içelim

Nice bir gav gibi ab içelim

Aynı dönemde Osmanlının ikinci büyük başkenti Bursa'ya Yunan askerleri girmiş ve Yunan bayraklarını asmış durumda. Bursa'nın düşman işgaline girmesinin ıstırabını duyan Mehmet Âkif çılgına dönmüştür. Bu sırada ünlü şiiri Bülbül'ü yazar:

Eşin var âşiyanın var baharın var ki beklerdin

Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin

....

Ne hicrandır ki: en şevketli bir mâzi serâp olsun;

O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!

Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;

Şenâatlerle çiğnensin muazzam Kabri Orhan'ın!

Türkiye'nin işgal altında olduğu yıllarda yaşamış diğer şairleriyle Mehmet Âkif, arasındaki fark, Çanakkale Şehitlerine yazdığı şiirde ortaya koyduğu ruhtadır.

Yıl 1916. Çanakkale'de Müslüman Türk ordusuyla İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Kanadalı Haçlı kuvvetleri tarihin en kanlı savaşlarından birini yapıyor. Haçlıların hedefi İstanbul'dur. Ordumuz buna izin vermemek için kahramanca direnip her gün çok sayıda şehit vermektedir.

Yıl 1916. Aynı günler. Mehmet Âkif, Necid çöllerindedir. İngilizlerin kışkırttığı Arap kabilelerinin İslâm İmparatorluğunun yanında olmasını sağlamak için devlet görevlisi olarak kabile reisleriyle görüşmeler yapıyor. Dikkat buyurun, ünlü bir şair olarak İstanbul'da, Beyoğlu'nda dinlenme ve eğlenmeyi tercih etmiyor. Binlerce kilometre ötedeki kızgın çöllerde yolculuğu tercih ediyor. Aklı fikri ise Çanakkale'de. Bir akşam üstü, arkadaşlarıyla yine vatanın durumunu konuşurken İstanbul'dan bir telgraf alıyor: Telgrafta Çanakkale zaferinin kazanıldığı müjdelenmektedir.

Hemen şükür secdesi yapıyor. Arkadaşlarından izin isteyip hemen orada, aldığı haberle ilgili duygularını bir şiir halinde yazıyor. Ve arkadaşlarına okuyor:

Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermîler...

Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!

Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;

Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?

....

Ey şehîd oğlu sehid, isteme benden makber,

Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.

Yani ünlü Çanakkale Şehitlerine şiiri, bu savaşı görmeden, binlerce kilometre ötede yazılmıştır. Fakat ilginçtir ki, bu şiirdeki tasvirler, bu savaşta meydana gelenlerin birebir fotoğrafı gibidir. O âdeta bu savaşı gönül gözüyle görmüş, bütün ruhu ve kalbiyle oradaki savaşın manasını şiirinde dile getirmiştir.

Çanakkale şirinin yazılış öyküsü, Mehmet Âkif'in şahsiyeti, dünya görüşü hakkında bize çok önemli bir belgeyi vermiş olmaktadır.

Şiirlerinde işlediği temalar bu ruhun,bu bakış açısının yansımalarıdır.

Mehmet Âkif Ersoy, ülkemizin temel meseleleriyle İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumun birbiriyle ilgili ve bağlantılı olduğunu savunmuştur. Safahat adı altında topladığı yedi şiir kitabı bu fikriyatın açıklandığı örneklerle doludur. Başka bir ifadeyle, Mehmet Âkif, Safahat adlı eserini başta Türk milleti olmak üzere İslâm âleminin uyanıp kendine gelmesi ve Batı tahakkümünden kurtulmasının nasıl olacağını anlatmak için yazmıştır.

İslâm DÜNYASI

İslâm dünyasında olup bitenler ve olmasını bekleyip de gerçekleşmeyenler, Mehmet Âkif'in ilgi alanındadır:

"Şarkı baştanbaşa yıllarca dolaştım, gezdim

Hem de oldukça görürdüm. Kafa gezdirmezdim!

Bu Arabmış, bu Acemmiş, bu Tatarmış demedim

Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.

Küçük âdemlerinin rûhunu tetkik ettim

Büyük âdemlerinin fikrini ta'mik ettim."

Diyerek, geçmişteki ve günümüzdeki aydınlara büyük bir ders vermektedir. O, masa başında ceffelkalem ahkâm kesmemiştir. Doğuyu ve batıyı dolaşmış, İslâm dünyasının ve onu boyunduruk altında tutanların ne durumda olduğunu görüp mukayeseler yapmış ve elde ettiği gözlemleri kendi halkına aktarmayı bir vazife bilmiştir. Bugün, aydınlarımızın ve medyanın İslâm dünyasıyla ilgili haberleri daha çok uluslar arası haber ajanslarının filtreli haberlerinden almakla yetindiğini görüyoruz. Mehmet Âkif'in yaptığı gibi diğer ülkelerin Müslüman aydınlarıyla görüşüp istişarelerde bulunanlara pek rastlamıyoruz.

Mehmet Âkif, bizzat görüp incelediği İslâm dünyası halklarını uyarmayı vazife bilmiştir:

"Ey koca şark, ey ebedî meskenet!

Sen de kımıldanmaya bir niyet et.

Korkuyorum, garbın elinden yarın

Kalmayacak çekmediğin mel'anet"

Mehmet Âkif'in, başında A'raf Suresi 155. ayetinin mealinin yer aldığı bir şiiri, yarım yüzyıldır değişmeyen bir Ortadoğu belgeselidir. Meal şöyledir:

"İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah'ım?"
(A'râf Suresi 155. Ayetin bir kısmı)

Önemine binaen şiirin tamamını takdim etmek istiyorum. Dinlerken bugünkü Ortadoğu'yu, hiç değişmemiş yüzüyle göreceğimizi üzülerek belirtmek zorundayım:

Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık" diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezelî nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfan arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip Âlem-i İslâm;
Hep fışkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyn'i,

En sonra, salîb ormanı görmek Harameyn'i!...
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicaz'ın
Âteşli muhitindeki sûzişli niyâzın
Emvâci hurûş-âver olurken melekûta?
Sönsün de, İlâhi, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslis ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habisiyle beş on rûh-u leimin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'an-ı Hakim'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhi, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede mânâ?
Zâlimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!
Câni geziyor dipdiri... Can vermede mâsûm!
Suç başkasınındır da niçin başkası mahkûm?
Lâ yüs'ele binlerce sual olmasa du kurbân;
İnsan bu muammalara dehşetle nigeh-bân!

Eyvâh! Beş on kâfirin îmanına kandık;
Bir uykuya daldık ki: cehennemde uyandık!
Mâdâm ki, ey adl-i İlâhi yakacaktın...
Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
Küfrün o sefil elleri âyâtını sildi:
Binlerce cevâmi' yıkılıp hâke serildi!
Kalmışsa eğer bir iki mâbed, o da mürted:
Göğsündeki haç, küfrüne fetvâ-yı müeyyed!
Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar,
Bir giryede bin ailenin mâtemi çağlar!
En kanlı şenâatle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayâtın yüreğinden gidiyor kan!
İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor: âcize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhi?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!

Âkif'in çizdiği ve henüz değişmeyen Müslüman Ortadoğu manzarasının tek cümlelik özeti şudur: Hz. Muhammed (sav)'ın ruhunu incitecek bir duruma gelerek Haçlı ordularının işgali altındaki İslâm coğrafyası inim inlemeye ve kurtarıcısını, yeni Selahaddin-i Eyyubî'sini beklemeye devam ediyor.

Saygıdeğer konuklar,

Mehmet Âkif'teki bu İslâmî duyarlılık, bugün hepimizin, ülke yöneticileri, hükümet ve siyasi parti yetkilileri, milletvekilleri, aydınlar, işadamları ve her meslekten Müslüman Türk halkı olarak hepimizin muhtaç olduğu bir duyarlılıktır.

O büyük İslâm şairi, yukarıdaki şiirinden anlaşılacağı üzere, daha birinci dünya savaşı yıllarında iki hususun altını çizmiştir:

Başta Hz. Muhammed'in yaşadığı ve yüce Kur'an'ı insanlığa ilk müjdelediği topraklar olmak üzere bütün İslâm âlemi Batı dünyasının tehdidi altındadır. Eğer İslâm ümmeti uyanmaz, dinine, medeniyetine ve toprağına sahip çıkmaz ise Haçlı dünyası askerleriyle ve çan sesleriyle gelip bütün İslâm coğrafyasını kendi hakimiyeti altına alacaktır. O kadar ki Hz. Hüseyin'in dedesi, yani Hz. Muhammed bile hemen yanı başına yerleşen haçlıların çan seslerini duymaktan rahatsız olacaktır. Yani İslâm dünyası kötü bir durumdadır, batının tehdidi ve sömürüsünden kurtulmak için uyanıp bir an önce ayağa kalkmalıdır.

Mehmet Âkif'in şiirlerindeki diğer temalar:

İMAN

Mehmet Âkif'te Allah inancı, tüm şairliğinin temelidir. O'nun nasıl bir imana sahip olduğunu anlamadan, onun niçin bu kadar toplumcu, niçin bu kadar, vatanperver, cesur ve öncü karakter taşıdığını anlayamayız.

Bu şairin yüreği Allah inancıyla nurlanmış ve koca bir ümmeti içine sığdıracak kadar büyümüştür:

Şöyle demiştir:

"İmandır, o cevher ki ilâhî ne büyüktür

İmansız olan paslı yürek sinede yüktür" (49)

Çünkü imanlı yürekte Allah rızası isteği, Hak yolunda halka hizmet, yani Allah'ın hoşlandıkları; paslı yürekte ise egoizm, pragmatizm, hedonizm, şahsi çıkarlar, nefsin arzuları, hileler, desiseler, şeytanın hoşlandıkları vardır.

İMAN VE AHLÂK

Bir şiirinin başında, şu ayet meali vardır:

"Ey Müslümanlar, Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkunuz..." (Al-i İmran: 102)

Bu ayetten aldığı ilhamla şiirine şöyle başlar:

"Ne irfandır veren ahlaka yükseklik ne vicdandır

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdan'ın

Ne irfânın kalır tesiri katiyen, ne vicdânın"

Bu şiir, dünün ve bugünün toplumsal ahlakı konusunda müthiş bir uyardır. Bugün kilise

ile cami arasında yitip giden sosyal ahlâk, ticaret ahlâkı vs. erdemsizliğin egemenliği altına girmemizin tehlikesine işaret edilmektedir. Özellikle aile hayatımızın ve millî eğitim sorumlularının dikkati çekilmek istenmiştir.

Mehmet Âkif, Allah inancının dayanan bir ahlâkımız olması gerektiğini ve bu ahlakı millî ahlâk olarak canlı tutmak zorunda olduğumuzu söyler:

"Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı millî, ruh-i millîdir

Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir."

Son mısraın anlamı şudur: Millî ahlâk çekerse milletin de hayatı biter.

Kur'an, Mehmet Âkif'in temel referansı ve sadece bizim için değil, tüm insanlığa ulaştırılması gerektiğini düşündüğü evrensel huzur reçetesidir. Bu görüşünü özetleyen dizeleri şöyledir:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı

Allah'a dayan s'aye sarıl hükmüne râm ol

Yol varsa budur bilmiyorum başka çıkar yol

Bu şiirde Müslümanların modern dünyaya bir mesajı olduğunu, bu mesajı onlara anlayacakları bir üslupta iletmek gerektiğini belirtmektedir.

Bunun içindir ki,

Mehmet Âkif için Kur'an bir ölü kitabı, sadece dua kitabı değil, bir kılavuz bir hayat kitabıdır. Kur'an'ı bilinçli olarak, yeni bir göz ve kafayla yeniden okuyup anlamak gerekmektedir:

İnmemiştir hele Kur'an şunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!

PEYGAMBER SEVGİSİ

Peygamber sevgisi şu şiirinde çok güzel dile getirilmiştir:

Ondört asır evvel yine böyle bir geceydi

Kumdan ayın ondördü bir öksüz çıkıverdi

Bilemezlerdi nereden bileceklerdi

Bir kere zuhur ettiği yer en sapa yerdi

Herkes medyun O'na, o nebiyy-i ma'sum

Medyun O'na cemiyyeti medyun 'ona ferdi

MANZUM HİKÂYEDE İKİ BÜYÜK USTADAN BİRİ...

Toplumsal konulara önem veren bir şair:

Seyfi Baba şiirinde, Selma'da (40) Küfe'de (52), Geçinme belası (62), Meyhane (65), Mezarlık (70), Bayram (76), Hasbihal (80) gibi pek şiirinde olduğu gibi içi yoksullar için yanar:

"Geçen akşam eve geldim. Dediler:
Seyfi Baba
Hastalanmış yatıyormuş.
- Nesi varmış acaba?

MEDENİYET

Tükürün millete alçakça vuran darbelere
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere
Medeniyyet denilen maskara mahluku görün
Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün

Aslında karşı olduğu medeniyetin kendisi değildir:

Medeniyyet denilen o mahluk-u asil
Ne kadar gözdesi varsa hakkıyla sefil

Bu eleştirisine karşılık, bilginin Müslümanların yitik malı olduğunun bilincindedir:

Alınız ilmini garbını alınız san'atını
Veriniz mesainize hem de son sür'atini

AYDINLAR

Safahat'ın bir yerinde bazı şairlere eleştiri getirir.

Divanlarımız dopdolu oğlanla şarab
Biradan fâhişeden başka nedir şi'r-ü şebâb?

Bu eleştirisinin sebebini pek çok şiirinde açıklar.

Mehmet Âkif'e göre aydınlarımız, büyük bir sorumluluk içindedir. Ama bu sorumluluğun pek farkında değildirler. Ona göre aydınlar, milletimizin ve ümmetimizin dertleriyle yakından ilgilenmeli, onarlın çektikleri ıstırabı duymalıdır. Şiir anlayışını ve kendi şairliği için şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Şi'r için gözyaşı derler; onu bilmem, yalınız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım ağlatamam, hissederim söyleyemem;

Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizârım!"

Mehmet Âkif büyük ıstırabın şairidir. Bu ıstırap, sevgilisinden ayrı kalmanın hüznü değildir. Bu ıstırap ifadeleri, büyük bir millet ile büyük bir ümmetin içinde bulunduğu duruma bakınca duyduğu acıların ifadesidir. Şair olarak, yapmak istediği, bu ıstırabın paylaşılıp bir uyanışa vesile olmaktan ibarettir.

Baksana kim boynu bükük ağlayan

Hakk-ı hayatın senin ey Müslüman!

O bir Müslüman Türk aydını olarak, insanların ne hâlde olduğunu görüp sorunlarını yansıtmaktan sorumlu olduğunu düşünür Bu tip aydınlara ihtiyacımız olduğunu söylemiş olur aynı zamanda.

O'na göre fıkıh bilginleri ne kadar önemliyse, en az o kadar dinî ve siyasî düşüncede derinleşmek de en az o kadar önemlidir:

Birkaç yıl önce yapılan bir Abant aydınlar diyaloğunda şu tesbit yapılmıştı:

Ülkemizde eksik olan dinî bilgiler değil, dinî düşüncenin yeterince gelişmemiş olmasıdır.

Nitekim Mehmet Âkif, Süleymaniye Kürsüsü şiirinde şunları söyler:

Beni kürside görüp, va'zedecek sanmayınız;

Ulema değilim, şeklime aldanmayınız!

Dinin ahkâmını zaten fukahanız söyler

Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer

Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyliyeyim;

Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.

Şark-ı Aksâ'dan alın, Mağrib-i Aksâ'ya kadar.

Müslüman yurdunu baştanbaşa, kaç devrim var!

Âkif'in, gezip gördüğü İslâm dünyasında gözlemlerinin elde ettiği sonuçlar dört maddede özetlenebilir:

TEMBELLİK

"Hasbihâl" şiiri de zamanı boşa geçirmemeyi öğütleyen bir ayetle başlar. -183

Ninni değil dinlediğin velvele, bak akıp gidiyor hep müstakbale

Bir acaib nur ki zamandır adı, durma sen de yetiş bu müthiş sele

Sizi bir sinema filmi karesine götüreyim. Filmin kahramanı, sabahleyin uyanıp pencereyi açtığında, içeriye dolan sadece temiz veya kirli hava değil, şehrin o müthiş uğultusudur. Buradaki uğultu efekti, şehirdeki devinimi ve bu devinimin kahramanımızda ve izleyicide uyandırdığı arka planın izdüşümüdür.

Bu uğultu, bu devinim, şehirde yaşayan başkalarının müthiş bir hareketlilik içinde olduğunu, sıkıntılı bir hayatı sürdüren kendisinin de artık bir şeyler yapması gerektiğini, eğer böyle yapmazsa, şehirde her şeyin kendisine rağmen cereyan edeceğini, bu takdirde şikâyet etmek, kızmak ya da üzülmenin yararsız olacağını, artık odasında bir başına kendini dinleyip durmanın değil sokağa çıkmanın, yapması gereken ne varsa onları yapmaya başlamanın, artık çok çalışmanın, gerekiyorsa şehir meydanına çıkıp haykırmanın, şehrin velvelesine bir velvele de kendisinin katmasının zamanıdır.

Mehmet Âkif'in açtığı pencere, fikir penceresi; gelen uğultu ise dünyadaki gelişmelerin, hareketlerin, büyük bir devinimin yankılarıdır. Çalışanların, koşanların, iş yapanların, üretimde bulunanların sesidir. Bu sesleri duyup uyumak olmaz. Bu yarışı görüp yerinde durmak olmaz. Ülkesinin, kültür ve gönül coğrafyasının insanları daha ne zaman kadar seyredecektir bu devinimi. Kimi uluslar çalışıp, büyük gayretlerle dünyanın her tarafını Pazar haline getirip sömürürken, dünyanın her tarafına silahlarıyla korkup salarken, bu sesleri ninni gibi dinlemek ancak büyük bir gaflet olur, yapılması gereken dava fazla vakit geçemeden bu yarışa katılmaktan ibarettir.

"Alınlar Terlemeli" şiiri aynı düşüncelerle şöyle başlar:

Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,

Bugün bir serserî, bir derbedersin kendi yurdunda!

Bir başka şiiri, yine çalışmanın önemini anlatmak için şöyle başlar:

"Leyse lilinsani illa mâ se'a" derken Hüda;

Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?

ÜMİTSİZLİK

Mehmet Âkif'in dikkat çektiği konulardan birisi de ümitsizliğe düşmenin bir fayda sağlamayacağı hususudur. Malumunuz günümüzdeki psikolojik harbin en önemli unsurlarından birisi, karşı tarafın morla çöküntü içine sürüklenerek, hakkından daha kolay gelinmesidir. Ben ülkemiz insanlarına ve tüm dünya Müslümanlarına bu şekilde kapsamlı bir psikolojik propaganda yürütüldüğü kanaatindeyim. Kültür emperyalizmi kavramının tam karşılığı da bence budur.

Âkif, yine bir ayeti hatırlatıyor:

"Dalalete düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümîdini keser?" (Hicr, 56)

Sonra da Müslümanları, ümitsizliğe düşmemek konusunda uyarıyor:

Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümîdin!

"Ölmüş"mü dedin?Ah onu öldürmeli miydin?

....

Ey, yolda kalan, yolcusu yeldâ-yı hayâtın!

Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:

...

"Devlet batacak!" çığlığı beyninde öter de,

Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!

Allah (c.c.)'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

BİLGİSİZLİK VE BİLİNÇSİZLİK

Mehmet Âkif, İslâm dünyasını halkıyla ve aydınıyla büyük bir gaflet uykusu içinde görüp uyandırmak için çırpınır:

"Baksana kim boynu bükük ağlayan

Hakk-ı hayatın senin ey Müslüman

Kurtar o biçareyi Allah için

Arık ölüm uykularından uyan!" (342-3439

Jean Paul Sartre, Yahudilik Sorunu adlı kitabında şunları söyler:

"Biz Yahudiler, bulunduğumuz her ülkede, kendi alanımızda birinci olmak zorundayız. İkinci derecede bulunursak yok edileceğimizi düşünürüz."

Aslında bu bilinç, Kur'an'da Müslümanlara öğütlenerek, şu müjde verilmiştir:

"Eğer inanıyorsanız, en güçlü olan sizsiniz."

IRKÇILIK VE BÖLÜCÜLÜK

Aklı başında olan bütün aydınların ortak görüşü, ırkçılığın insanlık düşmanı bir tehlike olduğu yolundadır. Milletlerarası savaşların, iç savaşların birinci derecedeki faktörü şovenizmdir, kavmiyetçiliktir. İslâmiyette ırkçılık yasaktır, bütün Müslümanlar hangi ırktan olurlarsa olsunlar Allah tarafından kardeş ilan edilmiştir. Ülkemiz tarihi ise, ırkçılık yüzünden bölünüp, küçülüp, büyük devletlere yem olmanın hazin bir belgeselidir. Şimdi bu oyunun yeni ve kanlı bir sahnesi daha tezgâhlanıyor. Ve ülkemizin yaşayan aydınlarının, yöneticilerimiizin, tarihsel sorumluluğu üstlenerek ırkçılığa bir kez daha açık ve net karşı çıkması gerekiyor. Bu konuda da Mehmet Âkif'in örnek bir aydın olarak bize ışık tuttuğunu hatırlayabiliriz.

O, büyük şair ve fikir adamımız, yaşadığı günlerden bugüne, ülkemizin Türküyle Kürdüyle bütün insanlarına sesleniyor. Eğer ırkçı düşüncelerle bölme bölünme hevesinden vazgeçilmez ise, bu güzelim vatanda Türkler ve ne Kürtler dahil herkesin, emperyalist ülkelerin elinde perişan olabileceği tehlikesiyle karşı karşıya olacağını hatırlatıyor.

Âkif'in bu önemli şiirinden birkaç beyit şöyledir:

"Müslümanlık sizi gayet sağlam,
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı
Aynı milliyetin altında tutan İslâmı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir
Bunu bir lâhza unutmak ebedi haybettir.
....
Girmeden tefrika bir millete düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top söndüremez.
....
Müslüman, fırka belasıyla zebun bir kavmi,
Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?
Ey cemaat, yeter Allah için olsun uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!" (220-221)

Konuşmamı burada bitiriyor, hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlıyorum.

Mehmet Âkif'in Dış Seyahatleri

Nazım Elmas
Dr., Giresun Ü.

Giriş:

Sanat eserinin oluşmasında sanatçının gözlemi önemlidir. Çevresindeki gelişmeler, yaşadığı olaylar, müşahedeleri, ilhamına etki eder. Kimi sanatçıların çevresine duyarlılığı diğerlerinden fazladır. Eserlerinde sosyal hayatın etkisi daha belirgindir. Hayal ve hakikat noktalarından hakikate daha yakın bir yerde sanatına yer bulan sanatçılar içinde Mehmet Âkif'i de saymak yanlış olmaz. İşlediği konulara seçtiği kelimelere dönemindeki olayların etkili olduğu görülmektedir.

Mehmet Âkif'in yaşadığı dönem Osmanlı'nın en zor dönemidir. Varoluş mücadelesinin tam ortasında Âkif vardır. Memleketin "gül devri" geride kalmıştır. Ortada "vatan namına bir kabristan vardır". Böylesine özel bir ortamda Âkif yazar, şair, vatansever, aydın, vaiz, tebliğci, olarak birçok görevler üstlenmiş; ne zaman ne tür bir sorumluluk gerekiyorsa onu ifaya çalışmıştır. Bugün büyük bir kısmı yeni kurulan devletlerin hakimiyetinde kalan geniş bir coğrafyada Mehmet Âkif'in hatıraları vardır. O topraklarda yaşayan insanların hayalleri, acıları, yokluğu, fedakarlığı, sevgisi, ihaneti, çalışkanlığı, tembelliği, korkusu, bütün bir hayatı Âkif tarafından gözlemlenmiştir. Şiirlerindeki samimiyet ve tutarlılık buna bağlıdır. Yazdıklarını görmüş, görmediklerini emin kaynaklardan dinlemiş, sanatçı ruhuyla bütünleştirerek şiir hâline gelmiştir.

Seyahat ettiği yerler, zaten merak ettiği yerlerdir . Eserlerinde etkili bir anlatım yakalamak için, oraları görmek, o yerlerin havasını yaşamak istemiştir. Nazik bir dönemde bu tür görevler tehlikeli ve meşakkatlidir. Bu sebeple hiç cazip değildir. Ancak Âkif,bu zorlukları içindeki vatan sevgisiyle aşmış, hayatının büyük bir kısmı doğup büyüdüğü yerlerden uzaklarda geçmiştir. Tasarladığı şiirlerle ilgili mekânları gezip görme planları yapmış, bir kısmını gerçekleştirerek şiirlerine yansıtmıştır. Orta Asya topraklarını gezerek insanımıza kattığı değerleri destanlaştırma arzusu, o yerlere gidemediği için gerçekleşememiştir._

Seyahatleri şiirlerine malzeme olmuş, sanat anlayışına uygun eserler kaleme almıştır.

Safahat'ta:

Hayır,hayâl ile yoktur benim alışverişim;
İnan ki; her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek.[1]

diyerek şiirinin kaynaklarına ait bilgileri de vermektedir.

Şiirlerinin kaynağı, tespitlerinin çıkış noktası ve ilhamının özü olması bakımından seyahatlerinin değerlendirilmesinde fayda vardır. Seyahat ettiği yerin durumuna, konumuna, gelişmişliğine, manevî değerine göre sanatçımıza etki ettiği, şiirlerine temel olduğu görülmektedir. İnce bir dikkat, titiz bir gözlem ve ayrıntıyı takipte hassas olan Âkif tüm bu yerleri dış ve iç özellikleriyle, madde ve ruhuyla eserlerine yansıtmıştır. Berlin, Necid, Kahire, Medine, El Uskur gibi yer isimleri, şaire ilham kaynağı olmuştur.O gün için, Berlin dışında bizim olan; bugün için artık dışarıda sayılan bu bölgelere Âkif'in Dış Seyahatleri'ni yaptığı yerler demek doğru olsa gerek. Bu çalışma Anadolu'nun dışındaki bu yerlerde bir süre kalan Âkif'i anlatmayı ve bu yerlerin şiirlere ne şekilde yansıdığına işaret etmeyi amaçlamaktadır.

Seyahatten Safahat'a

Mehmet Âkif realist bir sanatçıdır. Şiirine alacağı yerleri aslına uygun yansıtmak amacındadır. Tasarladığı şiirlerin bir kısmına son şeklini vermek için son bir gözlemi yerinde yapmak arzusundadır. Seyahatlerin ilkini bu niyetle Mısır'a yapmıştır.

Mısır Seyahati: (Ocak - Mart 1914)

Âkif bu seyahati tasarladığı bir şiiri yazmak amacıyla yapmıştır. Bu şiir veda haccıdır. Hz. Peygamberin son hutbesini şiire aktarmayı düşünmektedir. Niyetini Abbas Halim Paşa'ya açar. "Peygamberimizin Veda haccını hikâye etmek ve onun son hutbesinde Müslümanlara söylediklerini yazmak istiyorum" der. Paşa " Niye bunu biran önce yazmıyorsun" sualini sorduğu zaman da;

-"Ben demişti, hiç olmazsa Medine'yi ve Mekke'yi görmeliyim ki bunu yazabileyim."[2]

Abbas Halim Paşa, Mısır ve Kahire'nin güneyindeki El-Uksur 'u da görmesini tavsiye eder.

Mısır yolculuğu Ocak ayının ilk günlerinde başlar, Mart ayının ilk haftası sona erer. Yol güzergâhı şu şekildedir: İstanbul, Beyrut, Kahire, El-Uksur; El-Uksur, Kahire, Medine, Şam, İstanbul.

Mehmet Âkif, bu seyahatinin intibalarını Safahat'ın altıncı kitabında El-Uksur' da başlığı ile yayınlaşmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu şiir altmış üç beyittir. Şiirde Nil vadisi, Mısır uygarlığından geriye kalanlar, İslâm âleminin mahzun hâli, batının şımarık tavrı anlatılmaktadır.Seyahat kısa sürmüş, veda haccını yazacak ortam oluşmamıştır.

1 Safahat; Mehmet .Âkif . Haz. Orhan Okay , Mustafa İsen, D.İ.B. Yayınları, ikinci Baskı, Ankara 1992 s.192
2 Erişirgil, Emin : Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1986 I.Baskı s.227

2. Berlin Seyahati: (Aralık 1914 – Mart 1915)

Teşkilat-ı Mahsusa[3] adlı bir kuruluş bünyesinde Osmanlı Devleti adına görevli olarak Almanya'ya yaptığı bir seyahattir. Aralık 1914 ile Mart 1915 tarihleri arasında yapılan bu seyahat üç ay sürmüştür.

Bu seyahat Âkif'in batıyı daha yakından tanımasına vesile olmuştur. Batının geldiği noktanın ve gelişmişliğinin seviyesini ve esrarını gören Âkif doğu ile batıyı karşılaştırma imkanı da bulmuştur.

Almanya'da Mehmet Âkif'e niçin ihtiyaç duyulduğu önemlidir. Çünkü Âkif sahip olduğu Arapça, edebiyat ve tarih bilgisiyle, hitabet yeteneğiyle Almanların o günlerde aradığı önemli bir şahsiyettir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı Almanya- Avusturya- Macaristan safında harbe girmiştir. Bir de İtalya vardır savaşın içinde. İtalya, başlangıçta Almanya ve müttefikleri ile birlikte hareket etmiş, kısa bir süre sonra karşı tarafa geçerek, itilaf devletleri yanında yer almıştır. İngiltere ve Fransa kendi askerlerinin yanında, sömürgelerden Müslüman askerleri de Almanların karşısında savaştırmışlardır. Muharebelerde Afrikalı, Asyalı birçok Müslüman Almanlar tarafından esir alınmıştır. Müslüman askerlerin çok sayıda oluşu Almanların dikkatini çekmiş, alınacak tedbirleri ve yapacakları muameleyi müttefikleri Osmanlı Devleti ile paylaşmak istemişlerdir. Müslüman esirler Vunsdorf'ta bir kampta toplanmış, onlar için de bir de camii yapılmıştır. Bu durum tüm Müslümanların halifesi olan padişaha iletilmiş durumun incelenmesi istenmiştir.

Gerçekten Müslüman esirler muharebe esnasında İngiliz ve Fransız askerlerine göre daha fazla cesaret, atılganlık ve fedakarlık göstermektedir. Bunun ruhî sebebini araştıran Almanlar, Fransız ve İngiliz propagandasının etkili olduğunu görmüşlerdirler. Sömürgelerden temin ettikleri askerlere Almanya'nın İstanbul'u işgal ettiği, Halifenin esir edildiği, Osmanlı Devletinin zorla harbe sokulduğu, tüm dünya Müslümanlarına dağıtılan Cihad-ı Mukaddes Beyannamesi'nin sahte olduğu yolunda propaganda yapılmaktadır. O askerler de, dinî bağ sebebiyle Halife'ye ve Osmanlı Devletline olan biatlarını izhar etmek niyet ve amacıyla büyük bir cesaretle ve korkusuzca savaşmaktadırlar.

Alman İmparatoru II.Wilhelm " İstanbul'daki sefiri Baron Fon Marscall'e : Savaş cephesindeki bu Müslümanlara hakikati anlatabilecek, güzel Arapça bilen, hitabet, edebiyat ve tarih bilgisi kuvvetli Türk şahsiyetlerinin tespitle kendisine bildirilmesini emretmiştir.[4] Mehmet Âkif bu vasıfları taşıyan şahıslar arasında İslâm Dünyasındaki ünü ve saygınlığı ile ön sıralardaydı. Âkif'le birlikte Şeyh Salih el Tunusî' de Almanya'ya davet edilir. Başta Âkif olmak üzere heyet esirlere yapılan bu yanlış bilgilendirmeyi giderecek, gerçeği esirlere açıklayacak, halen savaşmakta olan Müslüman askerleri hitabeleri ve beyannameleriyle bilgilendirecektir. Âkif Berlin'de bulunduğu aylarda Arapça hitabe plakları doldurmuş, beyannameler hazırlamıştır. Bu çalışmalar Asya ve Afrika'dan getirilen birçok Müslüman askerlerin Almanlar tarafına iltica etmesine vesile olmuştur.

Mehmet Âkif, Alman imparatoru II. Wilhelm' in özel daveti ile bulunduğu Berlin' de şiir yazmaya da devam etmiştir.

Ey bunca zamandır bizi te'dip eden Allah;

3 Teşkilat-ı Mahsusa,Osmanlı İmparatorluğu'nun son sekiz yılında fiilen, ondan evvel fikir ve ferdi hareket olarak İkinci Meşrutiyet ihtilaline imkan veren ideolojik ve aktif müessesedir. Nizami ve Resmi kuvvetlerin yapamayacağı hadiseleri başarmak gayesiyle kurulan İttihad-ı İslâm, Pan Türkizm, Turan'a Giriş davalarının ideoloji ve tatbikatını başarmaya çalışan gizli müessese ..(Cemal. Kutay, Necid Çöllerinde Mehmet Âkif, Boğaziçi Yayınları, Şubat 1992, İstanbul, s.9)

4 Kutay, Cemal, Necid Çöllerinde Mehmet Âkif, Boğaziçi Yayınları Şubat 1992 İstanbul s.11

Ey alem-i İslâm'ı ezen, inleten Allah!

Mısralarıyla başlayan ve;

Ecdadımızın kanları seller gibi akmış...

Maksatları dininle beraber yaşamakmış,

Evladı da kurban olacakmış bu uğurda...

Olsun yine, lakin bu ışık yoksulu yurda,

Bir nur-ı nazar yok mu ki baksın bacasından?

Bir yıldız, İlahî! Bu ne zulmet, bu ne zindan ? [5]

Mısralarıyla devam eden şiirini oradan göndermiştir.

Mehmet Âkif'in Berlin'den gönderdiği ikinci şiir, "Uyan" adını taşıyan bir manzumedir. Tamamı 10 dörtlüktür. İlk iki dörtlüğü şöyledir:

Baksana kim boynu bükük ağlayan

Hakk-ı hayatın senin ey Müslüman!

Kurtar o biçareyi Allah için,

Artık ölüm uykularından uyan

Bunca zamandır uyudun kanmadın

Çekmediğin kalmadı uslanmadın.

Çiğnediler yurdunu baştan başa,

Sen yine bir kere kımıldanmadın! [6]

Berlin'de kaldığı günlerin intibalarını içeren asıl çalışması Berlin Hatıraları adını taşımaktadır. Âkif bu şiirinde çok yakından tanıma fırsatı bulduğu tanıdığı batı insanının hayatını ve başarılarını aktarmıştır. Almanya'nın ulaştığı seviyenin fikri planını ve derin yapısını bu şiiri ile okuyucuya ulaşmıştır. Doğunun ihmal edilmişliği ataleti, cehaleti, tefrika içindeki durumu şiirde yer alır. Çalışkanlığın, ciddiyetin, ilmin vesile olduğu seviye gıpta ile dile getirilir. Tamamı on bölüm olan bu şiir 8 Nisan 1915'ten itibaren aralıklarla Sebilürreşad'da tefrika edilmiştir.

Âkif'in Almanya'da daha uzun süre kalması istendi. Ancak o arkadaşı "Şeyh Şerif Salih el Tunusi'ye söylediği gibi;"Ezan Sesi"nin hasretini çekiyordu. Sadece bu da değil, Almanya, O'nun hassas kalbinde kendi yurdunun sahibi olmadığı medeniyetin hasretinin acısını, şifasız yara hâlinde ayaklandırmıştı."[7]

Berlin Hatıraları'nın son mısraları, o günlerde devam eden Çanakkale muharebelerinin zafer müjdesini vermektedir. Milletimizin mutlaka galip geleceğine olan inancını hiç yitirmemiştir. Bu kısım İstiklâl Marşı'nda olduğu gibi "Korkma" hitabıyla başlar:

5 Safahat , Mehmet .Âkif . Haz. Orhan Okay , Mustafa İsen, D.İ.B. Yayınları, ikinci Baskı, Ankara 1992 s.247
6 A.g.e. s.249
7 Kutay, Cemal;Necid Çöllerinde Mehmet Âkif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s.24

-Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı, sandın, harim-i namusun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.

....

Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;

Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;

Değil mi sinede birdir vuran yürek...Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz!

...

Yakında kurtulacaktır bu cephe...

-Kurtulacak!...

Demek yıkılmayacak kıblegah-ı amalim!..

Demek ki ölmüyoruz...

Haydi arkadaş gidelim! [8].

Mehmet Âkif'in şiirde "arkadaş" diye hitap ettiği şahıs Yarbay Ömer Lütfi Bey[9]'dir. Resmi ziyaretlerden fırsat buldukça Berlin'i ve Almanya'nın değişik bölgelerini birlikte gezmişlerdir. Berlin hatıraları adını taşıyan şiirlerinde arkadaşım diyerek bu şahsı nesilden nesile yaşatmıştır.

Almanya'da bulunduğu sırada "Alman gazeteleri, O'nun İslâm askerleri üzerindeki derin manevî himmetinden sitayişle bahsettiler. Vunsdorf camiindeki hutbelerinin Almanca tercümesini neşrettiler.[10]

Berlin'de yazdığı şiirlerle Doğu- Batı karşılaştırmasını en güzel şekilde yapma imkânı bulmuştur. Doğunun geriliğini ve sebeplerini, batının ilerlemesini ve gelişme temellerini kavramaya çalışmıştır. Asım'a yapacağı teklifleri yerinde görerek, Batı ile aramızdaki mesafeyi kapatma yollarını tespit etmiştir.

2. Necid Yolculuğu:

Mayıs 1915'de başlamış ve Ekim 1915'te tamamlanmıştır. Âkif bu seyahati de Teşkilât-ı Mahsusa adına yapmıştır.

Mehmet Âkif fikirleriyle ve düşünceleriyle çok geniş bir coğrafyada tanınıyordu. Sırat-ı Müstakim ve daha sonra Sebilürresad adıyla devam eden basın faaliyeti bu büyük mü-

8 Safahat , Mehmet .Âkif . Haz. Orhan Okay , Mustafa İsen, D.İ.B. Yayınları, ıkıncı Baskı, Ankara 1992 s.285 -286

9 Yarbay Ömer Lütfi Bey Safahat'ın daha birinci kitabı çıktığı zaman Âkif'i tanır birini bulmuş, Sırat-ı Müstakim idarehanesinde onu ziyaret ederek eserinden dolayı tebrik etmişti. İşte bu yarbay o sıralarda memleketimize gönderilecek mühimmatı satın alma ve muayene etme heyetinde aza idi. (Erişirgil, Emin : Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1986 I.Baskı s.241)

10 Kutay, Cemal;Necid Çöllerinde Mehmet Âkif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s.24

tefekkirin tanınmasına vesile olmuştur. İstanbul'da yayınlanan bu gazeteler İslâm dünyasının birçok bölgesine ulaşıyor, o günlerin İttihad-ı İslâm politikasına katkı yapıyordu. Bu sebeple Âkif'in içinde bulunduğu bir heyetin gücü ve tesiri daha büyük olmaktadır.

Arabistan toprakları, bilhassa Hicaz bölgesi, dinî merkez oluşu sebebiyle Osmanlı Devleti için özel bir önem taşıyordu. Mekke ve Medine'nin manevî değeri bölge aşiretlerine ve reislerine olan ilgiye ayrı bir değer katıyordu. Her yıl bölgeye sürre alaylarının gönderilmesinde bu hassasiyet vardır. Petrol kaynaklarının bol olduğu bu bölge, bilhassa İngilizler için Süveyş kanalını da kontrol etmesi bakımından özel önem taşıyordu. İngiliz casusları bölgeyi Osmanlı'dan koparmak için her yolu deniyorlardı. "Hicaz Emiri Şerif Hüseyin Paşa ile oğullarının, harbin en çetin safhaları içinde olan ve ölün kalım savaşı yapan devletimize karşı isyana hazırlandığı inanılır kaynaklardan" tespit edilmiştir." [11] Bu durumda muhtemel bir isyana karşı tedbirler almak ve Osmanlı Devletine sadık kalacak bölgelerin idarecileriyle görüşerek denge oluşturmak gerekiyordu. Yemen ve Necid[12] bölgesi şeyhleri Osmanlı'ya sadakatini devam ettiriyorlardı. Âkif'in de içinde bulunduğu dört kişilik heyet bu sadakati kuvvetlendirmeye ortamın nezaketini anlatmaya gidiyordu.

Heyet bu bölgeleri tarayacak, bağlılıkların teyidini alacak ve aşiretlerin tahriklere kapılmamalarını sağlayacaktır. Şerif Hüseyin'in isyan etmesi hâlinde yapılacak işleri konuşacaklardır. Bu heyette Mehmet Âkif'ten başka, Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey, Afrika ve Arap işleri müşaviri Şeyh Şerif Salih el Tunusî ve Teşkilat-ı Mahsusa reisi Eşref Kuşçubaşı vardır.

Necid yolculuğu Almanya'dan farklıdır.Mehmet Âkif, Almanya'da bulunduğu iki aylık zaman içinde Berlin'de ikamet etmiş, Almanya'nın bazı yerlerini görmüştür. Necid yolculuğunda ise, Osmanlı topraklarının geniş bir alanında inceleme ve gözlem yapma imkânı bulmuştur. Bu yolculuk İstanbul'dan Necid'e kadar sürerken tren hattının dışındaki yerler, Toroslarda mekkarelerle geçilmiş, Medine'den sonraki yerlere develerle gidilmiştir. Güzergâh şöyledir: İstanbul, Pendik, İzmit, Şam, Medine, Bir-i Nasip, Vadi-i Hamiz, Hail; Hail, Teyme Köyü, El Muazzam Tren İstasyonu, Beyrut, Şam-İstanbul. Gidişte, Mehmet Âkif ve El Tunusî Şam'da bir süre kalmışlar, Mümtaz Bey ve Eşref Kuşçubaşı o sıralar Kudüs'te bulunan Cemal Paşa'yı ziyaret etmek için Kudüs'e gidip gelmişlerdir.

Medine'nin kuzeydoğusundaki Hail kasabası bu yolculuğun merkezi olmuştur. Orada Osmanlı'ya sadık aşiret reislerinden, önce İbn-i Reşit'le görüşüp Padişahın hediyelerini takdim etmişler, diğer aşiret reislerine durumu anlatmışlardır.Daha sonra Mehmet Âkif, Mümtaz Bey ve El Tunusi Hail'de kalmışlar, Eşref Kuşçubaşı, beş koruma ile güneydeki Breyd kasabasına padişah Sultan Reşad'ın hediyelerini İbn-i Suud'un vekili Emir El Breyd'e teslim etmek için gitmiştir.

Mehmet Âkif Hail'de bulunduğu günlerde sabahları erken saatlerde kalkıp Necid Çöllerinden Medine'ye adlı şiirini yazmıştır. Medine'yi ikinci defa gören Âkif şiirini yazmak için gerekli birikimi yapmıştır.

Menaha'dan geçiyorduk ikindi olmuştu
Çıkınca karşıma Cânânımın yeşil yurdu
Gözüm karardı atıldım Harim-i Cazibine;
Yarıp cemaati düştüm direklerin dibine

11 A.g.e. s.25
12 Necid, kuzeyden kısmen Bağdat, Basra ve Suriye vilayetleriyle; doğudan Basra körfez sahilinde bulunan Lahsa (Ahsa) güneyden Yemene ve Batıdan da Hicaz Vilayeti ile çevrilmiştir. Merkezi Riyad'dır. (Söylemezoğlu Sefik Kemal, Hıcaz Seyahatnamesi. Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakımiyeti Türk Tarih Kurumu Yayınları 1998 Ankara s.8)

Üç ay Tihame deyip çiğnedim hıyabanı

Kemiklerim bile yanmıştı belki sahrada

Yetişmeseydin eğer Ya Muhammed imdada

Eserdi kumda yüzerken serin nefesin

Akar sular gibi çağlardı her tarafta sesin.[13]

Bu seyahatte Mehmet Âkif değişik renk ve boyda Müslümanları Medine'de Hz. Muhammed'in kabri önünde huşu içinde dua ederken görmüş, İslâm kardeşliğinin ve İttihad-ı İslâm fikrinin pratiğini yaşamıştır. Bir aya yakın bir zaman Hail'de kalan Âkif edebiyatımıza böylesi güzel bir şiiri de armağan etmiştir.

Hail çok sıcaktır. Gündüz gölgede 60-70 derece gece sıfıra yakın çöl iklimi kafileyi yormuştur. Yirmi beş kişilik maiyetten bazılarında hastalık görülmeye başlamıştır. Çanakkale muharebeleri devam etmektedir. Heyet savaşın son durumunu da öğrenmek istemektedir. Zaten görev tamamlanmıştır. Dönmeye karar verirler. En yakın istasyon, El –Muazzam'dır. Fırtına sebebiyle yolculuk tehlikelidir. Bölgeyi iyi bilen yerlilerin tavsiyesi yola çıkmamaktır. Buna rağmen yola çıkılır. Söylendiği gibi tehlikeli ve sıkıntılı çöl yolculuğundan sonra El-Muazzam istasyonuna önce ulaşan Eşref Bey Çanakkale Zaferinin müjdesini Enver Paşa'dan alır. Bir gün sonra da istasyona vasıl olan Âkif ve arkadaşlarına o müjdeyi verir. Âkif o gece Çanakkale'den yüzlerce kilometre uzaklıkta Çanakkale şehitleri şiirinin ilhamını ruhunda yaşadı. Şiirinin temellerini attı. Sevinç gözyaşları döktü saatlerce...Bir süre sonra bu duygular ve ilk hazırlık, altıncı Safahat'ta son şekliyle Çanakkale şehitleri destanı olarak yayınlanmıştır.

Yol arkadaşı Eşref Bey şöyle diyor : "Şimdi sizlere bir hakikati iblağ edeyim...Çanakkale Destanı'nı Mehmet Âkif, Hicaz yolculuğu devam ederken daha yolda yazdı ve ancak ondan sonradır ki tabii hüviyetine girebildi." [14]

4. Mısır Yılları:

Mehmet Âkif Cumhuriyetin ilânından sonraki iki yılı kışın Mısır'da yazın İstanbul'da geçirdi.1923-24 yıllarında mevsimlik olarak bulunduğu bu yerde, 1925 yılının Ekim ayından itibaren yıl boyu 1936 yılına kadar kalır. Mısır'da kaldığı yıllarda Mısır Üniversitesi El –Camiat'ül Mısrıyye'de Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmıştır.Aynı yıllarda Kur'an tercümesi üzerinde çalışır.Bu çalışmaya çok önem verdiği, ziyaretçilerin gözlemlerinden ve Âkif'in beyanlarından anlaşılmaktadır. Şiire ayırdığı zaman azdır. Bu dönemde daha sanatkarane şiirler yazma ortamı vardır. Memleket hasretiyle Mısır, İstanbul karşılaştırması yapar.

Ey bâd-ı saba uğrayacaksın ya şimale,

Bilmem, bir işim var sana etsem mi havale,

Vakta ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin,

Vakta ki bizim yerleri rüya gibi seçtin.

....

13 Safahat, Mehmet .Âkif, Haz. Orhan Okay, Mustafa Isen D.İ.B. Yayınları ikinci Baskı Ankara 1992 s.289-292

14 Kutay, Cemal;Necid Çöllerinde Mehmet Âkif, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 90

Biz poyrazı görsek diye damlarda gezerken,

Siz yelkeni açmış, suyun üstünde akarken,

Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken!

İnsaf edin kopmayacak şey mi kıyamet.? [15]

Mısır'da son yazdığı şiirleri de ekleyerek Safahat'ın **"Gölgeler"** adlı yedinci kitabını yayınlar. Musikiye zaman ayırma fırsatını bu dönemde daha çok bulur. Şeyh Mahmut'un şarkılarını dinler: Onlar içinde en sevdiğinin tercümesi şudur:

" Ey sabâ rüzgârı selâmımı git vatan evlatlarına,

Vatan vadilerine söyle,

Bir gün kader müsaade ederse onların hayalini,

Velev ki rüyada göreceğim." [16]

5. Antakya Günleri:

Rahatsızlığı nedeniyle hava değişimi için 1935'in Temmuzunda Cebel-i Lübnan'a, oradan da Ağustos başında Antakya'ya gitmiştir. Beklenen şifa gerçekleşmediği için iki ay sonra Mısır'a dönmüştür.

Sonuç

Mehmet Âkif hayatının büyük kısmını doğup büyüdüğü yerlerden uzakta geçirmiş bir sanatçı,bir gurbet şairidir. Bu zor şartlar içinde üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Şiirleriyle, gazeteciliğiyle, hitabeleriyle milletin hislerine tercüman olmuştur. Seyahatte bulunduğu süre içinde vatanın kıymetini daha iyi anlamış, hasretini çektiği vatanın güzellikleri için şiir birikimi hazırlamıştır. Ailesi bu ikametlerin bir kısmında bulunmuş, çoğu zaman evinden aile fertlerinden ayrı kalmıştır. Seyahatleri şiirlerinin ilham kaynağı olmuş, intibaları mısralar içinde okuyucuya sunulmuştur.Görüp de yazma anlayışını gerçekleştirecek vesileleri değerlendirmiştir.Seyahatten Safahat'a yansıyan şiirler Âkif'in şiir sanatının en güzel numuneleri olmuştur.

15 Safahat, Mehmet.Âkif , Haz. Orhan Okay, Mustafa İsen D.İ.B. Yayınları ikinci Baskı Ankara 1992 s.420-421

16 Erişirgil, Emin : Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1986 I.Baskı s.402

Âkif'in İnsana Bakış

S. Hayri Bolay
Prof. Dr.

Alexis Carrel'in dediği gibi "İnsan bu meçhul" mü? Hiç mi bilgimiz yok onun hakkında? İnsanın *mahiyeti* nedir? Yaratılmış mı yoksa tabiattan mı türemiş? Nasıl bir varlıktır? Maddenin ve tabiatın evrimleşerek, gelişerek tekamül etmiş şekli midir? Dolayısıyla hayvanın bir basamak üstü, hayvanın biraz daha zekisi olan bir varlık mıdır? İnsanın tabiatla , Tanrı ile ilişkisi nedir?, Nasıldır? İnsanın gücü, kudreti nedir, bunun bir sınırı var mıdır? Yoksa o bazılarının dediği gibi Tanrı mıdır? Tanrı olabilir mi? Onun iradesi, hürriyeti ve mesuliyeti var mıdır? Varsa bunlar sınırlı mıdır? Yoksa sonsuz mudur? Ahlâk neden insan için vardır? Aile ve cemiyet, devlet neden insan içindir, insan bunları neden kurmuş ve bunlar içindeki rolleri, tesirleri nelerdir? İnsan neden çalışmak ihtiyacındadır?

İnsanın esas tabiatı nedir? Bu tabiatla nasıl insan olunur? İnsan olmanın esasları ve şartları nelerdir?İnsan nasıl şahsiyet kazanır? Varlığını nasıl ortaya koyar? Tabiata karşı hakimiyet ve üstünlük kurabilir mi? Bunda aklın yeri ve rolü nedir? O, tabiata hakim olmak mı ister, yoksa tabiata ve kâinata uymak ve *iştirak etmek* mi ister?

İnsan hakkında bunlar ve benzeri pek çok soru var. Bu sorulara tarih boyunca bilim adamları, filozoflar, mutasavvıflar, mütefekkirler değişik açılardan ve değişik tarzda cevaplar aramışlar ve çok faklı çözümler getirmişlerdir? Mehmet Âkif de kendine göre bu sorulara cevap aramış ve insanı tanıtmaya çalışmıştır.

* * *

Batı düşünce tarihine bir göz atarsak, görürüz ki, insan muhtelif şekillerde yorumlanmış ve anlaşılmıştır. Mesela eski Yunan'da insan, umumiyet itibariyle akıl, akıllı varlık veya "akıllı hayvan" olarak anlaşılmıştır. Bir diğer insan anlayışı da tabiatçı ve maddeci insan anlayışıdır ki esası, üstün varlığı aşağı olan varlığa indirgemek, bireşik/mürekkep olanı basite irca ederek izah etmektir. Bütün evrimci, Darwinci, materyalist ve marksist anlayışlar bu çerçeveye dahil edilebilir. Bu çerçevede insanı üretim makinesi veya seks makinesi yahut kudret heykeli gibi gören anlayışlar da zikredilebilir. Bir de eski bir papaz olan Alman filozofu Max Scheler'in ve daha başkalarının hümanizm adına insanı tanrı ilan etmelerini de unutmamak lâzımdır.

Aslında insan, sanayi devriminden sonra, hayatı yönlendiren kör ekonomik kuvvetlerin objesi haline getirilmiş, putperestliğin biçimi ve muhtevası değiştirilmiş olup, Eric From'un dediği gibi, insan, "kendi ellerinin emeğine tapmakta, kendisini bir nesneye dönüştürmekte. (Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, İstanbul, 1984, s. 72) kendi yaptığı makinenin esiri olup robot durumuna düşmektedir.

Mehmet Âkif'in insan anlayışına gelince:

Mehmet Âkif'in yukarıdaki insan anlayışlarıyla bir ilgisi yok. Kendisi, insana çok büyük değer verir , o, belki de yeni Türk edebiyatında insan hakkında "*insan*" başlıklı müstakil bir şiir yazan tek şairdir. Ayrıca "Tevhid yahud Feryat" başlıklı şiirinde insanın ruhsal ve zihnî yapısını ele almış, iman ve inkâr durumunu ve bundan doğan meseleleri anlatmıştır. "Geçinme Belası" adlı şiirinde ağır hayat şartları içinde kıvranan insanın mücadelesini anlatmış, "Durmayalım" başlıklı şiirinde neden ve nasıl çalışması lâzım geldiğini ortaya koymuş, ona ümit, cesaret ve heyecan aşılamıştır Ayrıca insanı çocukluğu, gençliği, yaşlılığı, hastalığı içinde , meyhanede, mahalle kahvesinde, mezarlıkta, hastahanede, bayram yerinde, harp meydanlarında çarşıda, pazarda, er meydanlarında, mevlütte, köy düğünlerinde hasılı hayatın her ânında ve her köşesinde kendi kamerasıyla takip etmiş, müşahede altında tutmuş , tabir caizse bazen da "zum yapmış", teferruttaki bazı şeyleri mercek altına alarak tahlilini, tenkidini yapmış ve her şeyi ona göre değerlendirmiştir. Bunlara ilaveten Safahat'ın muhtelif yerlerinde meseleye değişik şartlarda kısa kısa da olsa eğilmeyi ihmal etmemiştir.

Onun anlattığı insan, muhtelif tiplerde tasvir edilir. Bu insan tiplerini, müsbet ve menfî tipler olarak sınıflandırmak mümkündür. Müsbet/olumlu olmayan tipler umumiyetle, tembel, ye's içinde , riyakâr, iki yüzlü, menfaatçı, zalim, cahil, fırsatçı, seviyesiz, milletten kopmuş, onun bütün değerlerine, ailesine, dinine, geleneklerine, tarihine düşman olmuş, yabancılaşmış, Batı hayranı, mantıksız, muhakemesiz, aklını iyi kullanamayan tiplerdir. Müsbet tipler ise bunların zıddı olan tiplerdir.

Peki bu kadar üzerinde durduğu insan nasıl bir varlık?

İnsan ve Allah ilişkisi:

Mehmet Âkif merhum, evvela insanı özel olarak yaratılmış bir varlık olarak görür. Bunun için Allah'a inanır ve bağlanır. Peki o, Allah'a neden inanır ve bağlanır? Çünkü insan, insanın varlığı, tabiata , evrime ve kendisine dayanarak açıklanamaz. Aşağı varlıklar, üstün olanı izah edemez veya onları izaha ve anlamaya yetmez. İnsandan ve kâinattan üstün bir yaratıcı yoksa insanî varlık izahsız kalır. İnsanın varlığı, şuuru , manevî dünyası ve imanı daima olgular yığını olan evreni aşar. Âlem ve insan bu üstün yaratıcının tecelli sahasıdır. Onda ve âlemde esma'ül-hüsna değişik şekillerde her an tecelli etmektedir

Düşüncemizden, inancımızdan ve hayatımızdan Allah'ı çıkarırsak insanın sevgisi, şuuru, hür oluşu, mesuliyeti mânâsız kalır? Çünkü insanın aklı, iradesi ve manevî dünyası tabiatın kör kuvvetine indirgenmiş olur. Tabiatın bu yüce değerleri yaratma kudreti yoktur. Bu kör kuvvet şuuru, imanı ve bilgiyi doğuramaz. İnsan Allah'a karşı mesul olursa, kendisine ve başka insanlara karşı da mesul olur. Buradan da değerler dünyasını oluşturur, ahlakî ve toplumsal kanunları çıkarır. İnsanın kudreti bilgisi kadar imanından da gelir. Bir şeye inanmayan insan hiçbir şey yapamaz. Bilim adamı da başladığı araştırmanın sonuç veremeyeceğine inanırsa bir şey elde edemez. İnsanın kendisi, başkaları ve tabiat üzerindeki etkisi ve hakimiyeti bu imandan gelir. Çünkü onun kudreti de imanından gelir. Tabiatta ve hayvanlarda ne şuur var, ne akıl var, ne iman var, ne dil ve ne bilim var, ne eğitim var, ne kavramlar dünyası var, ne de medeniyet var. Ama bunların hepsi insanda var ve bunlar insana kör ve şuursuz tabiattan ve hayvandan gelmiş olamaz. Hilmi Ziya Ülken hocamın dediği gibi "onun kuvveti, *'hayır'* demesinde değil, *'evet'* demesindedir. " Yani inkâr etmesinde değil ikrar ve tasdik etmesindedir. İşte Mehmet Âkif Bey'in Allah'a inanması ve bağlanması, insanı, insanlığı, toplumu ve insaniyeti temellendirebilmek, izah edebilmek, anlayabilmek ve anlatabilmek hedefine müteveccihtir.

İnsan ruhuyla mı insan?

Mehmet Âkif Bey'in anladığı mânâda insan, natüralist, maddeci, evrimci, yaratılış karşıtı insan anlayışlarının aksine, bedeniyle değil, *ruhuyla* insandır.

Sokrat, bir ayakkabıcıya insanın ruhuyla mı yoksa bedeniyle mi insan olduğunu sorar? O da bedeniyle insan olduğunu söyler. Bunun üzerine Sokrat adama öyle sorular sorar ki hakikate, onu yaklaştırır, sonunda da, yanlış hatırlamıyorsam, kunduranın kundura ustasını temsil edip etmeyeceğini sorar. Kunduracı da ustanın kunduradan farklı olduğunu ve kundura ustasını temsil edemiyeceğini söyler. Bundan sonra Sokrat'ın kunduracıya insanın ruhuyla insan olduğunu itiraf ettirmesi zor değildir. . Mehmet Âkif Bey, bu konuda ne diyor, bakalım:

İnsan ki onun ruh ile insanlığı kaim

Daim oluyor cisminin âmâline hâdim

Gelseydi eğer ruhunu i'lâya da nevbet

Anlardı nedir, belki, hayatındaki gayet (Geçinme Belası adlı şiir, s. 35)

Demek ki insanın insanlığı ruhuyla kaim olup daima bedeninin emellerine hizmet etmektedir. Eğer bir gün ruhunu yüceltmeye sıra gelirse, o zaman, hayatının gayesini anlama fırsatı bulacaktır. Bu gaye de insanın ruhunu meleklerden de üstün olan eski mevkiine çıkarmaktır. Mehmet Âkif, bu noktada, insanın mutlak bilgiye ve hayata ulaşmasının imkânsız olduğunu ifade etmeyi de ihmal etmez.

Onun, insanı yaratılmış hem de özel olarak yaratılmış bir varlık olarak gördüğünü yukarıda belirtmiştik. İnsan onun nazarında "*hilkatin bir nüsha-i kübrası*"(yaratılışın en büyük nüshası), "*kudret-i ilahiye edebiyatının en güzel beyti*", "*bütün şevki istikbale yönelmiş*" bir varlık, "*terakki meyli yaratılışından kökleşmiş bir ruh*", "*küçücük cirmine rağmen ilâhî sanatın bir gayesi*"dir. "*Bu itibarla sonu bulunmaz ve nihayeti gelmez*""*bir sırr-ı ilahî*", "*ilahî tekliflerin tecelligâhı*", bir " *başka cevher*"dir. Bu kadar da değil.

İnsanın mahiyeti (neliği):

Alman filozofu Hegel, Hristiyanlıktaki Tanrı-Ruh'ül-Kuds ve İsa üçlüsünden dolayı insanın mahiyetinin Tanrı ile aynı olduğunu ileri sürer. Mehmet Âkif ise böyle fikirlere itibar etmez, o, insanın *mahiyeti* itibariyle "**meleklerden de ulvî**" olduğu kanaatini taşır:

"*Senin mâhiyetin hatta meleklerden de ulvîdir,*

Avâlim sende pinhandır, cihanlar sen de matvîdir (İnsan adlı şiir, s. 72)

Demek ki insan, meleklerin kendisine saygıya durduğu bir varlık olarak hem onlardan çok yüce, hem de âlemler onda gizlenmiş, cihanlar da onda dürülmüş ve bükülmüştür, yani bütün evrendeki varlıkları bünyesinde nüve halinde ihtiva eden , çok karmaşık ve ilahî hitaba ve mesuliyet teklifine mahzar olmuş çok üstün bir varlıktır.

Bu sebeple Mehmet Âkif, "*meleklerden büyük hem çok büyük tebcile mahzar*"olan bu çok yüksek vasıflı varlığın hemen tecelli etmesini ister; ama insan şiirinin sonunda bir endişesini ve korkusunu da belirtmekten kendini alamaz. O da kadri, kıymeti meleklerden yüce iken hayvanların seviyesine düşmek tehlikesi. Bundan dolayı Mehmet Âkif, insanı, fiillerinin, hareketlerinin ve eylemlerinin ne olması lâzım geldiği hususunda düşünmeye davet eder. Eğer fiillerini aklının değil de arzularının emrine verir de nefsanî arzularını kontrol altına alamazsa, hayvanlarla müsavî olacaktır. Bu ise onun fıtratına, tabiatına ve yaratılış gayesine aykırıdır. Çünkü meleklerden daha üstün bir seviyede iken o seviyeyi koruyamamak çok büyük bir düşüş olacaktır. Bunun için tabiatını, yaratılıştaki ham maddelerini, kabiliyetlerini geliştirmesi, işlemesi ve insanîleştirmesi icab eder.

Bunun yolu nedir?

İnsanın meleklerden üstün olan seviyesini korumasının ilk şartı Yaratıcıyı tanımak ve ona iman etmektir. Mehmet Âkif Bey, "Tevhîd yahud Feryâd" adlı şiirinde hem uluhiyet, hem de iman, küfür, ilhad, kötülük gibi meseleleri ele alır. Aslında bu şiir ilahî nizamın yeryüzündeki ve toplumdaki aksi yani yansıması gibidir. Ona göre , " O, her ân yeni bir yaratmadadır"(Rahman: /29) mealindeki ayetten ve benzer ayetlerden aldığı ilhamla

Allah'ın hiç ihtiyacı olmadığı halde her daim yaratmakta olduğunu, sürekli çalıştığını, evrenin de daimî bir hareketlilik ve faaliyet halinde bulunduğunu söyleyerek fevkalade dinamik bir Allah anlayışı ortaya koyar:

Masiva bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile

Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile(Durmayalım adlı şiir, s. 31)

Evrende hiçbir zerre bile olsa hiçbir varlık, bu hareket zenginliğine ve faaliyet çeşitliliğine bîgâne değil, Çünkü Allah'ın yaratma , tekvin sıfatı her an tecellî ediyor ve aktif bir şekilde onlara da tesir ediyor. Daha doğrusu bütün varlıklar da Kainatın bu ahengine uyuyorlar:

Şöyle gözden geçse bir hilkat temaşâ-hânesi,

*Çıkmıyor bir zerre fa'aliyyetin bîgânesi(*Durmayalım adlı şiir, s. 31*)*

İşte böyle hareketli bir evrenin bir parçası olan ve böyle her daim yeni yaratmalarla karşılaşan insanın bir "nüsha-i kübra" olabilmesi için önce mutlaka iman etmesi gerekir. Bu bakımda imana Mehmet Âkif ayrı bir önem ve değer verir:

İmandır o cevher ki ilahî ne büyüktür!

İmansız olan paslı yürek sinede yüktür. (Tevhîd yahud Feryad, s. 21)

Mehmet Âkif merhum imanı tasvir ederken daima "güven", "ümit", "azim", "sa'y", "mücadele", "harp", "ilim", "bilgi", "cesaret", "atılmak", "kervana yetişmek", "ziya" gibi bir çok kavram kullanır. Bu onun ne kadar iyimser olduğunu , bedbinliğin insana ne büyük zararlar vereceğini bildiğini gösterir. Bundan dolayı olayların şerre değil "**hayra da yor**"umlanmasını ister. Dolayısıyla onun düşünce sisteminin merkezinde ilim, iman hareket, değişim, yenileşme ve iyimserlik var. İleride göreceğimiz gibi ilhadı ve küfrü de "ümitsizlik", "karanlık", "boşluk", "anlamsızlık", "atalet", "tembellik", "cesaretlizlik", "korkaklık" gibi muhtelif kavramlarla ifade eder

Mehmet Âkif, Kur'an'a dayanarak ve dinamik Allah anlayışından yola çıkarak imanlı ama imanının gereği olarak dinamik bir insan ve dinamik insanlardan kurulu dinamik bir toplum modeli geliştirmeye çalışır. Bunun için de İslâm'ın doğuş ve yükseliş yıllarındaki bizzat İslâm'ın kendisinden yükselen dinamizmi örnek gösterir. Hz. Ömer önce "**dehşetli zıpırken**" nasıl olmuş da insan takatını aşan bir adaletin temsilcisi olmuş, Hz. Ali'deki bu derin irfan nereden gelmiş? Bunların hepsi İslâm'ın medenîleştirici muhtevasından ve dünya görüşünden gelmektedir. Dolayısıyla hakiki insan o kaynaklara dayanarak ve onları içselleştirerek "*insan-ı kâmil*" olabilir. Ama bunun için nihilizmden ateizmden, inkardan/küfürden kurtulması yahut bunların deryasına düşmemesi icab eder.

Tevhidin mânâsı ve ilkesi:

"Tevhîd"in mânâsı birlik demektir; buna mukabil tevhîd'in ilkesi, insanın nitelikleri ve kabiliyetleri itibariyle sınırlanmadığı, tek tek niteliklerinin onun bütün varlığını ve kabiliyetlerini temsil edemiyeceği anlamını taşır. İşte bu ilkenin ışığında insan, yerde ve gökteki

kainatın çalışma disiplinine ve âhengine uyarak hayatta pek çok şey yapabiliyor. Böylece alemde varlıklar arasında birlik meydana geldiği gibi, bu birliğin topluma da yansıması toplumsal birliğin meydana gelmesine imkan vermekte, insanın sınırlandırılmayan kabiliyetlerinin işletilmesi ile bu birlik topluma ve tabiata taşınmaktadır.

İnsanın toplumdaki ve dünyadaki yaptıkları ve başarıları, saymakla bitmez. Mehmet Âkif merhum meseleye bu açıdan bakarak "insan" şiirinde insanın tabiatta imzasını attığı başarılarını sayıp döker. Yalnız o başarıların neler olduğuna geçmeden evvel bir hususa işaret etmek yerinde olacaktır:

İki tip insan:

Mehmet Âkif Bey, insanı bir madalyonun iki yüzü gibi görür: Bir yüzünde *fert, beşer* var. Bu fert, insanîleşmemiş, manevîleşmemiş varlık. Aciz, geri, cahil, çaresiz, menfaatçı , küçük, yiyici , zavallı, cahilliği nisbetinde küstah, haddini bilmez, dalkavuk, riyakâr, iki yüzlü, ümitsiz, manevî değerleri yeterince kazanamamış kimselerdir

Madalyonun diğer yüzünde ise *insan* var. Bu insan, kudretli, imanlı, hür iradeli, azimli, azminden şaşmaz, zekî, aklını iyi ve hayırda kullanan, araştırmacı, manevî dünyası zengin, ruhsal yapısı ahenkli ve huzurlu, dürüst, tenkitçi, soruşturan, kendini sorgulayabilen, tutuğunu koparan , sonuna kadar hayat mücadelesi vermekten çekinmeyen , ideali için önüne gelen her engeli aşabilen, hareketli, dinamik, çalışkan, üretken, sabırlı, daima iyimser, olayları hep iyiye yorar, daima **kendi olmak** ve kalmak isteyen yüksek şahsiyet sahibi, imanını ve müsbet ilimleri kendine destek edinmiş *"yaşamak hırs-ı cibillîsine meclub"* bir varlıktır. Zaten bu nitelikler ve hasletler onun tabiatında mündemi (gizli) tir.

Fertten insan nasıl çıkar?

Fertten, ferdin yontulmamış kaba tabiatından böyle yüksek nitelikli bir insan nasıl çıkar?

Bir defa hayat harbini kazanmak için daimî *çalışmak* gerekir:

Bu harb içinde kazanmaktadır çalışmış olan;

Çalışmayıp oturandır, gebertilen, boğulan (Vaiz kürsüde, s. 262)

"İnsan hayatı mücahede/çalışma mahsulüdür. "o olmadıkça ne fertler, ne aileler, ne cemiyetler, ne cemaatlar, ne de milletler olur!

Eğer çalışmazsa insan olamaz, insan olamayınca bilimden, bilgiden , ilmin kudretinden mahrum kalır. Bu takdirde çok acı bir netice ile karşılaşır: Bilim ve teknoloji kudretine sahip olanların mahkumu, kölesi olmak, yani hürriyetin ve istiklalini kaybetmek. :

Garbın/Batının emriyle yatıp kalkmaya artık mahkum

Çünkü, hâkim yaşatan şevket-i fenden(bilimin kudretinden*) mahrum* (Asım, s. 441)

"Ben insanım!" demek yetmez, zaten dese bile bunun alametleri ortaya çıkmayınca kimse inanmaz. Öyleyse insan olmanın esası nedir? Hürriyet ve hak sahibi olmak ve bu hürriyet ile hakların *masun* (dokunulmaz) olması gerekir:

*Desen bir kere:"**İnsanım!**" kanan kim?Hem niçin kansın?*

Hayır, hürriyetin , hakkın masun oldukça insansın.

Mehmet Âkif Beye göre hürriyete ve bir takım haklara sahip olmak yetmez. Onları hak etmek ve koruyabilme lâzım. Korumak için de ne yapmalı?Âkif merhuma kulak verelim:

Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister (çalışma ahengi, düzeni ister)

Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter. (s. 454)

Bir başka yerde adam olmanın şartı olarak da hürriyeti, hür olmayı gerekli görür:

Adam mısın: Ebediyen cihanda hürsün, gez;

Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez

Adam değil misin oğlum:gönüllüsün semere

Küfür savurma boyun kestiğin semercilere(Asım, s. 403)

Demek ki insanın hak ve hürriyeti hak etmesi ve koruyabilmesi için çalışarak ona liyakatini isbat etmesi gerekmektedir. Çünkü hür olan kimse, aynı zamanda adamdır ve cihanda kimseye boyun eğmeden, minnet etmeden gezip yaşayabilir. Ancak bunun için çok hem de pek çok çalışması, alnının ve bütün vücudunun ter içinde kalması, terlerinin kurumaması gerekir.

Hürriyeti ilan yeter mi?

Hatta hürriyeti ilân etmek de yetmez, hürriyeti hazmetmek gerekir, bu sebeple önce onun şuuruna ermek ve o şuuru taşımak gerekir. Bunun için de hürriyetin fikir olarak halka hazmettirilmesi icab eder. (tıpkı demokrasiyi ilân edip de ilan edenlerin bile onu benimseyemeyişi gibi):

Sade hürriyeti i'lan ile bir şey çıkmaz,

Fikr-i hürriyeti hazmettiriniz halka biraz. (Köse İmam başlıklı şiir, s. 130)

Peki insan, sadece hak ve hürriyetini kazanmak için mi çalışacak? Bu çalışmanın başka gayesi ve hedefi olmayacak mı? Var elbette. Nedir o? *"Necat"* yani kurtuluş. Bu konu da da Âkif Beyi dinleyelim:

Ey yolda kalan yolcusu yelda-yı hayatın! (uzun hayat yolcusu)

*Göklerde değil, yerde değil, **sen'de necatın**:*

Ölmüş dediğin ruhu alevlendiriver de,

Bir parça açılsın şu muhitindeki perde. (s. 465)

Şu halde hedef insanın maddî ve manevî esaretlerden kurtulması ve **kendisi olması**dır. Peki bu **necat** nerde? Üstadın cevabı gayet açık:SEN'de yani insanın kendisinde. Onu insan ne yerde, ne gökte, ne de başkalarında(mesela Mehdi beklemek gibi) aramalı, sadece ve sadece KENDİ'nde aramalı ve bulmalıdır. İşte mesele millî devlet ve cemiyet çapında "**Millî ruh**"a, Âkif merhumun tabiriyle "**kendi mahiyet-i ruhiyemiz**"e gelip dayanmaktadır. Bunun için Âkif merhum meselenin *yöntem*ini de ortaya koymaktadır:

"Ölmüş denilen ruhu alevlendirmek"

Mehmet Âkif merhum, "necat"ın kazanılmasındaki *güzergâhı* da çizer: Yavuz Sultan Selîm merhumun tarihte hiçbir hükümdarın geçmeye teşebbüs dahî edemediği Sina çölünü geçerek Mısır'ı fethetmesi , kendisinin de birinci cihan harbinde Kuşcubaşı Eşref ile katettiği gibi, çöllerden insanın geçmesini zarûrî görür, çöller geçilmeden necat ümidi olmadığını haykırır.

Ser menzil-i merama varır durmayıp giden

Yoktur necat ümidi bu çöller geçilmeden (Durmayalım adlı şiir, s. 28)

Şairimiz bununla da iktifa etmez ve insanlık kervanının taşkın nehrinin âhengine uymadan hedefe varmak da gayri mümkün olduğunu beyan eder. :

Nehr-i feyzafeyz-i insaniyetin âhengine

Uymadan , kâbil değildir düşmemek bir engine (s. 28)

Bu hususta insan, öyle azimli , kararlı ve iradeli olacak ki evrende ışık (Ziya) kalmasa onu yaratacak, evreni karanlıklardan kurtaracaktır:

Şairimiz elleri böğründe yatan şaşkın insanı şöyle bağırır:

Alemde ziya kalmasa halk etmelisin halk

Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam, kalk!(s. 209)

Her hâl ü kârda çok ileri yol almış medeniyet kervanına yetişmek, mesafeyi kapatmak lâzımdır. Yoksa ıssız çöllerde kaybolup gitmek de var. Bunun için insan aynı zamanda, hep geleceğe yönelip kurtulma ümidi içerisinde mücadele etmelidir. Çünkü gelecek (âti), korkusuz olup kutsal bir haktır:

*Durma, mazi bir mugeylanzâr(*dehşet verici dikenli bir yol*)-ı dehşetnâktır.*

Git ki, âti korkusuzdur , hem ne kudsî haktır!. (s. 30)

Şu halde insanın çalışmasının yanında, insan olabilmesi için sonunda evrenin ahengine iştirak etmesi ve kâinata katkıda bulunması için *felâketlere sabretmesi* icab eder:

Asıl, felâketlere sabreyleyenler insandır…(s. 58)

Mehmet Âkif merhum Asr suresinden ilham alarak yazdığı mealde insanın hangi sıfatlarla insan olduğu ve insanlığın ne olduğu hususunu açıkça beyan eder:

Başta *iman-ı hakîkî*, sonra *salah*, sonra *hak*, sonra *sebat*, insanlık da işte bunlardan ibarettir. Bunlar birleşti mi insan için artık husran yoktur. (s. 419)

* * *

Şimdi bakalım bu üstün nitelikli insan tabiatta , toplumda ve hayatta neler yapmış, neler yapacak?

İnsanın dünyadaki başarıları ve azmi:

Mehmet Âkif Bey, "İnsan" adlı şiirinde insanın mahiyetini açıkladıktan sonra onun akıl, iman ve ilim kudretine dayanan azmi ve üstün iradesi sayesinde ulaştığı başarılarını bir bir sayar:

-Tabiat senin esirindir, varlıklar sihirli ellerindedir, senin koyduğun kanunların mahkumudur, bütün dünya.

-Çevik ve atik irfanın bulutlardan yıldırımlar avlar; tenkitçi/araştırıcı idrakin yerin altından madenler çıkarır.

-Denizler yatağın, dalgalar nazlı beşiğindir; senin kanatların gökleri ölçmektedir.

-Hava, hükmünü bir anda dünyanın her tarafına götürmek için akıp giden bir vasıtadır.

-Maniler, engeller, sıkıntılar, zorluklar senin çabalarına dayanamaz, sen azim ve teşebbüs savaşı meydanına atıldıkça sana hücum edenler karşında tutunamazlar.

- Karanlıklarda gezsen bile, hikmetli düşüncen, öyle bir kandil olur ki, onun her parlayışı ebedî bir ziyadır.

-Susuz çöllerde kalsan, kılavuzun gayretinin ilhamıdır ki her adımında gölgelik ve sulak vahalar gösterir.

-Zindanlar, sürgünler/menfalar, makteller/kıtal yerleri, senin ilerlemene mâni olamaz. Demir eller yolunu kesmek kapatmak istese dahî dinlemezsin, aşar gidersin.

-Göklerden inen takdirin teyidi olduğundan zulüm ve istibdad burçlarını senin sakin ve huzurlu bir tedbirin hemen yıkıverir.

-Aramaktan, bulmaktan usanmazsın, yükselmekten yücelmeye atıldıkça "şimdi de başka geleceğe atılsam" dersin.

- Hilkatın bütün sırlarından haberdar olmak istersin, hiçten ibaret olan bu gayb âleminden kurtulmak istersin.

-Mebde, mead ve hal(başlangıç, son ve hâl) in üç muamma olarak karşında dururken onları halletmek şevkiyle koşar durursun. hakikattan bir parça olsun duymazsan oturmazsın.

- Karanlıklara dalmaktan çekinmezsin, bütün yaratıkların sırları sana ayan olsa yine vazgeçmezsin.

-İşte o zaman Sani'in (Yaratıcının) mahiyetine sıra gelir, O en heybetli mahiyet senin sabır ve huzurunu tutuşturup yakar.

- Bundan dolayı senin için bir lahza durup dinlenmek yok, daimî bir akışa tabisin, zira ne hâle râzısın, ne de istikballe kanaat edersin.

- Öyleyse böyle sonsuz bir ilerleme sahası karşında durup dururken, nasıl olur da "Ben pek mahdut/sınırlı bir cirmim" dersin. (İnsan adlı şiir)

* * *

Bu insan tasvirlerinden de anlaşılacağı gibi, şairimiz , insana dünya ile sınırlı olmayan sonsuz bir çalışma sahası ve bitmez tükenmez, hedefler göstermekte, başarılarına bitmez tükenmez başarılar katmasını istemektedir.

Kant, Boutroux ve M. Âkif:

Burada insan şiirindeki bir beytin üzerinde özellikle durmak icab etmektedir:

Esirindir tabiat dest-i teshirindedir eşya,

Senin ahkamının münkadıdır, mahkumudur, dünya

Bu beyitte şairimiz, tabiatın insanın esiri, varlıkların onun sihirli ellerinde olduğunu söyledikten sonra çok mühim bir iddia ileri sürer:

Dünya insanın koyduğu hükümlerin yani kanunlarının mahkumudur, onlara uymakla mükelleftir.

Alman filozofu Kant, "Ben Kopernik vâri bir inkılâb yaptım. " diyordu. Yaptığı inkılâb ne idi? Kant'a gelinceye kadar, Batıdaki filozoflar, bilim adamları, tabiatın, kendi kanunlarını insan zihnine dikte ettirdiğini söyleyip durdular. İşte Kant 18. asırda bu anlayışı tersine çevirdi:Tabiat kendi kanunlarını insan zihnine dikte ettirmez, ama insan aklı ve zihni, tabittaki olgular selinin akışına göre kendi formule ettiği kanunları, tabiata dikte ettirir. Bu tıpkı Kopernik'in dünya merkezli âlem görüşünü yıkarak güneş merkezli bir âlem anlayışı getirmesi gibiydi.

Kant'ın bu fikrinden ilham alan Emile Boutroux, 1874de ortaya koyduğu zorunsuzluk/ olumsuzluk doktrininde sekiz varlık tabakası kabul ederek her tabakada ayrı kanunla-

rın geçerli olduğunu ileri sürüyordu. En üstte düşünen varlık tabakasında yani insanın bulunduğu tabakada hiçbir tabiat kanunu geçerli değildir. Öteki tabakalardaki tabiat kanunlarının yerine insanın kendi koyduğu ve şartlara formülünü değiştirerek yeniden ifade ettiği kanunlar geçerlidir. Ziya Gökalp, bunu topluma uygulayarak bu varlık tabakalarını bir apartmanın katlarına benzetir. Her katta oturanlar, evinde kendi kurallarını ve yaşama şeklini kendisi tayin eder ve uygular. Dolayısıyla insanın koyduğu kanunlara dünya uymak ve onları uygulamak zorundadır.

Mehmet Âkif Bey, bu beyitte Kant'ın zihin kanunlarını dikte ettirir, fikrini tam tamına, hatta daha da kuvvetli şekilde ifade etmiştir. Kendisi, Kant'ı veya Boutroux'yu okudu mu, bilmiyoruz. Okumuş da olabilir, zira o zaman Boutroux bizde moda idi. Onun doktrini bizde de çok kimseyi tesiri altına almıştı. Nitekim Said Halîm Paşa, şehid edilmeden kısa bir süre önce yayımladığı makalede şeriatı tarif ederken tabiat kanunlarını da işin içine katıyordu. Demek ki büyük şair ve büyük mütefekkir Mehmet Âkif Bey, insanı yüceltirken çok mühim bir fikir ortaya atarak insanı yaptığı ve yapacağı şeylerin azametini de göstermeyi başarmıştır.

* * *

İnsan , kendi içine kapandığı vakit, tabiatta ve toplum içinde eridiği zaman hür olamaz, çünkü hürriyetini kaybeder. Bu takdirde ise robot, hacıyatmaz veya "makine insan" olmaktan kurtulamaz. "Garbın emriyle yatıp kalkmaya mahkum" olur ve sırtına vurulan "semer"e de razı olmak zorunda kalır. Bu sebeple , emeğine tapmamak şartıyla çalışması lâzım. Zira putperestlikte, insan kendi egosuna, kendi üstün niteliklerinin birine veya bir kısmının izdüşümüne tapar hale gelir. Bu vartalara düşmemek için

Üstün Yaratıcıyı ve O'nun insanı "Ahsen-i takvîm" (En güzel şekilde) yarattığının şuurunu taşıması lâzım, yoksa "esfel-i sâfilîn"e (aşağıların aşağısına) atılma tehlikesi içine girer.

Çalışma ve kanunu nedir?

İnsan çalışarak evrenin ahengine uyduğu , tabiattaki bir takım perdeleri de kaldırdığı zaman daha hürdür. Çünkü çalışma yeniliktir, ilerlemedir, değişimdir, hayata, insanlara ve topluma katkıdır, dünyayı değiştiren, tabiatı insanîleştiren faaliyettir . Çalışma beşerî azmin yılmaz iradesinin özüdür. Çalışma her daim maddeyi mânâlaştıran, ona anlam katan , onu yorumlayarak kültürü yaratan, tabiata nüfûz eden ruhtur, faaliyettir. Çalışma yabancılaşmayı tedavî eder, daha huzurlu yaşamak için dünyayı değiştirir. İnsan böylelikle monoton dünyaya yeni bir mânâ kattığı ve yeni hamle getirdiği için muntazam işleyen alem nizamına kendisini uydurmuş olur. Ama insan, tabiatı sömürmek için değil, onunla dost olmak ve içindeki ve dışındaki tabiatı aşmak, onların bağlarından kurtulmak için hayata, topluma, insanlığa ve tabiata yönelmelidir.

Âkif Bey, bundan dolayı, insanın "*cılız kollarının dünya ile harb ettiğini*" söyler ve

İbret al erbab-ı ikdamın bakıp âsârına:

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına (Durmayalım başlıklı şiir, s. 29)

diyerek değişimin hızını ve büyüklüğünü de ifadeye çalışır. O insan olma davasında olan herkesin çalışması gerektiğini söylerken "*atalet*"(çalışmama, tembellik)i de "*yaratılışın kanunlarına isyan*" olarak niteler:

Atâlet fıtratın ahkamına mâdâm ki isyandır;

Çalışsın, durmasın her kim ki dâvasında insandır. (Hasbihâl başlıklı şiir, s. 146

Çalışmanın gayesi:

Evet insan çalışmalı, fakat boş yere , maksatsız ve gayesiz değil, mutlak bir gayeye bağlanarak çalışmalı. Bu gaye ne olabilir? Evvela "*taharri-i hakikat*" (hakikatı araştırma hırsı), bilginin, ilmin ve irfanın "*ser-haddine*" yani son hududuna ulaşmak . Sonra da "insanlığın mânâsı" nın tecelli etmesi ve vicdan da "en son zevki " ne ermek. Bu da insanlığa ve kainata *iştiraktir*. Fakat burada en büyük ve en yüce emel, *BEKA*'dır. Yani ebedî olmaktır. Mehmet Âkif üstadımız, bu sebeple, insanı kendine getiren şu ilâhî sadâyı, çalışmanın kanununu gibi bildirir.

Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki beka sa'y olursa hak edilir. (Vaiz Kürsüde şiiri, s. 255)

Çalışma sahası insanın emrine verilmiş olan bütün kainat. Fakat Allah'ın "*sarây-i vahdeti*" ne girmek yasaklı bölge. İnsan cihanın ortasına atılmalı, fezayı dolaşmalı, âsumana çıkmalı, yer yüzüne inmeli , Allah'ın kâinattaki hikmetli delillerinin gaybî bir lisanı olan, varlığı inleten âhengin tek mânâsını duymalı ve "*âheng-i sermediyye*") ye yani ebedî âhenge ***uymalı.*** İşte tabiata, insanlığa ve kainata **iştirak** dediğimiz şey budur. Allah insanlara şöyle seslenir:

..........Çekil de feyz-i mübinimle tâ ezelde sana

Musahhar eylediğim bir cihanın ortasına

Atıl...Fezayı dolaş , Asümâne çık , yere in;

Lisan-ı gaybım olan beyyinât-ı hikmetimin,

Vücudu inleten âheng-i yek mealini duy!

*Düşünme, haydi şu âheng-i sermediyete uy***!** (Vaiz kürsüde şiiri, s. 259)

Yalnız burada bir hatırlatma yapmakta fayda var: Mehmet Âkif merhum, insanın bu dünyadaki bir ebedîlik için çalışmasını düşünmez. Çünkü bu alem de, insan da fânîdir. İsmi cihan durdukça anılsın, ama esas ebedîlik, "âhiret yurdunda"dır.

İnsan emeğine ve paraya boyun eğmeli mi?

Yukarıda insanın emeğine dayanarak kafasında yarattığı putlara taptığından bahsedildi. Aslında insanın emeğinin mahsulü olan paraya servete, şöhrete ve şehvete tapması tarihin ilk devirlerinden beri vardır. Nitekim Kur'an, Firavun gibi, Haman ve Kârun gibi nefsine ve servetine tapan putperestlerden bahseder. Hatta Karun'un hazinelerinin sadece anahtarlarını bir bölük insanın taşıdığını bildirir. Böylelerinin akibetlerinin ne kadar feci olacağını sık sık haber verir. Ama son asırlarda kapitalist sömürgeci zihniyet insanları, daha çok servete tapmaya yöneltti. Çünkü manevî dünyaları gittikçe körelmiştir İşte mütefekkirimiz Mehmet Âkif Bey, insanın hürriyetini koruyabilmesi için paranın ve servetin önünde de eğilmemesi lâzım geldiğini söyler. Kendisi üstün ahlâkın ve meziyetlerin mücessem(canlı, cisimleşmiş) örneği olduğu için kendi tutumunu cihana şöyle ilan eder:

Doğduğumdan beridir aşıkım istiklale,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle

Demek ki mütefekkirimiz nazarında "*altın lâle*" ye yani paraya düşkün olmak, boynuna köpekler gibi bir tasma taktırmaktır. İnsan bu zaaflardan kurtulmalıdır. Bu takdirde insanın ahlâkı karşımıza çıkar. Ahlâk, insanlar için vardır. Tanrı'nın ahlâkı olmaz. Diğer canlıların da ahlâkı yoktur. Çünkü onlar mükellef değildir, dolayısıyla mesul de değildir. Emaneti yüklenen sadece insandır. Mesul ve mükellef olunca hür olması da zarûrî olarak kendini gösterir.

Sorumluluk gelince ahlâk, hukuk, adalet, ceza, mükâfât kavramlar birer mânâ kazanır, yerini bulur.

Gelelim insanın inkar ve ilhad (ateistlik) cephesine:

İnsanın binbir türlü hâli var. İnsanın "*eşref saati*" olduğu gibi "eşek saati" de var. Bunun gibi insanın ruhsal durumunun değişkenliği gibi zihnî durumu da çok değişken ve akışkandır. Hele okuyan, düşünen ve araştıran insan her zaman şüphe içinde olabilir. Bu şüphe derinleşerek sahibini inkâra ve ilhada(ateizme) veya nihilizme götürebilir.

Bu bakımdan Mehmet Âkif merhumun İnsanın iman cephesine ait başlıca görüşlerini belirtmişken onun bir ateistin ve nihilistin psikolojilerini bir şiirin dar muhtevası içinde tahlil edişine bir göz atalım:.

Şair mütefekkirimiz, "Tevhîd yahud Feryâd" şiirinde insanın Allah ve kâinat karşısındaki durumunu oldukça derinliğine tahlil eder. Şiirin bu kısmının ayrıca tahlil edilmesi daha doğru olur.

Şairimiz evvela insanın ve aklının mutlak bilgiye ulaşmaktaki aczini ortaya koyduğu gibi, Allah'ın çok soyut kavramlarla anlatılan varlığını kavramaktaki aczini de ifade etmeden geçemez:

Bâki'yi beşer her ne kadar etse de tenzih,

Fâniyyeti icabı eder kendine teşbih!

Çünkü ona göre insan fikri, mutlaka nasıl yol bulsun ki , ruhun varlığını düşünürken cisimleri, bedenleri tasavvur etmekten kurtulamaz.

Itlaka nasıl yol bulabilsin ki tefekkür?

Eşbahı görür, eyler iken ruhu tasavvur.

Ateistler umumiyetle kötülük problemine takılarak alemde kötülükleri Tanrı neden önlemiyor?Yoksa önleyemiyor mu? derken O'nun inkârına vârıp dayanırlar. Yahut bazıları da kendine göre tapılacak putlar icad ederler.

Mehmet Âkif merhum da kötülük problemini ele alır. Hayattaki bir takım olumsuzlukları dile getirir. Allah'a seslenerek canileri, katilleri meydana sürenin, bunlara cüret verenin, takvayı ve fücuru yaratanın, zâlimde meydan okuma meylini ilham edenin, mazlumun zalimden nefret etmesinin, cahilin neden hayat âdâbını öğrenmediğinin esas sebebinin "bir fâilin icbarı" olduğunun yani hepsinin Allah'tan geldiğini anlatır.

Sonra yine aynı mealde başka menfi olaylarla ilgili şu soruyu sorar:

-Bir zulüm kılıcı dünyayı yakıp yıkmaya ve insanları kesip biçmeye senin emrinle mi kalkışıyor?

Sonra şunları sıralar:

-Zâlimlere kahrın o kadar cesaret verdi ki nerdeyse ümitsizlik içinde vicdan "âdil-i mutlak yok" dedirtecek.

-Yerdeki binlerce feryad göklere yükselirken gökler o inltileri sadece tekrar ediyor.

-Yer yüzünde binlerce mazlumun yuvası yanarken bir yandan da milyonlarca gencin zekâ şulesi sönmekte.

-Felâkete uğramış bir ana, evladını kara toprağa gömmüş, çaresiz, eli böğründe inliyor.

- Öte yandan bir sürü talihsiz, bir ekmek parçası için ırzını zâyi ediyor.

-Binlerce yetim boynu bükük dururken yuvası bozulmuş aileler, başlarını sokacak bir yer arıyor.

-Bu olumsuzlukların hepsinin sebebi bir zorlama ise insan, irade hürriyetini inkâr eden bir cebriyeci olur. Mehmet Âkif merhum

cebrî değilim…Olsam ne suçum var?

diyerek, cebrî olanların da günahkâr olmayacaklarını zımnen ifade eder ve onları terbiye etmiş olur. Sonra da Allah'a şöyle hitab eder:

Sendense eğer çektiğimiz bunca devahî (belalar)

Kimden kime feryad edelim söyle ilâhî!

Buraya alabildiğimiz ve alamadığımız yeryüzündeki pek çok olumsuz, üzücü hadisleri bir bir zikreden şairimiz, bu kadar olumsuzlukların insanı ilhada (ateizme) götürebileceğini hesaba kattığı için beşerde kiminin kalbinde yıldız gibi parlayan bir ümid bulunduğunu, bu bakımdan imanın büyük bir cevher olduğunu belirtir. Mü'min imanıyla birkaç günlük dünyanın üstünde Allah'ın ne parlak alemleri olduğunu bilir. İmanlı kimse hayatta ne kadar cefa çekse, eza görse, sıkıntı yaşasa da imanının gücüyle bunlara tahammül eder, teselli bulur , böylece onları göğüsler.

Ya mülhidin durumu?

Şairimiz burada çok mühim bir soru sorar:

Peki bir mülhidi (ateisti, dinsizi) kim teselli edecek? Kimse teselli edemez. Çünkü onun düşünce ufuklarına gelecekteki mükâfât âlemi(ahiret hayatının sonsuz nimetleri) sığmaz. Mülhidin inanışında şu semalar ve zeminler baştanbaşa "*boşluk*"tan ibarettir. Bu boşlukta ise onun feryadını akan göz yaşlarını dinleyecek bir kerem kulağı yoktur. Kendisi tesadüfen bu aleme düşmüş, etrafına da binlerce felâket üşüşmüş. Hayatı o felâketlerle boğuşarak tükenecek ve hüsran içince ölüp gidecektir. Âkif Bey, mülhid insanlara acır: Onların varlıktan nasibi, inliyerek ölmektir. İşte bu güruh, beşerin "*en âvare garibi*" olan kimselerdir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, şairimiz, Allah'ın varlığını inkâr etmek (ateizm, ilhad) ile hayatı ve dünyayı "boş" kabul etmeyi (nihilizm) i bir ve aynı saymaktadır. Bu "boş" kelimesi, Kur'an'daki "abes" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış olabilir.

Âkif Bey, mülhidlere kızmaz, onları "tekfir" etmez, onlara "canınız cehenneme " demez; onlara acır ve onlara karşı duyduğu merhametin tecellisini ister, onların kurtuluşunu Allah'tan niyaz eder.

Mü'minlere imdada yetiş merhametinle

Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle

Çünkü onlar, karanlıklara daldıkları için yollarını kaybetmiş, kılavuz olacak bir hidayet rehberi bulamadıkları için bunalmış şaşkınlardır.

Burada dikkat edilecek husus, Âkif merhumun mülhidlere lanet okumaması , aksine onlara rahmet ve hidayet dilemesidir. Bu da Mehmet Âkif'in ne kadar ince kalbli ve insan sever (*hümanist)* olduğunu gösterir.

Neden mülhidlere bu kadar merhamet diliyor? Çünkü Âkif merhumun nazarında onları bu dalâlet gecesine (şebistane) süren bizzat Allah'tır. Öyleyse onların karşısına bir hidayet şafağı doğması yine Allah'tan olacaktır. Çünkü mülhidin inkârcı kalbi de tevhide inanmış kimsenin mü'min kalbi de Allah'ın elindedir:

Mülhid de Sen'in kalb-i muvahhid de Senindir. ;

İlhad ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.

Bu ikinci mısra, çok önemli ve cesur bir ifade sayılabilir. Çünkü ilhad ile tevhidin kaynağının bir olması demek, bunların barışıp kaynaşabilme imkânına sahip olması demektir. Bundan dolayı şairimiz daha sonraki beyitte daha da ileri giderek, insan düşüncesinde bu iki zıt anlayış arasındaki farklılığın sebeplerinin ne olduğunu sorar, fakat ona bu ilâhî bir sır olarak kalır.

Demek ki mütefekkirimiz, cemiyetteki bir takım sorunların ta köküne kadar derinliğine inmekte buna çare aramaktadır. Acaba mütefekkirimizin gayesi gerçekten bunları kaynaştırmak mı? Belki. Ama Allah'ın merhametini tecellisine bağlı olarak.

Mehmet Âkif merhum, tarihin eski devirlerinden beri gelen kötülük problemini böylece çözmeye çalışır. İman olmadan insanın "nüsha-i kübra" olması, kemal dercesine yükselmesi mümkün olmadığına bakarak bunu, şairimiz, inanan kimseyle inkâr edeni karşılaştırarak imanlıya ait fikrin doğruluğuna delil gösterir. Âkif merhum, kötülük problemini ortaya koyarken, imanın önemini belirtirken, inançsızlığın insanı nasıl ümitsizlik ve boşluk içinde yüzdürdüğünü vurgulamıştır. Şu hâlde Mehmet Âkif'in insan anlayışı, onun insanı, hayatın her yerinde ve her ânında dimdik ayakta durup mücadelesini kazanmaya götüren, onun iki cihanda mutlu ve bahtiyar olmasını temin eden bir anlayıştır. Bu bakımdan onun insanı "Allah'a dayanan, sa'ye sarılan ve hikmete râm olan" bir insandır. Âkif Bey, insan için başka yol bilmediğini bildirir. bu insan, imanından dolayı daima iyimser ve kötümserliğe her zaman karşıdır. Bu da insandaki sönmeyen ümidin ifadesidir.

Şiirler, Ömer Rıza Doğrul tarafından yayına hazırlanan *Safahat*'ın 1950 baskısından alınmıştır.

Firavun İmanı Romanında Âkif ve Çevresi

Mehmet Törenek
Prof. Dr., Erzurum Atatürk Ü.

Tarık Buğra Millî Mücadeleyi Küçük Ağa ile başlatır. Romanın kahramanlarından biri olan İstanbullu Hoca, birçok değişim ve hesaplaşmadan sonra bir kuva-yı milliyeci olarak Ankara'ya gelir. Ancak anlatacakları bununla bitmez Buğra'nın. Savaşın bir de Ankara cephesi vardır. Onu takip eden Firavun İmanı'nda bu cepheye Meclis içinden bakmayı dener.[1] Çıkarcılar, kendi küçük akıllarıyla çıkış yollarını arayanlar, esen rüzgâra göre rol üslenenler ve ülkenin geleceği için düşünenler, sessiz, suskun ancak kararlı olanlar. Yazarın kendisi de romanın bu amaçla kurgulandığını, onun Küçük Ağa'daki oluşumun "beşinci perdesi" olduğunu belirtir bir konuşmasında. Şöyle der: "Onda yiğitlikler, dürüstlükler, kahramanlıklar, temizlikler ve kalleşlikler, çıkarcılıklar ve dalavereler anlatılır."[2]

Firavun İmanı Mehmet Âkif'lerin, Hüseyin Avni'lerin, Hasan Basri'lerin romanıdır. Tarık Buğra, bu büyük insanı, Millî Mücadele'de üstlendiği misyonuna uygun şekilde romanında kahraman olarak yaşatır. O eserin asıl kahramanı değildir. Romanda Ali Yusuf öne çıkmakta, hayatı, macerasıyla onun karakteri romanı şekillendirmektedir.[3] Hüseyin Avni bir karşıt karakter olarak yer almakta ise de, Buğra Meclis ekseninde bir Ankara romanı yazmayı denemektedir. Bunun için daha çok Ankara o günlerin havasıyla romana taşınmaya çalışılır. Hüseyin Avni, Mehmet Âkif, Hasan Basri üçlüsü ise, vatanseverliği, zafere olan inançları, fedakârlıkları ve feragatleri ile vardırlar. Buğra, onların bu savaş esnasındaki fonksiyonlarını çok önemsediğinden eserine taşımıştır. Bunu bir yazısında, bu üçlüyü saydıktan

1 *Firavun İmanı*, Istanbul, Yol yay.1978, 235 s.(Alıntılar bu baskıdandır.)
2 *Soyleşiler*, (Haz. M. Tekin), Konya, Çizgi kitabevi 2004, s..51-52
3 Buğra'nın kendisi de eserin Ali Yusuf'un, Ali Yusufların romanı olduğunu ifade etmektedir. *Söyleşiler*, s.204

sonra şöyle ifade eder: "rahmet dileklerimizle bize birer namus borcu olarak bırakan düzinelerle insan! Onlar olmasaydı Kurtuluş Savaşı olmayacaktı. Ve onları bilmemek Kurtuluş Savaşı'na lâyık olamamaktır."[4] der.

Bu isimler Âkif'in çevresinde bulunmuş, onunla dost olmuş, Birinci Meclis'te birlikte hareket etmişlerdir. Hasan Basri Mecliste bulunduğu devrede bir müddet Âkif'le aynı mekânı, Taceddîn Dergâhı'nı paylaşmış, hatta ondan Arap edebiyatı, bu edebiyatın büyük eseri Muallakât'ı okumuşlardır.[5] Mahir İz onun için, merhum Âkif'in "inanarak sevdiklerinden"di der.[6] Âkif'in onunla tanışması daha da eskidir. Düşman işgali altındaki İstanbul'da sıkıldığı günlerde, 1920 yılının Ocak ayı sonlarında Eşref Edip'le Balıkesir'e gittiğinde onları Balıkesir'de Hasan Basri Bey misafir eder.[7] Bursa ve Balıkesir yöresinin mezalimi ve işgal haberleri üzerine yazdığı *Bülbül* şiirini de ona ithaf etmiştir. Bu ithaf, bize, onun Âkif'le birlikte yöreden gelen haberleri paylaştıkları, o acıları derinden duyduklarını da düşündürmektedir.[8]

Hüseyin Avni Bey onu sevdiği gibi, merhum Âkif de onu sevmektedir. Mahir İz, onun celâdeti, haksızlık karşısında susmayışı, doğru bildiklerini dile getirişi nedeniyle, Âkif'in onun için bir keresinde "işte adam onlar" ifadesini kullandığını nakledir.[9] Mahalle Kahvesi şiirini ona ithaf ettiğine göre, Âkif'in onunla tanışıklığı ve dostluğu bir hayli eski olmalıdır.

Firavun İmanı bir romandır. Roman için aslolan kendi gerçekliğidir. Bu nedenle eserdeki ilişkiler, konuşmalar birebir gerçekle örtüşmez. Fakat romancı gerçek ilişkileri de göz ardı edemez. Bu nedenle Âkif'in arkadaşlarıyla var olan ilişkileri eserin gerçekliğini daha bir güçlendirir. Sonra onları karakterleri, davranışları, özlemleri ile yaşatarak kişilerin dünyasını zenginleştirmiş olur. Böylece karşımıza yaşayan, arkadaşlarıyla birtakım sıkıntıları paylaşan, kararlı, azimli bir Âkif, bir Hüseyin Avni çıkar.

Romanda bu üçlü eserin son kısmına kadar hep beraberdir. Önce bir Ankara atmosferi çizer Buğra. Ankara'da telaş vardır, ümitsizlik vardır, panik vardır. Ancak Âkif'in "Hacı Bayram Medresesi'ndeki hücresinde (s.20) yaşanan hüzündür. Çünkü Yunan ilerlemekte, şehirler düşmekte, düşman Ankara kapılarına dayanmaktadır. Ankara'daki mebusların çoğunda var olan paniğin nedeni budur. Çünkü Ankara'nın bir adım ötesi yokluktur, sondur. Bunun için öne sürülen "vitrine akıllıca konmuş, güzelce allanıp pullanmış herhangi bir kurtuluş umuduna dört elle" sarılanlar çoğunluktadır.(s.21) Yaşanan "zor günler"i aşmak ancak "er oğlu er yüreklerin" işidir.(s.21) "Çifte su verilmiş yürekler"(s.22) işte o günlerde suskundurlar, az konuşur, hep düşünürler. Ancak hepsi de Âkif'e, ne diyecek diye bakmaktadırlar.

Buğra Âkif'in dilinden hüznün nedenini şöyle verir: "Yunan durdurulamıyor. Para bulunamıyor. İlâç bulunamıyor. Ekmek bulunamıyor. Elbise, çamaşır, pabuç, mermi bulunamıyor. Bu cehennemin içinde de, Hasan Sabbah'lar fink atıyor. İnsan ümidi kendinden kesmişse, o kadar ustaca yaldızlanıp sunulan ümitlere dört elle sarılmaz da ne yapar? Bu sarılış da vatanseverlik değil midir?"(s.22) Meclis onlar için büyük önem taşımaktadır. Onlar orada, cephedekiler de dahil, "Türk'ün yaşama iradesinin sorumluluğunu yüklenmişlerdir.(s.23)

---

4 *Düşman Kazanmak Sanatı*, İstanbul, Ötüken yay. 2002, s.315

5 Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul, Kitabevi 1975, s.156

6 a.g.e., s.435

7 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, Ankara, Kültür Bakanlığı yay. 2002, s.88

8 Eşref Edip burası için şunları söyler: "O ne samimî günlerdi! Dergâh dergâh olalı böyle günler görmemişti. Dergâh âdeta edebiyat ve musiki merkezi olmuştu. Üdeba gelir, ehli ilim gelir, san'atkârlar gelir, şiirler okunur, ilmî musahabeler olur, sazlar çalınır, neyler üflenir, ilâhîler, gazeller söylenirdi. Bu tam üstadın istediği bir hayattı."(Eşref Edip, Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul 1962, [iç kapakta 1960], s.181)

9 *Yılların İzi*, s.158

Dolayısıyla ona, o günlerin ve gelecek günlerde ortaya çıkabileceklerin değerlendirmesini yaptırır. Bunlar romanın daha başlarında yapılır. Romanın sonraki sayfalarında anlatılacak döneklerin, vitrine konmuş kurtuluş reçetelerine kapılanların, sinsiliklerin, kaçıp ortadan kaybolanların, hep kendi çıkarını gözetenlerin aksine. Hâliyle eserde o, bir bilge, bir önder, bir yol göstericidir. İçe işleyen sesi, tatlı gülümseyişi, pırıl pırıl gözleri ile etrafındakiler daima ona ne diyecek diye bakarlar. O, zafer günlerini sabırsızlıkla beklediğini, ama o günler yaklaştıkça sinsiliklerin artacağını, leş kargalarının, istifçilerin türeyeceğini şöyle ifade eder:

"Nerede okuduğumu şimdi hatırlamıyorum; adamın birisi; bir devlet kurulurken, bir de batarken kolay zengin olunur, diyordu. Ne kadar da doğru. Ama bu gerçeği bulmak için insan ya büyük bir düşünce adamı, yahut da namussuzun namussuzu olmalı. Birinciler çok az, ikinciler ise çileden çıkartacak, çıldırtacak kadar çok. Onları Osmanlı'nın sallandığı günlerde görmüştüm. Ankara'da karşıma çıktılar. Yeni bir devlet kuruluyor diye sevinç çığlıkları ata ata gelmiş olmalıydılar."(s.25)

Onun konuşmalarını saygıyla dinler arkadaşları. Onların bu dinleyişteki tavırlarını belirten Buğra, araya girerek şu değerlendirmeyi yapar: "Âkif kelimenin bütün gücüyle, bir medenî insandır. Memleketini, milletini lafla ve duygularla sınırlanmış olarak değil, dâvalarında gerekince bayraklaşacak ve savaş başlattıracak, gerekince de, bir sıra eri gibi savaşacak kadar sever. Bir bakardınız, elde mavzer, en tehlikeli bölgelere girmiş, üstelik, kurşunun yapamayacağını inancı ile yapmıştır. İnancını aşılayabilenlerdendir o; çünkü inancı katıksızlardandır. Bir de bakarsınız ki, Âkif, isyan ve tereddüt bölgelerinde, bir derviş gibi, bir hırka, bir âsa, gönülleri uyarıyor, inançları, imanı tazeliyor; cebel toplarının sindiremediği âsileri cephe gönüllüsü yapıyor. Asıl üstünlüğü de, alçak gönüllülüğünden gelmektedir; her biri bir destan konusu olabilecek çalışmalarının bir tekinden bile söz açtığı görülmemiştir."(s.26-27)

Hüseyin Avni'ye göre de, diğer arkadaşlarına göre de Mehmet Âkif büyük adamdır. Konuşmaları, susmaları, gün içindeki davranışları çevresindekilerde etkisini hemen gösterir. Bunun için onunla üç beş gün birlikte olmak yeterlidir.(s.27)[10]

Bu ilişkilerin beraberinde ülkenin genel durumu verilir yer yer. Sakarya'da savaş en zor şartlarda sürmektedir. Hatta tehlikeli gidiş, Meclis'in gizli bir oturumunda ele alınır. Konu hassastır. Bir önceki toplantıda ise Meclis'in Kayseri'ye taşınması görüşülmüştür. Her şey Sakarya'dan gelecek habere bağlıdır. Aynı günlerde Zile'de isyan çıkmıştır ve Meclis'te bu da gündeme gelir. Ancak feci olan durum, Erkân-ı Harbiye'nin asiler üzerine gönderilecek bir manga askerin dahi bulunmadığını söylemesidir. Bu isyan Ankara'nın doğudan da kuşatılmaya çalışıldığını sezdirmektedir. Mandacılar da, Bolşevikler de Meclis'te boş durmamakta, suçlamalar yoğunlaşmakta, her şey birbirine karıştırılmaktadır. Bunlarla bir dönem atmosferi çizen Buğra, işte bu esnada çelik yüreklileri öne çıkarır. Hüseyin Avni, Meclis'in sevdiği biri olarak kürsüye çıkar ve bir durum değerlendirmesi yapar, sonunda da bölgeye bir heyet gönderilmesini teklif eder. Altı kişilik bir heyet oluşturulur ki üçü yine bu gönüldaştır.

Buğra romanın bu girişinden sonra Ali Yusuf karakterine ve onun hikâyesine geçer. Bu

10 Ankara'nın sıkıntılı günlerinde Âkif'in, çevresindekilere nasıl ümit aşılayıcı olduğunu Eşref Edip şöyle nakleder. Hatta kendisi de Sebilürreşat'la birlikte Kayseri'dedir: "Ankara'da kalan arkadaşlar söylüyor: herkesin heyecan ve endişe içinde bulunduğu o tehlikeli zamanlarda üstad bir ân bile sarsılmamış, ye'se düşmemiş, itidal ve metanetini muhafaza etmişti. Cepheden mütereddit haberler geldikçe fütura düşen fikirleri üstad teskine çalışır, onların kalplerine kuvvet vermek için neş'eli görünür, güldürücü fıkralar nakleder, gönülleri canlandırmaya uğraşırdı. Gözleri arkada olanları Sakaryaya çevirirdi." Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, s.183/ Benzer bir değerlendirmeyi de Hasan Basri yapar: "İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sıralarda Âkif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç ıstifini bozmadı, onun kuvve-i ma'neviyyesi zerre kadar sarsılmadı; etrafındakilere hep ümid, hep îman, hep cesaret telkin etti. Sanki o, kocaman bir dağ idi!", Âkifnâme (Mehmet Âkif), İstanbul, Ahmet Sait matb. 1966, s.25

kişilikle başta konuşulanlar arasında birebir bağ vardır. Hâliyle Buğra önce ilginç hayat hikâyesi verdikten, bu karakterini bütün olumsuz sıfatlarla belirginleştirdikten sonra, Ankara'da karşılarına çıkarır, ardından da Zile'de... Onun işi ateşi körüklemek, her ortamdan yararlanmasını bilmektir.

Buğra Mehmet Âkif'i, yanındaki Hasan Basri ve Hüseyin Avni ile birlikte bu kez Zile yolunda anlatmaya başlar. Âkif bu seyahatte da yine merkezî kişidir, "büyük insan"dır. Arkadaşları onu, sadece dünyadan kopup gitmiş zavallıları uyaran değil, kendilerini de uyaran olarak görürler.(s.65) Meclis, oradaki tartışmalar, onları sık sık karamsarlığa düşürmektedir. Âkif ise, zafere kadar, kurtuluşa kadar herkesin ister istemez elbirliği içinde olacağını, bu zaferi herkesin istediğini söyler. Önemli olan ihtirasla ihaneti ayırabilmek, ihtirasların davalara kimi zamanlar ne türden büyük yardımı olduğunu görebilmektir.(s.66)

Buğra Âkifleri ve Ali Yusuf'u Zile yakınında bir nahiyede karşılaştırır. Görünüşte herkes isyanı bastırmak için ordadır. Ancak Hasan Basri'nin anlattığı *Kırmızı Başlıklı Kız* hikâyesi, kendi durumlarına uymaktadır ve onu farklı yorumlarla sık sık hatırlarlar. Tarık Buğra, olaylar içinde yer yer kültürel zenginlik oluşturabilecek sözler, şiirler, hikâyeler anlattırır yahut hatırlatır kişilerine. Burada da durum aynıdır. Mesele kurdun oyununa düşmemektir. Plânlar buna göre yapılır. Baş oyuncu Ali Yusuf onlarla görüştükten sonra, önden giderek Zile'de onları karşılamak ister. Oyunu yenmek için plânlı ve tedbirli olmak gerekmektedir. Mehmet Âkif, ikna gücü, hitabeti ile bu zor işi başarır. Misafir edildikleri bir evde, odada bulunanlara kendini tanıtarak, kendisinin Ankara ile birlikte olduğunu vurgulayarak ve Yunan'ın yenileceğine kesin imanını dile getirerek konuşmayı neticelendirir. Üç arkadaş bir oyun oynamakta, daha doğrusu karşılıklı taktiklerle kendilerine katılmış sahtekârları altetmeye çalışmaktadırlar. Üstelik yanlarında Ali Yusuf'la birlikte olan, her şeyi onunla paylaştığını adları gibi bildikleri Hüseyin Salim vardır.

Roman için kişilerden çok oyunlar, karşıt karakter özellikleri önem taşımaktadır. Bu nedenle Buğra, onları Ali Yusuf'la karşılaştırırken entrikayı da çok yönlü plânlamaktadır. Onlarda olan ikna gücü, kararlılık ve dürüstlüktür. Karşılarında ise her oyun mevcuttur. Ancak oyuna oyunla karşılık verilir. Zile'de Ali Yusuf'un oyunu, Hasan Basri'nin Sakarya zaferini duyuran telgrafıyla birden havayı değiştirir. Âkif bu haberle cemaate hitap eder, onların gönlünü Ankara'dan yana çevirmeyi başarır. Ali Yusuf çekilmesi mümkün olmayan bir teli postaneye bırakarak ortadan kaybolur. Onlar kaldıkları birkaç gün içinde Zile'de binbeş yüze yakın asinin kendilerine teslim olmasını sağlar ve Ankara üzerinden cepheye gönderirler. Başta vurguladığımız özellik gerçekleşmiş, Mehmet Âkif gönülleri kazanmayı başarmış, inandığı davadaki samimiyetini göstermiştir.

Zile'den Ankara'ya dönerler. Ali Yusuf'u şimdi daha iyi tanımaktadırlar. O, Ankara'da yine ön saftadırlar. Buna zaman zaman tahammül gösteremeyen Hüseyin Avni'ye Âkif'in cevabı şu olur: "Bütün mesele mizaçları anlayabilmekte. Bunu yaptınız mı, umulmadık davranış kalmaz, üç aşağı, beş yukarı bütün neticeleri kestirebilirsiniz; ihanet ihanet olmaktan çıkar, aldanış diye bir şey kalmaz ve ancak seçilen işbirlikçilerinden söz edilebilir."(s.106) İşte o işbirlikçiler, her ortamdan yararlanmanın, her şeyi kendi çıkarları için kullanmanın peşindedirler. Romancının eserde sık sık mizaçlara vurgu yapması da bu nedenledir. O özellikle her şeyin temeline bunu kor. Roman için de eseri ilginç kılan asıl yön bu değil midir?

Buğra onları bir de İstiklâl marşının yazıldığı günler içerisinde anlatır. Önceki kısımlarda yine Ali Yusuf'u, Bolşeviklerle ilişkisi, hesapları ve yaptıkları ile uzun uzadıya anlatarak bu olumsuz insan portresini pekiştirir. Hep kendi için çalışan, kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen bu insanın ardından yeniden Taceddin dergâhına döner. Gelen zafer haberleridir onları ilgilendiren. Bir de bu zafer müjdesini ebedîleştirmek. Bunun için İstiklâl

Marşı'nın yazılışını taştan sembolle verir. Âkif geceler boyu uyuyamamakta, zihnine doğan mısraları gece karanlığında yatağın yanı başındaki duvara, yanındaki sedef saplı bıçakla kazımaya çalışmaktadır. Oda arkadaşı Hasan Basri bunu fark ettiğinde, nefesini tutarak bu sahneyi izlemeye koyulur: "Sedef saplı avcı bıçağı taşları, zamanı ve ölümleri yenmek için didinip duruyordu. Kıllı, erkek bileğinin adaleleri kabar kabardı, parmaklar artık kuvvetin değil, deli eden arzının gücünü biçimlendiriyordu. Âkif, öbür duvar dibindeki yatağında yarı doğrulmuş, gecelerden beri yaptığı gibi, taş duvara bir mısra daha kazıyordu."(s.142)[11]

Onu gören Hasan Basri, nefesini tutarak bu sahneyi yatağından izler. Bu "ilâhî vecdin" büyüsünü bozmak istemez. Bir müddet sonra Âkif yorgun nefeslerle uykuya dalar ama o, bir daha uyuyamaz, yaşadıklarını, arkadaşlarının anlattıklarını hatırlar, zihni onlarla meşgul, sabahı eder.

Onlar "bir gelir insan cihâne" sözünü farklı anlayanlardır. Buğra bazen bir cümleyle vermek istediğini sembolleştirir. Bu kısımda da anlatacaklarını, hatırlanan hikâyeleri, bu söz etrafında dönerek vermeyi seçer. Herkes bu söze kendi hayat anlayışı noktasında bir anlam yükler. Zevki de, ideali de, misyonu da bu söze verilen anlamla ilişkilendirmek mümkündür. Buğra'nın Hasan Basri Beyi bir yerde Âkif için şöyle düşündürmesi, aynı anlamlandırmayla ilgili değil midir? "Âkif'in itibarı sarayda da, Bâb-ı Âli'de de büyüktü. Âkif, ayrıca, başta Almanya olmak üzere doğu'da veya batı'da hangi memlekete gitse baş tacı edilir, bir şeref misafiri gibi ağırlanırdı. Ama Âkif, bütün bunları bir kerecik olsun aklının kıyısından bile geçirmedi ve çoluk çocuğunu, evini barkını bıraktı; cebinde yedi buçuk kuruşla Anadolu'nun emrine koştu; bu uğurda yokluğun da, zorluğun da her çeşidini hiçe saydı, daha ilk adımında hayatını gözden çıkarmıştı; çünkü bir defa yaşanacağına inanıyordu o. Bir daha tekrarlanmayacak olan bu büyük ve kavranamayacak kadar dramatik oyunda erdemlerden başka neyin değeri olabilirdi, kazanç denebilecek şey, şeref ve haysiyet değil de ne idi? Erdemlerin en üstününe gelince, bu da, elbette, vatanseverlikti."(s.146)

Sakarya savaşı sonrası günlerde yeniden Ankara ön plâna çıkarılır. Çıkarcılar, fırsat kollayıcıları için zemin oluşmaya başlamıştır. Buğra bu olumsuz gelişmeleri Sadi isimli bir diğer milletvekilinin hikâyesiyle vermeyi dener. O da Ali Yusuf gibi her ortama girmiş, her yerde görünmüştür. Şimdi Ankara'dadır. O ve onun gibiler, "tevazu ve merhameti istismarda usta" oldukları gibi, kuvvetliyi seçmede, "daha az kuvvetliyi daha kuvvetliye kötüleme"de de mahirdirler.(s.186) Artık birbirlerini ortadan kaldırmanın plânını yapmaktadırlar.

Âkıfler, Hüseyin Avniler ise ortamı, onların mücadelelerini sade seyretmektedirler. Çünkü onlar bu meclise inanmış, güvenmişlerdir. Geçmişi yapanların, Allah'tan başka kimseden korkmamışların, bir medeniyetin mirasıyla yetişmişlerin varisleri gördüğü için, meclisi "güzel bul"makta", "adil ve asil bul"maktadır.(s.189) Bunun için yanlış kararları bile kutsallaştırmaktadır. Buğra bu noktada Âkif'i tam bir demokrat olarak işler. O, çoğunluğun yanılmayacağını, bir ortak şuurun vatan ve ülke menfaatlerinde birleşeceğini düşünmektedir.

Cephede savaşın kazanılması için canla başla çalışan bu grup, Meclis'teki kavganın içinde

11 Marşları onları yaratan hâdiseler yüceltir." diyen Tarık Buğra, 13 Mart 1971 tarihli Tercüman'da yazdığı "İstiklâl Marşı" adlı yazısında, bu marşın bazı önemli yönlerine dikkat çektikten sonra;
"Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl" mısralarını zikreder. Ardından;
"Bu mısraları Âkif yazmamıştı diyesim gelir. O günleri ve bu mısraları, bütünüyle bu marşı içiçe düşündükçe, 'ilham'ın bir 'ilahî tercih' haline geçtiğine ihtimal verir; "O zifir karanlığın ardındaki en cömert şafağın ilk müjdesi, mısralaşmış olarak en lâyık olan'a, en temiz, en mümin ve en yiğit Müslüman Türk şâirine verilmiş" derim. Gerçekten de İstiklâl Marşı'nın yazılış hikâyesi bu metafizik ihtimali destekleyecek şekildedir: Âkif'in, o soğuk Taceddin Dergâhı'ndaki hücresinde, gece yarıları, ruhunun derinliklerinde, adı konmamış ve hiçbir müzik için kullanılmamış âletlerin çaldığı nağmelerle uyanışları… bu bambaşka âlemlerden gelen morsları çakısıyla, o taş duvarlara mısra'lar veya mısra eskizleri gibi kazıyışları… Bütün bunlar, ölüm kalım savaşımızı yürüten ilahî mukadder'in yardımlarını düşündürmez mi?" Düşman Kazanmak Sanatı, s.150

yer almaya sıra gelince, susar, beklemeyi tercih eder. Bu konuda ilk ümidini kesen Âkif olur. O, zaferden değil ama sonrasından ümidini kesmiştir. Bu içe çekiliş, Hasan Basri'yi de, Hüseyin Avni'yi de etkiler. Onlar sanki zafere kadar mücadeleyi seçmişlerdir. Sonrası içinde olmak istemezler. Buğra bu noktada mücadeleci yönü nedeniyle Hüseyin Avni'yi öne çıkarır. Ali Yusuf, Meclis kürsüsünden onu muhatap alır, eleştirilerini ona yöneltir. Hüseyin Avni, zafer sonrasında bir zümre diktatörlüğünün hazırlanmakta olduğunu gördükçe, Paşa'nın bunlardan haberdar olduğunu düşünür, cephede savaş bittikten sonra onlarla uğraşacağını umar, bekler. Ancak gün geçtikçe bu ümid yerini ümitsizliğe bırakır. Artık o da, "İzmir'i bir görsem ya Rabbim.." diye iç geçirir olumuştur. Bunu sezen Âkif, sonrası için ne düşündüğünü sorunca da, bir köşeye çekilmek istediğini söyler. Arkadaşının buna karşılığı, "Sen bunu yapamazsın, Avni" şeklinde olur. Buğra bu noktada, onların gerçek hayattaki sonlarını eserin kurgusu içine katarak biçimlendirmeyi seçer. Gözgöze geldiklerinde Âkif şöyle der:

"Bunu ben istiyorum. Yapacağım da, İstanbul'a da değil, bir dağ başına, çöller ötesine gitmek ve... Unutulmak.. unutmak için yanıp tutuşuyorum. Zaferden sonra yapacağım şey de bu işte. Ama bunu sen, ne kadar istesen de yapamazsın. Sen, Avni, mücadele için yaratılmışsın. Allah seni mücadele için göndermiş yeryüzüne."(s.193-194)

Bununla da yetinmez. Onun geleceğini okurcasına, şöyle der: "Avni sen çok çekeceksin... Lâkin bu ızdırapları Allah'ın bana da müyesser kılmasını ne kadar isterdim. Âsım'ın nesli dedim... Biz ona lâyık olmalıydık. Sen olacaksın kardeşim. Ben, bana gelince, ben kaçağın birisiyim. Yook, itiraz etme... Böyledir bu; kaçağım. Olsa olsa güreş adamıyım ben, kıran kırana güreş adamı. Sana karşı da tevazua katlanacak değilim ya? Kavgayı düşmanla yapmayı seviyorum. Karşımda düşman varken, binlerce şükür, içime korkunun, can kaygusunun gölgesi düşmedi. Vatanım, milletim, dinim için yaşadım, yaşamayı ancak bunlar için değerli buldum. Ama yanıbaşımda görünenler, bunların hileleri, bunların kahpelikleri ile mücadele? Yok.. Bana göre değil bu. biliyorum; bu da vatan için, bu da milletim ve dinim için... Lâkin insanı bu kadar küçülmüş görmeye tahammülüm yok, Avni. Ya ben yanılıyorsam diyor ve dağ başlarına, çöller ötesine kaçmak, unutmak istiyorum... Unutulmak istiyorum. Tek teselli budur gibi geliyor bana. Sen. Sen öyle değilsin; sen yiğitsin, sen cemiyet erisin. Çok çekeceksin diye korkarım." Bununla yetinmez. İlave eder: "Çektikçe büyüyeceksin Avni."(s.194)

Artık savaş bitmiş, politika öne geçmiştir. Politika ise bilginlerin, vatanseverlerin beceremediği bir iştir. Çünkü gadre uğrayanlar, memleket hayrını savunmak isteyenler parmaklarını kime uzatacaklarını bilemez olurlar.(s.205) Hüseyin Avni, Âkif'in söylediklerini yaşayacaktır. Onun için son sayfalarda yalnız o vardır. Not defterine özlemlerini yazmış, yalnızlığını onunla paylaşmıştır. İhanetle suçlandığında, tutuklandığında, mahkemeye çıkarıldığında hep onlar kendisine delil olacak, önüne çıkarılan fırsatlara dönüp bakmayacaktır. Bu dürüstlük, samimiyet onu yücelttiği kadar, ötekilerini de rahatsız etmektedir. İşte suçlamalar da, hesaplaşmalar da bunun için olur. Sonuçta çekecekleri vardır ve çilesi onu intiharın eşiğine kadar getirir. Buğra son satırlarda onu bu açmazdan kurtarmayı ihmal etmez ve karşımıza, Âkif kadar üstün bir karakter, bir Hüseyin Avni portresi de çizerek eserini bitirir.

Kısacası Tarık Buğra, bir roman kurgusu içinde bu bildik kişileri, karakter özelliklerine uygun olarak yaşatmış, onları gizli hesapların, oyunların içine düşürmeyerek eserin tez tarafını güçlendirmeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte bir yakın dönem tarihi de romanda ön plândadır. Buğra tarihî olayları, onların sosyal hayattaki yansımalarını önemseyen biridir. Birinci meclis ve Âkifler de bu amaçla romanlaştırılmıştır. Âkif'te ve çevresinde romancılar için daha birçok malzemenin var olduğunu bilelim ve bekleyelim.

Mehmet Âkif'le İlgili Bibliyografik Çalışmalar

Y. Turan Günaydın
Yazar, araştırmacı

Mehmet Âkif *Safahât*'ı, düşünceleri, tavırları ve karakteriyle en çok ilgi gören Türk edebiyatçılarının başında gelir. İlk sayısından itibaren katkıda bulunduğu *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerinde yayınlanan şiir ve yazıları Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan ahvâle ayna tutabilecek özellikler gösterir. Bu ve benzeri sebeplerle hakkında çok sayıda değerlendirme, inceleme ve eleştiri kaleme alınmıştır.

Hakkında yazılanların büyük bir yekûna ulaştığı Âkif üzerine ne yazık ki doyurucu bir bibliyografya çalışması yapılmamıştır. Buna rağmen ölümünün hemen ardından bazı dostları tarafından hazırlanmış kitaplarda, hakkında yazılanlardan bir kısmı iktibas yoluyla aktarılmıştır. Bir bibliyografik antoloji görünümündeki bu kitapların ilki Âkif'in yakın çevresinden Eşref Edib'in hazırladığı iki ciltlik kitaptır.

Âkif hakkında hazırlanmış ilk müstakil bibliyografya kitabı ölümünün ellinci yılı dolayısıyla 1986'da basılmış bir kitapçıktır. Sadece Âkif'in eserlerinin baskılarını ve hakkında yazılan kitapları kapsayan bu bibliyografya bir ilk olması açısından dikkat çekicidir. Bugüne kadar Âkif hakkında yapılmış en geniş bibliyografya Millî Kütüphane tarafından hazırlanmıştır. Fakat bu bibliyografya da özellikle Âkif hakkında kaleme alınmış yazıları bütünüyle kucaklamaktan uzaktır.[1] Bibliyografik olarak Âkif hakkında yapılan çalışmaların bir kısmı kitaplarda bölüm ve makale boyutundadır.

1 Âkif üzerine bibliyografik çalışmalar devam etmektedir. Bu sempozyum esnasında basım aşamasında bulunan ve Sempozyum bildirilerinin kitaplaştırılması sürecinde yayınlanmış bulunan *Hece* dergisinin "Mehmet Âkif Özel Sayısı"nda bizim hazırladığımız bir "Mehmet Âkif Ersoy Kaynakçası" yer almıştır.

Âkif'le ilgili bibliyografik çalışmaları şu başlıklar altında tasnif edebiliriz:

A. Müstakil Bibliyografya Kitapları

1. *Mehmet Âkif Bibliyografyası / Kitap-Makale,* Ed. Orhan Doğan, T. C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı Y., Ankara 1990, 137 s. CD'ye aktarılmış (Ed. Sema Akıncı, Ankara, 2005, V+65+XXI s.) bir versiyonu da bulunan bu bibliyografya müstakil Âkif bibliyografyaları içinde basıldığı tarihe kadar en geniş çalışmadır. Âkif'in kitaplarının çeşitli baskılarını, hakkında yazılmış kitapları ve yazıları kapsar. Burada diğer bibliyografyalarda rastlayamayacağımız Âkif'le ilgili kitap-makale dışı materyaller dahi gösterilmiştir. Kitap dışı materyalleri içermesi yönüyle mevcut Âkif bibliyografyalarından farklı bir özelliğe sahiptir. Millî Kütüphane bu bakımdan elinde bulundurduğu imkânları iyi değerlendirmişse de yine bünyesinde bulunan Atatürk Belgeliğindeki Mehmet Âkif zarflarını değerlendirmemiştir. Bibliyografik bir değer taşıyan bu zarfları ele alırken de değineceğimiz gibi söz konusu bölümdeki zarflardan on bir adedi Mehmet Âkif'e ayrılmıştır.

Fazıl Gökçek bu bibliyografya için bir tenkit ve tekmile yazmıştır.[2]

2. M. Serhan Tayşi – Nevzat Kaya, *Mehmet Âkif Bibliyografyası / Ölümünün Ellinci Yılı Münasebetiyle,* Osmanlı Y., İstanbul 1986, 31 s.

Bu çalışma, Âkif'in eserlerinin ve tercüme ettiği kitapların farklı baskılarıyla birlikte hakkında yazılmış kitapların künyelerini barındırır ve makale/yazı içermez. Basıldığı yıla kadarki kitap varlığını izleyebilmemiz açısından derli toplu bir kaynaktır ve Âkif'le ilgili ilk müstakil basılmış bibliyografyadır.

Mehmet Âkif'in hayatı ve edebî şahsiyetini konu alan bir girişten sonra "Âkif'in Beşerî ve Edebî Hayatının Kronolojisi" başlıklı bir bölümcük de içerir (s. 7-15).

3. Abdullah Ceyhan, *Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd Fihristi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Y., Ankara 1991, 610 s.

Sırât-ı Müstakîm ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergileri Âkif'in adıyla özdeşleşmiş yayınlardır. Bu sebeple hemen her sayısında şiir, yazı ve tercümeleri yayınlanmış bulunan Âkif hakkında vazgeçilmez bibliyografik veriler barındırır. Âkif'in kaleme aldığı yazı, şiir ve yaptığı tercümelerin dışında bu dergilerde Âkif ve Safahat hakkında yazılmış değerlendirme yazıları da bulunmaktadır. Dolayısıyla doğrudan Âkif'i konu alan bir bibliyografya kitabı olmasa da Âkif'in bu iki dergiyle doğrudan ilişkisi sebebiyle burada ele almaya değer görünmektedir.

B. Bibliyografik Antolojiler

Âkif hakkında yazılmış bir kısım yazıları iktibas yoluyla ihtiva eden kitaplar için "bibliyografik antoloji" nitelemesini kullanabiliriz. Bu şekilde hazırlanmış kitaplar Âkif'in ölümünün hemen sonrasında yayınlanmaya başlamış ve 2007 sonlarında bu tür kitaplara bir yenisi daha eklenmiştir. Âkif hakkında yazılanlardan derlenebilecek daha birçok bibliyografik antoloji hazırlanabilir gözükmektedir.

---

2 Bk. Gökçek, "Mehmet Âkif Bibliyografyası", Dergâh, c. IV, Mart 1993, S. 37, s. 9.

1. Abdülkerim - Nuran Abdulkadiroğlu (Haz.), *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar / Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd Mecmûaları'nda Çıkan Makaleler*, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş, 282 s.

Bu kitap, konusu oldukça sınırlandırılmış bibliyografik bir antolojidir. Sadece *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayınlanmış Âkif ve eserleriyle ilgili yazıları kapsar. Kitapta ağırlıklı olarak Midhat Cemal Kuntay ve Ali Ekrem Bolayır'ın bu iki dergideki yazıları yer alır. *SM.* ve *SR.*'da Âkif hakkında neler yazıldığını topluca görmek isteyecek araştırmacıları zahmetten kurtarması açısından iyi düşünülmüş bir çalışmadır.

Ali Ekrem Bolayır ve Midhat Cemal'in yazıları Safahat üzerine mufassal incelemelerdir ve her biri bir yazı dizisi teşkil eder. Bu iki kalemin dışında kitapta Eşref Edib ve Ispartalı Hakkı'nın da birer yazısı yer alır.

2. Eşref Edib [Fergan], *Mehmet Âkif / Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* **I. Cilt:** Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Y., İstanbul? 1938, 712+9 s.; 2. b., İstanbul 1960, 400 s.; **2. Cilt:** Sebilürreşad Neşriyat Bürosu Y., İstanbul 1939, 323 s.

Eşref Edib'in bu kitabı birincisi 1938, ikinci cildi 1939'da basılmış iki ciltlik nev'i şahsına münhasır bir girişimdir. Âkif'in en yakın çevresinden olan Eşref Edib birinci cildi "Ahlâk ve Secayâsı Bazı Fikir ve Nükteleri" başlıklı XI. bölümü çıkartarak 1960'da tekrar bastırmıştır.

İki ciltlik bu çalışmanın sadece ikinci cildi bibliyografik bir özellik gösterir. Bu cilt hem Âkif hakkında yazılmış birçok yazıyı iktibas yoluyla içerir ve hem de eserin ilk cildiyle ilgili basında çıkmış tanıtım-eleştiri yazılarını kapsar. Basım tarihi itibariyle Âkif hakkındaki ilk yazıların yer aldığı bibliyografik bir antoloji görünümündedir. Âkif'in ölümünden hemen sonra yayınlamış olmasıyla alanında bir ilk çalışmadır. Elbette bir üstte tanıttığımız Abdulkerim-Nuran Abdulkadiroğlu ikilisinin derlemesinde yer alan yazılar Eşref Edib'in derlemesinde yer alan yazılardan önce kaleme alınmıştır.

Bu kitabın ilk cildinin ikinci baskısının yapılmış olması sebebiyle kaynak gösterilirken bazı karışıklıklar doğmaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus, ikinci baskının sadece birinci ciltle sınırlı olması ve bu cildin ilk baskısında yer alan uzunca bir bölümü ihtiva etmiyor oluşudur. 719 sayfa olan birinci cildin ikinci baskıda 400 sayfaya düşmesi de bu sebepledir. Konumuz açısından ise ikinci cildi önem arz etmektedir.

3. Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, Dizerkonca Matb., İstanbul 1958, 240 s.

Yücebaş "Bütün Cepheleriyle" üst başlıklı kitaplarından birini Âkif'e tahsis etmiştir. Eşref Edib ve H. Basri Çantay'ın eseriyle doğru orantılı bir çalışmadır, ancak Çantay'ın eserinden önce basılmıştır. Âkif hakkında yazılmış gözden kaçması muhtemel bazı yazılar içerir. Ne yazık ki düzensiz ve yığma bir görünüm sergiler ve yazılara ait kaynak bilgisi yetersizdir. Bu sebeple içerdiği yazıların bir kısmının ilk olarak nerede yayınladığını kitaptan öğrenmek mümkün değildir.

4. Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmet Âkif)*, Ahmed Sait Matb., İstanbul 1966, 404 s.

Çantay, Mehmet Âkif'in en yakınında bulunmuş kişilerden biridir. Değindiğimiz çalışması ise çok sevdiği bir yakınını kaybeden bir insanın son bir gayretle derlediği -biraz da geç kalmış- bir armağan kitabı görünümündedir. Buna bir tür vefa borcu da diyebiliriz. Kitabı, Âkif'in ölümünden önce ve sonra yazılan yazılardan seçmeler oluşturur. Bu yönüyle de Eşref Edib ve Yücebaş'ın yukarıdaki eserleriyle benzeşen bibliyografik bir antolojidir.

5. Nuran Özlük, *19 Haziran 1936-13 Mayıs 1937 / Türk Basınında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Polemikler*, Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., İstanbul 2007, 240 s.

Âkif'le ilgili en son çalışmalardan biridir. Bibliyografik bir antoloji olarak düzenlenmiş olan kitapta Âkif'in 19 Haziran 1936'da Mısır'dan İstanbul'a dönüşünden 13 Mayıs 1937'ye yani ölümünden birkaç ay sonrasına kadar matbuata yansımış tartışma yazıları ve Şairin ölüm haberleri yer alır. *Son Posta, Cumhuriyet, Tan, Tanin, Kurun, Akşam, Anadolu, Ulus, Haber, Açık Söz, Yeni Adam, Yedigün, Uyanış-Servet-i Fünun, Kaynak, Dıranaz, Taşan, Ülker, Yeni Türk, Yeni Milas, Marmara, Çığır, Fikir Hareketleri, Ayda Bir, Yücel, Yarım Ay, Alkım ve Türk Baytarlar Birliği Dergisi* gibi gazete ve dergiler taranarak oluşturulan kitapta o günkü haber yazılarıyla birlikte yayınlanmış Âkif resimleri de yer alır. Kitaba *Yeni Adam*'ın Âkif'in ölümünden hemen sonra başlattığı soruşturma da bütünüyle aktarılmıştır. Nuran Özlük daha önce bu kitapta yer alan yazıların bibliyografyasını yayınlamıştı.[3] Kaynakları eksiksiz bir biçimde gösterilen bu yazıların yayınlandığı dergi ve gazeteler kitabın sonunda tanıtılmaktadır. Dolayısıyla kitap, Âkif'le ilgili en son bibliyografik antolojidir.

C. Millî Kütüphane Zarfları (BYG KUP ZRF)

Millî Kütüphane Atatürk Belgeliğinde bulunan yazar zarflarından on bir tanesi Mehmet Âkif'e ayrılmıştır. 11 adet zarf ve dosyada toplam 653 kupür; BYG KUP 87 no.lu olanında ise birkaç Âkif özel sayısıyla diğer bazı evrak bulunmaktadır. Yalnız kupürler, herhangi bir tasnif esası gözetilmeden zarf ve dosyalara rastgele yerleştirilmiştir ve bolca mükerrer kupür vardır. Bir eksikliği de bazı kupürlere derlendiği yayının ad ve tarihinin yazılmamış veya künye bilgisinin eksik yazılmış olmasıdır. Numaratörle basılmış bir kısım tarihler ise okunaksız veya siliktir. Millî Kütüphane'de incelediğimiz yazar ve şair zarfları arasında en fazla zarf Mehmet Âkif'e aittir. Bu zarflarla ilgili künye ayrıntılarını şöyle gösterebiliriz:

BYG KUP 83: Mehmet Âkif Ersoy Zarfı (109 Kupür), BYG KUP 84: (72 Kupür), BYG KUP 85: (54 Kupür), BYG KUP 86: (89 Kupür), BYG KUP 87: (Özel sayılar ve Emin Erişirgil'in yazı dizisinin bütünü), BYG KUP 88: (44 Kupür), BYG KUP 89: (67 Kupür), BYG KUP 90: (37 Kupür), BYG KUP 91: (61 Kupür), BYG KUP 92: (58 Kupür), BYG KUP 93: (62 Kupür)

Millî Kütüphane'nin hazırlattığı *Mehmet Âkif Bibliyografyası*'nı tanıtırken de belirttiğimiz gibi buradaki bibliyografik malzeme söz konusu Bibliyografyada değerlendirilmemiştir.

D. Kitaplarda Yer Alan Kaynakçalar

1. Fevziye Abdullah Tansel, "Tenkidli Bibliyografya", *Mehmet Âkif / Hayâtı ve Eserleri*, Kanaat K.evi Y., İstanbul 1945, 247 s.; İrfan Y., 2. b., İstanbul 1973, 291 s. Diğer basım: Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Y., Basım yeri belirtilmemiş, 1991, 3. b., s. 199-226.

Yayınlanmış Âkif bibliyografyaları içinde açıklamalı tek bibliyografyadır. Âkif hakkında yazılmış eserler, broşür, makale, dergi ve özel sayılar, Âkif'in kendi eserleriyle ilgili bibliyografik notlar ve hatta yazmayı plânladığı eserleriyle ilgili bilgiler içerir. Şu anki birikimi kapsamasa da ilk Âkif yayınları hakkında kıymetli bir rehberdir.

2. Dücane Cündioğlu, "Seçilmiş Kaynakça", *Bir Kur'an Şairi / Mehmet Âkif ve Kur'an Meali*, Birun Y., 1. b., İstanbul 2000; Gelenek Y., 2. b., İstanbul 2004, s. 492-507.

---

3 Bk. Özlük, "Mehmet Akif'in Mısır Dönüşü ve Vefatı Günlerinin Dönemin Matbuatına Yansıyışına Dair Bibliyografya", *İlmî Araştırmalar*, Bahar 2007, S. 23.

Cündioğlu'nun söz konusu çalışmasının zengin bir kaynak birikimine dayalı olması, kullandığı kaynaklardan seçilmiş bu bibliyografyayı da dikkat çekici kılmaktadır. Künyeleri kendi içinde kümelendirerek sunuşu, "1999 Gata Tartışmaları" ara başlıklı bir bölüm içermesi gibi özellikleri de cabasıdır. "Seçilmiş" bir kaynakça olmasına rağmen zengin bir kaynakçadır. Daha da önemlisi Cündioğlu burada, mufassal bir bibliyografya hazırlama müjdesi vermektedir.

3. "Kısa Bir Bibliyografya", *Mehmet Âkif Simpozyumu / Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nce Tertiplenen "Mehmet Âkif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri" Simpozyumu (27-28 Aralık 1976)* içinde, Hacettepe Ü. Y., Ankara 1976?, s. 161-166.

Yetersiz ama barındırdığı bazı künyeler açısından önemli bir bibliyografyadır.

E. Bibliyografik Bir Tez

Ramazan Çiftlikçi, *Açıklamalı Mehmet Âkif Ersoy Bibliyografyası*, İnönü Ü. SBE, YLT., Malatya 1990.

Basılmamış bir tez olan bu çalışmayı görme imkânımız olmadı. Yalnız yazarın *Yedi İklim*'de yayınlanmış "Mehmet Âkif Ersoy'la İlgili Kitaplar ve Tezler Bibliyografyası" (*Yedi İklim*, Şubat 2000, S. 119, s. 42-46) künyeli yazısı bu tezin sadece iki bölümünü kapsayan kısmı olmalıdır.[4]

F. Bibliyografik Makaleler

1. Muhiddin Nalbantoğlu, "Mehmet Âkif Bibliyografyası", *Bilgi*, Yıl: XX, Ocak-Şubat 1967, S. 236-237 (özel sayı), s. 16-17.

2. Hasan Duman, "Mehmet Âkif ve Bir Mecmuanın Anatomisi", *Millî Kültür*, Aralık 1986, S. 55 (ö.s.), s. 78-95.

3. Receb Durmaz, "Mehmet Âkif Ersoy'un Eserlerinin Bibliyografyası", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Y., İstanbul 1986, s. 225-252.

4. Suat Mertoğlu, "Âkif Araştırmalarına Bibliyografik Bir Katkı: Mehmet Âkif'in Arapça'dan Yaptığı Tercümeler Üzerine Notlar", *Divan*, 1992/2, S. 7, s. 234-239.

5. Ahmet Karademir, "Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar", *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Temmuz-Eylül 1992, S. 29, s. 11 [Abdulkerim-Nuran Abdulkadiroğlu'nun *Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar* adlı kitabı hk.].

6. Fazıl Gökçek, "Mehmet Âkif Bibliyografyası", *Dergâh*, c. IV, Mart 1993, S. 37, s. 9 [Millî Kütüphane yayını Bibliyografya'nın tanıtımı ve tekmilesi].

7. Sezgin Gök, "Mehmet Âkif Hakkında Yayımlanan Kitapların Başlıcaları", *Hürriyet Gösteri*, Nisan 2003, S. 247, s. 79.

4 Tezi YÖK Kütüphanesinde bulamadığımız gibi yazarına da ulaşamadık.

8. Cevat Akkanat, "Âkif Kütüphanesi", *Kitap Postası*, Aralık 2005, S. 9, s. 57-62.

9. Rüyan Soydan, "Mehmet Âkif Ersoy Tarafından Yazılan ve Tercüme Edilen Eserler ile, Mehmet Âkif Hakkında Yazılan Eserlerin Listesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 105-107.

10. Yusuf Turan Günaydın, "Mehmet Âkif Kitaplarını Tasnif Denemesi", *Kültür*, Ocak 2006, S. 2 (ö. s.), s. 96-100.

11. Nuran Özlük, "Mehmet Âkif'in Mısır Dönüşü ve Vefatı Günlerinin Dönemin Matbuatına Yansıyışına Dair Bibliyografya", *İlmî Araştırmalar*, Bahar 2007, S. 23.

Bunlardan Hasan Duman'ın ve Suat Mertoğlu'nun makaleleri diğer makalelere nazaran daha bir öne çıkmaktadır.

Duman'ın bibliyografik makalesi Âkif'in, *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd* dergilerinde yayınlanmış bütün şiir, yazı ve tercümelerinin bir dökümüdür. Yazar Âkif'in yazılarını konularına göre ayrıntılı bir biçimde tasnif etmiştir. Ayrıca bu iki dergide Âkif hakkında yazılmış yazıları da ayrı bir bölümcükte toplamıştır. En farklı taraflarından biri de *SM.* ve *SR.*'da Âkif'e ait imzasız yazıları tespit etmiş olmasıdır.

Mertoğlu ise *SM. ve SR.* mecmuasını bütünüyle inceleyerek Âkif'in burada tefrika edilmiş tercümeleri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Ağırlıklı olarak Muhammed Abduh'tan yaptığı tercümeler üzerinde duran yazar, araştırmasının kapsamını *Sebîlü'r-Reşâd* ile sınırlandırmıştır. Yazarın *Sırât-ı Müstakîm* koleksiyonlarını da gözden geçirerek çalışmasını bütünlüğe kavuşturması beklenir.

Sonuç

Mehmet Âkif hakkında yapılacak çalışmaların ivme kazanabilmesi açısından geniş ve mümkün olduğunca bir bibliyografya çalışması zorunludur. Şimdiye kadar yapılanlar Âkif hakkında yazılanlardan bir seçme hükmündedir. Âkif'in adıyla özdeşleşmiş iki derginin (*Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-Reşâd*) bir fihristinin hazırlanmış olmasının (1991) Âkif çalışmalarına gerekli ivmeyi kazandırması beklenirdi. Ama son derece kullanışsız olan *Fihrist*'in bunu sağlayamadığını söylemeliyiz. Bu çalışmanın yeniden düzenlenerek basılması iyi olacaktır.

Hece dergisinin "Mehmet Âkif Özel Sayısı" olarak yayınlanacak 2008 Ocak sayısına bir "Mehmet Âkif Kaynakçası (1911-2007)" hazırladıysak da derginin henüz basılmamış olması sebebiyle bu Kaynakça'dan basılmış bir bibliyografya olarak söz edemiyoruz.[5] Yalnız söz konusu çalışmamız bu zamana kadar ortaya konulan bibliyografik çalışmaları aşmış durumdadır. Hemen belirtelim ki söz konusu özel sayısının sınırlı hazırlık süresi boyunca yapılabilen taramalarla kotarılan bu çalışma da mükemmel olmamıştır.

Bibliyografyalar basıldığı andan itibaren eskimeye mahkûmsa da, mümkün mertebe eksiksiz ve geniş bir Mehmet Âkif bibliyografyası bir ekip çalışmasıyla hazırlanabilir.

5 Söz konusu Kaynakça Sempozyumdan bir gün sonra 1 Ocak 2008'de basıldı. Bk. Günaydın, "Mehmet Âkif Bibliyografyası (1911-2007)", *Hece*, Ocak 2007, S. 133, s. 659-751.

Mehmet Âkif'te Dostluk ve Dayanışma

Abdulvahit İmamoğlu
Doç. Dr. Sakarya Ü.

Mehmet Âkif Türk tefekkür hayatının en değerli simalarından biri olup, milli şair ve İslâm şairi ünvanlarına mazhar olmuş, İstiklâl Marşı'nın şairi olarak Türk Milletinin gönlündeki yerini almıştır. Ali Nihat Tarlan'ın ifadesiyle "Âkif'in hayatının her cephesi sadece İslâm ruhuyla izah edilebilir. İlim aşkı, sarsılmaz ahlakı, dürüstlüğü, vatanperverliği, milletine bağlılığı, vakar, tevazu ve feragatı, samimiyeti, sevgisindeki ciddiyeti ve vefası, çalışkanlığı, beşeri zevklere iltifat etmemesi tamamen bir Müslüman karakteridir" (Tarlan, 1971, s. 40-41).

Âkif'i Âkif yapan unsurlar; a) Çocukluğundan itibaren ailesi ve çevresinden aldığı dinî ve ahlâkî etki ki, diğer ifadeyle ecdad duygusu b) Toplumla iç içe yaşamanın getirdiği toplumu iyi tanıyabilme özelliği. c) Kur'anı iyi bilme ve onunla yaşamadır.

Mehmet Âkif ve Dostluk

Âkif hayatı boyunca yalandan uzak durmuş, verilen sözün tutulmasını istemiş, kendisi de verdiği sözü mutlaka yerine getirmeye çalışmıştır. O, "İnsanın mahiyeti söylemek değil, sözünü tutmaktır" demiştir.

Âkif hayatında samimi dostluklar kurmuş ve bu dostluklara hiçbir şekilde gölge düşürmemiş bir şahsiyettir. Onun bu yönünü en güzel açıklayan örnek, baytar mektebindeyken sınıf arkadaşı Hasan Efendi'yle kurduğu dostluktur. Öyle bir dostluk ki birbirlerine söz veriyorlardı: İleride çoluk çocuk sahibi olurlarsa, önce ölenin çocuklarına geride kalan bakacaktı. Mithat Cemal şöyle anlatıyor: Bir cuma Âkif'in evinde sekiz çocuk gördüm. Teker teker çok sevimli olan bu çocuklar, bir araya gelince ne manzara alırlar malumdur. Evde sekiz kişilik bir kıyamet kopuyordu. Âkif'e sordum:

> Kim bu yavrular? Âkif cevap vermedi. Odaya girince bu üç misafir çocuğu Âkif'e takılarak tebrik ettim. Âkif'in yüzü değişti:
>
> Misafir çocukları değil benim çocuklarım dedi. Üç beş haftada üç çocuğu nasıl olurdu?
>
> Hasan Efendi öldü de… dedi.
>
> Çocuklar kim evvel ölürse hayatta kalanın bakacağı çocuklardı, rahmetli Hasan Efendi'nin çocukları. (Kuntay, 1986, s. 242-43)

Mehmet Âkif dostluğu pekiştiren en önemli hasletlerden birinin selâmlaşma olduğunu söylerdi. Ancak, selâmı veren kadar alanın da selama değer vermesini isterdi. Âkif bu konuyla ilgili bir hatırasını şöyle anlatır: Bir gün koyun pazarından geçiyordum. Orada bakkallık eden yaşlıca mollalardan birine selam verdim. Başıyla şöyle bir işaret ederek arkasını döndü. Canım sıkıldı. Kendisini bir kenara çektim. "Senin hıfzın vardır. Bak, Allah Kur'an'da ne diyor?"[1] dedim ve sonra ilgili ayeti (Nisa suresi 86. ayetten) okuyup manâsını anlattım. "İşte Müslümanlık da bu medeniyet de bu!" dedim. (Eşref Edib, 1960, s. 357)

Âkif'in aziz dostlarından biri de Hâfız Kemal'dir. Âkif Hafız Kemal'e (Kemal hâfız) derdi. Üstat, mevlüt okuyanlar arasında en çok onun okuyuşunu severdi. Onu Saitpaşa İmamına benzetirdi. Ahlâkı da sesi gibi ilahî olan Saitpaşa İmamını, Âkif çocukluğunda bir kere dinlemiş, onun sesini ve ahlâkını Safahat (Gölgeler) de tasvir etmiştir. Âkif, Hâfız Kemal'le ilgili olarak "Hâfız Kemal'i dinlerken insan Süleymaniye Camii'ni, Sinan'ı görür gibi oluyor. O ne azamet, o ne kuvvet!" demektedir. (Eşref Edib, 1960, s. 362-63)

Kendine dost olabilecek insanları çabucak anlar, kalbini ona bağlardı. Muhtelif sınıfta, muhtelif ahlâk ve tabiatta dostları vardı. Onun üzerinde her bir dostunun ayrı bir etkisi bulunmaktaydı. Sevdiklerinin her biri hususi meziyetlere sahip, içi dışı bir olanlardı. Dostlarıyla İsmail Ağa'nın çayhanesinde buluşurdu. Ayrıca Âkif'le tanışmak isteyenler de buraya gelirdi. Çayhanede buluştuğu en candan dostları; Babanzâde Ahmed Naim, Mehmet Şevket, Mithat Cemal (Kuntay), Ispartalı Hakkı, Arif Hikmet (Âkif'in eniştesi) gibi değerli şahsiyetlerdi.(Eşref Edib, 1960, s. 284-85).

1 Nisa Suresi 86. ayetten (Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisi ile selam verin veya ayniyle mukabele edin…)

Âkif hayatı boyunca belli ahlâki prensiplerin adamı olarak yaşamış bir karakter timsalidir. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün Safahat'ında, nesir yazılarında ve vaazlarında ortaya koyduğu İslâmî prensiplere, hususi hayatında da son derece bağlı kalmıştır. (Okay, 1989, s.13)

Âkif'in dostluğunu istismar edenlere karşı çabuk gücenen, kırıcı, hatta sert mizaçlı bir tavır takındığı kabul edilebilir. Hatıralarını yazan dostları bu konuyu işlerken, onun zaman zaman hiddetinden, gazabından ve arkadaşlarına olan dargınlığından söz ederler. Ancak, bu onun dostluğa verdiği değerin istismar edilemeyeceği, ahlaki ilkelerden taviz verilmeyeceği şeklinde yorumlanmalıdır. Bu mânâda Âkif, cimrileri, ikiyüzlüleri, dalkavukları, sözünde durmayanları ve arkadaşlarını çekiştirenleri dostluğa ters düşen kişiler olarak kabul etmektedir.

Âkif'e en çok kimi seversin diye sorduklarında hiç düşünmeden "Babanzade Ahmed Naim" demiş ve onu (Bakiyyei selef) olarak göstermiştir. En hoşlanmadığınız kimdir diye sorulduğunda ise;"Geçmişlerinin vatan hesabına on parası geçmemiş, bir damla kanı dökülmemiş, bir hizmeti sebk etmemiş olduğu halde ağzını memleketin temiz kan damarlarından birine yamayarak emmekte bulunan serseri tufeyliler (asalaklar) yok mu, işte en sevmediğim bunlardır." demiştir. (Eşref Edip, 1960, s. 329)

Âkif, Tevfik Fikret'le ilk defa Darülfünun'da görüşmüştü. Meşrutiyette ikisi de orada hocaydı. Âkif'e, "Fikret sende ne tesir yaptı" diye soran Mithat Cemal'e Âkif, "Sevmedim bu adamı." demiş ve sebebini şöyle anlatmıştır: "Benim gibi ilk görüştüğü birine yirmi senelik arkadaşlarını çekiştirdi." (Kuntay, 1986, s. 98)

Âkif ikiyüzlüleri hiç sevmezdi. Fakat yaşı ilerledikçe: "İkiyüzlüleri artık sever oldum. Çünkü yaşadıkça yirmi yüzlü insanlar görmeye başladım" diyordu. (Kuntay, 1986, s. 249)

Âkif'in Birlik ve Dayanışmaya Bakışı

Mehmet Âkif'in birlik ve dayanışma adına ortaya koyduğu görüşlerinin en etkin yönü İslâm birliği idealinde ortaya çıkar. Ancak öncelikle kendi ülkemizdeki sıkıntılar ön plândadır. Balkan Savaşları ve İstiklal Savaşı yıllarında halkın çektiği sıkıntıları bilen ve bizzat içinde olan biri olarak, istikbâl ve istiklâlimize karşı olanlara verilecek cevabın milletimizin birlik ve beraberliği olduğunu çok iyi keşfetmiş, şiirleri ve yazılarında bunu en güzel şekilde dile getirmiştir. Âkif Balkan bozgunu üzerine, 20 Şubat 1913'te Süleymaniye kürsüsünde verdiği vaazda, Hz. Peygamberin hadis-i şerifini aktararak "Bir adam ki Müslümanların derdiyle dertlenmez, Müslümanların felâketinden müteessir olmaz, onların imdadına koşmaz, o adam asla Müslüman olamaz"(Sahih-i Buharî) dedikten sonra şöyle devam etmiştir: "Müslümanlık lafla olmaz. Sorarım; doğudaki Müslüman, batıdaki Müslümanın imdadına koştu mu? Başına çöken felaketleri benliğinde duydu mu? Kesinlikle diyebilirim ki olmadı. Öyleyse İslâm âlemi, felaket üstüne, felaket göreceğinden, birinden kurtulunca, diğerine de uğrayacağından asla şüphe etmesin."

Yine aynı konuda Safahat'ta Mehmet Âkif:

"Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;

Size Kur'an, bakınız sade uzaktan mı diyor?" (Süleymaniye Kürsüsünde)

Burada Âkif zor durumda olan memleketin mahvolmasını, insanların vurdumduymazlıkla geçiştirdiklerini ancak sadece memleketin batmayacağını, aynı zamanda İslâm'ın da zarar göreceğini belirterek halkı uyandırmaya çalışmaktadır. Yine şiirin devamında Âkif:

"Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez" diyerek birlik ve beraberliğin önemini belirtmiş, Müslümanları tek yürek olmaya çağırmıştır. Âkif birlik ve dayanışmanın olabilmesi için iki unsurun olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar çalışmak ve samimiyettir. Çalışmayan, tembellik, miskinlik ve ümitsizliği şiar edinen insanların birlik ve dayanışmaya katkıları olamaz. O, bu konuyu Safahat'ta dile getirirken;

"Bugün, sen kendi kendinden ümid et ancak imdadı;

Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bidadı.

Cihan kanun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!

Ne yaptın? "Leyse li'l-insani illa ma-se'a" vardı! ..." demiştir. (Süleymaniye Kürsüsünde)

Âkif insanların birbirleriyle olan kardeşliğinin yüzeysel olmaması gerektiğini ya da görünüşten ibaret kalmaması gerektiğini vurgular ve ibadetlerin insanları kaynaştırması gerekirken ihlasla yerine getirilmediği için sadece sorumluluğun giderilmesi anlamında yerine getirildiğini belirtir ve şöyle der:

"Neden uhuvvetiniz böyle münhasır namaza?

Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?

Ne Müslümanlığıdır anlamam ki yaptığınız

Çıkar yol olmayacak korkarım bu saptığınız!" derken insanların ibadetlerinde samimi olamadıklarını vurgulamakta ve dolayısıyla bu durumun, beraberliği ve gerçek bir dayanışmayı ortaya çıkaramayacağını belirtmiş olmaktadır.

Âkif, ye's ve ümitsizlik içinde olanları uyandırmak adına yazdığı "Uyan" şiirinde;

"Bunca zamandır uyudun, kanmadın;

Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.

Çiğnediler yurdunu baştan başa,

Sen yine bir kere kımıldanmadın!" (Hatıralar) demektedir.

Âkif yine Kastamonu Nasrullah Kürsüsü'nden 1920'de bir cuma günü Türk milletine hitab ederken, Kur'an-ı Kerim'den "Ey inananlar! Hepiniz Allah'ın ipine, din-i celil-i İslâm'a el bir-

liğiyle sarılınız, Allah'ın ve Resulü'nün emirlerine itaat edip, nehiylerinden kaçınınız. Hiçbir zaman ayrılmayınız. Kalpleriniz, ruhlarınız daima sımsıkı birbirinize bağlı olsun"(Al-i İmran/ 100-104) ayetinden hareketle şöyle demektedir: "Demek ki Müslümanlar Allah'ın, Resulü'nün emrettiği birliğe, cemaate sarılmadıkça, ahiretlerini olduğu gibi, dünyalarını da kurtaramazlar. Her şeyden önce birlik, cemaat, yardımlaşma... Bir kere bunu elde edelim gerisi Allah'ın yardımıyla kolaylaşır."

Yine bu konuşmasında Âkif: "İmanın olgunluğu cemaate sarılmaktır." (Buhari) , "Müslümanların derdini kendine dert edinmeyen Müslüman değildir."(Buhari), "Dünyanın öbür ucundaki bir Müslüman'ın ayağına diken batsa, ben onun acısını kendimde duydum." (Buhari), "Bütün Müslümanlar tek bir vücut gibidirler. Bir uzuv hastalanırsa, diğer uzuvlar da hastalanır." (Buhari-Müslim) şeklindeki Hadis-i şerifleri zikrederek şöyle demiştir: "Ashab arasındaki birlik, sevgi, yardımlaşma hepinizin malumudur. Bu din ulularını, bu Allah'ın sevgili kulları, Huzur-u İlâhi'ye cemaatle durdukları zaman, safları adeta sabun kalıbı haline gelirdi. Birbirlerine öylesine yapışırlardı ki, üzerlerindeki elbiseleri hep omuz başlarından eskirdi. O muazzam saflar, bitişik tek parça bir dağ gibi kıyam ederler, öyle rükua varırlar, öyle secdeye kapanırlardı. Birliğin namazdaki görünümü, namaz dışında da devam ederdi. Bu yüzden İslâm, Peygamber Efendimizin risaletlerinden itibaren 20-30 yıl zarfında dünyayı kuşatmıştı.

Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde 6 Şubat 1920'de yaptığı konuşmada Al-i İmran suresi 100-104 ayetleri okuduktan sonra "Ey Müslümanlar dünya çalışıp didinirken, her gün her alanda biraz daha aşamalar kaydederken, biz onlara seyirci gibi baktık. Özellikle şu son yıllarda başımıza birçok felaketler yağdı. Halen de çilemizi doldurmuş değiliz. Sebebi; din işlerinde olduğu gibi dünya işlerinde de gevşek davranmamızdır." Âkif buradaki konuşmayı aynı zamanda "Alınlar Terlemeli" adlı şiiriyle şöyle dile getirmiştir:

"Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda!
Hayat elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp ihkak;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'va-yı istihkak." (Gölgeler)

Konuşmanın devamında Âkif, "Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında dargınlığa, küskünlüğe, bölücülüğe yol açabilecek en önemsiz gibi görünen söz ve davranışlardan kaçınmalıdırlar." demektedir.

Âkif'e göre Müslümanların dalgınlığı, biganeliği, vurdumduymazlığı ve gafleti sadece kendine değil tüm Müslümanlara zarar vermektedir. Her Müslüman sadece kendini değil diğer Müslümanları da düşünmek zorundadır. Bu konuda "Kim Müslümanların derdini kendine mal etmezse onlardan değildir." (Sahih-i Buhari) hadisini zikreden Âkif konuyla ilgili olarak Safahat'ta şu mısralara yer vermiştir:

"Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi
Saldırırmış ansızın yaydan boşalmış ok gibi
Lâkin aşk olsun ki aldırmaz da otlarmış eşek

Sanki tavşanmış gelen yahud kılıksız köstebek

Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı

Hasmı derken, çullanırmış yutmadan son lokmayı" (Hatıralar)

Âkif bir başka şiirinde vurdumduymaz, etrafına bigane olanlarla ilgili olarak;

"Cihan yıkılsa bizim halk uyanmadan gidecek

Onun kıyamı için Sûr'u beklemek lâzım!

Bu duygusuzluğa bir çare yok mu Allah'ım?" diyor ve konunun daha iyi anlaşılması için araya bir fıkra sıkıştırıyor:

"Zavallı köylüye ilkin epeyce sövmüşler;

İşitmemiş... Bu sefer odunla dövmüşler.

Birer davul kadar olmuş da budlarındaki şiş,

"Davul çalınmada, zannım, aşağıki evde!" demiş.

İnince, derken, odunlar budur, deyip beyni,

"Davul bizim eve gelmiş!" demiş sonunda, hani?

Bizim de hâlimiz aynıyle köylünün hali!"

Burada Âkif Müslümanların çevresine bigane olduklarını, Müslümanlara gelen zararı fazla önemsemediklerini ancak zarar kendilerine dokunduğu an feryad-ü figan kopardıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Âkif zaman zaman böyle bir konuyu ifade ederken, "başkası şehit, biz gazi" düsturunu dile getirmektedir.

Âkif'e göre Müslüman İslâm'ın gereğini yerine getirirken yanlış davranışları düzeltmek için önce kendi örnek olmalı, sonra ikaz etmelidir. O, bunu ifade ederken şöyle demektedir:

"Emr-i bi'l-ma'ruf imiş ihvan-ı İslâm'ın işi;

Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi." (Hakkın Sesleri) Ancak günümüzde bu durumun devam etmediğini, Müslümanların diğer Müslümanlara bigane kaldıklarını ve yanlışlıklara aldırmaz bir toplum hâline gelindiğini şöyle ifade etmektedir.

"Bir neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?

Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!

Nehy-i ma'rüf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!

En metin ahlâkımız, yahud, görüp aldırmamak!

Yıktı bin mel'un kalem namusu, bizler uymadık;

"Susmak evladır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!" (Hakkın Sesleri)

Âkif vurdumduymaz ve kendini bırakmış insanları uyandırmak ve harekete geçirmek için;

"Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"

Davransana... Eller de senin, baş da senindir!" (Hakkın Sesleri) demektedir.

Bir başka şiirinin başına, "Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman, "Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz" derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında değildirler." (Bakara suresi/11-12) ayetlerini alan Âkif bununla ilgili yazdığı şiirinde ailenin öneminden söz eder, toplumun ayakta durması için ailenin güçlü olması gerektiğini belirtir ve şöyle der:

"Biz ki her mevcudu yıktık gayesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: Aile
Hangi bir bünyanı mahvettik de ıslah eyledik?
İşte viran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
Bunların ta'miri kabil... Olsa ciddiyet, sebat;
Lakin, Allah etmesin, bir düşse şayet, ailat," (Hakkın Sesleri)

Âkif toplumu tarumar eden, insanları birbirine düşüren en büyük sıkıntılardan birinin parçalanıp bölünme olduğunu söyler ve şöyle der:

"En büyük düşmanıdır ruh-i Nebi tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin akıbetin bin bu kadar yıl evvel,

Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?" (Hakkın Sesleri). Âkif burada Müslümanların birbirleriyle cedelleşmemelerini, kavga etmemelerini, aksi takdirde Müslümanların zor durumda kalacağını, dış güçler karşısında zayıf duruma düşeceğini, hatta yok olacağını belirtmektedir.

Âkif devamlı toplumun içinde, insanlarla beraber, onların dertlerini dinleyen, onları tanıyan, onların dertlerini kendine hemdert edinen bir şairdir. Hükümetler ya da farklı güçler tarafından sıkıntıya sokulan insanları, birliğe ve dayanışmaya çağırmakta, yalnız kalanın devamlı ezileceğini vurgulamaktadır. Bu konuda "İstibdât" adlı şiirinde şöyle demektedir.

"Bakın şu hayduda, durmuş yıkın diyor evimi!
Torunlarım ya herif, aç kalsın dilensin mi?
Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklısıra.
Ayol, yarın da sizin hanümanınız sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?" (Safahat 1)

Âkif, "Hâlâ mı Boğuşmak" adlı şiirine, "Birbirinize de girmeyin ki maneviyatınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin" (Enfal/8) ayetini ifade ederek başlamakta ve konuyu şöyle manzum hâle getirmektedir:

"Sen! Ben! Desin efrad, aradan vahdeti kaldır;

Milletler için işte kıyamet o zamandır." (Gölgeler) Âkif bu beyitte toplumun parçalanması hâlinde zayıflayacağını, birbirine düşeceğini ve dolayısıyla bir milletin bu şekilde zayıflayarak yok olabileceğini belirtmektedir. Âkif'e göre gençliğe birlik ve dayanışmayı aşılamak, onu ümitvar kılmakla doğru orantılıdır. Eğer gençler gelecekten ümitsiz ve ye's içinde olurlarsa milletin bekası da tehlikeye girecek demektir. Âkif konuyu değerlendirirken şöyle ifade etmektedir:

"Telkin-i hayat etmedi asla bize bir ses;

Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı;

Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!" (Yeis Yok) Burada Âkif gençlere hayatın güzel olduğunu, geleceğin parlak olduğunu telkin etmemenin, onların ruhunu kararttığını ve dolayısıyla bu aşının gençleri uyuşturduğunu ifade etmektedir. Böyle giderse milletin bekası tehlikeye girecek devlet batma noktasına gelecektir. Ancak Âkif daima gençlikten yana ümitvardır ve şöyle demektedir:

"Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;

Tek sen ye'si gebert, azmi uyandır.

...

Mazideki hicranları susturmaya başla;

Evladına sağlam bir emel mayesi aşıla,

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." (Yeis Yok)

Âkif'e göre fertlerin gücünü zayıf bırakan ve dayanışmayı zayıflatan olumsuzlukların başında ümitsizlik ve geleceği karanlık görmektir. İnanan insan için ümitsizliğe düşmek yoktur. Âkif bu konuda ;

"Atiyi karanlık görerek, azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa budur ancak!" Zira ümitsiz olan insanın ne kendine ne de başkasına faydası dokunamayacak bezgin, bitkin bir şekilde hayatına devam edecektir. Halbuki, Âkif'in istediği bu değildir. Âkif ayrıca vatana ve memlekete sahip çıkmanın azim ve ümitle olacağını kabul eder ve her ferdin bu vatana bu memlekete sahip çıkmasını ister. Bununla ilgili olarak ;

Sahipsiz olan memleketin batması haktır

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryadı bırak kendine gel, çünkü zaman dar!
Uğraş ki telâfi edecek bunca zarar var.
"İş bitti! Sebatın sonu yoktur." deme! Yılma!
Ey milleti merhume sakın ye'se kapılma!

Âkif ataletin tembelliğin devamlı karşısındadır. Bu derde çare bulunmazsa başka milletlerin boyunduruğuna düşmek an meselesidir. Bütün bunlara bağlı olarak topyekün halkı uyanık olmaya çağırır ve şöyle der:

Ey cemaat uyanın, elverir artık uyku

Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu?

Âkif gerçek dayanışmanın kendini yetiştirdikten sonra insanlara yol göstermek ve onların haklarını korumaktan geçtiğini çok iyi bilmekte ve özellikle ahlâk ve irfanın gençliğin geleceği açısından önemli unsurlar olduğunu dile getirmekte ve kimsenin namusuna yan bakmamayı gençliğe öğütlemektedir. Bu konuda gençlere ve tüm insanlara hitap ederken ;

Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat;
Acizin hakkını i'laya samimi gayret;
En ufak şeyle kanaat çoğa kudret varken;
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken
Kimsenin ırzına namusuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evladını kardeş tanımak;
"Öleceksin!" denilen noktada merdane sebat;
Yeri gelsin gülerek, oynayarak terk-i hayat… (Süleymaniye Kürsüsünde)

Âkif'in birlik ve dayanışma ile ilgili görüşlerinin idealize edilmiş en önemli yönü İslâm birliği idealidir. Bu idealin şekillenmesinde Sırat-ı Mustakim ve Sebilürreşad'da farklı din alimlerinden yapmış olduğu dinî yazıların tercümelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Bunlar arasında Şeyh Şibli, Ferit Vecdi ve Muhammed Abduh en önde gelenleridir. Ayrıca İslâm birliği idealinin gelişmesinde Cemalettin Afgani'den etkilendiği de söylenmektedir. Burada asıl mesele tüm Müslümanların derdine ortak olmak, onları miskinlikten, tembellikten kurtarmak ve İslâm'ın aslına uygun yaşamalarını sağlamaktır.

Esasen İslâm birliği idealini savunan düşünürlerin üzerinde anlaştığı birkaç husus şöyle belirlenebilir: a) İslâm dininin özündeki orijinal şartlara dönmek b) İdare edene karşı idare edilenin haklarının tespiti ve korunması c) Batı medeniyetine karşı İslâm ülkelerinin dayanışması. Bunlar ana hususlar olmakla birlikte ayrıca her Müslüman ülke öncelikle kendi içindeki sıkıntıları giderecek ondan sonra diğer Müslüman ülkelere önder ve yardımcı olacaktır. Ancak Âkif, yazılarında ve şiirlerinde özellikle Süleymaniye Kürsüsünde

Abdürreşit İbrahim Efendi'nin ağzından Müslüman ülkelerde yaşanan olumsuzlukları dile getirmekte ve bunlara çare aramaktadır. Bu olumsuzlukların önemlilerinden bazıları şunlardır:

Bir Müslüman ülkenin âlimi diğer ülkenin aliminden habersizdir.

Halkı uyandıracak Müslüman âlimler yeterince yol göstermemektedir.

Birliğin bozulmasında kavmiyetin öne çıkarılması önemli bir faktördür.

Hûrafe ve bâtıl inanışlar halk arasında dinin aslı gibi algılanmaktadır.

Halk tevekkülü yanlış anladığı için tembel ve miskindir.

Âkif'in İslâm Birliği ideali de yukarda belirttiğimiz olumsuzlukları gidermek anlamında şekillenmiştir. Safahat'ında, vaazlarında, tercüme ettiği dinî makalelerde ayrıca dergi ve gazetelerde yazdığı yazılarında ve Safahat dışındaki şiirlerinde zaman zaman bu konulara değinmiş ve bu olumsuzlukları gidermeye çalışmıştır. Amacı tamamen İslâm dünyasında Müslümanları güçlü kılmak, İslâm'ın öngördüğü "Müslüman Müslümanın kardeşidir" düsturunu öne çıkarmak ve Müslüman fertler olarak yapılan yanlışları gidererek daha güçlü bir Müslüman toplumun oluşmasını sağlamaktır. İşte burada diğer Müslüman ülkelere veya farklı ülkelerdeki Müslümanlara bu konuda önderlik edecek bir bakıma lokomotif görevi görebilecek Müslüman ülke Âkif'e göre Türkiye'dir.

KAYNAKÇA:

1. Eşref Edip, Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, 2. Baskı, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1380 (1960)

2. Kuntay, Mithat Cemal, Mehmet Âkif Hayatı-Seciyesi-Sanatı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939

3. ___,Ölümünün 50.Yılında Mehmet Âkif, Türkiye İş Bank. Kültür Yay., Ankara, 1986.

4. Okay Orhan, Mehmet Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara,1989.

5. Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat Edisyon Kritik, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.

6. Tarlan, Ali Nihat, Mehmet Âkif ve Safahat, Nida Yayınevi, İstanbul, 1971.

30 Aralık 2007

4. Oturum

30 Aralık 2007 Pazar 13.30-15.30

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sami Güçlü

Mustafa KARA, Prof. Dr.
"Mehmet Âkif ve dostları"

Suat MERTOĞLU, Dr.
"Mehmet Âkif ve içtimaî Kur'an tefsiri"

Nazif ÖZTÜRK, Dr.
"Taceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e"

Kâzım ÜRÜN, Prof. Dr.
"Mehmet Âkif'de Mısır ve Arap edebiyatı izleri"

Kâmil YEŞİL
"Mehmet Âkif'in hikâyeciliği"

D. Mehmet DOĞAN
"Mehmet Âkif ve Süleyman Nazif"

Âkif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler

Mustafa Kara
Prof. Dr., Uludağ Ü.

Fikirle davranışı birbirinden ayırmak zor ise de hayran olma duygusunu fikirlerden çok davranışlar tayin etmektedir diye düşünüyorum. Mesela ferâgat ve fedakârlık üzerine fikirler ve düşünce ortaya koyan bir insanın hayatında bu uyuşarak davranışlar akis bulmuyorsa ortada 'soğuk bir zekâ' var demektir. 'Büyük insan' diye nitelediğimiz zevat, aslında bizim tutum ve davranışlarına hayran olduğumuz kimselerdir. Herkesin paraya taptığı bir devirde, hak ettiği parayı dahi kamu kurumlarına bağışlayan, herkesin makama, mansıba perestij ettiği bir zamanda koltuk tekliflerini reddeden, herkesin şöhret için takla attığı bir dönemde inzivâyı tercih eden şahsiyetler haklı olarak hayranlık duygularına muhatap olmaktadırlar.

Ülkemizde büyük bir kitle fikir ve davranışları sebebiyle Mehmet Âkif'e hayrandır. Şimdilik konumuz bu değildir. Bu yazıda cevabını arayacağımız soru şudur:' Âkif kime hayrandı?' 'Âkif kimlerin hangi davranışlarına hayrandı?' Bazen mısralardan bazen satırlardan bazen de satır aralarından çıkardığımız neticelerden, hayranlıkla sevdiği, tanıdığı, dinlediği şahsiyetlerden sadece on kişiyi kısaca tanıtmayı hedefliyoruz.

Önce hayrân olduğu üç derviş tanıtılabilir:

MESNEVÎHÂN-I ŞEHÎR: HÜSAMEDDÎN EFENDİ

Bir tarikata mensup olmadığını bildiğimiz Âkif'in hayran olduğu insanların bir kısmı, derviştir. 1770-1863 yılları arasında yaşayan, Nakşî-Mevlevî tarîkatlarını en üst seviyede temsîl eden Hüsâmeddin Efendi bunlardan biridir. Tasavvufî terbiyesini Bursa'da Mehmed Emin Kerkûkî'nin yanında tamamlayan Hüsâmeddin Efendi, İstanbul'da yıllarca mürşid olarak hizmet vermiş, Mesnevî okutmuş; insan yetiştirmiştir. Varlıklı bir âileye mensûb olmasına rağmen evlenmeden bütün imkân ve kâbiliyetlerini topluma aktarmanın yollarını arayan, *Mesnevî* derslerinde belli bir kültür seviyesinin üzerine çıkmış insanları cezbeden Hüsâmeddin Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri, yöneticilerle ilişki kurmaktan "**kurb-ı sultan âteş-i sûzândır**" fehvâsınca korkması ve kaçmasıdır. Üst kademe yöneticilerin değil, bizzat padişâhın sarayı teşrîf tekliflerini de geri çevirmiştir. Hizmet verdiği Hacı Evhaduddin Tekkesini Sultan Abdülmecid'in tamir ettirmesi esnâsında Hünkâr mahfilinin yapıldığını görür görmez o mekânı terk eden Mesnevîhân-ı şehîr Hüsâmeddin Efendi, hizmetlerine Eyüp Hâtuniye Dergâhı'nda devâm etmiş, vefâtında aynı yerde sırlanmıştır. Mehmet Âkif Ersoy, onun saraya davet edildiği hâlde gitmemesi, Dolmabahçe yakınlarından geçerken vâkî olan davete de icâbet etmemesi tavrını çok sevmiş olacak ki, bu olayı müstakil bir şiirle kaleme almış ve bize aktarmıştır(1). Hüsâmeddin Efendi'nin bu mîzac ve tavrını bilmeden aşağıdaki şiirden pek bir şey anlaşılmaz. 'Sebeb-i vürûdu'yla birlikte okuyalım:

HÜSÂM EFENDİ HOCA

Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından
Hüsâm Efendi'yi aldırmak istemiş Sultân
İrâdeler geledursun, o i'tizâr ederek,
Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek
Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havâlîye Mesnevîhânı
Duyunca vak'ayı Abdülmecid'in erkânı,
'Çağırtalım mı?' demişler;'evet' demiş, Hünkâr;
Takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar

Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden
-Efendimiz bizi gönderdi çok selâm ediyor;
Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi? diyor
Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, ricâ ederiz
-Dinleyin, sabırlı olun: Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür!
Hilvan 4 Şubat 1341 (1925)

SAİD PAŞA İMAMI: RİFÂÎ HASAN EFENDİ

Safahat'ta bu başlıkla yer alan şiir için Âkif şöyle bir dipnot düşmüş: "Ahlâkı da sesi gibi ilâhî olan bu adamı, çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Said Paşa'nın kim olduğunu bilmiyorum." Konuyu biraz açabiliriz.

Abdülmecid devrinin devlet adamlarından biri olan Said Paşa'nın imamı, Hasan Efendi, Manisa'lıdır. Rifâiyye Tarîkatı'nın Ma'rîfiyye koluna mensûb olup Manisalı Ali Vehbî Efendi'den feyz ve icâzet almıştır. 1307/1889 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, Üsküdar-Sandıkçılar mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşında şu kelimeler var: *Meczûb-ı ilâhî, bende-i İmâm Rifâî, Said Paşa İmamı Hasan Efendi Ruhuna Fatiha 19 Şevvâl, 1307 Cumartesi.* Sesinin güzelliği ile İstanbul'un en meşhur mevlidhanlarından biri olan Said Paşa İmamı'nın Âkif'i mesteden ahlâkı nasıldı? Âkif, bir ahlâk âbidesi olduğu için, özel şiirlerle anıp yücelttiği şahsiyetlerin de İlâhî ahlâk ile ahlâklanan kimseler olması gerekiyordu. İşte bu soruya cevap olabilecek iki olay. Ve işte Âkif'in çocukluk arkadaşı İbnul-Emîn Mahmud Kemal'in ifâdeleri:

Sultan Abdulaziz Hân, Cumâ namazını Dolmabahçe Câmii'nde kılmak ister. Hutbeyi, padişah imamı, Hafız Hasan Efendi okuyacaktır. Sarık ve cübbesiyle hutbeye hazırlandığı bir zamanda câminin baş imamı, Şevketlu Efendimiz Hicaz makâmında okunmasını irâde buyuruyorlar. Uyarısını yapar. Bu teklîfe, "İrâde ile hutbe okunmaz, ne zuhûr ederse o okunur" diye tepki göstererek kıyafetini çıkarır ve câmiyi terk eder.

Orman ve Madenler Meclisi Reisi Şeref Efendi, bir gece Hasan Efendi'yi Mevlîd okumak üzere Cağaloğlu'ndaki konağına davet eder. Said Paşa İmamı, âdeti olduğu üzere, örgü torbasıyla -nerede olursa olsun, çorap örerdi- konağa gelir. Hizmetçiler onun dilenci olduğunu zannederek "Hoca ne istiyorsun?" demeleri üzerine, hiçbir şey söylemeden geri döner Langa'da ki Mûsevîlerin devam ettiği bir gazinoya girer, mahâretini gösterir. Yirmibeş lira verirler. Ertesi gün durumu, Şeref Efendi'ye anlatır. (2)

Üçüncü olay ise, "Said Paşa İmamı" başlığını taşıyan şiirde anlatılmaktadır: Vâlide Sultan'ın arzusu üzerine sarayda mevlid okunacaktır. Vakit gelip çatmıştır. Hasan Efendi yoktur. Hazır bulunanlar, ileri-geri konuşmaya başlar, lehinde aleyhinde laflar edilir. Meğer Hasan Efendi, yaşlı, fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden içi yanık bir hatunun, yolunu keserek yavrusuna mevlid okuması için yalvarıp yakarması ile karşı karşıya kalmıştır.

İşte 1931 tarihli şiirin son mısraları:

Nerde kaldın, Hoca? der, Vâlide Sultan o zaman,
Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!
- Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola, yürüdüm haylice
Derken hele sen kısmete bak!
Öteden karşıma bir yaşlıca hâtun çıkarak,
Azıcık dursana oğlum! dedi. Durdum nâçâr,

-Göğsün îmânlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zâten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perîşân anayım dağ gibi evlad gömdüm!
Kızımın cânı için bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlid okutsam diyorum, kendimce.
Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim
Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim.
Ne olur bir yorulursan, hadi bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen lillâh,
İki dünyada azîz eylesin Allah da seni.
Hâtunun sözleri dîvâneye döndürdü beni;
Ne saray kaldı hayâlimde, ne sultân, ne filân;
Çile dolsun, yürü öyleyse, dedim, oldu olan!
Size yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîçâre kızın, bağrı yanık anneciği,
Yoklasın merdini, nâ-merdini insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlâya değip boş dönecek!
Fukarânın seneler, belki siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse.
-Hoca! Der Vâlide Sultân, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, davâ da biter.
Hilvan, 15 Haziran, 1347 (1931)

HUKUK ADAMI VE ŞAİR: HERSEKLİ ÂRİF HİKMET

Tanzimât Fermânı'nın ilân edildiği yıl, Bosna / Mostar'da doğan Hersekli Ârif Hikmet, XIX. Yüzyılın en dikkate değer şahsiyetlerinden biridir. İlk tahsilini doğduğu bölgede yapan, daha sonra Bursa'ya giden Ârif Hikmet, özellikle hukuk konusunda kendisini yetiştirdi. 1854 yılında İstanbul'a ulaşan kısa bir memurluk hayâtından sonra istifâ eden Cevdet Paşa'nın teşvîkiyle yeniden göreve dönen Ârif Hikmet, Bursa, Manastır, Kastamonu, Adana, Cezâyir-i bahr-i sefîd gibi bir çok Osmanlı vilâyetinde Adliye teşkilâtının en üst noktalarında hizmet verdi. Son görevi ise, Temyîz mahkemesi üyeliği oldu (3).

Selânikli Osman Nuri'nin şahâdeti şöyle:

Suâl etme Hüdâ'nın hikmetinden

Cevap al aynı davaya muvâfık

Reîs-i mahkeme Ârif olunca,

Eder her hükmü, kanuna tevâfuk

Resmî görevlerinin dışında şiir ve hikmetle yakından ilgilenen, ilmî-irfanî konularda sözü-sohbeti dinlenen şâirimizin bu yönüne, eserlerinin adı da işâret etmektedir:

1-Levâyihu'l-Hikem
2-Levâmiu'l-Efkâr
3- Sevânihu'l-beyân
4- Misbâhu'l-İzâh
5- Âsâr-ı Hikmet (İÜ, Ktp. İbnülemîn, Nu, 2570, 3018)

Çukurçeşme'deki evinde haftada bir toplanan 'Encümen-i Edebî' halkasından Namık Kemâl, Ziyâ Paşa, Osman Şems, Manastırlı Nâilî başta olmak üzere devrin büyükleri bir araya gelir, sohbet ederlerdi.

Olmuşuz biz aşk ile âzâde-i havf u recâ

Sanma kim Hikmet gam-ı endîşe-i ferdâdeyiz.

Hersekli Ârif Hikmet'in şahsiyet ve karakterine aşık olanlardan biri de, Mehmet Âkif idi. Âkif'in hayrân olduğu bu insanı İbnulemin Mahmud Kemal'in cümleleriyle biraz daha yakından tanıyalım:

'Nesri selis ve metin idi. Nazmen ve nesren istediği ve istenildiği gibi yazmağa muktedir idi. Edebiyatımızı en iyi bilenlerin ileri gelenlerinden idi. Edebiyâta dair mülâhazâtı, ders-i edeb addolunurdu. Pek muntazam ve bazan pek mühim ve ciddi söz söylerdi. En ciddi mebâhisten en tuhaf şeylere kadar, arzu edildiği yolda fıkralar, menkabeler tertîb ve tasnîf edebilirdi. Laubaliliğinden, açık saçık laf savurmasından şikâyet edenler vardı. Câhiller ile ihtilattan pek ziyâde sıkılır ve sakınırdı. İrfândan mahrum olanları insandan saymazdı. Laubali meşreb ve deryadil olduğu halde, ehemmiyetli bir söze, bir hâle bazan ehemmiyet verir, muhatabını haşlardı. Rütbeye, mansıba asla kulak asmazdı. Hâlini beğenmediği âdemler en âli tabakalarda bulunsalar da, yüz vermez, riâyet etmezdi. O, kimseden ürkmezdi. Herkes ondan ürkerdi. Sevdiğini cidden severdi, sevmediğini sever gibi, görünmezdi. Ta'ban hür olduğu için bir ferde baş eğmezdi. Laîmin levminden, zalimin tasallutundan ihtiraz etmezdi. Herkesin -dilsizler gibi- birbirine işâretle anlattıkları korkunç maddeleri o, alenen söylemekten sakınmazdı. 'Müslümanlık, Hak yolunda kahramanlıktır' derdi (4).

20 Mayıs, 1903 de vefât etti. Mehmet Âkif, Ârif Hikmet'in vefâtını duyar duymaz, yollara düşer. Dostu Bursalı Halil Edib ve Neyzen Tevfik'i alarak, üstâdın Şehzâdebaşı'ndaki evine gider. Ârif Hikmet'in vefâtı üzerine 123 beyitlik bir mersiye kaleme alan Âkif'in şiirinin sonundaki tarih ve imzâsı şöyledir:

"14 Kânûnisânî 1319 Hâk-i pây-i ashâb-ı kemâl."

Âkif, bu mersiye vesîlesiyle pek çok konuya parmak basar. Ârif Hikmet'in şahsiyeti ile ilgili bilgi sunarken, âlim ve âriflere revâ görülen ilgisizlik ve vefâsızlıktan şikâyet eder:

Öyle bir fâzıl-ı nihrir idi Ârif Hikmet
Ki onun mislini nâdir görecektir ümmet
Hâs idi kendine pek şanlı olan vadisi
Ümmetin oydu hakîkatte hele Sa'dî'si.

Merhûmun evine doğru yol alırken büyük bir kalabalıkla karşılaşacağını uman Mehmet Âkif, sükût-ı hayâle uğrar:

Bir de vardıkta ne görsek koca bir cemm-i gafîr
Beş on âdemle, beş on zâkir u derviş-i ecir
Bir bulut kaplayarak beynimi işte o zaman,
Etdi dîdemdeki avâre dumûum feyezân

Mersiyenin ilerleyen mısrâlarında Ârif Hikmet'in irfânî yönüne Ekberî neşvesine işâret ediliyor:

Gâh ihyâ ederek Hazret-i Muhyiddîn'i
Hep Futûhât gelirdi o zaman telkîni.

Son mısrâlar şöyle:

Ârif bize sen Bârika-i Hikmet-i Hak'tın
Dar geldi cihân şa'şaa-i feyzine baktım
Yükseldin ufuktan bizi zulmette bıraktın
Mâdâm ki bir gün gelecek ayrılacaktın
Evvel niçin kalbimizi nârına yaktın!(5)

ABBAS HALİM PAŞA: VALİ VE VELİNİMET

Tahsilini İsviçre'de tamamlayan ve II. Meşrûtiyet'ten sonra Bursa valiliği yapan Abbas Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Sadrazam Said Halim Paşa'nın kardeşidir.

Kendisinin misafiri olarak 1914 yılında ilk defa Mısır'a giden Mehmet Âkif bu gezinin hatırası olarak kaleme aldığı 'el-Uksur'da' isimli şiirini ona ithaf etmiştir:

Gülümsüyor kıyılardan beş altı hatve kadar
İçerde, ipli sırıklarla işleyen kuyular
Gülümsüyor suyu kırbayla aktaran fellah
Gülümsüyor bunu ömründe görmeyen seyyâh
Gülümsüyor çalılıklarla örtülen dereler

Gülümsüyor sayısız tarlalarla meşcereler
Gülümsüyor karılar, başlarında topraktan
Güğüm kılıklı birer kap dönerken ırmaktan
Gülümsüyor derelerde balık tutan çıplak
Çoluk çocuk suyu kepçeyle aktarıp dararalı

1915'te Nafıa nâzırlığına getirilen Paşa, İstanbul'un işgalinden sonra bazı fikir ve siyaset adamlarıyla birlikte Malta'ya sürüldü (6).

Daha sonraki yıllarını yazın İstanbul'da kışın Mısır'da geçiren Abbas Halim Paşa Âkif'in de Mısır'daki ev sahibidir. Safahat'ta kendisine üç şiir ithaf edilen tek kişi odur.

1929 tarihli 'bir arıza' başlıklı şiirde onun Mısır'da bir nevi sürgün hayatı yaşamasına sebep olan 'devletlu' lere çatmaktadır:

Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler
Ey Afrika temmuzunu efsane bilenler
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar
Ey çamların altında serilmiş uzananlar
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar

'Birinci Arîza' gibi 'Ey bad-ı saba' diye başlayan İkinci Arîza 1932 tarihini taşıyor. O Âkif için şöyle demişti:'Âkif her zaman ve her yerde bir Abbas Halim bulabilir, ben ise bir Âkif bulamam onun için onunla dost olmam en büyük şansımdır'

Abbas Halim Paşa'nın 1934'te vefat edişi Âkif'in yaşadığı en büyük ıstıraplardan birine sebep olmuştur:

Hepsi göçmüş hani yoldaşlarının hiçbiri yok
Sen mi kaldın yalnız kafileden böyle uzak
Postu sermekse meramın yola serdirmezler
Hadi gölgenle beraber silinip gitmene bak

AHMET NAİM EFENDİ: SECDE EDEN ADAM

İlim, irfan ve ahlakına hayran olduğu Ahmed Naim Efendi için Âkif şöyle demişti:

'Ashaptan sonra en çok onu seviyorum. ' Âkif'ten bir yıl önce doğan iki yıl önce vefat eden Babanzâde 1915-1933 yılları arasında Darulfünûn edebiyat fakültesinde Felsefe, Mantık,

Rûhiyat ve Ahlâk dersleri okuttu. Üniversite reformuyla birlikte Ferit Kam gibi dışarıda kaldı.

Medrese ilimlerine hakim olan Ahmed Naim Efendi'nin, Fatih türbedarı diye tanınan Ahmed Amiş Efendi'nin(öl. 1920) damadı ve müridi olması onun tasavvufî ilimlerle içli-dışlı olduğunu da göstermektedir.

Âkif-Fikret tartışmasında dostunun yanında yer almış ve '*Tevfik Fikret'e Dair*' isimli eseri kaleme almıştır. (İst. 1336) 1926'da Âkif Kur'an-ı Kerim mealine başladığında Babanzâde'de Tecrid-i Sarîh tercümesine başlamıştı. (7)

Safahat'ın yedinci ve son basamağı Gölgeler olduğu gibi, Gölgeler'in de zirvesi olarak ele alınabilecek olan Secde şiiri bu noktada bizi ilgilendiriyor. Safahat'ta yer alan bazı şiirleri ithaf ettiği dostlarının arasında Ahmet Naim'in adı yok. Niçin? Bunun sebebini dostu Mithat Cemal Kuntay açıklıyor:" Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki onun eşiğine uzatacağı şiiri Âkif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı:Secde. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim Secde'yi o kadar beğeniyor ki Âkif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Ama Âkif her zamanki bedbinliği ile meseleyi yorumluyor: Naim'in geç kalan cevabı 'Manzumeyi beğenmedi' demekti ve şiirini Ahmet Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabı bastırıyor.

Bugün, Âkif, Edirnekapı mezarlığında Naim'in yanında yatıyor. Orasını kendi vasiyet etmedi ancak Naim'i okadar çok seviyordu ki bu sevgi vak'a kuvvetinde bir vasiyetti ve Fuat Şemsi onu Naim'in yanına koydurdu. Beraber inandıkları Allah'ın huzuruna beraber çıkıyorlar." 1925 tarihli, ondokuz beyitlik şiirin son beyitlerini okurken 13 Ağustos 1934'te öğle namazını kılarken secdede vefat eden Ahmet Naim Efendi'yi tekrar hatırlayalım, rahmetle analım:

Bu vahderzâra dün baktım. Ne meyhaneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir permaneden bîhûş.
Bütün dünya serilmiş sunduğum vahdet şarâbından;
Benim mest olmayan meczûbum. Allah'ım benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'racım devâm etsin;
Rükû'um yerde titrerken, huşû'um arşı titretsin!
İlahi! Serseri bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak, taşsın da coştursun şu vahdetzârı îmânım.
Bırak hilkatte hiç ses yok, bırak, meczûbunun feryâd...
Bırak, tehlîlim artık dalgalansın herçi-bâdâbâd!

...

Kıyılmaz lâkin, Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, ' hilkat'le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

FERİD KAM: VAHDET-İ VÜCÛD'UN YAZARI

Âkif'ten dokuz yaş büyük olan Ferid Kam da onun gönülden sevdiği derinden saygı duyduğu fikir ve felsefe dünyasının derin sularında kulaç atan şahsiyetlerden biridir.

Osmanlının son döneminde yetişen, Doğu'yu Batı'yı yakından tanıyan bu iki dost arasındaki mahabbeti açığa çıkaran metinlere de sahibiz.

Âkif Safahat'ın III. kitabı olan Hakkın Sesleri'ni 1913'te yayınladığında kırk yaşındaydı. Ferid Kam bu nesir üzerine Âkif'e takdir ve tebriklerini bildirmek ve teşvik etmek için bir mektup yazdı. Âkif bu mektubu Safahat'ın IV. Kitabının başına şu cümlelerle koymayı uygun buldu: "Bize 'Dinî-Felsefî Musahabeler gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı canan, üstad-ı hakimim Hazret-i Ferid'in kıymetdar bir hatıra-ı iltifatıdır."

"Enis-i ruhum Âkif'e' diye başlayan mektup dil, şiir ve diğer sanatlar konusunda çok önemli tesbitlerde bulunduktan sonra şöyle sona eriyor:" Hemen feyyaz kalemine istediği cevelanı ver, ciddi eserlere teşne olanları feyz-i kaleminle reyyan et!Safahat'ın bu kısmını teşkil eden manzumelerin menbaı, Furkan-ı Hakim olduğundan hepsinin ilham-ı mahz eseri olduğunu söylemek zaittir. Hemen söyle, hemen yaz. Tevfik-ı Huda refikin olsun azizim." 30 Mayıs 1329 (1913)

Âkif 1925'te Mısır'da iken kaleme aldığı Gece isimli şiirini 'Üstad-ı hakimim Ferid Beyefendi'ye' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

Kainattaki esrarengiz oluşumu ve ilahî tecellileri konu alan şiir şöyle başlıyor:

Bütün kandillerin tehlile dalmışlar...Şaşırdım ben
Nasıl ma'bed ki sun'un sermedi bir secde gökkubben

Gece'nin Sebilurreşad'da yayınlanan mısralarında daha sonra Şerif İçli tarafından bestelenecek olan şu ifadeler de var.

Ezelden âşınanım ben ezelden hem zebânımsın
Beraber ahde bağlandık ne olsan yârı cânımsın
Ne olsan zerrenim kalbimde hâla çarpar esrarın
Gel ey canân gel ey cân kalmasın ferdaya didarın.

Son beyitler ise Safahat'ın diğer altı kitabında görülmeyen derin bir vecd ve istiğrakı terennüm etmektedir:

Ömürler geçti, sen yoksun gel ey bir tanecik Ma'bud,
Gel ey birtanecik gâ'ib, gel ey tânecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdetgâhı vahşetzâr eden hicrân,

Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmi'nân
Hayır, îmanla, itmînânla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi
Senin Mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leyla;
Ezelden sunduğun Şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkı-i bâkî gel, Elest'in yadı şadolsun
Yarım peymane sun bir cur'a sun tek aynı meyden olsun
O lâhutî şarabın vahyi her zerremden inlerken
Bütün aheng-i hilkat bir zaman dinsin eninimden
Gel ey dünyaların mevlâsı ey leylây-ı vicdanım
Senin yad olduğun sinende olsun, varsa payanım.

Âkif gibi bir tarikata intisab etmemekle beraber 'Vahdet-i Vucud' gibi bir kitabı yazacak kadar bu kültüre hakim ve bu kültürün içindeydi. Söz konusu kitabı şu ifadeler ve dörtlükle tamamlamıştır: *Şimdiye kadar Vahdet-i Vucud hakkında söylediğimiz dağınık sözler meselenin nazarî-aklî yönüyle ilgili toplu bir fikir vermiştir zannederim. Bahsin 'kâl'e ait olan yönü bundan ibarettir. Hâl'e ait yönü ise erbabına müracaat edilerek halledilebilir.*

Hakikatin özünü lafızlarda arama
Kayıt ve nisbetten geç bunlarla da arama
Cehalet illetine şifa bulmak istersen
Kanun'da, Necat'ta, İşarat'ta arama(8)

HÜSEYİN AVNİ: MUHALEFETİN SANCAKDARI

Safahat'ın birinci kitabında yer alan 'Mahalle Kahvesi' başlıklı şiir 'Kardeşim Hüseyin Avni'ye' şeklinde bir ithaf cümlesi taşıyor.

Hüseyin Avni 1887'de Erzurum'da doğmuş 1948 yılında İstanbul'da vefat etmiş bir hukuk adamıdır. Âkif ile Hüseyin Avni arasında oluşan aşk ve mahabbet İstiklâl harbi yıllarında ve birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sıralarında oluşmuştur. Bu mecliste millî konularda yaptığı ateşli konuşmalar, şecaat ve cesaret dolu tavırlarla dikkati çeken Hüseyin Avni muhalif kanadın da başını çekmiştir.

Hüseyin Avni, Âkif için 'Bir tek arkadaşım vardı:Mehmet Âkif' derken, Âkif'te onun için:'Hüseyin Avni insan...Biz şeytan-ı ahres mahluklarız' demiştir.

1923'ten sonra İstiklâl Mahkemeleri dahil pek çok sıkıntıya göğüs geren Hüseyin Avni Ulaş doğru bildiği yoldan sapmamış, doğru bildiklerini söylemekten hiçbir zaman ve zeminde kaçmamıştır.

Her ikisinin de hayranı olan ve Hüseyin Avni'yi çok daha yakından tanıyan Nurettin Topçu Millet Mistikleri isimli eserinde onları ve o yılları şöyle anlatıyor:'Muzdariplere ve açık alınla hak isteyenlere bütün kapılar kapatılmıştı. Muzdariplerin ayaklar altında ezilen vicdanların sesini duyurmaya imkân yoktu. Gençlik kendi kulaklarını da sağır eden bir şiddetle nefsinin seslerine ve gurura korkunç bir şekilde kapılmış alkışlıyor, alkışlıyordu, Tahakküme aşık kuvvete hayran olan bütün bir cemaatin vicdanı Hüseyin Avni'nin büyük dostu şair Mehmet Âkif'in şu beytinde en mükemmel ifadesini bulmuş görünüyordu:

Bir muhalif hava yok dinlediğin aynı sada

Zât-ı sâminize millet de hükümette feda

Bu yetmedi, arkasında bir de riya salgını baş gösterdi. Güya hakperest olan birçokları perdenin önünde alkışladıkları puta perde arkasında hakaret ediyorlardı...'

'Bir gün kendisinin şahitliğine müracaat eden bir mahkemede o devrin tenkitlerini yapan Ali İhsan Paşa'nın itham edilen bir kitabı hakkında ona:'Ali İhsan Paşa neden bu kitabı yazdı' diye sorulduğu zaman, o sakin bir Sokrat tavrıyla reise döndü:Ali İhsan Paşa bu kitabı niçin yazdı diye sormayın, sen neden yazmadın' diye sorun. '

'İmanın ifadesi bile imkânsız, vicdanlar tıkanmış bu tüyler ürpertici manzara önünde Hüseyin Avni tek arkadaşım dediği Mürşidinin ilhamlarına sığınıyor:

Yürekler merhametsiz, duygular sufli emeller hâr

Nazarlardan taşan mâna ibadullahı istihkâr

'Anadolu birliğini maddî cephede yapan Muratlar, Yıldırımlar, Fatihler ve Yavuzlardan sonra oraya giren talihsiz asırların arkasından bu ülkenin ruh birliğini yapmaya çalıştı. Büyük önder Âkif'le beraber ve onun gibi sanki:

Saldırsa da kırk ehl-i salip ordusu kol kol

Dörtyüz bu kadar milyon esir olmaz emin ol

dedirten müjdeyi Allah'tan almıştı. '

İstiklâl savaşı sırasında omuz omuza beraber çalıştığı iman ve fazilet kahramanı millet davasının diğer velisi, istiklâlimizin müjdecisi büyük dost Mehmet Âkif'e

Azmin, emelin heykel-i zîruhu iken dün

Bilmem ki bugün ye'se nasıl oldu da düştün

Dedirtmemeye karar verdi, Meclis dışında mücadelesine devam etti. '(9)

HÜSEYİN KÂZIM KADRİ: ŞEYH MUHSİN-İ FÂNÎ

İkinci meşrutiyet döneminin renkli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri 1870 de İstanbul'da doğmuş, 1934te dinlenmek üzere gittiği Tarsus'ta vefat etmiş naşı İstanbul'a nakledilmiştir.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Daniş'le Tanin Gazetesini çıkarmış, Selânik, Halep ve İstanbul'da valilik, Manisa, Aydın Mebusluğu, Ticaret ve Ziraat ile Evkat Nazırlığı yapmıştır.

Dinî fikrî konulara olan hakimiyeti, düşüncelerinden taviz vermemesi, mensup olduğu partinin görüşleriyle ters düşse dahi düşünce ve yorumlarını çok net bir şekilde ifade etmesi onun temel özelliklerindendir.

Büyük Türk Lügat'ının yazarı için Eşref Edip'i dinliyoruz: "Hüseyin Kâzım üstadın çok sevdiği dostlarından biri idi. Meşhur Şeyh Muhsin-i Fanî. Üstad Beylerbeyinde oturduğu zaman zamanlarının çoğunu Hüseyin Kazım'la birlikte geçirirdi. Ateşli bir zekâ. Her duyduğunu gördüğünü zapteden geniş bir hafıza. Deniz gibi derin bir bilgi. 'Merhaba kör kadı' diyecek derecede müfrid bir doğruluk. En ufak bir haksızlığa katlanamayan bir hakçılık, heyecanlı bir mizaç... Düşkünlere mümkün olan yardımı yapmaktan zevk alan, dostları için daima iyilik düşünen bir fıtrat. Sonra şen, şatır, şakacı, hoşsohbet, zarif, nükteci, güzel ve tatlı sözler, işitilmemiş fıkralar, yakası açılmamış hikayeler. İlim ve irfanı yüksek Arapça, Acemce, İngilizce, Fransızca bilir, Şark irfanını felsefesini tetkik etmiş, Garb'ın fikir hareketlerini, hayat telakkilerini de kavramış, açık ve hür fikirli. Hele lisan hususunda büyük kudret ve ihtisas sahibi, ansiklopedi gibi malumat dolu bir ilim adamı... Hüseyin Kâzım'ın öyle bir anlatış tarzı vardı ki fıkraları hikâyeleri canlandırırdı. Fena ve ahlâksız kimseleri anlatırken bütün gazap ve şiddetiyle' el-insanu domuzun' deyişi vardı ki ömürdü."(10)

KÖSE İMAM: ALİ ŞEVKÎ EFENDİ

Safahat'ın 1911'de yayınlanan birinci kitabında yer alan Köse İmam başlıklı şiir Ali Şevki Efendi'ye ithaf edilmiştir. 1919'da yayınlanan Asım'daki Köse İmam da bu zattır. Yani Bosnalı Ali Şevkî Efendi'dir. Gerçekten köse olan, hiç evlenmeyen, bütün imkânlarını kitap almak için harcayan Ali Şevki Efendi, Âkif'in babası Tahir Efendi'nin talebelerindendir. Bu iki kişi arasında öyle bir dostluk oluştu ki Ali Şevki Efendi sağlık sebebiyle evini Çarşamba'dan Topkapı dışına taşıyınca Âkif de ona yakın olmak için bu bölgeden bir ev kiralamıştı.

Ali Şevki Efendi ciltlenmeyen hiçbir kitabı raflarına koymaz emanet kitap isteyenlere duvardaki levhayı gösterirdi:

Dest-i gadr-i müsteîrândan ziyanım bî-hisâb

Tevbe ettim âriyet hiç kimseye vermem kitab

Köse İmam'ın en büyük özelliği tok sözlü oluşu, bütün kusurlarını hiç eğip bükmeden kişilerin yüzüne karşı söylemesiydi. Kendisiyle tanışan ve bu tavrı hoşuna gitmeyen Midhat Cemal şöyle diyor: "—Ancak Âkif, Hoca'nın asıl bu tarafını seviyor beğenilmemek ihtiyacını- tertip yanlış değildir- evet beğenilmemek ihtiyacını bu Hoca'nın evinde teskin ediyordu. Ve Âkif'in gözünde hoca mert adamdı. Çünkü şiirlerini bazen Âkif'in yüzüne karşı beğenmiyordu. Yalnız aynı şiirleri arkasından methediyordu. Ben de Âkif'e takılıyor:Şevkî Hoca tabiî ki merd adam, çünkü yüzüne karşı tenkid! Fakat arkadan medih! Diyordum. O zaman Âkif kendisiyle alay ediyor:Yaaa... Arkamdan beğeniyor demek. Öyle ise hakikaten Hoca erkek adammış..." (11)

Köse İmam şiirinde karısını döven onu boşamak isteyen perişan bir koca vesilesiyle aile ahlâkı ile ilgili konuları enine boyuna tartışan Âkif, II. Abdulhamid'le ilgili o meşhur beytini de bu vesileyle söyler:

Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek

Otuz üç yıl bizi korkuttu 'şeriat' diyerek.

Şiir şu beyitlerle tamamlanıyor:

Sözü bir parça uzattımsa da oğlum affet

Hasbihal etmek için başka adam yok ki… Evet

Kimse söyletmiyor artık bizi bak sen derde

'Mürteci' damgası var şimdi bütün ellerde

……

Sade hürriyeti ilan ile bir sey çıkmaz

Fikr-i hürriyeti hazmettiriniz halka biraz

ŞERİF MUHYİDDİN TARGAN: DÂHÎ MÛSIKÎŞİNÂS

Âkif'in hayran olduğu insanları üç grupta toplamak mümkündür:

Kendisinden önce vefat edenler,

Muasırları, yaştaşları,

Kendisinden küçük olanlar.

İşte Âkif'ten yirmi yaş küçük olan bir dâhî:

Mekke şerifi Ali Haydar Paşa'nın oğlu olan Şerif Muhyiddin 1892de İstanbul'da doğmuş 1967de aynı yerde vefat etmiştir.

Âkif'i aile ile tanıştıran zat Muhyiddin ve kardeşi Abdülmecid'e özel dersler veren İsmail Hakkı İzmirli'dir. Çamlıca'daki köşkte Muhyiddin'in udunu dinleyen Âkif ona hayran olmuş bu hayranlık vefatına kadar devam etmiştir.

Safahat'ın yedinci kitabı 'gölgeler'i '*Şarkın tek dâhi-i sanatı Şerif Muhyiddin Beyefendiye Hatıra-ı Tazim*' başlığıyla ona ithaf ettiği gibi 1924'de gittiği Amerika'da kendisine büyük ilgi gösteren Reisicumhur Roosevelt'in oğluna da medhiye dizmiştir.

Sanatkâr isimli uzun şiirden başka 1930 tarihli 'Şarkın Yegâne Dahisine' başlığını taşıyan manzumenin bazı beyitleri şöyledir:

Yanık bağrında yıllardır kanar mızrabının yadı

Gel ey bîçâre Şark'ın, Şarka küsmüş gitmiş evladı

Zaman ıssız, mekan ıssız, görülmez kimse meydanda

Gel ey dahî-i gaib sanatın pek bi-kes arkanda

.....

Gel ey davudi sanat Suri Mahşer'den nevâ göster
Uyansın gel ki mızrabınla Şark'ın dalgın ebadı

......

Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fıtratta evladı
Bugün bîçare sanat bekliyor bir senden imdadı

.....

Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fıtratta evladı
Uyansın gel ki, mızrabınla şarkın dalgın ebâdı (12)

Âkif'in sevdiği, takdir ettiği, mektuplaştığı, şiir ithaf ettiği şahıslar şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Bu dostlar silsilesine hemen on kişi daha ilave etmek gerekirse şu isimler sıralanabilir:

Mithat Cemal Kuntay, Hasan Basri Çantay, Süleyman Nazif, Fuat Şemsî, Ali Ekrem Bolayır, Neyzen Tevfik Kolaylı, Eşref Edib Fergan, Mahir İz, Mehmet İhsan Efendi, Halil Edib.

KAYNAKÇA:

1-Hüsamettin Efendi'nin hayatını Sâdi Şeyhi Mesnevîhân Elif Efendi şu risalesinde anlatmıştır: Tenşîtü'l Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin- İst. 1342 Ayrıca bk. Hür Mahmut Yücer, "Eyüp Hatuniye Dergâhı" Tasavvuf sayı 10. Mehmet Emin Kerkükî ve Bursa Eminiyye Dergâhı hakkında Yadigâr-ı Şemsî'de bilgi vardır.

2-İbnülemîn Mahmud Kemal, Hoş Sadâ, İstanbul 1958, s. 307. Çocukluğu Manisa'da geçen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Vehbi Efendi ile ilgili hatıraları için bk. Anamın Kitabı İst. 1999, s. 128. Ayrıca bk. Necdet Okumuş, Manisa Rifaî Dergâhı Entekeliler, Manisa 2003. Rifâiyenin Mârifiye kolu üzerine Yaşar Caferov doktora tezi hazırlamaktadır.

3-Hayatı ve eserleri için bk. Metin Kayahan Özgül, Hersekli Arif Hikmet, Ankara 1987. Ayrıca bk. DİA, c. XVII. 1898'de Resimli Gazete de yayınlanan Sa'dî isimli şiirini de 'Şâir-i Hakım Arif Hikmet Beyefendi Hazretlerine' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

4-İbnülemîn Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri ist. 1984 II/640. İbnülemîn, Arif Hikmet'in Divan'ını da neşretmiştir. İst. 1334

5-Safahat İst. 2001, s. 550-558.

6-Bursa dergâhlarını anlatan Yâdigâr-ı Şemsî'nin basım masraflarını karşılayan ve gelirini Dârülâceze'ye bağışlayan Bursa valisinin Abbas Halim Paşa olduğunu söz konusu eserin Mukaddime'sinden öğrenmekteyiz. Bk. Bursa Dergâhları, s. 32.

7-Babanzâde Ahmet Naîm Efendi için bk. İsmail Kara, Bir Felsefe Dili Kurmak İst. 2001

8-Ferid Kam'ın Vahdet-i Vücud isimli eserinin sadeleşmiş şekli şu eserdedir: İbn Arabı'de Varlık Düşüncesi, Hz. M. Kara, İst. 2005.

9-Nurettin Topçu, Millet Mistikleri İst. 1999 s. 19, 45, 49, 58.

10-Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları ısimli eseriyle Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım adlı eseri İsmaıl Kara tarafından neşredilmiştir.

11-Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Âkif Ersoy Hayatı Seciyesi ve Sanatı, İstanbul 1939.

12-Targan ıçin bk. Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. II, s. 344.

Mehmet Âkif ve İçtimaî Kur'an Tefsiri

M. Suat Mertoğlu
Dr, İslâm Araştırmaları Merkezi

Bu yazıda Mehmet Âkif merhumun yaşadığı dönemdeki Müslümanların içtimaî problemlerini Kur'an'dan hareketle ele alma çabası, modern dönemde Kur'an tefsirinde içtimaî karakteri ağır basan modern tefsir anlayışıyla ilişkisi ve sermuharriri olduğu *Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad* mecmuasında bu anlayışa uygun olarak nesir ve nazım şeklinde ortaya koyduğu düşünceleri üzerinde duracağız.

Öncelikle şu hususu vurgulamalıdır ki, Âkif klasik ve teknik anlamda bir Kur'an müfessiri olmaktan ziyade hayatı boyunca Kur'an'la hemhal olan, olaylara Kur'an zaviyesinden bakmaya çalışan, Kur'an'ı hayatının ve düşüncesinin merkezine alma gayretinde olan iyi bir Kur'an talebesidir. Bununla birlikte o Kur'an'ın dili olan Arapça'ya vukufiyet noktasında döneminin sayılı şahsiyetleri arasında yer aldığı gibi, bir mektepli olmasına rağmen başta Fatih müderrislerinden olan babası İpekli Tahir Efendi ve Fatih Camii baş imamı ve "Arap hafız" diye tanınan Filibeli Mehmed Rasim Efendi ile Hersekli Ali Fehmi Cabiç ve Mehmed Zihni Efendi gibi dönemin diğer bazı alimlerinden aldığı dersler sayesinde Kur'an'la yakından ilgilenmek için gerekli ilmî altyapıya da sahip bir isimdir.[1]

1 Hasan Basri Çantay, Âkif'in -arkadaşı Sabri Sözen'den naklen- tekmil-i nüsah ederek Tabhane Medrese'sinden icazet aldığını bildirir, bk. *Âkifname*, İstanbul 1966, s. 20.

Âkif'in bu alandaki ilmî altyapısı konusunda elimizdeki ipuçlarından biri de tefsir ilminin klasik metinlerinden olan *Celâleyn* tefsiri ile olan ilişkisidir. 1920'de Millî Mücadele için bulunduğu Kastamonu'da Hafız Ömer (Aköz)'e bu tefsiri hiç yanından ayırmadığını, kelâm-ı kadîm gibi okuduğunu, o ana kadar 18 defa okuduğunu ve 19. hatme devam ettiğini söylemiştir. [2] İşte gerek Kur'an'la bu yakın ilişkisi, gerekse de Arap edebiyatına vâkıf usta bir Türk şairi olması onun daha sonra Kur'an'ın Türkçeye aktarılması konusunda ilk akla gelen isimlerden biri olmasını mümkün kılmıştır.

Bu çerçevede vurgulanması gereken bir diğer husus Âkif'in yaşadığı dönemin edebiyat ve fikir çevrelerinde içtimaî vurgunun hissedilir derecede yükselişe geçmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı askeri, siyasî ve iktisadî buhranlara paralel olarak entelektüeller de dikkatlerini toplumsal yapıya yöneltmiştir. İçtimaî karakter bu anlayışın en önemli temsilcilerinden sayılan Namık Kemal'in şiirleri gibi fikrî-edebî alanla sınırlı kalmamış, içtimaî muhtevalı hadisleri Binbir Hadis-i Şerîf Şerhi (Kahire 1319/1901) adlı eserinde bir araya getirerek şerh eden Mehmed Arif Bey ve İslâm fıkhını içtimaî açıdan temellendirmeye çalışan Kazanlı Halim Sabit (Şibay) ve Ziya Gökalp,[3] keza aynı çabayı kelâm ilmini içtimaî bakış açısıyla ifade etmeye çalışan Şerefeddin (Yaltkaya) gibi isimler[4] vasıtasıyla dinî ilimler alanına da taşınmıştır.

İşte kısaca tasvir etmeye çalıştığımız bu dönemde yaşayan Mehmet Âkif'in entelektüel çabalarını belirleyen en önemli unsurlardan biri de onun dava adamlığı ve toplumcu kişiliğidir. İlk gençlik yıllarında ferdî temalara yönelen ve sanat endişesi ağır basan bazı şiirler kaleme alan Âkif fikrî ve edebî çabalarını, özellikle dönemin fikrî mücadelesine aktif olarak katıldığı 1908'den yaklaşık olarak hilafetin ilga edildiği 1924 yılına kadarki dönemde içtimaî davasının hizmetine vermiştir. Bu tarihler dönemin entelektüel açıdan en verimli ve etkili mecmualarından biri olan *Sırat-ı Müstakim* ve 1912'den sonraki adıyla *Sebilürreşad* mecmuasının Mehmet Âkif'in sermuharrirliği altında yayınlandığı tarihlere tekabül eder.[5]

Bu dönem bir anlamda Âkif'in sanatını davasının hizmetine sunduğu/davasına kurban ettiği bir dönemdir. O fikrî mücadeleden geri çekildikten sonra -yaklaşık 1924'ten itibaren- tekrar kendi iç dünyasına yönelmiş, ferdî ve mistik temalar şiirinde yeniden ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu durum yakınlarının da dikkatini çekmiş olmalıdır ki, Hasan Basri (Çantay)'a 1925 başında yazdığı "Secde" isimli şiirini okuduğunda onun; "Üstad, siz galiba vadiyi değiştiriyorsunuz" değerlendirmesine "Hayır azizim, benim asıl vadim budur. Şimdiye kadar ne yazdıysam cemiyete hizmet için yazdım" şeklinde mukabele etme ihtiyacı hissetmiştir.[6]

---

2 Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, [İstanbul] 1938, s. 674. Aynı eserde Âkif'in damadı olan Ömer Rıza Doğrul da kayınpederinin vefatından birkaç gün evvel ailesi nezdinde bulunan Celaleyn Tefsiri'ni istettiğini, fakat okuyamadığını aktarmaktadır (s. 465).

3 Her iki isim fıkhın içtimaî açıdan temellendirilmesi amacıyla Kazanlı Halim Sabıt (Şibay) tarafından 1914-1918 arasında Türk milliyetçilerinin dinî görüşlerini ifade etmek üzere yayınlanan *İslâm Mecmuası*'nda çeşitli yazılar kaleme almıştır. Fıkıhta nassın yanı sıra örfün de belirleyici bir kaynak olarak takdim edilmesi suretiyle deliller hiyerarşisini alt üst edecek ve belkı de fıkhın sekülerleşmesi kapısını aralayacak bu girişim bazı tepkiler çekmiş ve İzmirli Ismail Hakkı tarafından bu yaklaşıma *Sebilürreşad* mecmuasında bazı eleştiri yazılarının kaleme alınmasına neden olmuştur. İçtimaî usûl-i fıkıh başlığı altında incelenen bu tartışmalar tartışmalar için bk. Abdülkadir Şenel, "Ictimâî Usûl-i Fıkıh Tartışmaları", *A. Ü. İ. F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, 1982, s. 231-247; Sami Erdem, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Fıkıh Usûlü Kavramları ve Modern Yaklaşımlar*, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, II. ve III. Bölüm. Söz konusu tartışma metinlerinden bir kısmı için bk. Recep Şentürk, *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*, 2. bsk., İz Yay., İstanbul 2006, s. 283-410.

4 Bk. Şerefeddin, "Içtimaî İlm-i Kelam", *İslâm Mecmuası*, II, 15., 18. ve 19. sayılar (1914-1915).

5 *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad* mecmuası II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra 14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlamış ve 5 Mart 1925'de yayınlanan son sayısından sonra Takrir-i Sükûn kanunu ile kapatılıncaya kadar toplam 641 sayı olarak çıkmıştır.

6 Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, s. 25.

Âkif ve İslâm Modernizmi

Mehmet Âkif ferdî kurtuluştan ziyade Müslümanların genelini ifade eden ümmetin kurtuluşunu, Müslümanların ahiretteki saadetinden evvel bu dünyadaki mutluluk ve başarılarını önemseyen, Müslümanların içtimaî planda (yani bir ümmet olarak siyasî, ekonomik, askerî vs. alanlarda) geri kalmalarına neden olduğunu düşündüğü tarihî ve yerleşik İslâm anlayışını bertaraf edebilmek, onlara muhtaç oldukları dinamizm ve aktivizmi kazandırmak için İslâm'ın ilk dönemine ve temel kaynaklarına, özellikle de Kur'an'a dönüşü savunan İslâm modernizminin bir mensubudur.[7] Halim Sabit'in Âkif'e yönelik olarak aşağıda sözü edilecek "doğrudan Kur'an'dan anladığını, duyduğunu" yazma talebi de Âkif'in Safahât'ın Altıncı Kitabı olan Asım'daki "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" ifadesi de Kur'anla modern Müslüman arasında tesis edilecek köprünün özlemini dile getirir. Safahât'ın İkinci Kitabı olan Süleymaniye Kürsüsü'nde

Lafzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz mananın:
Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için

diyen Âkif Müslümanların Kur'an'ın kendilerini cehalet ve tembellik gibi ahlâkî-içtimaî hastalıklardan sakındıran, ilim ve çalışma (sa'y ü amel) gibi dünya saadetine götürecek düsturlarından uzak düştüklerinden, Kur'an'la kendi vakıaları arasında bir irtibat kuramamalarından yakınmaktadır. Âkif Kur'an'ın ölüler için değil diriler için, Müslümanlara hayat rehberi olmak üzere indirildiğini, dolayısıyla Kur'an'ın yaşanan hayatla iç içe olması gerektiği inancındadır.

Âkif'in de mensubu olduğu modern tefsir hareketi ve bilhassa bu hareketin Cemaleddin Afganî-Muhammed Abduh tarafından temsil edilen kanadı Kur'an ayetlerinin mânâlarının belli dönem ve şahıslarla sınırlı olmayıp umumî ve evrensel manada kabul edilmesi, modern dönemde yaşayan Müslümanların aktüel durumu ile ayetler arasında ilişki kurulması gerektiği görüşündedir. Modern dönemde Kur'an'ın yeniden tefsir edilmesine duyulan ihtiyaç, Müslümanların içtimaî hastalıkları ve çözüm yolları konusunda Kur'an'ın rehberliğine duydukları ihtiyaçla alakalıdır. Bu anlayışa uygun olarak ortaya konan ilk çabalardan biri olarak Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'un 1884 yılında Paris'te 18 sayı çıkardıkları el-Urvetü'l-vüskâ gazetesine işaret edilebilir. Çoğunlukla bir

7 Âkif'in İslâm modernizmi içindeki yeri konusunda kendisinin Dârülfünûn Edebiyat Şubesi'ndeki hocalığı zamanında bu şubeden mezun olup daha sonra Almanya'ya giden Ahmed Muhiddin'in (1892-1923) modern dönem Türk düşüncesi üzerine Leipzig Üniversitesi'ne 1921 yılında sunduğu doktora tezine bakılabilir: *Modern Türklükte Kültür Hareketi*, trc. Suat Mertoğlu, Küre Yay., İstanbul 2004, s. 58-59, 66-67, 114-116. Ahmed Muhiddin çalışmasında Âkif'i, "Reformasyon Akımı" şeklinde nitelediği modernist İslâmcı akım içerisinde müstesna bir yere yerleştirir ve onu Protestanlığın üç büyük fikir babasından Zwingli (1481-1531) tipinde bir reformatör ve ahlak münekkidi olarak takdim eder. Ahmed Muhiddin'in hayatı fikirleri ve yaklaşımı konusundaki değerlendirmemiz için aynı eserin başına koyduğumuz kendi incelememize (s. 3-42) bakılabilir. Ahmed Muhiddin'in "reformatör" nitelemesine katılmamakla birlikte, Âkif merhumun problemli olarak gördüğümüz İslâm Modernizmi ile ilişkisi konusunda bazı çekincelere sahip olduğumuzu hatırlatmakta yarar görüyoruz.

ayet bazen de bir hadis-i şerifin serlevha ittihaz edildiği makaleler ve kısa haberlerden oluşan bu kısa ömürlü ama oldukça etkili siyasî gazetedeki yazılarda Müslümanların içtimaî durumlarıyla (ahlâk, siyaset, iktisat, askerlik vb. açılarından) Kur'an'ın ilgili görülen ayetleri arasında ilişki kurulur ve söz konusu ayetler Müslümanların durumları üzerine tatbik edilir; diğer bir ifadeyle ayetlerin güncelleştirilmesi yoluna gidilir. İşte bu anlayışa uygun olarak yayınlanan Urvetü'l-vüskâ makaleleri şairliği yanında aynı zamanda velûd ve başarılı bir mütercim olan Âkif'in sermuharriri olduğu Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad mecmuasında yayınladığı tefsir yazıları içinde önemli bir yer tutar.8 Urvetü'l-vüskâ makalelerinin yanı sıra Âkif'in Muhammed Abduh ve Muhammed Ferid Vecdî'den yaptığı tercümeler de içtimaî yaklaşım açısından dikkat çekici özellikler taşımaktadır.

Âkif ve İçtimaî Tefsir

Âkif'in içtimaî Kur'an tefsiri ile ilişkisine geçmeden evvel kendisinin de mensubu olduğu modern tefsir hareketinin iki temel hususiyetine işaret etmekte yarar görüyoruz.

1) Modern Kur'an tefsiri, modern dünyaya ait problemler çerçevesinde ortaya çıktığı, pratik ve pragmatik endişelerle mevcut ihtiyaçlara cevap vermek üzere hareket ettiği için, çerçevesi de büyük ölçüde aktüel gelişmeler tarafından belirlenmiştir. Osmanlı bağlamında en temel sorun devletin ve Müslümanların bekası sorunudur. Bir taraftan dâhilî çöküntü ve geri kalmışlık, diğer taraftan batılı devletlerin hamleleri karşısında zaafa düşmüş bir toplum ve devlet yapısı, âcil çözüm bekleyen meseleler olarak gündemi belirlemiş, böyle bir ortamda entellektüel ve ilmî çabaların bir parçası olarak Kur'an tefsiri de bu gelişmeler istikametinde şekillenmiştir. Bu durumun neticesi olarak da Kur'an'a yaklaşımda, Kur'an ayetlerine yapılan atıflarda bir seçmeciliğe gidilmiştir. En fazla atıf yapılan ayetler, âcil çözüm bekleyen siyasî birlik ve Müslümanların kalkınması gibi temel problemlerle ilgili görülen ayetler olmuştur.

2) Kur'an tefsirinde bizatihi Kur'an'ın anlamını ortaya koymaktan ziyade, onun aktüel hadiselerle irtibatının kurulması yoluna gidilmiştir. Tefsirin modern dönemde "gündem bağımlı" bir arayış içerisine girmesi, güncel sorunların ele alınmasında bu olayların ayetlerle sıkı bir şekilde irtibatlandırılması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede yaşanan aktüel sosyo-politik problemler tartışılırken bizim "ayetlerin güncelleştirilmesi" (aktüalize edilmesi) şeklinde adlandırdığımız bir ameliye ile sık sık karşılaşılmakta, birtakım ayetler, muhtevaları ile ilgili görülen somut olaylar üzerine birebir tatbik edilmektedir.

Ayetlerle müşahhas hadiselerin dolaylı ve gevşek ilişkilerinin kurulmasına dikkat edilen

8 Âkif'in genel olarak mütercim yönü ve Arapça'dan yaptığı tercümeler ile *Urvetü'l-vüskâ*'dan yaptığı tercümelerin tartışılması ve tam listesi için şu çalışmamıza bk. "Âkif Araştırmalarına Bibliyografik Bir Katkı: Mehmet Âkif'in Arapça'dan Yaptığı Tercümeler Üzerine Notlar", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, sy. 7 (1999/2), s. 235-249. Bu çalışmada Âkif'in *Urvetü'l-vüskâ*'dan yaptığı tercümelerin metinlerinin Muhammed Abduh'a değil de Afganî'ye ait olması gerektiğini savunmuştuk (s. 238). Editörlüğünü yürüttüğümüz "Arap Gözüyle Osmanlı" dizisi çerçevesinde hatıraları yayınlanan Afganî de *el-Urvetü'l-vüskâ*'nın 4. sayısındaki (7 C. Âhire 1301/3 Nisan 1884) "en-Nasrâniyyetü ve'l-İslâm ve ehluhumâ" başlıklı ana makalesinin kendisine ait olduğunu açıkça söylemektedir, bk. Muhammed Mahzumî Paşa, *Cemaleddin Afganî'nin Hatıraları*, trc. Adem Yerinde, Klasik, İstanbul 2006, s. 283. Bilindiği gibi Âkif bu yazıyı Muhammed Abduh'a nispet ederek tercüme etmiştir, bk. Hıristiyanlık ve Müslümanlık", *Sırat-ı Müstakim*, II/51 (13 Ağustos 1325), s. 389-392.

klasik tefsir telakkisine mukabil, bu ilişkiyi isim vererek doğrudan ve sıkı bir şekilde belirlemenin tercih edildiği modern anlayışta, bu yönelişin temelinde yatan en önemli sebep, Kur'an'a dönüş hareketi çerçevesinde Kur'an merkezli bir ıslah projesinin devreye sokulması ve ileri sürülen fikirlerin itibar görebilmeleri için Kur'an'a tasdik ettirme zorunluluğunun duyulmasıdır.[9]

Modern Kur'an tefsiri ile ilgili kısaca özetlemeye çalıştığımız bu hususlar Mehmet Âkif için de büyük ölçüde geçerlidir. Âkif'in bu anlayışa uygun olarak Kur'an ayetlerini içtimaî zaviyeden bir okumaya tâbi tutmasının örneklerine 1908'de II. Meşrutiyet'in hemen ardından yayın hayatına giren *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında kaleme aldığı yazılarında rastlanmaya başlanır. *Safahat*'ını oluşturan şiirlerini ilk olarak bu mecmuada yayınlayan Akif'in şiirleri yanında telif ve tercüme türünden yayınladığı çok sayıda nesir tarzı yazıda da içtimaî vurgu görülmeye başlanır. Onun bu konudaki çabası 1912'de mecmuanın iki sahibi olan Mardinîzâde Ebülûlâ ile Serezli Hafız Eşref Edib'in tam olarak bilemediğimiz bir nedenle ayrılması ve mecmuanın yoluna Eşref Edib'in sahipliğinde ve *Sebilürreşad* adıyla devam etmesiyle daha da yoğunlaşmıştır.

Mecmuanın isim değişikliği ile birlikte muhtevasını oluşturan kısımların da yeniden tanzim edilmesi gündeme gelince tefsir kısmı için sabit bir sütun ihdas edilmesine karar verilmiş ve bu kısmı yönetecek ismin kim olacağı tartışılmıştır. Mecmua yazarlarından Kazanlı Halim Sabit (Şibay) tefsir kısmını aynı zamanda sermuharrir olan Âkif'in üstlenmesini teklif etmiş, onun bu ilmin kaideleri ve usulüyle fazlaca iştiğali (tevağğulu) bulunmadığını söyleyerek teklifi kabul etmek istememesi üzerine de şöyle mukabele etmiştir: "Daha iyi ya! Biz de öyle istiyoruz. Kavâid ve nakliyattan ziyade doğrudan doğruya Kur'an'dan anladığınızı, duyduğunuzu yazınız".[10] Neticede Sebilürreşad'ın tefsir kısmının sorumluluğunu da kabul eden Âkif mecmuanın yeni ismiyle çıkan ilk sayısı olan 183. sayıda Sebilürreşad'ın Kur'an tefsirine yaklaşımını ve yayınlanacak tefsir yazılarında hangi esaslara riayet edileceğini açıklayan kısa, ancak önemli bir metin kalem alır. Bu metnin ilk maddesi şu şekildedir:

İrab ve binâdan, tahlîlât-ı nahviyeden bahsetmek için mecmuamızın hacmi müsaid bulunmadığından yazılacak makalelerde mümkün mertebe ulûm-i Arabiyenin nazariyâtından sarf-ı nazar ile *netâyic-i ameliye üzerinde imâl-i fikr edilecektir.* Hangi vesâit-i ilmiye ile olursa olsun ibtida nazm-ı celîlden anlaşılan meâni-i münîfe yazılarak ibare ve işaretinin delalet ve iktizâsının irşâdât-ı belîğanesine istinaden *zaman ve zemînin icâbâtına göre ahvâl-i umumiye-i İslâmiye hakkında fikir ve mütalaalar yürütülecektir.*[11]

Âkif'in ve sermuharriri olduğu mecmuanın Kur'an tefsirine yaklaşımı en açık bir şekilde ortaya koyduğunu düşündüğümüz bu ifadelerden anlaşılacağı üzere tefsir yazıları, İslâm dünyası hakkında ileri sürülecek fikirlere, yapılacak yorumlara bir mesned teşkil edecek,

9 Mecmuada ortaya konulan güncelleştirme ameliyesinin problemleri ve örnekleri konusunda daha fazla bilgi için tezimizin "Ayetlerin Güncelleştirilmesi ve Sosyo-Politik Tefsir" alt başlıklı kısmına bk. *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 56-77.

10 Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 27-28.

11 [Mehmet Âkif], "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, I-VIII/1-183, 24 Şubat 327, s. 5. (İtalikler bize aittir). Bu yazı mecmuada imzasız yayınlanmıştır. Ancak gerek tefsir kısmının Âkif'in sorumluluğunda olması, gerekse üslubu bu metnin ona ait olduğunu göstermektedir. Sahanın önemli uzmanlarından İsmail Kara da bu metni doğrudan Âkif'e nispet etmektedir, bk. *Amel Defteri*, s. 236-238.

başka bir ifadeyle Kur'an tefsiri, İslâm dünyasının mevcut sosyo-politik problemlerinin tahlili ve çözüm yollarını tespit etmenin zeminini oluşturacaktır. Hiç şüphesiz bu yaklaşım, dinin temel meşruiyet kaynağı ve referans noktası olarak kabul edildiği bir bakış açısının sonucudur.

Mehmet Âkif mevcut tefsirlerin yeterli olmadığı ve Kur'an'ın yeniden tefsir edilmesi gerektiği kanaatindedir.[12] Onun sermuharriri olduğu mecmuada tefsir yazılarına öncelikli yer vermesi ve yeni bir tefsire ihtiyaç olduğu görüşünü ısrarla vurgulaması bilhassa mevcut problemlerin Kur'an'ın gözüyle okunmasına, yaşanan hadiseler ve olumsuz gidişatla Kur'an ayetleri arasında paralelikler inşa edilmesine, başka bir ifadeyle, aktüel durumla ilgili görülen ayetlerin söz konusu olaylara tatbik edilmesine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Zira Müslümanların genel durumları ile ilgilenmek mecmuanın genel yayın politikası içinde önemli bir unsurdur.

Müslümanlar, siyaseten güçsüz duruma düşmüş, ilmî-ticarî-sınaî alanlarda tedennî, ahlâkî alanda tefessüh etmişler, velhasıl topyekun inhitat içerisine girmişlerdir. Âkif Müslümanların modern dönemde yaşadıkları bütün bu olumsuz şartların temelinde, onların dinlerinden ve onun temel kaynağı olan Kur'an'dan uzak düşmelerini ve onu yanlış anlamalarını, Kur'an'ın, siyasî gücün ve toplumsal refahın kaynakları konusundaki talimatlarını ihmal etmelerini görmektedir. Bu nedenle ilk olarak Müslümanların nasıl olup bu olumsuz duruma düştükleri ve daha sonra da bu durumdan kurtuluş yolları konusunda Kur'an'ın neler söylediğini gözler önüne sermeyi, bu şekilde Müslümanları intibaha davet ederek onların terakki ve tealisine hizmet etmeyi bir vecibe olarak görmüştür.[13]

Kur'an'ın sadece belli bir tarihsel kesitin vakıasıyla değil, kıyamete kadar yaşanacak bütün beşerî ve toplumsal vakıalarla ilişkilendirilmesinde yadırganacak bir durum yoktur. Bu tutum aslında, Kur'an'ın tüm insanlığı doğru yola iletme misyonuna da uygun düşer. Ne var ki, Kur'an'la belli müşahhas olayların ilişkilendirilmesi bir tür yorum anlamına geleceği için dikkatli davranılması, bunun için birtakım şartların yerine getirilmesi gereklidir. Aksi takdirde ilâhî metnin istismar ve manipüle edilmesi söz konusu olabilecektir.

Ayetlerin yorumlanması (tevili) ve bir tür yorum olan, ayetlerin müşahhas bazı olaylara tatbik edilmesinin suiistimal edilmesi, onların indiriliş gayelerinin dışında uygulanması tehlikesi karşısında usul âlimleri, birtakım kriterler tespit ederek bu suistimali önlemek istemişlerdir. İmam Şatıbî yapılacak yorumun Arap dil kaidelerine ve kelâmın zahirine uygun olması ve başka bir yerde bu yorumun sıhhatine delalet eden bir şahit olması şartlarından söz ederken[14] bunlara, yapılacak yorumun bir Kur'an nassına, ya da üzerinde icmaya varılmış şer'î bir kaideye aykırı olmaması, -konumuz açısından son derece önemli olan- nassın sebeb-i nüzul açısından sevk edildiği gayenin göz önünde tutulması vs.

12 Bk. Mehmet Âkif, "Üçüncü Meviza", *Sebilürreşad*, II-IX/50-232, 24 Şubat 327, s. 408.

13 Âkif ve diğer modern Müslüman mütefekkirlerin içtimaî olayları Kur'an'dan hareketle tahlile girişmelerinin, aynı işi batılı fikirler ve sosyolojik nazariyeler marifetiyle yapmak isteyen batıcı fikir adamlarına bir cevap niteliğinde olduğu da düşünülebilir. Nitekim Âkif'in mecmuadaki yazı arkadaşlarından Bereketzade İsmail Hakkı garazkârların "dinî, edebî, ahlakî, sıhhî, içtimaî, iktisadî, ıdarî, siyasî, hikemî… diye sayıp döküp de bitiremedikleri mehâsin ve kemâlâtın kâffesini asl-ı usuli'd-dîn olan Furkân-ı Mübîn câmidir" görüşünü dile getirirken ("Necâib-i Kur'aniye", *Sırat-ı Müstakim*, II/38, 14 Mayıs 325, s. 179) Aksekili Ahmed Hamdi de "…Nihayet ulûm-i içtimaiyenin üssü'l-esası Kur'an olduğunu tasdike mecbur oluyoruz" ifadesini ("Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, II-IX/35-217, 18 T. Evvel 328, s. 162) kullanmaktadır.

14 Şatıbî, *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerî'a*, Beytut 1994, III, s. 357.

gibi diğer bazı şartlar da ilave edilir.[15] Ayrıca Kur'an'ın müphem ve mücmel ayetlerine ait işaretlerin mutlak olarak anlaşılması, bir tayin ve tahsise gidilmemesi, bu ifadelerin haklarında sâdık ve caiz olan bütün fertlerin, o ayetlerin şümûlüne dahil sayılması ve nihayet ayetlerin kapsamına dahil edilen fertlerin, ayetlerin murad ve maksutları değil, (ayetin anlamına muvafık anlamında) mâsadakları olarak kabul edilmeleri gerektiği de söylenmiştir.[16]

Mehmet Âkif'in sermuharriri olduğu ve ikinci devresinde tefsir kısmının sorumluluğunu da üstlendiği Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad mecmuasında yer alan güncelleştirme örneklerinin -motive edici endişeler ve güncelleştirmeye konu olan alan itibariyle- iki grupta mütalaa edilebilecekleri kanaatindeyiz. Bunlardan ilkinde siyasî endişe ve beklentilerin ağır bastığı, gündelik siyaset, aktüel siyasî olaylar ve bu olaylar içinde yer alan kimi aktörlerin durumuyla bazı ayetler arasında paralellikler kurulması ve ayetlerin bu şekilde güncelleştirilmesi, ikincisinde ise genel İslâmî endişelerin ağır bastığı, Müslümanların umûmî durumu, içtimaî hastalıkları ve bunlardan kurtuluş noktasında bir güncelleştirilmeye gidilmesi söz konusudur. Özellikle gündelik siyasî olayların Kur'an'a atıfla ele alınmasında bizzat Âkif tarafından olmasa da Manastırlı İsmail Hakkı[17] ve Mehmed Fahreddin[18] gibi mecmuada Kur'an'la ilgili külliyetli miktarda yazısı bulunan kimi yazarların yukarıda işaret edilen, ayetlerin güncel hadislere tatbikinde riayet edilmesi gereken bazı şartları ihmal eden, Meşrutiyet ve İttihad ve Terakki taraftarlığı ile istibdat şeklinde nitelendikleri önceki yönetim tarzı ve Sultan Abdülhamid aleyhtarlığında bazı zorlamalara gittikleri, mücahid ve müttakilerden söz eden ayetleri kendi siyasî yandaşlarına, kâfir ve zalimlerden söz eden ayetleri ise muhaliflerine tatbik ettikleri görülmektedir. Bu siyasî-manipülatif yaklaşım tarzı o dönemde de bazı eleştirilere konu olmuştur.[19]

15 Bu şartlar için bk. İbrahim b. Hasen b. Salim, Kadiyyetü't-te'vîl fi'l-Kur'ani'l-Kerim beyne'l-ğulâti ve'l-mu'tedilîn, Beyrut, 1993, I, s. 135 vd.

16 Suat Yıldırım, "Kur'an'ın Nüzûlünden Sonraki Tarihi Hadiselere Tatbik Edilmesi Hakkında", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi İslâmî İlimler Dergisi*, sy. 1, Aralık 1975, s. 101.

17 Manastırlı İsmail Hakkı Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere nankörlük ederek azaba dûçâr olan bir topluluktan söz eden Nahl 16/112 ayetini Yıldız Sarayı'na (Sultan Abdülhamid ve maiyeti) tatbik etmekte beis görmez: "Müfessirîn-i izâmın beyan ettikleri vechile vaktiyle Mekke-ı Mükerreme ahalisi, sanâdîd-i Kureyş bu mesel-i madrûba mevrid olmuşlardı. Bugün de Yıldız karyesi, rüesâ-yı istibdad tamamen bu ayet-i celîleye makes, hâvî olduğu ahvâl-i habîse ve elîmeye meclâ-yı ibretnüma olduğu vâreste-i inbâdır". "İbret-i Azîme", *Sırat-ı Müstakim*, II/36, 20 Nisan 325, s. 145.

18 Âkif'in yakın dostlarından diğer bir mecmua yazarı olan Alay müftüsü Mehmed Fahreddin Al-i İmran 103. ayetine öylesine güncel bir tefsirî meal verir ki hangi ayetten söz edildiğini takip etmek zorlaşır: "Ey Müslümanlar hablullâhi'l-metîn olan Kur'an'ıma hepiniz birden dört el ile sımsıkı sarılınız! O düstûr-i ezelîden, o 'hüden li'l-müttakîn'den ayrılıp da dûçâr-ı tefrika olmayınız! Yâd ediniz, gözünüzün önüne getiriniz o kara günleri, o eyyâm-ı felaketi ki siz birbirinize düşman idiniz! Siz yekdiğeriniz aleyhinde hafiyelik eder, jurnaller verir, hânumânlar yıkar, aileler, ocaklar söndürürdünüz. Siz dün yetimler, alîl pederler, kötürüm analar ağlatırdınız! Siz zindanlarda, menfâlarda zincirler sürükler; enînler, feryadlar ederdiniz! Siz camilerinizde adl ü ihsanı, emanetin ehline tevdîni, her işinizde meşvereti emreden, zulme, istibdada lanet-hân olan âyât-ı celîle-i Kur'aniyeyi cehren tilâvetten men olunur; daha namazdan selam vermeden hafiyelerin, kandilleri cebren söndürmek için kayyûmları darb u tahkîr ettiklerini görür, hüngür hüngür ağlayarak çıkar giderdiniz! Siz vatanınızın, namus ve istiklalinizin, kişver-i hilafetin can çekişmekte olduğunu kolu bağlı esirler gibi seyreder ve imdadına koşamazdınız. İnkırazınıza, mahvınıza ramak kalmıştı. Allah, sizin kalplerinizi telif etti. Sizi Kur'an-ı Kerim'in etrafına topladı. Sizi barıştırdı, öpüştürdü. Gözyaşları dökerek (ya ölüm ya hürriyet) diye Kur'anımı öptünüz! Üzerine el basarak yeminler, kasemler, ahdler, misaklar ettiniz! Ve o sayede hür olarak On Temmuz sabahu'l-hayr-i inkılâbına dâhil oldunuz! Allah'ın size lutfen ve merhameten ifâza ve ibzâl buyurduğu şu bînazîr nimet-i uzmânın kadrini biliniz! Daima müttehid, daima yekvücud olduğunuz halde livâü'l-hamd-i hilafet altında hürriyetinizle, şevket ü saltanatınızla yaşayınız, yaşamağa çalışınız!...", "Tevhid ve İttihad", *Sebilürreşad*, I-VIII/7-189, 5 Nisan 328, s. 122-123.

19 "Son zamanlarda öyle bir hale geldiler ki cevâmi-i şerîfe kürsilerinde âyât-ı Kur'aniye ve ehâdis-i nebeviyeyi mensup bulundukları cemiyetlerin harekâtına göre tefsire başladılar. Bu hale bakıp da istikbal-i İslâm'dan endişe-nâk bulunmamak kâbil değil: Şurasını tasrih edeyim ki halleri hedef-i tenkid olan ulema yalnız İstanbul uleması değildir. Defter-i siyasette taşra ulemasının da sıra numarası var", bk. Ahmed Şiranî, "Ulemâ-yi Kiram ve Fırkalar", Beyanü'l-Hak, VI/147, 13 Şubat 327, s. 2622. Aynı mecmuada Osman Nuri de benzer bir şikayeti dile getirmektedir: "Gönül arzu eder ki hoca efendilerimiz mensup oldukları fırkaların temîn-i muvaffakiyetleri için mütefekkirîni ağlatacak surette âyât-ı ilahiye ve ehâdîs-i şerîfeyi fırka namına gelişi güzel tefsir etmeyeler", "Bugünkü Mevizalar", Beyanü'l-Hak, VI/151, 12 Mart 328, s. 2693. Mısır'da dönemin en etkili mecmualarından el-Menâr'ı çıkartan Reşid Rıza da 1910 senesinde İstanbul'da karşılaştığı ve "siyaset vaizleri" şeklinde tavsif ettiği birtakım vaizlerin Ramazan vaazlarında halkı İttihatçı hükümete yönlendirerek siyasete dalmalarından hayretle söz eder, bk. [Reşid Rıza], "Reşid Rıza'nın gözüyle 1910 İstanbul Ramazanı ve Dini Hayat", trc. Suat Mertoğlu, İstanbul Araştırmaları, sy. 4, Ocak 1998, s. 193. Ancak şu

Bununla birlikte Mehmet Âkif'in siyasî güncelleştirmeler konusunda sermuharriri olduğu mecmuada yukarıda işaret ettiğimiz tarzda ortaya konan bir takım örneklere nazaran daha dikkatli olduğu söylenebilir. Âkif Müslümanların birliğinin (ittihad, vahdet) önemine, siyaset ve kavmiyet temelli ayrımların (tefrika) zararlarına genel anlamda dikkat çekerek Osmanlı Devleti'nin tüm Müslümanların istinatgâhı olarak yaşamasının önemini vurgulamış, ancak meseleyi şahıs ya da siyasî fırka bazında örneklendirme yoluna gitmemiştir. Âkif o dönemde ortaya çıkan asabiyet cereyanlarının ayette sözü edilen birliği nasıl zedelediğini ve tefrikaya sebep olduğunu vurgulayarak ayetin aktüalite ile bağlantısını şu şekilde kurar:

Müslümanlık ırk, renk, lisan, muhit, iklim itibariyle birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet altında cem eden yegâne rabıta iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu rabıtaya dört el ile sarılmaktan başka selamet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine şaşmamak elden gelmez! Bu kadar hükûmât-ı İslâmiye hep tefrika yüzünden mahvoldu; hem birçoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ intibaha gelmiyoruz; hâlâ milleti namütenahi parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz.[20]

Âkif Enfal 8/25. ayette dile getirilen uyarıları dikkate almamanın sonuçlarına temas ederken, ayetteki fitne kavramının kendi yaşadığı dönemin olaylarıyla bağlantısını ise şu şekilde kurar:

Yazıklar olsun ki kendilerinin pek sağlam Müslüman olduklarına kâil olan çoğumuz bu tehditlerden, bu ihtarlardan zerrece müteessir, hatta haberdâr değil! Hayatlarını bizim ölümümüzde arayan yabancı milletlerle yabancı hükümetlerin aramıza serpiştirdiği nifak, fesat, kavmiyet, cinsiyet, ırk davalarını; hülasa vahdet-i milliyemizi perişan edecek her türlü esbâb-ı izmihlal tohumlarını biran evvel büyütmek, bir an evvel mahsul verecek devre-i kemâline getirmek için o kadar faaliyet gösteriyoruz ki...[21]

Âkif, ittihada sarılmanın, tefrikadan kaçınmanın yaşadığı dönemdeki Müslümanlar için hayatî önemine başka bir yerde Enfal 8/46. ayeti çerçevesinde temas eder:

Yaşamak isteyen millet için ittihadın lüzumu bedîhiyât-ı evveliyedendir. Öyle efradı birbirine kaynamış, heyet-i mecmuası bir bünyân-ı mersûs vücuda getirmiş olan cemaatler düşmanın topuyla, tüfengiyle kolay kolay devrilmezler. 'Kale, içinden fetholunur' sözü ne büyük bir hakikattır! Müslümanlar için bu hakikatten gafil olacak zaman değildir. Hariçteki düşmanı bırakıp da dâhilde birbirleriyle uğraşmasınlar...[22]

Mehmet Âkif'te ümmetin siyasî problemlerinin yanı sıra güncelleştirmeye konu olan asıl husus, Müslümanların geri kalmalarında amil olduğunu düşündüğü ümitsizlik (ye's), azimsizlik, cehalet ve tembellik (atalet) vb. gibi itikadî/ahlâkî bir takım hastalıklardır.

hususu da hatırlatmak isteriz ki, siyasî-manipülatif tarzda tefsirlere yönelik bu eleştiriler, prensip düzeyinde bir kabulden ziyade çoğunlukla muhaliflerin yorumlarından duyulan rahatsızlığı dile getirmektedir. Benzer yorumlara farklı istikamette bu şikâyet sahipleri nezdinde de rastlamak istisnaî bir durum değildir.

20 Âkif, "[Tefsir-i Şerif]", Sebilürreşad, II-IX/30-212, 13 Eylül 328, s. 63.

21 Âkif, "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, II-IX/31-213, 20 Eylül 328, s. 82.

22 Âkif, "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, I-VIII/13-195, 17 Mayıs 328, s. 233-234.

O konuyla ilgilisini kurduğu birçok ayeti o günkü Müslümanların hastalıkları ve çözüm yollarını tespit etme noktasında aktüaliteye tatbik ederek Müslümanları harekete sevk etmeye, aktivist bir ahlâk anlayışını yerleştirmeye gayret eder.

Âkif'in bu çerçevede İslâm dünyası ve Müslümanların mevcut menfî durumlarını tahlil ederken bazı Kur'an kavramlarına müracaat ettiği görülmektedir ki, bu kavramların başında Allah'ın kâinat için tayin ettiği ezelî ve değişmez kanunları ifade eden fıtrat kanunu (bazen aynı anlamda sünnetullah) gelmektedir. Mehmet Âkif, Enfal 8/24 ayetinin tefsiri çerçevesinde, Allah ve Rasûlü'nün Müslümanlara hayat verecek düsturlarına icabet etmekten söz ederken, bir fıtrat dinî olan İslâm'ın ahkâmına isyan etmenin, fıtrat kanunlarına isyan anlamına geldiği, bunun cezasının da dünyada mahrumiyet (haybet), ahirette ise yalnız bırakılma (hızlân)" olduğunu belirtir ve ayeti yaşadığı dönemdeki Müslümanlara şu şekilde tatbik eder:

Ey ma'şer-i müslimîn, evâmir-i ilâhiyeyi dinlememekte biraz daha devam ederseniz büsbütün mahvolursunuz. Allah size 'ilim öğrenin, kuvvet hazırlayın, çalışın, adaleti düstûr ittihaz edin, birbirinize muavenette bulunun, hakkı tanıyın, tefrikadan sakının' dedikçe, siz bilakis cehle revâç verdiniz; meskenete düştünüz; atalete kapıldınız; zulmü adet edindiniz; birbirinizin gözünü oymaya kalkıştınız; haktan yüz çevirdiniz; nâmütenâhî fırkalara ayrıldınız... Artık bu tuttuğunuz yolu bırakınız. Çünkü o sizi izmihlâl uçurumuna doğru götürüyor. Şeriatin gösterdiği şâhrâh-ı felahı tutunuz. Zira sizi kurtaracak ancak odur.[23]

Âkif, aynı çerçevede Müslümanların tembelliğini ve uyuşukluğunu eleştirip Necm 53/39. ayeti bağlamında onları çalışmaya, gayrete sevk ederken fıtratın yanı sıra diğer önemli bir Kur'an kavramı olan çalışma ve çabalamayı ifade eden sa'y kavramına da göndermede bulunur:

İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi mahsûl-i sa'yinden, kendi kazancından başka bir şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. İşte bu, fıtratın bir kanunu, Allah'ın bir kanunu, hem de lisan-ı Kur'an ile tebliğ edilmiş bir kanunudur (...) İşte bütün kainatı gördün: hiçbir yerde, hiçbir zerrede sükûn var mı, atâlet var mı?... Bu alem-i fıtratta, bu alem-i tabiatta hiç sükûn yok. Müslümanlık ise fıtratın dinidir. Belki fıtratın kendisidir. Dîn-i İslâm hâtem-i edyândır, bu itibarla en mükemmel dindir.[24]

Kur'an'dan alınan fıtrat ve sa'y kavramları Âkif'in manzum tefsir örneklerinde de karşımıza çıkar. *Safahât*'ın Üçüncü Kitabı olan Hakk'ın Sesleri'nin ilk şiirinde İslâm dünyasının acıklı hali karşısında ilâhî yardımın ulaşmamasından duyduğu inkisar sebebiyle kendisini ve aynı hissiyata sahip Müslümanları şu şekilde uyarma ihtiyacı hisseder:

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinatın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümid et ancak bîdâdı.
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.

23 Âkif, "Tefsir-i Şerif", Sebilürreşad, I-VIII/19-201, 28 Haziran 328, s. 352-353.
24 Âkif, "İkinci Meviza", *Sebilürreşad*, II-IX/49-231, 31 K. Sânî 328, s. 390.

Cihân kânûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!

Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!

Netice itibariyle şunu söyleyebiliriz ki, Mehmet Âkif samimi bir Müslüman ve iyi bir Kur'an talebesi olarak ilâhî kelâmı hayatının ve düşüncelerin merkezine yerleştirme gayretinde olmuş ve bu çabanın gereği olarak İslâm dünyasının aktüel içtimaî problemlerini ve çözüm yollarını Kur'an'dan hareketle ele alma yolunu tercih etmiştir. Bu tercihin altında yatan neden, Müslümanların modern dönemde yaşadıkları problemlerin kaynağını kendi kutsal kitaplarıyla irtibatının zayıflamasında görmesidir. Kendilerini içinde bulundukları olumsuz durumdan ve gerilikten kurtarmanın en etkili ve kestirme yolunun Kur'an'la modern Müslümanlar arasında köprüler kurmaktan geçtiğine inandığı için ilgili gördüğü Kur'an ayetlerini modern Müslümanların durumlarına tatbik etme, yaşanan hayatla irtibat içine sokma (ya da tersinden yaşanan vakıayı Kur'an'la ilişkilendirme) ve bu şekilde söz konusu ayetleri güncelleştirme yolunda çaba sarf etmiştir. Âkif'in bu çabasında benzer kimi örneklerde karşılaşılan istismara yönelik manipülatif tarzı benimsemediğini ve ayetlerin güncelleştirilmesi ameliyesinde dikkat edilmesi gereken usûle riayet etmek suretiyle başarılı olduğunu teslim etmek yanlış olmasa gerektir.

Vallâhu a'lem!

Tâceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e

Nazif Öztürk
Dr., Araştırmacı/Yazar

"Şerefü'l-mekân bi'lmekîn."

Anonim

"Makdemiyle aceb mi bulsa şeref,
Rütbe-bahşâ olur mekâna mekîn."

Fitnat Hanım

Giriş

Şehirler, bağrından çıkardıkları kültür/sanat adamları ve kucağında istirahatını sağladıkları saygın kimseler sayesinde şeref kazanırlar.Şehirlerin kimliğinin oluşmasında ve içinde bulunduğu ülkenin kültür hayatında etkin bir konuma yükselmesinde, o şehirde yetişen meşhur şahsiyetlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Şehirler şöhretlerini, yetiştirdiği âlim, şair, gönül adamı, filozof vb. meşhur şahsiyetlere borçludur. Ortada bu değerler olmadığı takdirde memleket dediğimiz şey, birkaç akraba ile dosttan ibaret kalır.

Şehirler, aguşunda tuttuğu evladıyla vasıflanırlar. Bize tabiî ve fizikî dokuyu güzel gösteren efsun, o coğrafyada yaşayan ve o muhitin hayatına iştirak eden insanların güzelliğinden akseden rayiha ve parıltılardır. Mekânlara kıymet kazandıran değerler o yerlerden ayrıldıklarında, oralar hiçbir anlam ifade etmez hale gelir. Mekânların yeniden canlanması ve insanların nazarında kutsî bir konuma yükselmesi, ancak, o değerlerin yeniden oraya teşrifleriyle mümkündür.

Kuşkusuz şehirler güzel insanlarla kaimdir. Bir şehrin aydınlarına, yazarlarına, şairlerine, kafa ve gönül besleyicilerine, hassas ve kırılgan insanlarına, kısaca sanatçılarına itibar gösterilmesi; günümüz ve geleceğimiz açısından çok önemlidir. Zira İbn-i Sina, *" ilim ve sanat, rağbet görmediği yerden göç eder"* demektedir. Yürütmenin, mahallî ve mülkî yetkililerin bu gerçeği, daha fazla zaman kaybetmeden kavrayacaklarına inanmak istiyorum.

Günümüzde, ikamet ettiği semtten ve oturduğu koltuktan şeref almaya çalışan insanların sayısı çoğalsa da; ecdadımız, söylemeye çalıştığımız bu hususu, *"şerefü'l-mekân bi'l-mekîn /* bir mekânın şerefi o yerde oturan kişinin özellikli vasıflarından kaynaklanır" öz deyişi ile özetlemiştir. Nitekim ser-levha olarak aldığımız *"Değerli kimselerin teşrifiyle bir mekânın şeref bulması şaşılacak bir şey midir? Kıymetli insanların gelmesiyle mekânlar rütbe ve itibar kazanırlar"* anlamındaki mısralarıyla Fitnat Hanım, kültürümüzün bu doğrultudaki hassasiyetine, dikkatlerimizi çekmektedir.

Âşık Çelebi, Latîfî'nin *"Tezkiretü'ş-Şu'arâ"*sında kendi şehrini yüceltmek adına, Kastamonulu olmadıkları halde, bazı şairleri Kastamonulu göstermesini tenkit ederken; "bizim bildiğimiz budur ki, *"şerefü'l-mekân bi'l-mekîn"*dir. Bunun aksi olan *"şerefü'l-mekîn bi'l-mekân"* olduğunu biz hiç işitmedik" diyerek; insan onuruna yakışmayan bu tür nev-zuhur anlayışları kınamaktadır.

İnanç ve kültürümüz bize, yaşadığımız toprağı sadece üstündekiler sebebiyle değil, aynı zamanda altındakiler sebebiyle de aziz bilmeyi telkin eder. Başta Efendimiz (sav)'in kabr-i saadetleri olmak üzere sahabe, evliya, 'ulemâ ve şühedâ kabirlerine ayrı bir önem vererek ve buralara türbeler yaptırarak, hayatlarında şereflendirdikleri mekânları anıtlaştırmak şeklindeki geleneğimizin temeli, buraya dayanmaktadır. Ancak, toprağın altındakilerle üstündekileri birbirine bağlayan rabıtadan habersiz olanlara; *"bir mekânın şeref ve üstünlüğü, o yerde bulunan kimselerin değer ve kıymetiyle ölçülür"* anlamındaki atasözünün gerçekliğini izah etmek, sanıldığının aksine pek de kolay değildir.

İşte biz, *"Tâceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e"* başlıklı bu çalışmamızda, bugüne kadar ulaşabildiğimiz belgeler doğrultusunda zoru başarmak adına bu meseleyi kurcalamak istiyoruz.

1.Tâceddin Dergâhı ve Çevresine Değer Katanlar

Tâceddin Dergâhı ve çevresine değer katan, tarihten günümüze bu mekânın insanlar tarafından ziyaret edilmesini sağlayan iki insandan birisi, bu külliyenin banisi Ankaralı

Tâceddinoğlu eş-Şeyh es- Seyyid Taceddin Mustafa; diğeri, İstiklâl Marşı'mızı, Kurtuluş Savaşı yıllarında (Nisan 1920-Mayıs 1921) ikamet ettiği dergâhın selamlık binasında yazan Millî Şair Mehmet Âkif Ersoy'dur. Millî ve manevî hayatımızın iki zirve insanı buraya teşrif etmemiş ve bu mekânda bulunmamış, Tâceddin Sultan'ın türbesi ve Mehmet Âkif Müzesi burada ziyarete açılmamış olsaydı; Hacettepe Üniversitesi merkez kampusu içerisinde kalan Hamamönü mevkiindeki Mehmet Âkif Sokağı'nın, Ankara'nın herhangi bir semtinde yer alan diğer sokaklardan farkı olmayacaktı.

Osmanlı dönemi kayıtlarına göre Ankara'da insanların yoğun bir şekilde ziyaret ettiği belli başlı on yedi türbe bulunmaktadır. Bu ziyaret yerleri arasında Hacı Bayram-ı Veli türbesi birinci sırada, Tâceddin-i Veli türbesi ikinci sırada, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra yıktırılarak yerine önce "İnci Gazinosu"yaptırılan ve halen üzerinde Altındağ Belediye Sarayı'nın inşa edildiği mevkide bulunan es-Seyyid Hüseyin Bahâeddin Nakşibendî[1] türbesi üçüncü sırada, dördüncü sırada Aslanhane Camii yukarısında Demirtaş Mahallesi Yasa Sokakta yer alan kadılar mezarlığı, sekizinci sırada da Hıdırlık Tepe'deki İmru'l-Kays türbeleri geliyordu. Diğer ziyaret yerleri belli bir protokol dâhilinde, bunların arasında ve sonunda sıralanıyorlardı[2].

Bu bilgilerin verildiği Ankara salnamelerinde, *"Hacı Bayram-ı Veli'nin türbe-i münireleri, ziyaretgâh-ı enâm ve hanigâh-ı âlileri ittisalinde medrese ve zâviyesi mamur ve abâd olduğu gibi, Tâceddin-i Veli ve Şeyh Hüseyin Bahâeddin-i Nakşibendî kuddise sırruhuma el-âlî hazretlerinin türbe-i şerifleri dahi ziyaretgâh-ı hass u âmdır"*[3] denilmektedir. Diğer bir salnamede[4] Tâceddin-i Veli'nin türbesi için *"ziyaretgâh ve bâb-ı safa, merci'i zuvvâr"*[5] nitelemesi yapılmaktadır.

Halkın ve devlet yöneticilerinin gösterdiği yoğun saygının bir ifadesi olarak XIX. yüzyılda Hacı Bayram-ı Veli ile Tâceddin-i Veli mahalleleri sakinleri vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu mahalleler, manevî şahsiyetlerin tesis ettiği zaviyeli camilerin etrafında kurulmuş olmaları, dergâhların ruhanî bir atmosfer oluşturması, halkın derin saygı duyduğu ulu kişilerin türbelerinin buralarda bulunması, hem dinî açıdan, hem de vergi muafiyetleri sebebiyle ekonomik açıdan cazip yerleşim yerleri idi[6].

Ankara Şer'iye sicillerinde yer alan 5 Ramazan 1283/16 Mayıs 1823 tarihli fermanda,*"Tekke Ahmet Mahallesi'nin ekser ahalisi fukarâ-yı dervişândan olduğu için, yeni ihdas edilen bazı*

1 Erdoğan, Abdülkerim, ***Unutulan Şehir Ankara,*** Ankara 2004, s.202; ***Manevî Mimarlarıyla Ankara,*** Ankara 2007, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 5,Ankara Büyükşehir Belediyesi, s.106-107. Tâceddin-i Veli 'nin Evrâd-ı Şerif'nin1268/1851 istinsah tarihli nüshasının dibacesinde yer alan bir kayıttan öğrendiğimize göre, söz konusu tarihte es-Seyyid Hüseyin Bahâeddin Nakşibendî türbesinin bu tarihte dergâhı ile birlikte bakımlı ve ziyarete açık bulunduğu, Hafız Hasan Şükrü'nün görevli türbedar olduğu anlaşılmaktadır. Tâcî Evradı'nın bu nüshasının müstensihi olan Hasan Şükrü'nün hafızlığı ve türbedarlığının yanında hattat da olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu doğrulayan Evrâd-ı Şerif'in dibacesinde yer alan kayıtta aynen şöyle denilmektedir: *"Harrerehu'l-fakîrü'l-fukarâ' Hafız Hasan Şükrü. Türbedâr-ı Nakşıbendi Bahâed'dîn kaddesallâhu sırrehu ve nefe'anallâhu bi şefa'atihi. Amîn yâ mu'în".* ***Evrâd-ı Şerif-i Tâceddin Veli,*** 1268, Sadi, Bayram, *"Tâceddin Sultan ve Evrâdı",* ***Türk Dünyası Tarih Dergisi,*** İstanbul Mart 1994, Sayı: 87, s.(45-53) 53.

2 ***Ankara Vilâyeti Salnamesi*** (Üçüncü Defa),1290, TTK. 29736, A.II, 2177,s.100; ***Ankara Vilâyeti Salnamesi,*** (Onbirinci Defa), İstanbul 1300, s. 172-173.

3 ***Salname-i Vilâyet-i Ankara,*** 1320, TTK. 21968, A.I/60151, s. 139.

4 Osmanlı ülkesinde ilk salname 1866'da yayınlanmaya başlanmıştır. Ankara salnameleri 1288/1871-1325/1907 tarihleri arasında 13 sayı olarak neşredilmiştir.

5 ***Ankara Vilâyeti Salnamesi*** (Onbirinci Defa), İstanbul 1300, s.173; ***Ankara Vilâyet Salnamesi*** (Üçüncü Defa), 1290, TTK. 29736, A.II, 2177, s. 100.

6 Özdemir, Rıfat, ***XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,*** Ankara 1986, s.266.

vergilerden Tâceddin-i Veli hazretlerinin yüzü suyu hürmetine muaf tutuldukları" [7]belirtilmektedir.

2.Mehmet Âkif Ersoy İstiklâl Marşını Tâceddin Dergâhı'nda Yazdı

Bu mekâna şeref katan ikinci şahsiyet olan Mehmet Âkif, aldığı davet üzerine 24 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya gelmiştir[8]. Bu tarihten, eşi ve çocuklarını Kastamonu'dan Ankara'ya getirterek, Aslanhane Camii çevresinde kiraladığı Çakallı Hoca'nın evine taşındığı Mayıs 1921 tarihine kadar[9]; yakın arkadaşları Hasan Basri (Çantay), Müftizâde Abdulgafur (İştin), Mehmet Vehbi (Bolak)'la birlikte, Tâceddin Şeyhi'nin önemli misafirlerini kabul edip ağırladığı ve ikramlarda bulunduğu, "kasr-ı ebniye"[10] de ikamet etmiştir[11]. İstiklâl Marşı'nı 17 Şubat 1921'de burada/Tâceddin Dergâhı[12]'nda yazmıştır[13]. Yarışmaya katılan şiirler arasından birincinin belirlenip İstiklâl Marşı olarak ilan edilmesi amacıyla TBMM'de birincisi 26 Şubat 1921'de, ikincisi 1 Mart 1921'de üçüncüsü 12 Mart 1921 tarihinde olmak üzere üç ayrı oturum yapılmıştır. Üçüncü ve son oturumda, alkışlar arasında Mehmet Âkif'in şiiri İstiklâl Marşı olarak kabul ve ilân edilmiştir[14].

Millet olarak genellemeyi severiz. Mehmet Âkif'in İstiklâl Marşı'nı yazdığı Tâceddin Dergâhı'na ait selamlık binası/kasr-ı ebniyenin imam meşrutası/lojmanı olduğunu ileri sürenler olduğu gibi[15]; Mehmet Âkif'in Ankara'ya gelişinden İstanbul'a döndüğü Mayıs

7 ***Ankara Şer'iye Sicilleri*** (AŞS), 1238: Def. 228, Belge, 164.

8 Mehmet Âkif Ersoy, ***Safahat*** (Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir, geniş bir giriş yazısı ile yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 2006, B.3, Çağrı Yayınları, s.68-69.

9 Erişirgil, M.Emin, ***İslâmcı Bir Şairin Romanı*** (Yayına Hazırlayan Aykut Kazancıgil), Ankara 1986, s.348-349.

10 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-1,2.

11 Eşref Edib (Fergan), ***Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları,*** İstanbul1938,39 (I ve II cilt, 700+300 sayfa), İstanbul 1960 (I. Cilt, 400 sayfa), s.152; İz, Mahir, ***Yılların İzi,*** İstanbul 1975, s.124-125; Akgün, Necat, ***Burası Ankara,*** Ankara 1996,Ankara Kulübü Yayınları, s.69.

12 Sebilü'r-reşad'ı birlikte çıkardıkları, yakın mesai arkadaşı Eşref Edip, *"Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdeta selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şırıl şırıl sular akıyor"*(Eşref Edib, ***Mehmet Âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,*** İstanbul 1960, C. 1,2, s. 152) diyerek Tâceddin Dergâhı'nın o günkü durumunu anlatmaktadır. Diğer taraftan Eşref Edip'in anlattıkları ile, içinde İstiklâl Marşı'nın yazıldığı ve halen Mehmet Âkif Müzesi olarak kullanılan binanın inşasına ilişkin Osmanlı Arşivi'nden temin ettiğimiz 2 Şaban 1261/5 Ağustos 1845 tarihli belgede (BOA/Cevdet 1261: AMKT, 26/74,1-2) anlatılan *"..ilavesi iktiza eden fevkânî iki oda ve tahtanî bir kahve ocağını müştemil kasr-ı ebniyesi inşasıyla..."* ifadeleri, selamlık binasını tarif anlamında tamamen birbirini desteklemektedir. Bu binanın yapımını ve mevcutların onarımını anlatan belgelerin, orijinal metinleri ve transkripsiyonları yazı ekinde verilmiştir

13 Mehmet Âkif Ersoy, Safahatın 6. Kitabı olan *"Asım"*ı Tâceddin Dergâhı'nda tamamlamıştır. 17 Şubat 1921'de *"İstiklâl Marşı"*nı (Sebilü'r-reşad, C.18, Sayı 468, s.305), 15 Nisan 1921'de *Süleynam Nazif'e"* şiirini, ve 7 Mayıs 1921'de de *"Bülbül"* ü bu mekanda yazmıştır. Safahat kitabının bütün baskılarında son iki şiirin yazıldığı yer TâceddinDergâhı olarak gösterilmektedir. Ayrıca Safahatın son baskılarına M. Ertuğrul Düzdağ tarafından ilave edilen *"indeks"* bölümüne konulan Tâceddin Dergâhı, *"Mehmet Âkif'in Ankara'da İstiklâl Marşı'nı yazdığı yer"*olarak tarif edilmektedir (Mehmet Âkif Ersoy, ***Safahat*** (yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ), Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s.433-436; M. Âkif Ersoy, ***Safahat,*** İstanbul 2003, İnkılap yayınları,B.33, s.427-430,585; M. Âkif Ersoy, ***Safahat*** (Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir), İstanbul 2006, Çağrı Yayınları, B.3, s.455,457,635).

Mehmet Âkif gibi çok titiz ve dikkatli bir insan belirttiğimiz tarihler arasında Tâceddin Dergâhı'nda kaldığını, şiirlerinin altına bu mekânın adını yazarak belirtmişse, başka delil aramaya sanırım gerek de, ihtiyaç ta yoktur. Nitekim *"Leyla"*şiirini de Nisan 1922'de Ankara'da yazdığı halde (Mehmet Âkif Ersoy, ***Safahat***, İstanbul 2003, İnkılap yayınları, B.33, s. 431-432; ***Safahat***(Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir), İstanbul 2006, B.3, s.458-459); bu tarihte Tâceddin Dergâhı'ndan ayrılarak kiraladığı eve geçtiği için şiirin altına Tâceddin Dergâhı yazmamıştır.

Ankara Belediye Başkanı Dr. Atıf Tüzün'ün İstiklâl Marşı'nın yazıldığı sokağa Mehmet Âkif adını vermek için 1946 senesinde yaptırdığı mekân araştırması sırasında görüşlerine başvurduğu, o tarihlerde M.Âkif'in ailesiyle birlikte kalan yakın arkadaşının kızı Süheyla Karan Hanım da, söylediğimiz bu hususu doğrulamaktadır. Geniş bilgi için bkz (Erişirgil, M. Emin, ***İslâmcı Bir Şairin Romanı*** (yayına hazırlayan Aykut Kazancıgil), Ankara 1986, s. 348-349). Ayrıca şiirlerin tamamlanmasından sonra hep yapıldığı gibi, Marş'ın TBMM'de kabul edildiği günün akşamında Dergâh'ta çay demlenerek, yakın dostları arasında bulunan Milletvekillerinin de iştirakiyle mütevazı bir kutlama yapıldığı da bilinmektedir (Doğan, Mehmet D.,***Camideki Şair Mehmet Âkif,*** İstanbul 2006, İz Yayıncılık, B.3, s.79).

14 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 9, SS. 12-15, 85-90 (01/03/1337), 1954, B.2; M. Âkif Ersoy, ***Safahat*** (Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir), İstanbul 2006, B.3, s. 76-777.

15 Karaveli, Orhan, ***Bir Ankara Ailesinin Öyküsü,*** İstanbul 2006, B.6,s. 86.

1923 tarihine kadar Tâceddin Dergâhı'nda oturduğunu söyleyenler de bulunmaktadır[16]. Bir belge ve bilgiye dayanmadan, herhangi bir kaynak gösterilmeden yazılıp çizilen bu iki görüş de doğru değildir. Bilge mimar Turgut Cansever, *"bilgiye dayanmayan eylem meşru değildir"* der. Eğer yazarlarımız, hiç değilse bu yalın kurala uymuş olsalardı, millî şair Mehmet Âkif'in Ankara'da bulunduğu sürelerde nerelerde ikâmet ettiği konusunda, insanların kafasını karıştıran yanılgılar meydana gelmeyecekti.

Yukarıda işaret edildiği gibi, aldığı davet üzerine Mehmet Âkif yanına oğlu Emin'i alarak 24 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiş; İstanbul'dan ayrılmadan aralarında vardıkları mutabakat doğrultusunda Eşref Edip, Sebilü'r-reşad'ın klişeleriyle birlikte ailenin diğer fertlerini, kendi çocuklarıyla beraber daha sonra Kastamonu'ya getirmiştir.

İstiklâl Marşı yazılıp kabul edildikten sonra, ailenin Kastamonu'da bulunan bireyleri Mayıs 1921'de Aslanhane semtinde kiralanan eve getirtilmiştir. Mehmet Âkif ailesiyle birlikte Temmuz sonuna kadar burada oturmuştur. Ordunun Sakarya gerisine çekilmesi üzerine, Mehmet Âkif ve Emin yine Ankara'da kalmış; Trabzon Milletvekili Ali Şükrü ve diğer milletvekillerinin aileleri ile birlikte eşi ve öbür çocukları Kayseri'ye gönderilmiştir. Yunan Ordusu taarruzlarının durdurulması üzerine aile Kasım 1921'de tekrar Ankara'ya gelmiştir. Bu defa Mehmet Âkif, Tâceddin Dergâhı'nın bulunduğu mahalleden son Tâceddin Şeyhi, Tâceddin Mustafa'nın evini kiralamıştır[17]. Seçimleri yenileme kararı alınması ve kendisinin aday gösterilmemesi üzerine, İstanbul'a döndüğü Mayıs 1923 tarihine kadar kiraladığı bu evde ikâmet etmiştir.

Özensizlik sebebiyle yer ve zaman konularında bazı karıştırmalar olsa da, Tâceddin Dergâhı'nın bulunduğu mekâna değer ve şeref katan Mehmet Âkif Ersoy hakkında her şey bilinmektedir. Müspet ve menfî yönden hakkında yapılan tartışmalar; fikirleri, sanatı ve hayat telakkileri etrafında cereyan etmektedir. Zaman zaman kantarın topuzu kaçırılarak ideolojik vadilere de sürüklenen bu tartışmaları matbuatta bulmak ve tetkik etmek mümkündür. Esas üzerinde durulması gereken, bilgi ve belge noksanlığı sebebiyle halk rivayetlerine kurban edilen, Tâceddin Külliyesi'nin kurucusu Taceddin Sultan'dır.

3.Şeyh Tâceddin Mustafa bin Tâceddin'in Hayatı ve Eserleri

Geçen sene "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân/Tâceddin Dergâhı" başlıklı çalışmamızda, eserden müessire hareketle mikro tarihçilik açısından bir başlangıç yapmış; Şeyh Tâceddin Mustafa ile Tâceddin Sultan'ın aynı kişi olduğunu, külliyenin bu şahıs tarafından XVII. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olabileceğini, bugünkü yapıların II. Abdulhamid (1876-1909) döneminde yenibaştan inşa edildiğini, bugüne kadar türbe kapısı üzerinde bulunan 1319/1901 tarihli onarım kitabesinin doğru okunmadığını, cami, türbe ve selamlık binası hariç külliyeyi oluşturan diğer birimlerin ortadan kaldırıldığını, imar uygulamaları ve yapılan istimlâklerle camiin doğu tarafında olduğunu tespit ettiğimiz esas hazire dahil büyük çapta müessesenin talan ve tahrip edildiğini, bu dergâhta

16 Erdoğan, Abdulkerim, ***Age,*** s. 382;Âşkar, Mustafa, *"İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da bir Celvetî Dergâhı ve Tâceddin Sultan",* ***Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik,*** Ankara 2007, s. (118-137) 132.

17 Erişirgil, M. Emin, ***Age,*** s.348; Doğan, Mehmet D, ***Age,*** s. 82.

gönüllerin terbiyesine yönelik olarak yürütülen eğitim çabalarının Celvetî usul ve esasına göre yapıldığını ve İlâhiyat hocalarının aksi kanaatlerine rağmen Tâceddin bin Tâceddin Mustafa'nın Aziz Mahmud Hudâî halifelerinden olduğunu ifade etmiş; İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekânın imam meşrutası olduğuna ilişkin gazeteci Orhan Karaveli[18]'nin iddiasını çürütmüş, söz konusu binanın posta oturan şeyh efendilerin selamlık binası olduğunu ve 1845'te Ankara İmar Meclisi'nin teklifi doğrultusunda Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından inşa edildiğini arşiv vesikalarına bağlı olarak ortaya koymuş, İstiklâl Marşı'nın bu binada yazıldığını söylemiş ve bu konudaki çalışmalarımızın devam edeceğini ifade etmiştik[19].

Bu defa aradan geçen bir yıllık sürede elde ettiğimiz arşiv malzemelerini, mevcutlarıyla birleştirerek, ilk yaptığımız çalışmanın aksine, *"müessirden esere hareket"* metoduyla Tâceddin Sultan'ı daha yakından tanımaya çalışacağız.

a. Şeyh Tâceddin Mustafa'nın Hayatı

Babası gibi kendi adı da Tâceddin olan Tâceddinzâde Şeyh Mustafa Efendi'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Şakaik-i Nu'maniye Zeyillerinde, Osmanlı Müellifleri'nde, şuarâ tezkirelerinde ve diğer biyografi kitapları ile Osmanlı kroniklerinde Tâceddin Mustafa hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır.

Halk arasında yaygın bir şekilde dolaşan rivayetlere göre, Aziz Mahmud Hüdâî (1541-1628) ile birlikte Bursa'da Mehmed Muhyiddin Üftâde (1490-1580) hazretlerinin yanında tasavvufî eğitimini tamamlamış ve Kanunî (1520-1566) döneminde Ankara'ya gelerek Hamamönünde dergâhını kurmuş ve irşada başlamıştır. Tâceddinzâde Şeyh Mustafa'yı çok seven halkımız ona Tâceddin Sultan, ve Tâceddin-i Veli unvanlarını uygun görmüştür.

Arşiv belgeleri üzerinde iki yılı aşkın bir zamandan beri sürdürdüğümüz araştırmalara ve bu sürede ulaşabildiğimiz vesikalara göre, kulaktan kulağa intikal ederek günümüze kadar ulaşan halk rivayetlerine uygun olarak, şeyhimiz Bursa'dan Ankara'ya gelmiştir[20]. Şeyh Tâceddin Mustafa'nın Bursa'dan Ankara'ya gelmiş olması ve Ankaralı olduğunu ifade etmek amacıyla hemen isminin geçtiği her yerde *"Ankaravî"*[21] mahlasını kullanması; muhtemel Tâceddinler arasında, Bursa Kaplıca Medresesi Müderrisliğinden 1010/1601 tarihinde Ankara Müftülüğüne atanmış ve bu görevde iken 1018/1609 tarihinde Ankara'da

18 Karaveli Orhan, ***Age,*** s. 84-91, dpt. 14.

19 Öztürk, Nazif, *"Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân/ Tâceddin Dergâhı",* ***Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik,*** Ankara 2007, s. 204-277.

20 Enver Behnan Şapolyo, Şeyh Derviş Muslu Ankaravî'nin tertip ettiği Tâcî Risalesi'ni tanıttığı 1958 tarihli iki sayfalık makalesinde, *"Tâcî silsilesinin anlatıldığı Risalenin ikinci bölümünde, Tâceddinzâde Şeyh Mustafa Efendi'nin Bursa'dan Ankara'ya geldiğinin açıkça yazılı olduğunu"* bildirmektedir (Şapolyo, E. Behnan, *"Şeyh Tacettin Sultan",* ***Ankara Belediye Dergisi,*** Temmuz-Ağustos-Eylül Ankara 1958, Sayı 19, s. 23).

21 Her ne kadar Enver Behnan Şapolyo, Bursa'dan Ankara'ya gelmiş olması sebebiyle Tâceddin Şeyhi, Tâceddin Mustafa'nın Ankaralı olmadığını söylüyorsa da (Şapolyo, E. Behnan, ***Agm,*** s. 23) bu tespit doğru değildir. Tâceddin Mustafa'nın telifatı olan *"Evrâd-ı Şerif"*lerden birçoğunundibacesinde, Şeyhimizin Ankaralı olduğunu gösteren şu ifadeler yer almaktadır: *"Kutbu dâire-i hakikât, menba-ı esrâr-ı tarikât ve künûz-i 'ulûm-i ma'rifet Şeyhu's-sakaleyn Ankaravî es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin kaddesallahu sırrahuma..."* (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Akşehir Halk Kütüphanesi No: 113, İstinsah Osman Vasfi Ankaravî

vefat etmiş olan, doğma büyüme Ankaralı Tezkireci Tâceddin[22]'in,Şeyh Efendi'nin babası olduğuna dâir düşüncemizi daha da kuvvetlendirmektedir. Tezkireci Tâceddin'in yaşadığı dönemlerde, Tâceddinoğulları'[23]na mensup bazı ailelerin Ankara'da bulunduklarını gösteren bir kayıtda Ankara Şer'iye sicillerinde geçmektedir[24]. Demek ki, XVI. Yüzyılda Tâceddinoğulları'na mensup bir kabile Ankara'da yaşamaktadır.

Bu durum da şeyhimiz Tâceddin Mustafa Ankara'ya; babası Tezkireci Tâceddin ile birlikte geldi ise 1600'lerin başında, Şeyhi Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628)'nin vefatından sonra teşrif etti ise de 1630'larda gelmiş olmalıdır.

Osmanlı[25] ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde [26] bulunan belgelerde, Tâceddin Külliyesi'nin vakfiyesinin olmadığı bildirilmektedir. Ancak müessesât-ı hayriyenin vakfiyesinin bulunmaması, bu yerlerin vakıf olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü hüccet, ferman, berat ve şahsiyet kayıtları vakfiye yerine geçmektedir[27]. Ayrıca arşiv belgelerinde ve Ankara merkez hayrat vakıf kütük defterinde, söz konusu cami ve dergâhın Tâceddinzâde Mustafa'nın vakfı olduğu açıkça belirtilmektedir. Nitekim 62 pafta, 275 ada, 26 parselde 1285 m2 yüzölçümündeki Tâceddin Camii ve haziresi mazbut Taceddinzâde Mustafa Vakfı adına kayıtlıdır[28]. Tekke ve zaviyelerin 1925'te kapatılmasından sonra okul olarak kullanılmak üzere Ankara Özel İdaresi'ne devredildiği[29] ve daha sonra 7044 sayılı Kanun[30] ve bu kanunun uygulama şeklini gösteren Tüzük[31] hükümleri uyarınca 11.11.1986 tarihinde yeniden vakıflara iade edildiği için Tâceddin Dergâhı selamlık binası/Mehmet Âkif Müzesi, tapuda 62 pafta, 275 ada, 25 parselde 485m2 avlulu ahşap mektep olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmiştir[32].

Cami ve dergâhın Şeyh Paşa Zaviyesi yerine inşa edildiği[33] dikkate alındığında, bu yapıların 1610 yangınından sonra[34] yapılmış olduğunu kabul etmek gerekiyor. Diğer taraftan İçkale Mahallesi[35] sakinlerinden Aslanağa ibni Muslu adındaki hayırseverin Bazar-ı

22 Tezkireci TâceddinAnkara'da doğmuş, Kadızâde'nin hizmetine intisap etmiş, 983/1575 tarihinde Kadızâde'nin Sadr-ı Rumeli olmaları üzerine tezkirecilikten ayrılarak ilmiye sınıfına intikal etmiştir. Önce 40 akçe ile Silivri Medresesi'ne müderris olmuş, 1001/1592 senesinde Burgaz'da Mehmet Paşa Medresesi'ne geçmiştir. 1010/1601 Şaban'ında Hayreddinzâde Abdullah Efendi yerine Ankara Fetvası tevcih olunmuştur. 13 Şevvalinde azlolunup selefi iade edilmiştir. 15 Zilkâdesinde Kara Habip yerine Bursa Kaplıca Medresesi kendisine inayet olundu. 17 Cemaziyelûlâsında Abdullah Efendi yerine tekrar Ankara Fetvası tefviz olundu. 1018/1609'daburada vefat etti. Müftülük görevi Ankaralı Yahya'ya verildi. Tezkireci Tâceddin hüsn-i hal ile meşhur, fıkıhta ser efrâz-ı salah ve iffetle mümtaz idi (***Şakaik-i Nu'maniyeve Zeyilleri,*** İstanbul 1989, Çağrı Yayınları, C.2, s.96, 531-532).

23 Tâceddinoğulları, merkez Niksar olmak üzere Bafra-Ordu-Niksar-Karadeniz arasında bir beylikti. Dilleri Türkçe, mezhepleri Sünni-Hanefi idi.Anadolu coğrafyasının bu kesiminde 1308-1425 yılları arasında bazen bağımsız bazen tâbi durumda 117 yıl hüküm sürdükten sonra Osmanlı ülkesine katılmıştır (Öztuna, Yılmaz, ***Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990),*** Ankara 1996, B.2, C. II, s.86-87).

24 ***Ankara 1 Numaralı Şer'iye Sicili'nde,*** "Ankara'da Tâceddinoğlu Hüseyin Bey'in timarı olan Mülk-viran Mezraası'nı 6 Zilkade 991/1583 tarihinde 150 müd gaileyle iltizama verdiği" (Yayına hazırlayan Halid Ongan, Ankara, TTK. Yayını, s.84) kayıtlı bulunmaktadır.

25 BOA/Cevdet-Evkâf 1270:10201).

26 VGMA, Atik Şahsiyet, Rabi'-Sânî/Asker 1317:Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076.

27 Vakıflar Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında227 Sayılı KHK (08.06.1984), Md. 2/e.

28 VGM/EML, Ankara Merkez Hayrat Kütük Def., *Tâceddinzâde Camii Vakfı,* Cilt 1,, Sayfa 4, Sıra 38.

29 Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması hakkında 30.11.1341/1925 tarih ve 677 sayılı kanun (Düstur III/VII 1933: s. 190.

30 RG, 1957: 9705; Düstur III/XXXVIII 1958.

31 RG, 1964: 11597; Düstur V/ III 1964: 181. Tekke ve zaviye binalarının okul olarak kullanılmak üzere hususi idarelere devri ve 1957'de kabul edilen 7044 sayılı Kanun ve Tüzük hükümlerinin tatbiki ve bu mevzuatın Tâceddın Dergahı'ndaki uygulamaları hakkında daha geniş bilgi bkz. Öztürk, Nazif, ***Agm,*** s. 223-224.

32 VGM/EML, 7044, Merkez Hayrat Kütük Def., *Avlulu Ahşap Mektep,* C.1, Sıra 1, Sayfa 1.

33 Gerek Osmanlı (BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201) ve gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA,(Atik Şahsiyet) Rabi'-Sânî Asker 1270:Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076)'ndebulunan belgelerde, Tâceddinzâde Mustafa'nın camii ve zaviyesini, Hamamönü mevkiinde Tekke Ahmet Mahallesi'nde, Şeyh Paşa Zaviyesi yerine yaptırdığı kayıtlıdır.

34 Şerafettin Turan, *"1610'lu yıllarda Karakaş Ahmet diye bir Celâlî Ankara'yı kuşatır. İstediği parayı alamayınca surlardan içeri girer ve Anafartalar Caddesi'nden başlayarak Saṃanpazarı'ndan Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan çizginin sağında kalan bütün yerleri yakıp yıkar. Onun harap ettiği bu yerleri onarmak için Ankaralılar 40-50 yıl uğraşmak ve gerekli parayı bulmak zorunda kalırlar"*(Turan Şerafettin, *"Osmanlı Dönemi Ankara'sı",* ***Ankara Konuşmaları,*** Ankara, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 53-61).

35 Vakfiyenin orijinalinde (VGMA, ***Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi*** 1075: Def, 592, Sayfa 166, Sıra 137) *"içkale"* olan bu kelime, büyük paralarla vakfiyelerin yeni harflere aktarılması ihalesi sonunda yüklenici firma elemanları tarafından *"kepçe"* şeklinde okunmuş-

Ganem Suki/Koyunpazarı Çarşısı'nda yaptırdığı iki katlı han[36], kahvehane, mescid ve bitişiğinde bulunan üç dükkânın vakfedildiğini gösteren Gurre-i Şaban 1075/1664 tarihli vakfiyenin şuhudu'l-hâl listesinin başında *"Umdetü'l-meşâyıhı'l-'izâm Mustafa Efendi İbni Tâceddinzâde"* ifadeleriyle yer alması, Tâceddin bin Tâceddin Mustafa'nın bu tarihte Ankara'da hayatta olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca aynı vakfiyede, diğer bir takım hayır şartlarının yanında[37], Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı cami-i şerifte imam olan kimsenin her gün öğle namazlarından sonra aşr-i 'amenerresulüyü tilavet edip vâkıfın ruhuna hediye etmesi ve buna karşılık yevmiye 3 akçe vazifeye mutasarrıf olması istenmektedir[38].

Vakfiyede geçen bu ifadeler, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın 1664'lerde Ankara'da postnişin olarak görevinin başında olmasının yanında; bu tarihten önce dergâhla birlikte camiini de inşa ettirerek hizmete açtığını ve kendinden başka bir şahsın imamet vazifesinde bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Vakfiyelerde, vakfın kurulduğu tarihte toplum nezdinde itibarlı ve saygın kimseler şahit gösterilmektedir. Bu genel kuraldan hareketle isminin önüne *"dayanılıp güvenilecek büyük şeyh"* anlamına gelen *"'umdetü'l-meşâyıhi'l-'izâm"* sıfatının konulmuş olması, o tarihte şeyhimizin Ankara'da meşhurlar arasında bulunduğunu ifade etmektedir.

Enver Behnan Şapolyo'nun Celvetî/Tâcî öğretisini anlatan Tâceddin Risalesi'nin yazarı

---

tur (VGMA ***Musluoğlu Aslan Ağa Vakfiyesi,*** Yeni harflere çevrilmiş nüshası).*"Içkale"* kelimesi nasıl *"kepçekale"* olmuştur, insan şaşıyor. İşin sonunda sadra şifa bir neticeye ulaşılamadığına mı, yoksa vakıf paralarının zayiine mi üzülmek gerekir bilmiyorum.

36 Ankara Şer'iyye Sicillerinde geçen bir şikâyet dilekçesinde geçen ifadeler, Aslanağa bin Muslu Han'ının inşa edilip vakfadilmasından iki yıl sonra tüccarlar tarafından kullanılmaya başlandığını göstermektedir (AŞD VI: 6/27'den naklen, Taş, Hülya, ***XVII. Yüzyılda Ankara,*** Ankara 2006, TTK Yayını, s. 126). Bu ilk dönem kayıtlarındaki açıklığa rağmen; Cumhuriyet döneminde kaleme alınan metinlerde Muslu Han'ın yeri ve akıbeti konusunda da rivayetler muhteliftir.Ömer Bakırer-Emre Madran, Muslu Han'ın mevcut olmadığını ve yerinin bilinmediğini söylemektedir (*"Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenlerin Ortaya çıkışı ve Gelişimi",* ***Tarih İçinde Ankara,*** Ankara 1984, s.117). Rıfat Özdemir, Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi'nden hareketle Muslu Han'ın 1075/1664'te yaptırıldığını; daha sonra Sun'iyye Medresesi Vakfı (VGMA 1162: Def, 1964, Sayfa 405, Sıra 323) içinde yer aldığını ifade etmektedir (***Age,*** s. 35). Sun'iyye Medresesi hakkında bilgi verdiği bölümde, Kuzattan Abdulkerimzâde es-Seyyid el-Hâc Sun'ullah Efendi'nin 5000 kuruşluk bir vakıf yaptığını ve bu para ile bir medrese inşa edilmesini, artan para ile eğitim giderlerini karşılamak üzere akar satın alınmasını vasiyet ettiğini, vasıyet doğrultusunda oğlu Mehmet Şakir Efendi'nin İmaret Mahallesi/Karaca Bey Hamamı külhanına komşu bir arsa satın alarak üzerine bir dershane ve altı bab hücreden oluşanSun'iyye Medresesi'ni yaptırdığını; medreseye gelir temini amacıyla Ankara'da *"Müneccim"* adlı yerde Muslu Paşazâde Hanı adıyla bilinen tahtânî ve fevkânî 60 odaya sahip mülk hanı satın alarak medreseye vakfettiğini yazmaktadır (***Age,*** s. 54). Buralardan alıntı yapanlar, Aslanağa bin Muslu Hanı'nın, vakfedilmesinden yaklaşık bir asır sonra1162/1749 yılında satın alınarak Sun'iyye Medresesi'ne vakfedildiğini yazmaktadırlar (Kılcı, Ali, *"Ticari Yapılar ve Alanlar/Hanlar ve Kervansaraylar",* ***Osmanlı'da Ankara,*** Ankara 2007, Ankara Büyükşehir Yayınları, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi2, s.126). Ufak bir dikkatle bu hanların aynı han olmadığını anlamak mümkündür. İcareteynli bir arsa üzerine inşa edilip vakfedilen bir hanın, Osmanlı dönemi vakıf hukuk sistemine göre, hiçbir şekilde vakıf olmaktan çıkartılarak mülk haline getirilmesi ve sonradan da satılması mümkün değildir. 1075/1662 tarihinde vakfedilen Aslanağa bin Muslu Hanı'nın yeri tarif edilirken, *"...bazar-ı ganem sukında bir tarafı Fahru'l-a'yan Ahmet Ağa ibni Muslu Paşa mülki ve etrafı selasesi tarikiâm ile mahdut..."*(VGMA, 1075:Def. 592, Sayfa 166, Sıra 137) denilmektedir. Bu hudut bilgisi Muslu ailesinin geniş bir sülale olduğunu, bu sülaleye mensup ailenin diğer fertlerinin başka mülk taşınmazlarının bulunduğunu göstermektedir. Sun'iye Medresesi için satın alınan böyle bir mülk han olmalıdır. Kaldı ki, her iki hanın hem adları, hem de bulundukları mevki farklıdır. Vakfiyede, Aslanağa bin Muslu Hanı'nın Koyunpazarı mevkiinde olduğunun ve üç tarafının yol ile çevrili bulunduğunun açıkça ifade edilmesi kesin bilgisinden hareketle, mahallinde yaptığımız araştırmalarda, kırk yıldır mahallenin muhtarlığını yürüten ve yarım asırdır aynı muhitte esnaflık yapan yaşlıların ifadelerine göre vakıf Muslu Han'ın yeri, Altındağ Belediye Sarayı arkasında bulunan bugünkü Güven Çarşısı'nın oturduğu mevki olmalıdır.

37 Vâkıf Musluoğlu Aslanağa vakfiyesinde; han, kahvehane ve dükkânların mütevelli marifetiyle kiraya verilmesini, elde edilen gelirlerle *"fenn-i kıraatte faik beş nefer kimesnenin Kur'an-ı azimden mahalle-i mezburede vâki' mescid-i şerifte ba'de salat-ı subh(sabah namazından sonra) birer cüz-i şeriftilavet etmesini",* böylece her ay indirilecek beş hatm-ı şeriften birinin sevabının Resulullah (sav)ın ruh-i münevverlerine, ikincisinin cihar-ı yar-ı ba safa ve ashabı güzin-iba vefa ervâh-ı tayyibelerine, üçüncüsünün anne ve babasının ruhlarına, dördüncüsünün kendi ruhuna ve beşincisinin bütün Müslümanların ruhlarına hediye edilmesini; hafızlardan her birine yevmiye 1,5 akçe, hanın içerisinde bulunan mescidin imamına günlük 3 akçe, Ramazan aylarında minaresinde kandil yakılması için Hayali /Cenabı Ahmet Paşa Camii'ne her gün 3 akçe zeytin yağıbedeli verilmesini; hanın katlarında bulunan depolara su taşıyan üç sakadan her birine günlük 2'şer akçe ödenmesini; geri kalan gelirlerle Atgöz(?) Mescidi vakfından icareteynli olan han ve bir dükkânın icare-i zemin bedeli olan yıllık (400+(9x12=108)) 508 akçenin ilgili vakıf mütevellisine tediye edilmesini; ayrıca han, kahvehane ve dükkânların bakım ve onarımlarının yapılması için günlük 10'nar akçe yedek/stok ayrılmasını ve gerektikçe mütevelli tarafından vakıf binalarının tamir ettirilmesini istemektedir(VGMA, ***Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi,*** 1075:Def, 592,166/137).

38 VGMA, ***Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi,*** 1075:Def, 592, 166/137.

olarak takdim ettiği *"Şeyh Derviş Muslu Ankaravî"* ile bu bilgileri aynı düzlemde değerlendirdiğimizde, Ankara'nın eşrafından olduğu anlaşılan Muslu ailesinin[39], Şeyh Efendi'nin müridi ve yakın ahbabı bulunduğunu söylememiz, olaylar örgüsüne uygun düşmektedir.

Diğer taraftan, en sağlam arşiv vesikalarından olan vakfiyeden elde ettiğimiz bu bilgiler; Tâceddin bin Tâceddin Mustafa'nın Celvetî Şeyhi Aziz Mahmud Hüdâî'nin elinden icazet aldığını gösteren *"Üsküdarî Aziz Mahmud Efendi hülefâsından"*[40] ifadelerini doğrulamakta; zamanlama itibariyle Aziz Mahmud Hüdâî hazretleriyle görüşmesinin ve doğrudan ondan icazet almış olmasının imkânsız olduğunu söyleyenlerin[41] argümanlarını ellerinden almaktadır.

Tâceddinzâde Şeyh Tâceddin Mustafa, kız ve erkek çocuk bırakmadan vefat etmiştir[42]. Bu sebeple boşalan postnişinliğe, Bursa'dan Ankara'ya gelen Gizli Şeyh Mehmed Efendi, dışarıdan /(ecanibden) atanmıştır. Atama tarihlerini ve görev sürelerini bilmesek de, Gizli Şeyhin oğlu Mehmed ve bir torununun sıra ile Tâceddin Dergâhı'nda şeyh olarak görev yaptıklarını; 1130/1717'de Abdurrahman Efendi'nin Tâceddin Mustafa'nın türbesine türbedar tayin edildiğini biliyoruz[43]. 1717'den geriye doğru gitsek ve görev yapan üç şeyh için ortalama bir görev süresi belirlesek Şeyh Tâceddin Mustafa'nın vefat tarihi ile ilgili bir tahminde bulunabiliriz.

Şeyh mürid ilişkileri açısından isimleri birlikte anılan Mehmed Muhıddin Üftade (1490-1580)'nin 90 ve Aziz Mahmud Hüdâî (1541-1628)'nin 77 yıl yaşadıkları dikkâte alınarak, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın da ortalama 80-85 yaşlarına kadar ömür sürdüğü varsayılırsa; sağlam kaynaklardan aktardığımız bilgiler ışığında, şeyhimizin 1580-1590'larda doğmuş ve yaklaşık 1670-75 yıllarında da vefat etmiş olabileceği tahmin edilebilir. Bu durumda, Kanuni ve Üftade hazretleri zamanına kadar geriye gitmese de, Aziz Mahmud Hüdâî Dergâhı'nda seyr-i sulûkünü tamamladığını ve şeyhinin elinden icazet aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan, Tâceddin Külliyesi'nden bahseden belgelerde, es-Seyyid Şeyh Tâceddin Mustafa için; bazen *"Tâceddinzâde Mustafa Efendi"*[44], bazen *"Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-ı 'ıtır-nâk olan meşâhir-i eizze-i kiramdan Tâceddinzâde-i Veli kuddise sırruhu'l-âli hazretleri"*[45], bazen de *"Tâceddinzâde-i Veli"*[46] ya da doğrudan *"Şeyh Tâceddin-i Veli"*[47] unvanları kullanılmaktadır. Tâceddin Külliyesi'ni vakfeden, Tâceddin Dergâhı'nı kuran, Tâcî/Celvetî evrâd-ı şerifini telif eden, Tâceddin Dergâhı tasavvuf anlayışını anlatan Tâcî

39 Vakıf Aslanağa Hanı'nın sınırları belirlenirken vakfiyede adı geçen,aynı aileden Ahmed Bey bin Muslu Paşa'nın tüccarlara kıredi verecek kadar varlıklı biri olduğu, Ankara Sancağı'nın 1655-1656 yılları için güherçile bedellerini toplamakla görevlendirildiği, XVII. yüzyıla geldiklerinde Muslu Paşazâdelerin Müderriszâdeler ve Nakkaşzâdeeler gibi mütesellimlik elde etmeye çalıştıkları ve Mimarzâdelerden olan Kadı Mehmed Efendi'den daha önce zikredilmeye başlandıkları görülmektedir (AŞS 64:168; Özkaya, Yücel, *"XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi"*,***DTCFD,*** XXVIII/3-4 (Temmuz-Aralık 1970), Ankara 1977, s. 369-390; Taş, Hülya, ***Age,*** 149-150).

40 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201; VGMA, Atik Şahsiyet, Rabi'-Sânî/Askeri 1317: Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076.

41 Yılmaz, H. Kamil, ***Aziz Mahmud Hudâî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı,*** İstanbul 1990, Erkam Yayınları , s. 324; Aşkar, Mustafa, ***Agm,*** s.119.

42 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

43 BOA/Cevdet-Evkaf 1270: 10201.

44 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201; BOA/ Cevdet-Evkâf 1242: 13730; BOA/Cevdet_Evkâf 1260: 10029.

45 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

46 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

47 BOA/ Cevdet-Evkâf 1261: 26/74, 30/97.

Risalesi'ni yazan ve Divançede yer alan şiirleri söyleyen es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin'dir. Şimdiye kadar zannedildiği gibi Tâceddin-i Veli veya Tâceddin Sultan ayrı şahıslar olmadıkları gibi baba oğul da değildirler. Ankaralıların sevgi ve bağlılığını kazanan, resmî kayıtlarda *"veli"* olarak geçen, halkın gönlüne *"sultan"* olarak nakşedilen esas ismi Tâceddin Mustafa, babasının adından dolayı *"Tâceddinzâde"* olarak anılan, köken itibariyle Ankaralı olduğu için *"Ankaravî"* mahlasını kullanan şahıs aynı kişidir. Açık ve kapsamlı adı *es-Seyyid Şeyh Tâceddin Mustafa bin Tâceddin el-Ankaravî"*dir. Tâceddinzâde Şeyh Mustafa, Tâceddinzâde-i Veli, kısaca Tâceddin-i Veli ve Tâceddin Sultan da diğer isimleridir. Bir evrâd-ı şerifin başında Şeyh Tâceddin Mustafa'nın *"Tâceddinzâde"* unvanıyla şöhret kazandığı açıkça yazılıdır[48].

b.Şeyh Tâceddin Mustafa'nın Eserleri

Söylediğimiz bu hususların hepsini bir arada ifade eden ve Tâceddin Mustafa'nın bir risalesinin bulunduğunu kayda geçiren, kendisi gibi Ankaralı olan Dâru'l-hilâfe Müderrisi Osman Vasfî Ankaravî'nin istinsah ettiği Tâcî Evrâd-ı Şerifi'nin dibacesinde yer alan Türkçe açıklamayı aktararak, risalenin tanıtımına geçmek istiyorum:

"Kutbu dâire-i hakikat menba-i esrâr-ı tarikat ve künûz-i ma'rifet Şeyhu's-sakaleyn Tâceddin bin Tâceddin es-Seyyid Şeyh Mustafa kaddesallahu sırrehuma hazretlerinin te'lifât-ı a'liyesinden işbu zâkirân-ı evrâd-ı şerifenin ibtidâ-i kıraetlerinde ruhâniyet-i Resulullah ve cümle ehlullah hâzirûn oldukları halde ba'de salatu'l-fecr ihlasla bu evrâd-ı şerifeye her kim devam eder ise, sebeb-i selâmet-i dünya ve ahiret ve husûl-i muradetleriyle tâ'ûn, vebâ ve mesâibi def'içûn her du a'lemden masûn ve mahfûziyetleriyçün ale's-sabah bir hasta üzerine kıraat olunsa şifâ bulur deyu ***Risâle-i Şerifleri'****nde şerh ve beyân olunmuştur. El'ân dergâh-ı müşârunileyhde devam olunur. Ve minallahi't-tevfîk"*[49].

Bu açıklamanın arkasından *"Evrâd-ı Şerif-i Tâceddin-i Veli"* ana başlığının altında besmele ile Arapça vird metni başlamaktadır.

Bütün çabalarımıza rağmen henüz bulup tetkik edemediğimiz Tâceddin Mustafa'nın telifi olan ve Şeyh Derviş Muslu Ankaravî'nin derleyip bir kapak içerisine topladığı Risaleyi, Enver Behnan Şapolyo 1958'de Ankara Belediye Dergisi'ne yazdığı bir makale ile tanıtmaktadır. Bu makalede verilen bilgilere göre Risale, dört bölüm ve yüz küsur sayfadan ibarettir. Birinci bölüm, Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa Ankaravî'nin evrâd-ı şerifidir[50]. İkinci bölüm, Şeyh Tâceddin Sultan'ın silsilenamesidir. Tâceddin Mustafa'ya ait kısa biyografiyi bu kısım teşkil etmektedir. Üçüncü bölüm Tâceddin Sultan'ın esrâr-ı ilâhisidir. Bu bahsin içinde şeyhlere ve ashâb-ı güzîne ait birçok menkıbe bulunmaktadır. Dördüncü

48 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4172.

49 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi/Akşehir Halk Kütüphanesi, 113.

50 Enver Behnan Şapolyo, Risalenin bölümlerini bir araya getirerek tertip eden *"Şeyh Derviş Muslu Ankaravî"yi müellif gösterme yanlışlığına düştüğü gibi, Birinci Bölüm'ün 1943'te Dergâh'a Şeyh olan Osman Vâfî Efendi'nin yazdığı yanılgısına düşmektedir.Osman Vâfî Efendi Evrâd-ı Şerif'in müellifi değil, görev süresince esas metinden yapılan istinsah suretlerinin doğruluğunu tasdik eden ve okunması için icazet veren kişidir. Nitekim Sadi Bayram'ın esas metin ve transkıripsiyonunu birlikte yayınladığı metnin altında aynen şöyle yazılıdır:sene, sem'âniye sttîne mieteyn ve elf (1268/1851). Hâdimu'l-fukarâ' Şeyh Osman Vâfî, Postnişîn-i Dergâh-ı Tâceddin-i Veli.Mühür,(es-Seyyid Osman Vâfî Hâk lûtfu kâfî)"* (Bayram, Sadi, *"Tâceddin Sultan ve Evrâdı"*, ***Türk Dünyası Tarih Dergisi,*** İstanbul-Mart 1994, Sayı 87, s. (45-53), 53.

bölüm ise, ilâhiyât-ı Tâceddinzâde'dir. Bu bölümün içi çok değerli şiirlerle doludur. Bu şiirler okunduğu zaman Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa'nın büyük bir şair olduğu meydana çıkacaktır. Bu eser bir Tâcî Divanı'dır. Edebiyat tarihimizi zenginleştirecek bir mahiyet taşımaktadır[51]. E. Behnan Şapolyo'nun, Risaleyi oluşturan bölümlerin tanıtımına ait bu kısa cümleleri bile ne kadar önemli bir eserle karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır.

Şuana kadar Risale'nin bulunarak tetkik edilememiş olması, hiç kuşkusuz işlerimizi zorlaştırmaktadır. Fakat arşivlerden ve kütüphanelerin yazmalar bölümünden temin ettiğimiz belgeler, şeyh efendilerin menkıbelerinin anlatıldığı üçüncü bölüm hariç diğer bölümler hakkında fikir sahibi olmamıza yetecek düzeydedir. Tâceddin Külliyesi'nin banisi ve ilk postnişini Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin kesin ölüm tarihini ve yerine dışarıdan tayin edilen Gizli Şeyh Mehmed Efendi ve ondan sonra bu göreve getirilen oğlu Şeyh Mehmed Efendi'nin atanma tarihleri ile torun şeyhin ismini ve bu şeyhlerin görev sürelerini bilemesek de; Abdurrahman Efendi'nin 1130/1717 tarihinde türbedarlığa getirilmesinden sonraki silsilenameyi kesin bir şekilde bilmekteyiz.

Birinci bölümde yer aldığı söylenen Tâcî Evrâd-ı Şerifi'nin bugüne kadar altı istinsah suretini, kütüphanelerin yazmalar bölümlerinden mikrofilmlerini alarak temin imkânına kavuştuk. Bu çalışmanın kitaplaştırılması sırasında değerlendirilecektir.

Bilindiği gibi *"evrâd"* kelimesi *"vird"* in çoğuludur. Allah'a yakınlaşmak amacıyla belirli zamanlarda ve belli sayılarda yapılan duâ ve zikri ifade eder.Tasavvuf terimi olarak; bir pîr veya şeyh tarafından düzenlenmiş olan, tarikat mensuplarının her gün veya belirli zamanlarda okudukları âyetler, salavat ve esmâdan oluşan duâ demektir. Bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilirler[52].

Şiirlerinin tamamı olmasa da, Risale'nin dördüncü ve son bölümünde yer alan ilâhi formundaki Türkçe divanın bir parçasına da sahibiz. *"Divân-ı Tâceddîn-i Velî kuddise sırruhu'l-celî, der defîni hâk-ı 'ıtır-nâk-ı Ankara"* başlığı altında dört ansiklopedik sayfada yer alan on üç şiir elimizde bulunmaktadır[53]. E.Behnan Şapolyo anılan makalesinde, Divançe'de yer almayan bazı şiirlerden örnekler vermektedir. Demek ki, Risale'nin dördüncü bölümünde bulunan şiirlerin tamamına henüz sahip değiliz.

Şiirlerin tetkikinden anlaşılacağı üzere, XVI-XVII. yüzyıllarda herkesin Arapça ve Farsça yazmaya özen gösterdiği bir ortamda Şeyh Tâceddin Mustafa, dönemine göre sade bir Türkçe ile yazmayı tercih etmiştir. Bir örnek teşkil etmek üzere, iki ilâhisini orijinal metinleri ve transkripsiyonuyla birlikte yazının ekinde sunuyorum.

51 Şapolyo, E. Behnan, *"Şeyh Tacettin Sultan"*, ***Ankara Belediye Dergisi,*** (Temmuz, Ağustos, Eylül)Ankara 1958, Ayyıldız Matbaası, Sayı 19, s.23-24.

52 Kara, Mustafa, *"Evrâd"*, ***DİA,*** İstanbul 1995, C. XI, s. 533-535.

53 Ankara sahaflarından Araştırmacı-Yazar Kâmil Şahin Bey, dört sayfa halindeki divançenin fotokopi nüshalarını, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Aşkar'a verdiği gibi bize de lütfettiler. Kâmil Şahin Bey'e bu âlicenap davranışı sebebiyle şükranlarımı sunuyorum.

Tâceddin veli ile Tâceddin Mustafa'nın baba oğul olduğunu zanneden Mustafa Aşkar, divançenin başlığında geçen "Tâceddin-i Veli" lafzı ile şiirlerin makta' beytinde yer alan "Tâceddinoğlu" ifadesini bir çelişki olarak görmektedir.. Bu çelişkiye dikkâtlerimizi çektikten sonra, divançede yer alan şiirleri yeni harflere aktararak, sempozyum bildirisinin ekinde sunmuştur (Aşkar, Mustafa, Agm, s.123-130). Daha önce izah edildiği gibi, her iki kavram da Tâceddin Mustafa'nın mahlasıdır. Dolayısıyla divançe'nin isimlendirilmesinde herhangi bir çelişki yoktur.

Sonuç

Elde ettiğimiz arşiv dokümanlarına dayalı olarak yaptığımız analizlerden; Şeyh Tâceddin Mustafa'nın zahirî ve batinî/şer'î ve manevî ilimleri tahsil ettiği, seyr-ü sülûkunu tamamlayarak Aziz Mahmud Hüdâî hazretlerinin elinden icazet aldığı, yaklaşık 1590-1670 yılları arasında yaşamış olabileceği, XVII yüzyılın ilk çeyreğinde memleketi olan Ankara'ya gelerek Tekke Ahmet Mahallesinde Tâceddin Külliyesini yaptırarak vakfettiği, ömrünün sonuna kadar burada kurduğu Tâceddin Dergâhı'nda gönüllerin terbiyesi ile meşgul olduğu, Celvetî'nin Tâcî kolunu oluşturarak Arapça evrâd-ı şerifini tertip ettiği, bu kolun terbiye metodu ve usulünü anlatmak üzere Tâcî Risalesi'ni yazdığı, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eser telif edecek kadar iyi derecede bildiği, kökenleri Orta Asya'ya dayanan ve kurdukları beyliğin dilini Türkçe olarak kabul ve ilan eden Tâceddinoğullarına[54] mensubiyeti sebebiyle hüzün ve coşkunun hakim olduğu tasavvufî şiirlerini sade bir Türkçe ile yazdığı, yaptığı hizmetler ve ortaya koyduğu örnek davranışlar sebebiyle yöneticisinden sade vatandaşına kadar herkesin gönlünde sevgi tahtı kuran ulu bir sultan; genelde Ankara'ya, özelde Tâceddin Dergâhı ve çevresine gerçek anlamda şeref bahşeden müstesna bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Tâceddin Dergâhı'na bağlanan gönüllerde, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın manevî tasarruflarıyla meydana gelen coşku, Mehmet Âkif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı aynı mekânda yazmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Dün mânâ meşalesinin yakıldığı bir ocak olan bu yerler, günümüzde bağımsızlık ve istiklâlimizin yedi düvele haykırıldığı bir merkez hâline gelmiştir. İstiklâl mücadelemizi yeni nesillere anlatacak, sesli ve görüntülü açık hava müzesi ile etrafının taçlandırılacağı günleri beklemektedir.

54 Öztuna, Yılmaz, ***Age***, s. 86-87.

DİVÂN-I TÂCEDDÎN-İ VELÎ

(Kuddise sırruhu'l-celî der-defîni hâk-i ıtır-nâk-ı Ankara)

Ey cümleye ma'bûd olan, derdime dermân sendedir.
Âşıklara matlûb olan, derdime derman sendedir.

Aşktır begim ana giden, aşktır murâda irgören;
Olmuş gönüllerdir gören, derdime dermân sendedir.

Aşktır tenimde cân olan, mest-i elest insân olan;
Âşıklara îmân olan, derdime dermân sendedir.

Sensin Kerîm Sensin Rahîm, âşıklara aşkın naîm;
Vaslın cinân hicrin cahîm, derdime dermân sendedir.

Tâceddînoğlu çâresi çoktan, bezm-i avâresi;
Lutfin senin çün çâresi, derdime dermân sendedir.

DİĞER

Geldik kapuna yâ Şekûr, irham lenâ yâ Rabbenâ.
Sensin Kerîm sensin Gafûr, irham lenâ yâ Rabbenâ.

İşim benim sehv u hatâ, cenâbına düşen 'atâ;
İrciî'den gelen nidâ, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Çün ismindir Senin Rahmân, kamûya sen ittin ihsân;
Mededeyle Senden dermân, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Başım kodum bu meydâna, muntazırım ben ihsâna;
Garîkım gerçi isyâna, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Günâhım oldu gâyetsiz, senin lütfün nihâyetsiz;
Nice bulam hidayetsiz, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Tâceddînoğlu dir kaldım, günâhım anladım bildim;
Yüzüm kara sana geldim, irham lenâ yâ Rabbenâ.

Hacı Bayram-ı Veli, Tâceddin-i Veli Camileri, Türbeleri, Müştemilatı ile Mevlevihane'nin Onarılması ve Yeni Binalar İnşa Edilmesine Dair Ankara İmar Meclisi'nin 2 Şaban 1261/5 Ağustos 1845 Tarihli Kararı

Kasr-I Ebniye İnşası

Mübarek ve muallâ hâk-ı pây-ı ihsanfermây-ı hazreti sadâret-penâhîlerine ma'rûzu bende-i kemineleridir ki;

Ankara'da defîn-i hâk-ı 'ıtır-nâk-ı feyz olan Hacı Bayrâm-ı Velî kuddise sırruhu'l-celî hazretlerinin ve Tâceddîn-i Velî hazretlerinin türbe-i münîf ve cami-i şerifleriyle Mevlevî tekyesinin mürürü eyyâm ile ba'zı mahalleri harâb olmuş ve ba'zı mahallerinin dahi tevsi' ve termimiyle ba'zı ebniyenin ilâve-i inşası îcâbetmiş olduğundan ve bunların ta'mirâtına meşruta vakıfları olmadığından bi lutfihîteâla saye-i muvaffakıyet vâye-i hazreti mülûkânede teşebbüs olunan icraât-ı hayriye ve i'mârât-ı mülkiye mâdde-i nâfiası iktizası üzere, mahalli mezkûrenin dahi ta'mir ve termimi lâzimeden olarak sâlifü'z-zikr türbe-i münif ve cami-i şerif ve tekyeler, ma'rifet-i şer'î şerîf ve Ankara İ'mar Meclisi memurları devletlü 'atufetlü paşa ve aferînler hazerâtı bendeleri ma'rifetleri ve ma'rifet-i bendegânemiz ile ve erbâb-ı vukûf ma'rifetleryle keşf ve mu'âyene olunarak mâru'z-zikr Hacı Bayrâm-ı Velî hazretlerinin türbe-i şerifleri ta'miri ve cami-i şerifinin noksan olan çerçeveleri, ve Mevlevî tekyesinin ta'mirâtı ve dervişân ve misafirîn hayvanları içun müceddeden inşası lâzım gelen ahır, ***ve Tâceddîn-i Velî hazretlerinin dahi hânigâh-ı feyz-iktinâhları ta'miri ile türbe-i şerifinin bi'l-îcâb tevsi'i ve ilavesi iktiza eden fevkânî iki oda ve tahtanî bir kahve ocağını müştemil " kasr-ı ebniyesi" inşası ile fukarâ odası ve taşra(daki) türbenin ta'miri masârıfâtı bâ tahmin yirmibeş bin üçyüz seksenbir kuruşa baliğ olmuş(tur).*** Ve olbabda müfredâtı vechile cânib-i şer'î şeriften tanzim olunan bir kıt'a mumzi keşf defteri leffen takdim hâk-ı pây-ı hâcet-revâ-yı âliyyeleri kılınmış olmakla ber muceb-i defter-i mezkûr mahall-i mezkûrenin ta'mir ve ilâve-i inşası hususlarına müsâade-i seniyye ve bu yüzden tekâyâ-yı mezkûre postnişîn ve dervişân dâilerinin refah halleriyle isticlâbı daavât-ı hayriyelerine rağbet-i âliyyeleri şâyân u sezâ buyurulmak temenniyâtiyle işbu mazbata-i bendegânemiz terkîm ve takdimine ictirâ kılındığını bi mennihi't-teâlâ muhât-ı 'ilm-i âliyye-i rahîmâneleri buyuruldukta, ol bâbda ve herhalde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsânındır. 2 Şaban (12)61.

es-Seyyid Muhammed Behçet, İbrahim Halil 257, es-seyyid Muhammed İzzet 252, Zahire Mübâya'asına Giden Yozgat'tan İzn-i Resmî?, es-Seyyid Muhammed Hüsameddin el-Mevlevî, es- Seyyid Muhammed Es'ad, es-Seyyid Osman Vâfî Hak Lütfi kâfî, el-'abdu'd-dâî (altındaki mühür silik), Muhammed Râif, Vâsıf, Hâhâm Millet-i Museviyân-ı ? Ankara, Ser Millet-i Ermeni (Ermenice mühür), Ser Millet-i Katolik Ohannis (mührün alt yazıları Latince), Ser Millet-i Rûm (boş bulunduğu).

Hacı Bayram-ı Veli, Tâceddin-i Veli Dergâhları ve Türbeleri ile Mevlevihâne'nin Tamirine Dair 29 Muharrem 1261/10 Ocak 1845 Tarihli Teknik Heyet Raporu

Hâk-ı pây-ı vâlây-ı riyâset-penâhîlerine ma'rûz-u kullarıdır ki;

Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-i 'ıtır-nâk olan e'âzim-i e'izze-i kirâmdan kutbü'l-ârifîn hazret-i Hacı Bayrâm-ı Velî ve Şeyh Tâceddîn kuddise sırruhuma'l-celî dergâhı şerifleri ile Mevlevîhâne-i kâşinenin taâmiye-i fukarâdan maadâ vakıfları olmadığı cihetle, bunca vakitten beru termimât-ı lâzimelerine bakılamadığından gittikçe müşrif-i harâb ve bâ husus bu esnalarda gerek daire-i hânigâh ve gerek merâgıd-ı şerife-i feyz- iktinâhları ansızın münhedim olmak derecesinde virân ve yebâb olmuş(tur). Ve bu misüllü zevât-ı mukaddesenin ruhâniyetlerinden dahi cânibi meâli-yi menâkıb-ı saltanat-ı seniyyeye isticlâb tevccüh-i hayriye olunarak mensûbâtı olan meşayıh ve fukarâsından da'avâtı mefrûza-ı hazret-i padişâhiye muvâzabet olunmak üzre ta'mirleri hususu taraf-ı ahâliden hüsn-i ihtar olunmuş olduğundan (olunmuştur). Lede'l-keşf ve'l-muâyene işbu üç hânigâh-ı şerifenin masarıfât-ı ta'miriyeleri yirmibeş bin üçyüz seksenbir kuruşa resîde olacağı hesâb ve tahmin kılınmış(tır). Ve zikrolunan hânigâh-ı şerîf ve merâkıd-ı latîfin harâbiyet-i hâzıraları tarafı çâkirânemizden dahi müşahade olunmuş olduğuna; ve bervechi vakit cânib-i şer'den tanzim olunan bir kıt'a keşif defteri ve mutasarrıf-ı eyâlet atûfetlü paşa hazretleri bendelerinin tahrirâtı matviyyen takdim kılındığına binaen, mutalaalarından dahi karîn-i 'ilmüâlileri buyurulacağı vechile niyâz kerde-i ahâli üzre ta'mirleri hususuna müsaade-i seniyye erzân buyurulur ise, bi'l-'umum meşâyıh ve 'ulemâ-i belde dâîlerinin tekrar be tekrar da'âvât-ı mahsusa-i hazret-i şehinşâhiye halkabend hüsn-i tezkâr ve esniye-i seniyye-i cenâb-ı zıllu'l-lâhiye damime-sâz evrâd-ı leyl ü nehâr olacakları aşikâr olmakla olbabda emr-ü ferman hazrat-i menlehü'l-emrindir. 29 Muharrem (12)61

Hüsnü 246, Be Hakk-ı Hâtem-i Mühr-i Süleyman 228, Mustafa Tursun 248

Eserlerin tamiri ve binaların inşası için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne yazılan 26 Zilkâde 1261/ 1 Kasım 1945 tarihli tezkere

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Celîlesine Tezkere, Sene 26 Zilkâde (12)61

Ankara Eyâletinde kâin Mevlevîhâne ile Hacı Bayrâm ve Tâceddîn-i Velî hazarâtının türbe ve hânigâhlarının muhtâc-ı ta'mir oldukları mukaddimen eyâlet-i merkume meclis-i i'mâr memurları tarafından bâ-mazbata inhâ olunmuştu. Bunların bir-gûne meşrutaları olub olmadığı isti'lâmına dair yazılan emirname-i sâmi-i hazreti sadâret-penahîye cevaben eyâlet-i merkûme mutasarrıfı saadetlü paşa ve defterdarı efendinin bu kere vârid olan şukka-i müşterekeleri manzûr-ı sâmi-i âsıfâneleri buyurulmak üzere leffen tesyir savb-ı sevâb-numâ-yı âlileri kılınmış olmakla bu babda olan re'y ve mütala'a-i devletlerinin iş'ar ve şukka-i mezkûrenin iade ve tisyarı bâbında emr ü irâde efendimindir.

Mehmet Âkif Ersoy'da Mısır ve Arap Edebiyatının İzleri

Ahmet Kazım Ürün
Prof. Dr. Selçuk Ü.

Kazım Ürün, rahatsızlığından ötürü toplantıya katılamamış, bildirisi Selim Cerrah tarafından okunmuştur.

Değerli Âkif dostları,

İstiklâl Marşımızın yazarı ünlü fikir ve aksiyon adamı Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)[1], çeşitli amaçlarla kısa veya uzun süreli yurtdışı seyahatlerinde bulunmuştur. 1923-24 yılları arasında kışın kaldığı Mısır'da, 1925 yılının Ekim ayından itibaren 1936 yılına kadar 11 yıl kalmıştır[2]. Mısır'da kaldığı günlerde, günümüzde adı Kahire Üniversitesi olan Fuad Üniversitesi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Mısır'da Kahire'ye değil, buraya oldukça uzak bir kasabada Abbas Halim Paşa'nın köşkünün (Kasr-ı Gülşen) ve arazilerinin bulunduğu Hilvan'da (günümüzde Kahire'nin bir banliyösü) yaşıyordu. Kahire'ye, haftada ancak iki gün inmekteydi. Gerek burada kaldığı yıllarda gerekse daha öncesinde Arap dünyasından pek çok şair ve edibin eserlerini okuyan Âkif, bu konuda şöyle diyor:

1 1873'de dünyaya gelen Mehmet Âkif Ersoy, baba tarafından Arnavutluk (İpek şehri), anne tarafından ise Buharalıdır. İlk şiiri 1895'te Mektep dergisinde yayınlandı. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Âkif, içinde milli marşımız olan İstiklâl Marşı'nın da bulunduğu, yedi kitaptan (Kur'ana Hitab, Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hâtıralar, Âsım ve Gölgeler) oluşan Safahat (1911) adlı eseri kaleme almıştır. Doğu ülkelerinin İslâm ortak paydası altında birleşmelerini savunan şair, ömrünü bunun gerçekleşmesi için harcadı. Ancak bu idealine ulaşamadan 1936 yılında vefât etti. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Kurnaz ve diğ., *Safahat, Mehmet Âkif Ersoy,* Türk Edebiyatı Dizisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:2801, Istanbul 2001; Sezai Karakoç, *Mehmet Âkif,* 3. baskı, İstanbul 1978; Faruk K. Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz,* Ankara 1987; Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Âkif Ersoy,* İrfan Yayınevi, (Ikinci Basım), İstanbul 1973 (Bu eserın son kısmında Âkif hakkında yazılmış eserlerin genel bir kritiği yapılmış bkz. s.199 ve sonrası); M. Âkif Ersoy, *Safahat,* Inkılap Kitabevi, (21. Bsk.), İstanbul; İbrahim Sabri, *ez-Zılal,* Kahire (tarihsiz); Mehmet Âkif Ersoy'la İlgili Eserler için bkz. Ramazan Çiftlikçi, "Mehmet Âkif Ersoy'la İlgili Kitaplar ve Tezler Bibliyografyası", *Yedi İklim*, Sayı: 119, Şubat 2000, s.42-46; Mehmet Âkif Özel Sayısı, *Yedi Iklim*, Sayı: 117-118, Aralık-Ocak 1999-2000.

2 Cemal Kurnaz ve diğ. a.g.e., s. 15; Âkif'in çağdaşı, Kahire'de sık sık görüştüğü Muhammed Sabri, Âkif'in şapka giymek zoruna gittiği için ülke dışına çıktığını ifade eder. Muhammed Sabri, *ez-Zılâl min Safahat li'ş-Şa'iri't-Türki el-Kebîr Muhammed Âkif*, Kahire (tarihsiz), s. 8; Aralarında Bülbül olmak üzere, Âkif'in Mısır'da kaleme aldığı şiirlerin Arapçaları için bkz. *aynı eser*, s.31 ve sonrası.

Arapları çok okudum. Hamasiyatta Antere'nin, İbn Firas'ın; hikemiyatta Mutenebbî'nin, garamiyatta İbn Farid'in , Mecnun'un âşıkıyım. Endülüs şuarasının nezahati beni hayran eder. Acemlerden Sâdi'yi pek çok okudum. Öyle zannederim: En çok tesiri altında altında kaldığım edip Sadi olacaktır. Mısır Müftüsü Muhammed Abduh ve Muhammed Ferid Vecdi'den gayet büyük istifadem oldu[3].

Mehmet Âkif'in, Mısır'da Hilvan'daki hayatını, sayısı pek az mektupları ile, burada iken yazdığı şiirleri ile aydınlatmak mümkündür. Bir mektubundan Hilvan'da, neden münzevî bir hayat yaşadığının sebebini de öğreniyoruz:

"Mısır'a hariçten gelen Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, İtalyanlar, Moskoflar, bidayette yüz kuruşa sahip değilken, şimdi müthiş sermaye sahibi olmuşlar, Her biri, memlekete hakim vaziyette bulunuyor. Sonra, mesela, bizim taraftan gelen birtakım hemşerilerimiz var ki, neuzü billah! Benim Hilvan i'tikafına zannediyorum ki, bu hazin manzaraları görmemek isteyişimin de büyük bir yardımı oluyor."[4]

Âkif için ise Mısır öncesi ve Mısır'da kaldığı yıllar, onun hayatında önemli bir kavşak noktası olmuştur. Cumhuriyet öncesi ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar karşısında, kafasında oluşturduğu ülküye ulaşmak için Millî Mücadeleye katılır. Bunu da şiirlerine yansıtır. Duygu ve heyecan yüklüdür. Ancak Cumhuriyetle beraber şekillenen yeni tablo onu Mısır'a gitmeye mecbur bırakır. Bu noktadan itibaren o vecd ve heyecan yok olmuş, yerini yalnızlık, ümitsizlik ve ilahî aşk almıştır[5]. Artık öncekilerden farklı olarak adetâ İslâm ideolojisini yayma misyonunu üstlenmiş bir şair gitmiş; yerine vatan özlemi çeken idealine ulaşamamış bir mistik şahsiyet gelmiştir. Çevresinde olup bitenlerden ziyade kendi iç dünyasını şiirlerine yansıtmaya başlamıştır. Muhammed Sabri, şairin, Hilvân'da kaldığı yıllarda, çokça Mesnevî okuduğunu ve Gece ile Secde adlı şiirlerini, Mevlânâ'nın üslûbuyla kaleme aldığını söylemektedir[6]:

Ey Allah'ım, bin tecellî çakıp geçmekteyken kıblemden,
Yokluğunun acısıyla mihraptan mihraba vurur alnım şimdi;
Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Ma'bûd,
Gel ey bir tanecik bilinmez, gel ey bir tanecik varlık!
Ya şu birlik yuvası olan kalbi bir ıssız yurda döndüren ayrılık bitsin,
Ya bir esintinle bu özleyen kalbe bir inanç, bir güven gelsin.
Hayır inanıp güvenmekle sona ermez rûhumun ümitsizliği:
Nefsin ve onun dışındakilerin sensiz anlamı yok, tamtakır hepsi.
Senin Mecnûn'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezel'den lûtfettiğin şehlâ bakışın sarhoşuyum hâlâ!
Gel ey ölümsüzlük şerbetini sunan, gel ki Elest[7] sevinçle hatırlansın:

3 Alim Kahraman, Mehmet Âkif'in Servet-i Fünun'un Bir Anketine Verdiği Cevaplar, *Yedi İklim*, Sayı: 117-118, Aralık-Ocak 1999-2000, s. 44.
4 Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s.121.
5 Asuman Ahmed Akay, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır", Mecelletu'd-Dirâsâti'ş-Şarkiyye, Sayı:21, Kahire Temmuz 1998.
6 Muhammed Sabri, *ez-Zılâl*, s.22.
7 Allah'ın ruhları yarattıktan sonra "Elestü bi Rabbiküm-Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dediği an.

Yarım kadeh sun, bir yudum sun, tek aynı içkide olsun!

Her zerremde inlerken o ilahî içkinin kutlu ilhamı,

Varlıktaki bütün âhenk bir zaman durup dinlesin âhlarımı.

Gel ey dünyaların Mevlâsı, ey vicdanımdaki Leylâ,

Adımın anıldığı senin sinen olsun, olursa, son durak bana![8]

Âkif, 1925'de Hilvan'da kaleme aldığı "Gece" adlı bu şiir ile "Hicran" ve "Secde" adlı şiirlerinde, Vahdet-i Vücûd felsefesini şiirleştirmiş, mistik şahsiyete bürünmüştür. Tanrı özlemini anlatıyor; bazen O'na, erişemediği bir sevgili şahsiyeti veriyor. O'nu görmek için hasretle yandığına, hatta bazen, önceleri yazdığı dinî şiirlerindeki muayyen ve müspet fikirlere aykırı olarak, Tanrı'nın varlığı hakkında metafizik düşüncelere, şüphelere bile yer vermiştir[9]. Ocak 1926'de yazdığı bu üç şiirde şair, lirizmde zirveye çıkar.

Âkif, 1 Ağustos 1929'da Hilvan'da Emir Abbas Halim Paşa'ya hitaben kaleme aldığı "el-Arîda" adlı şiirde, iyice bunaldığı aşırı bir yaz sıcağında, İstanbul yazına olan özlemini dile getirir. Pek çok şairin yaptığı gibi saba rüzgârını kendisine elçi kılar. İstanbul'u ve buradaki yazı anlatarak özlemini gidermeye çalışır.

Ey sabâ rüzgarı, uğrayacaksın ya kuzeye?

Bilmem, bir işim var, sana etsem mi havâle?

Bir, Heybeli derler -bileceksin- ada vardır.

Çevresi de az çok ona benzer adalardır...

Gördün ya? Evet. Şimdi bu sâhilde biraz dur;

Herkes gibi Abbas Paşa'nın köşküne başvur.

Sen yolcu adamsın, bakan olmaz ki kusûra...[10]

Bir talep mektubu üslûbunda yazdığı bu şiirde, mizahi bir tarzda önce mesleğini belirtip, kendisini sıradan bir şair olarak tanıtırken, sakal ve bıyığı ile dış görünüşünün her şeyinin eski olduğunu ve kendisine söylenen "Hadi sen, kumda biraz oyna" ifadesiyle mecbur kaldığı ortamı ince bir nükteyle dile getirmektedir.

Paşa'ya arz ettirip adını, çıktın mı huzûra,

Hilvanlıların hepsinin içten sevgisini, ilkin

Bir bir söyleyiver. Bitti mi defter, de ki:

Vezne denk düşürür saçmayı bir saçma adam var,

Şiir adını verdiği bir sürü vezinli, kafiyeli söz sayıklar!

Sanırım, emekliye ayrılmış şairlerden olacak ki;

Hiçbir yenilik yok, adamın her şeyi eski.

Hicrî, kâmerî ayları ezber sayar, fakat,

8 Ömer Faruk Huyugüzel ve dig., *Safahat II*, s.967.
9 Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, 129.
10 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.985.

Yirminci yüzyıl aklına sığmaz, ne kadar karışık!
Dünyanın mamur yerlerini dolaştıysa da, yer yer,
En sonunda "Hadi sen, kumda biraz oyna!"demişler.
Yahû! Sorunuz bir: Bakalım gücü var mı?
Adam güneşin altında kaynarken oynamak ister mi? Sarar mı?[11]

Daha sonra Abbas Halim Paşa'nın şahsında, bir yaz günündeki İstanbul hayatıyla Kahire hayatını karşılaştırır. Bu karşılaştırmada, Âkif, özellikle sıcaktan çok bunalmıştır.

Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmuzunu masal zannedenler!
Ey yağ gibi üç çifte kayıklar kayanlar,
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!
Siz camları örter, korunurken cereyandan;
Biz, bodruma inip de kaçarken güneşin kaynamasından!
Siz, mercan balığının en iyisini yuttukça şişerken
Biz, kumda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara'nın ufuklarını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!
Siz, yelkeni açmış, suyun üstünde akarken;
Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken![12]

Şair, bütün bu karşılaştırmayla âdeta muhatabını köşeye sıkıştırır ve Mısır şartlarında en iyisi olan İskenderiye'nin Remle[13] semtinde kalma talebini dile getirir.

İnsaf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyamet?
Elbette kopar. Dinle paşam ceddine rahmet:
Ben Heybeli'den vazgeçerim şimdilik, ancak,
Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak.[14]

Âkif'e kendi şiirlerinden birini okuması rica olunduğunda, ya "el-Uksurda (28 Ocak 1914)" şiirini ya da "Necid Çölleri'nden Medine'ye" adlı şiirini okurdu[15].

Âkif, "el-Uksur'da"[16] adlı şiirini, 5 Ocak 1913'te görev icabı gittiği Kahire'nin 600 km gü-

11 Aynı eser., s.987.
12 Aynı eser, s.987.
13 Mısır'ın İskenderiye şehrinin yazlık semtlerinden biri. Şair, buranın serin ikliminden yararlanmak istediğini dolaylı şekilde söylemektedir.
14 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.987.
15 Mahmut Kanık, "Mehmet Âkif'in Şiirlerine Toplu Bakış", *Yedi İklim*, Sayı: 117-118, Aralık-Ocak 1999-2000, s.19.
16 Âkif, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı 63 beyitten oluşan bu şiirini Abbas Halim Paşa (1866-1934)'ya ithaf etmiştir. Abbas Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa sülalesinden olup son sadrazamlardan Said Halim Paşa'nın kardeşidir. Çocuklarının hocası olan Mehmet Âkif ile İstanbul'da başlayan dostluğu uzun yıllar sürmüştür. Âkif onun davetiyle ömrünün son yıllarını Mısır'da

neyinde, eski Mısırlılardan kalma pek çok heykelin bulunduğu antik Luksor şehrinde kaleme almıştır. Bu mekanları gezdikten sonra, şairlerin en çok sevdikleri bir zaman dilimi olan gurup vakti, Nil kıyısında gördüklerini ve o anki düşüncelerini mısralara döker. Şair, bir seyyah olarak yeni yerler görmenin heyecanı içerisinde her şeye müspet bir gözle bakar. Ona göre her şey gülümsemektedir.

Gülümsüyor koca vadi, gülümsüyor tepeler;
Gülümsüyor suyu tırmanmak isteyip öteden,
Uzun kürekli kayıklarla bir büyük yelken;
Gülümsüyor beriden gölgeler döküp Nil'e,
Otel binaları kendinden emin tavırlarla;
Gülümsüyor kıyılardan beş altı adım kadar.
İçerde, ipli sırıklarla işleyen kuyular;
Gülümsüyor suyu kırbayla aktaran çiftçi;
Gülümsüyor bunu ömründe görmeyen yolcu;
Gülümsüyor çalılıklarla örtülen dereler,
Gülümsüyor sayısız tarlalarla korular;
Gülümsüyor karılar, başlarında topraktan
Güğüm kılıklı birer kap, dönerken ırmaktan;
Gülümsüyor derelerden balık tutan, çıplak.
Çoluk çocuk suyu kepçeyle aktarıp durarak
Gülümsüyor sağa baktıkça karşıdan Karnak[17]
Gülümsüyor o sütunlar ki. Nil'e gömülmüş,
Titreyen gölgeleriyle oynuyor dalgalar.
Gülümsüyor, dağınık başlarında altın tac,
Gökyüzüne fırça vuran hurmalar sâhillerden.[18]

Buradan itibaren gezdiği antik eserler hakkındaki düşüncelerine yer verir. Burada taştan heykelleri bulunan firavunların acımasız yönetim anlayışlarını eleştirir.

Sabahleyin dolaşıp gördüğüm o heykeller;
Ki ölümsüzlüğü çılgınca arayan zavallı insanoğlunun hırsı
-Rahmetle anılmayı kalplere nakşedecek yerde-
Anlamsız varlığını fezaya kazmak için
Her kayadan binlerce hayata mezar olan taşlar yaptırıp,
Sonra da bu korkulukları vahşetin ifadesi gibi yerleştirmiş;

geçirmiştir.
Şiir, Gölgeler adlı eserde yer almaktadır. Eser, 1933 yılı sonunda Mısır'da Kahire'de basılmıştır. Kitapta 1918-1933 yılları arasında yazılmış kırkbir şiir vardır.

17 Mısır'da Nil nehri kıyısında Firavunlar Döneminden kalma pek çok tapınağın bulunduğu yerin adı.

18 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.607.

Ki yeryüzü ayaklarında secde edecekmiş;
Ki alınlarındaki kırışma arşı titretecekmiş!
Fakat zaman dedikleri büyük ve heybetli el.
Bu kahramanları öyle bir cezalandırmış ki
Ne kibirli burnu kalmış kırılmadık, ne kolu!
İbret verici çevresi leş gibi yıkıntılarıyla dolu.[19]

Ona göre her şey gülümsemektedir; fakat oralarda dolaşan ve neşeli Fransız, İngiliz, Alman seyyahları, ona, başı belalar içinde kalmış olan Şark'ı düşündürür. İşte o zaman, bütün neşesi söner:

Fransız, İngiliz, Alman, on üç kadar, gezgin,
Üçer beşer küme olmuşlar: İnliyor kadehler!
Birinciler gülüyor... Çünkü dopdolu cepleri.
Yerinden oynatıyor borçlu dünyayı.
Sedan[20] düşündürecek olsa maskarayı...
Rahat, bolluk unutturur insana en derin yarayı.
İkinciler gülüyor, hem de hakkıdır, gülecek;
Dünya bir emrine amade... Öl! desin, ölecek...
Üçüncüler gülüyor, çünkü kolunun kuvveti,
Ne derse "Doğu!" denen bir namus garantisi;
İnsanoğlu ki kuvveti vermiyor henüz hakka;
Ne çare var onu kuvvetle almadan başka?
Âciz misin? Senin hakkın ağlamak yalnızca!..[21]

Âkif, belki de kendi mahzun durumunu daha etkili kılmak için her şeyi gülümsüyor gösteriyor. Yalnızlığı, sıla hasreti, gezdiği yerlerde gördüğü manzaralar, onu bu kötümser havaya sokar.

Evet, her şeyin, hatta zevklerin coştuğu bir yerde
İçinde ben, zavallı ben gülmüyorum...
Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da ma'zûrum:
Vatanımdan ayrı gibiyim atalarımın diyarında!
Ne toprağında şu yurdun, ne akarsularında,
Bir dost sesi, yahut bir tanıdık izi var!
Bileydim ey koca Doğu dünyası, uçsuz bucaksız dünya,

19 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.609.
20 İmparator III. Napolyon komutasındaki Fransız ordusunun 1870 yılında Almanlar'a yenildiği savaş. Sedan, Fransa'nın Meuse Irmağı kıyısında 15-17. yüzyıllar arasında kurulmuş bir kalenin adıdır.
21 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.611.

Senin hangi bölgendeki evlâdın huzurludur?
Başın belâlara girmiş; elin, kolun çiğnenmiş;
İçinden esti mi bir gün bağımsızlık rüzgârı?
Görür müyüm diye karşımda Müslüman yurdu,
Bütün diyarını gezdim, ayaklarım durdu.
Yabancı sesleri geldikçe geçtiğim yollardan,
Hep hayâl kırıklığı taştı inleyen ruhumdan!
Vatanımdan ayrı olayım bağrında İslâm'ın?
Bu sonuç, zamanın ne acı bir intikamıdır!
Benim ki yaşlıyım artık, düşük kolum, kanadım;
Bu intikamı çalışsın da alsın evlâdım.
Batı ufku acıklı ruhunu hazin hazin döktü;
Gariplerin akşamı yeryüzüne yavaş yavaş çöktü.
Değişti çehresi Nil'in: önümde az kumral,
Uyandı gurbet çeken ruhumda bir olmayacak hayal:
Sessiz dünyayı karşımda ağlıyor sandım...
O gölgelikten inip nûra doğru tırmandım[22].

Âkif, seyahat hâtıralarını içine alan şiirlerinin sonuncusu olan Firavun ile Yüzyüze'yi, 1923'de, Hilvan'da iken neşretti. Bunda Firavun Amnofis II.'in mezarını ve mumyasını tasvir eder. Bu firavun ki, sağ iken, civarından beşer ürkerdi; saraylar, sütunlar, abideler, onun bütün hayatını ufuklara ezberletirdi. O, kendi nefsinden, kendi bekasından başka bir şey düşünmüyordu. Hayatını biraz eşiversek, alev fışkıran sıcaklarda, çırçıplak etlere indirdiği kırbacının sesini duyarız. Bu zalim hükümdardan kalan biricik şaheser, mumyaya sığınmış cifesi, bu mumyayı salkıyan ihtişamlı mezarıydı; fakat, beka emeli, bütün beşerin hakkı olmakla beraber, bu, ne taştan, ne de leşten beklenebilir! Bu şiir, onun, tasvir bakımından en güzel şiirlerinden biridir. Bilhassa Firavun'un mumyası ile Nil sahillerini tasviri canlıdır[23].

Adaletin ne göz alıcı ve yiğitçe bir tecellîsi
Şu leş görür gibi görmek İkinci Amnofis'i!
Bu Firavun ki çevresine korkudan yaklaşamazdı insanlar;
Bu Firavun ki, saraylar, sütunlar, anıtlar,
Bütün hayatını ezberletirdi ufuklara
Bu Firavun ki eğilmişse boynu bir hakka
O sadece kendi ölümsüzlüğüydü, kendi nefsiydi;
Bu Firavun ki, o gölgenin sonsuza dek yaşama hayali

22 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.611.
23 Fevziye Tansel , *a.g.e.*, s. 106.

Dumanlı beynini sardıkça, artık insanlara,
İmkânsız olurdu huzur bulma ihtimali dünyada;
Bu Firavun ki cehennem olmadan önce uğursuz vücudu,
Yeryüzünde insanlara bir cehennem gibiydi kâbûsu.
Bu Firavun ki insanlar, korkudan büküp belini,
Yerlere eğilerek tavâf eylemişti heykelini:
Soyulmadık bir eti kalmış, bilinmiyor kefeni;
Açıkta, mumyası hâlâ dağılmayan bedeni.[24]

Âkif'in bütün şiirlerinin toplandığı Safahat'ına baktığımızda, başta İstanbul'da kaldığı esnada çocuklarına hocalık yaptığı ve bu vesileyle dostluğunu kazandığı, daha sonra da kendisi tarafından Mısır'a davet edildiği ve himayesinde hayatını sürdürdüğü Abbas Halim Paşa (1866-1934)[25] olmak üzere, Gazali, İbn Sina, İbn Rüşd, Cemaleddin Efgânî, Muhammed Abduh, Muhyiddin Arabî, Ebu Ubeyde, Ebu Zer, İmam Şafii, Amnofis ve Selahaddin Eyyubi gibi Arap edebiyatının da konuları içerisinde ele alınan ünlü fikir ve devlet adamlarını çeşitli vesilelerle ele aldığını görmekteyiz.

Âkif'in yetiştiği dönemde, Batı edebiyatının etkisinde kalan Servet-i Fünun devrinde hüküm süren realizm akımı öne çıkmaktaydı. Şairin klasik şekillere bağlı olması, vezni ve dili belli kaidelere uygun olarak kullanması bakımından daha çok Parnasizm akımına yakın olduğu ifadesi[26] daha ziyade Mısır öncesi kaleme aldığı şiirler için söylenebilir. Oysa, Mısır'da kaldığı süre zarfında kaleme aldığı şiirler, duygu yüklü şiirlerdir. Burada dinî-didaktik manzumelerin yerini dinî-lirik şiirler almaya başlamıştır.

Bu vesileyle bu ünlü fikir ve aksiyon adamının manevî şahsiyeti önünde saygıyla eğiliyor ben sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyor saygılar sunuyorum.

24 Ömer Faruk Huyugüzel ve diğ., *a.g.e.*, s.951-953.

25 Asıl adı Mehmed Abbas'tır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Halim Paşa'nın ikinci çocuğudur. Said Halim Paşa'nın kardeşidir. Hidiv Tevfik Paşa'nın kızıyla evlendi. Dolayısıyla Hıdiv Tevfik Paşa'nın oğlu olan Abbas Hilmi Paşa'nın damadıdır. Mustafa Uzun, "Abbas Halim Paşa" *TDVİA*, I, 24.

26 Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s.182.

Mehmet Âkif'in hikâyeciliği

Kâmil Yeşil
Yazar, eğitimci

Türk edebiyatında şair olmak isterken hikâyeci, hikâyeci olmak isterken şair olan iki büyük sanat adamımız vardır. Şair olmak isteyip de ruhundaki şairâneliğin ve terkibindeki aksaklığın farkına vardıktan ve bunu dostlarının konuşmalarında da gördükten sonra hikâyeye geçen sanatçımız Sait Faik'tir Aslında nesir yazmak isteyen ancak nesrinde gördüğü rekaket (tutukluluk hâli) sebebiyle şiirde karar kılan sanatkârımız da Mehmet Âkif'tir. Bir tenakuz var gibi gelen bir cümle kurduğumun farkındayım. Ancak bunu ben söylemiyorum, şairimiz Mehmet Âkif söylüyor. Çünkü rekaket varsa bu öncelikle nazımda olur diye geliyor aklımıza. Oysa şairimiz nesrinin tutuk olduğunu, selasetten, akıcılıktan uzak bulunduğunu söylüyor. Bunun bizce en önemli sebebi Mehmet Âkif'in yaratılışça nesre yatkın olmayışıdır. Başka bir ifade ile Mehmet Âkif doğuştan şair (şair-i maderzat) olduğu için bütün meramını nazma dökmüş veya nazma dökmek zorunda kalmış, nazma mahkûm bir sanatkârımızdır. O ister cami kürsüsüne çıkmış olsun vaaz için, isterse ziyaret maksadıyla sokağa çıksın veya dostuyla sohbet etsin, hiç fark etmez; dil, hemen söze dönüşür, kendini ölçüye, kafiyeye, sese vurur.

Nükte de bu sözün içindedir, ironi de ders de.

Mehmet Âkif, niçin şair olmak zorunda kaldığını şöyle anlatır bize:

Müstakbeli şi'rimin açık mı?
Şair olamam, o belli zaten
Bir nâzım olur muyum acep ben?
Nesrimde rekaket olmasaydı
Evvelce gözüm de dolmasaydı
Hiç nazma temayül eylemezdim
Bir sadece beyt söylemezdim
Heyhat bir iptila imiş bu
Ben bilmez idim, hata imiş bu

Bu beyitlerden anlıyoruz ki her sanatkâr gibi Mehmet Âkif yaptığı iş üzerinde kafa yoran biridir. Günümüzde poetika olarak isimlendirdiğimiz bu sanatsal alt yapı veya sanatın hareket noktası Mehmet Âkif'de öncelikle türler ve ifade tarzları arasında bir seçim yapmak şeklinde tezahür etmektedir. Ancak şair kendinin de farkındadır ve o farkında olduğu şey de şairaneliktir. Hepimiz biliyoruz ki sanat öncelikle sanatkârın seçtiği alanla ilgili bir yeteneğe, o yeteneğe neşv ü nema verecek bir birikime, onu geliştirmeye yönelik bir meleke sahibi olmaya mutazammındır. Mehmet Âkif işte bunun farkındadır. İçindeki sesi nazım veya nesir olarak dışa vurmak sadece seçimle ilgili değildir, onun hakkını vermek de gerekir.

Bu açıdan bakıldığında Safahat'ın girişinde yer alan ifadeler daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Zira bu metin bu zamana kadar ilk veya yüzeysel yapısıyla anlamlandırılmıştır. Nedir o?

Bana sor sevgili kaari; sana ben söyliyeyim
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri
Ne tasannû bilirim, çünkü ne sanatkârım
Şiir için gözyaşı derler; onu bilmem yalnız
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım
Oku, şayet sana bir hisli yürek lâzımsa
Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa

Âkif'in kişiliği ile bu metni birleştirenlere göre Mehmet Âkif bu metinde bir tevazu sergiler. Buna göre aslında Âkif şiir yazdığının, Safahat'ta yer alan metinlerin şiir olduğunun

farkındadır ve fakat tevazu göstermektedir. Doğrusu bu sözler ilk bakışta bu anlama gelmez değil. Ancak ben bu metinle ilk metni karşılaştırdığımda başka bir sonuca varıyorum o da Mehmet Âkif'in metinleriyle ilgili bir poetikası olduğuna işarettir.

Şairimiz birinci metinde şiir ile nazmı (manzumeyi) ayırmakta ve nazma eğilim göstermesini iki şeye bağlamaktadır: Nesrinin rekaketi ve gözünün hemen dolması, yani gayet hisli biri olması. Edebî bir terimle söylersek "şairanelik". Böylece şairimizi de şahit göstererek diyebiliriz ki Safahat'taki metinlerin iki temel niteliği vardır: Bunlardan birincisi, yazılan metinlerin çoğunun nazım olması, ikincisi de samimiyettir...

Acaba Mehmet Âkif başlangıçta niçin nesre temayül göstermiştir? Bu sorunun cevabını bulmak için şairin gençlik çağlarında neler okuduğuna bakmamız gerekir. Âkif'in muhtelif söyleşilere verdiği cevaplara ve dostlarının hatıralarına baktığımızda görüyoruz ki Mehmet Âkif'in çocukluğunda en çok okuduğu ve etkilendiği kişiler Sâdi ve Hâfız'dır. Bilindiği gibi Şark edebiyatının bu büyük imzalarının eserlerine hakim olan dil öğretici bir dildir. Her iki şairin eserlerinde, özellikle Bostan ve Gülistan'daki öğreticilik, hakimâne söyleyiş, nükteye düşkünlük, metinlerin aralarına yerleştirilen hikâyeler şairimiz üzerinde etkili olmuştur.

Mehmet Âkif sadece şark klasiklerini okumak ve mütalaa etmekle kalmamıştır; Ispartalı Hakkı'nın teşvik ve yardımlarıyla Fransızca öğrenmiş ve o yıllarda hem Batı'da hem Osmanlı'da; eserleri ve hayata, edebî esere yaklaşımlarıyla etkili bir akım olan romantikleri de okumuştur. Kendisinden ve yakın dostlarından öğreniyoruz ki Mehmet Âkif'in en çok okuduğu ve sevdiği, etkisinde kaldığı imzalar arasında Viktor Hügo, Anatole France, Lamartine, Rousseau, Alphonse Daudet, Emile Zola, Aleksandr Duma Fils vardır. Dikkate edilirse bu isimler hem romantik akımın temsilcileridir hem de o dönemde Batı edebiyatının en önemli roman ve hikâye yazarlarıdır. Zola'nın natüralizmini, Hügo'nun romantizmiyle birleştirip bunları kendine has realizmi ile harmanlayan Mehmet Âkif bu ediplerden yeni bir dile ve anlatıma kavuşur. Bu anlatım da öncekilerde görülen nesre karşılık Âkif'de ifadesini bulan nazım, nesre yaklaştırılmış nazım ve o nazma giydirilmiş şiiriyettir.

Bilindiği gibi natüralizm aşırı realizm olarak adlandırılır ve aslında pozitivizmin başka cepheden görünüşüdür. Unutmayalım ki Mehmet Âkif sadece bir İslâm âlimi değildir aynı zamanda pozitif bilim denilince akla gelen ilk ilimlerden biri olan Veterinerlik okumuş bir bilim adamıdır. Bu eğitim Âkif ve nesli için aslında biraz da zorunluluktur diyebiliriz. Çünkü Tanzimat'tan beri memleketin geri kalması bilimden uzak kalmaya, medreselerin yetersizliğine bağlanmaktadır. Ve Ernest Renan aynı dönemde İslâm ve bilimi yazarak İslâm dünyasının geri kalmışlığını dine dayandırmaktadır. Bu tartışmaların içinde büyüyen biri olarak Âkif ve neslinin Batı'da gelişen bilimlerle buluşmak ve onları memleketimize taşımak kadar tabiî bir girişimi, teşebbüsü olamazdı. İşte bu arayışın bir sonucu olarak Âkif de pozitif bilim okumuş ve "Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" sonucuna varmıştır.

Mehmet Âkif için Osmanlı devletinin geri kalmasının nedenlerin biri eğitimsizlik, bilimden uzak kalmak ise diğeri de tembellik, atalet ve miskinliktir. O, bu anlayışını en iyi olarak Mahalle Kahvesi adlı manzumesinde işler.

Hikâyenin giriş kısmına bu değerlendirmeler ışığında bir bakalım:

Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve:

Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma, pis bir eşik.

Şu gördüğüm yer için her ne söylesem câiz;
Ahırla farkı: O yemliklidir, bu yemliksiz!.

Zemîni yüz sene evvel döşenme malta imiş..
"İmiş "le söylüyorum. Çünkü anlamak uzun iş,

O bir karış kirin altında hângi mâden var?
Tavan açık kuka renginde; sağlı sollu duvar,

Maun cilâsına batmış tütünle nargileden;
Duman ocak gibi çıkmakta çünkü her lüleden.

Dikilmiş ortaya boynundan üstü az koyu al,
Vücûdu kapkara, leylek bacaklı bir mangal.

Şu var ki bilmeyen insan görürse birden eğer,
"Balıkçılın kara saçtan yapılma heykeli!" der:

Kenarda, peykelerin alt başında bir kirli
Tomar sürükleniyor, bir yatak ki besbelli:

Çekilmiş üstüne yağmurluğumsu bir pırtı,
Zavallının, güveden, liyme liyme hep sırtı.

Kurur bu örtünün üstünde yağlı bir mendil;
Ki "bir tependen inersem!" diyen hasır zenbil;

Onun hizâsına gelmez mi, bir döner şöyle,
Sicimle kulpuna ilmikli çifte mestiyle!

Duvarda eski ocaklar kadar geniş bir oyuk,
İçinde camlı dolap var ya, raflarında ne yok!

Birinci katta sülük beslenen büyük kavanoz;
Onun yanında, kan almak için, beş on boynuz.

İkinci katta bütün kerpetenler, usturalar...
Demek ki kahveci hem diş tabîbi, hem perukâr!

İnanmadınsa değildir tereddüdün sırası;
Uzun lâkırdıya hâcet ne? İşte mosturası;

Çekerken etli kemiklerle ayrılıp çeneden,
Sonunda bir ipe, boy boy, onar onar, dizilen,

Şu kazma dişleri sen mahya belledinse, değil;
Birer mezâra işâret düşün ki, her kandil!

Üçüncü katta durur sâde havlu bohçaları.
Sağında cam dolabın hücre hücre bitpazarı.

Duvarda türlü resimler: alındı Çamlıbeli,
Kaçırmış Ayvaz'ı ağlar Köroğlu rahmetli!

Arab Üzengi'ye çalmış Şah İsmail gürzü;
Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.

Firaklıdır Kerem'in "Of?" der demez yanışı,
Fakat şu "Âh mine'l-aşk"a kim durur karşı?

Gelince Ezrakabânû denen acûze kadın
Külüngü düşmüş elinden zavallı Ferhâd'ın!

Görür de böyle Rüfâî'yi: Elde kamçı yılan,
Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dede can?

Bakındı bak Hacı Bektâş'a: Deh demiş duvara!
Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra.

Birer birer oku mümkünse, sonra ma'nâ ver...
Hayır, hülâsası kâfi, yekûnu ömre sürer:

Bedâhaten kusulan herze pâreler ki düşün,
Epey zaman daha lâzımdı herze olmak için!

Oturmadan içi yağ bağlamış bodur masanın,
Yayılmış üstüne birçok kâğıt ki, oynayanın,

Elinde yağlı meşin zanneder görünce adam.
Ya tavlanın kiri? Kâbil değildir, anlatamam.

Harîta-vâri açılmış en orta yerde dama;
Beyaz mı taşları, yâhud siyah mı? hiç sorma?

Hutûtu: Gâyr-i muayyen hudûdu memleketin:
Nazarda haylice idman gerek ki fark etsin;

Deliklerindeki pislik lebâleb olsa, yine,
Bakınca bunlara gâyet temiz kalır domine.

Delikli çekmece var ha! Demirbaş eşyâdan;
Yanında bir de kulaksız Tekir.. Unutma aman!

Buraya kadar görüyoruz ki Mehmet Âkif bir hikâyeci ayrıntısından çok bir fotoğraf ayrıntısı vermektedir. Bu dikkat onu Zola natüralizmine yaklaştırmaktadır. İçinde abartı imiş

gibi görünen ifadeler de romantik duyuşun bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. Mehmet Âkif, bundan sonraki satırlarda projektörü kahvenin içine çevirir. İnsanların konuşmaları, hal ve tavırları bir bir yakın plan gösterilir. Burada da görüyoruz ki Mehmet Âkif halkını iyi tanıyan, kişileri dillerinden yakalayan bir sosyologdur. Zaten onun bütün manzumelerinde bu sözvarlığını görmek mümkündür. Onun tipleri yaptıkları işe, yaşadıkları çevreye, aldıkları tahsile, ait oldukları zihniyet dünyasına göre konuşur.

Asıldı bey koza!
- Besbelli, bak sırıttı aval;
- Bacak elinde mi?
- Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.

- Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!
- Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!

- Sekizli, onlu, ne çektinse ver de oryayı tut.
- Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkmaz işte: Kaput!

- Cihâr ü yek mi o taş?
- Hiç sıkılma öldü dü-şeş!
- Elimde yok mu diyor? Çek babam!
- Aman şeş-beş!

- Hemen de buldu be? Gelsin hesaplayıp durma!
- Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!

- Dü-beşle bağlıyorum.
- Yağma yok!
- Elindeki ne?
- Se-yek.
- Aman durun öyleyse: Penc ü yek domine!
- Mızıkçı dendi mi, sensin diyor, bakın ağalar:
Kırık mı söyleyin Allâh için Şu cânım zar?

- Kırık!

- Değil!

- Alimallah kırık!

- Değil billâh

- Yeminsiz oynıyamazlar ki, ah çocuklar ah!

- Karışmasan için olmaz değil mi? Sen de bunak!
- Gelirsem öğretirim şimdi...
- Ay şu pampine bak!

Gelip de öğretecekmiş... Mezarcı Mahmud'a git!
Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sâde tirit!

- Zemâne piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz...

Ne saygı var, ne hayâ var. Eğer bizim işimiz,

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma!
- Herif belâya sokarsın dırıldanıp durma!

- Mezarcı Mahmud'a git ha? Bakın it oğluna bir!
Küfürbaz alçak, edepsiz, Bu söylenir mi Bekir?

- Yolunca terbiye verdin ya âferin Hasan Ağa?.
- Bıraksalar beni, çoktan marizlemiştim ya!

Mezarcı Mahmud'a ha? Vay babasının canına.
Bunun yaşında iken biz büyüklerin yanına,

Okur da öyle girer, hem ayakta beklerdik;
"Otur", demezseler elpençe sâde dinlerdik;

"Hayır, bu böyle değildir" demek, ne haddimize!
"Evet", desek bile derlerdi: "Sus behey geveze"

- Otuz yaşında idim belki; annesiz, dışarı
Kolay kolay çıkamazdım: Döverdi çünkü karı!
Bugün, onaltıyı doldurmamış yumurcaklar,
Odun yemez iyi bil ha! Geberse karşı koyar.

Geçende dövmek için yoklayım dedim Kerim'i...
Bırak! Eşek değilim ben, deyip dikilmez mi?

Dayak eşekler içinmiş, adam dövülmezmiş..
- Ya biz, sözüm ona, merkeb miyiz Bekir, bu ne iş?

Döverdiler bizi hergün de karşı koymazdık...
Ben öyle terbiye oldum... Kolay mı insanlık?

- Dokundurur mu, ne mümkün, eloğlu hiç adama?
O Müslümanları sen şimdi, hey kuzum arama!

Gürültüsüz oyun isterseniz gelin damaya:
Zavallı, açmaza düşmüş... Bakın hesaplamaya!

Oyuncunun biri dalgın, elinde taş duruyor;
Rakîbi halbuki lâ yenkâtı' bıyık buruyor.

Seyirciler mütefekkir, güzîde bir tabaka;
Düşünmelerdeki şîveyse büsbütün başka:
Kiminde el, filân aslâ karışmıyorken işe,
Kiminde durmadan işler benân-ı endîşe.

Al işte: "Beyne burundan gerek, demiş de, hulûl"
Taharriyât-ı amîkayla muttasıl meşgûl!

Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemîne dâire şeklindeki yaydı bir balgam;

Abanmış olduğu bir yamrı yumru değnekle,
Mümâslar çekerek soktu belki yüzşekle!

Ayak teriyle cilâlanma tahta peykelere,
Külâhlı, fesli dizilmiş yığın yığın çehre:

Nasîb-i fikr ü zekâdan birinde yok gölge;
Duyulmamış bu beyinlerde his denen meleke!

- Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı!
- Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi Hacı!

-Çocuğu, ha mektebe verdim, ha vermedimdi diye,
Sokak sokak geziyor...
- Koymuyor mu medreseye?

- Koyar mı hiç? Arabî şimdi kim okur artık?
- Evet, gâvurcaya düştük de sanki iş yaptık!

- Binâ'ya üç sene gittimdi hey zamanlar hey
İlim de kalmadı...
- Zâten ne kaldı? Hiç bir şey.
- Mahalle mektebi lâzımdır eski yolda bize;
Sülüs, nesih bitiyor yoksa hepsi... Keyfinize!

- On üç yaşında idim aldığım zaman ketebe.
Geçende, sen ne bilirsin? demez mi bir zübbe?

Dedim, "Ulan seni gel ben bir imtihân edeyim,
Otur da yap bakalım şöyle bir kıyak temmim."

- Nasıl, becerdi mi?
- Kâbil mi! Rabbi yessir'i ben,

Tamam beş ayda değiştimdi kalfamız sağ iken.

- Nedir elindeki yâhuu?
- Ceride.
- At şu pisi.
- Neden?
- Yalan yazıyor, oğlum, onların hepisi.

- Ya doğru yazsa asarlar... Ne oldu Volkan'cı,
Unuttunuz mu?
- Bırak boşboğazlık etme Hacı!

Şu karşıdan gözeten fesli, zannım ağzıkara...
- Hayır, demem o değil...
- Durma sen belânı ara!

- Canım lâtife yapar, bilmiyor musun Ömer'i?
- Biraz rahatsızım Ahmed, yakın benim feneri!

Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfâr...
Meğer geğirti imiş.
- Pek şifâlı şey şu hıyar.

Cacık yedin mi, ne hikmet, hazır hemen teftîh...
- Evet şifâlı yemiştir...
- Yemiş mi? Lâ-teşbîh.

- Günâha girme. Tefâsîrde öyle yazmışlar...
Dayım demişti ki: Gördüm, hıyar hadiste de var:

- Hasan, bizim yeni dâmad ne oldu anlamadık
Görünmüyor?
- Karı koyvermiyor. Herif, kılıbık.

- Evinde çan çan eden erkeğin de aklına şaş...
Laf anlamaz dişi mahluku, durma sen uğraş.

- Kim uğraşır a babam, bunca yıllık ehlim iken,
Adem hesabına koymam bizim köroğlunu ben.

....

....

Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:

"Ya, sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılan,

Şairimiz yukarıda adı geçen isimlerin eserlerinde kendi mizacına hakim olan duygusallığı gördüğü gibi toplumsal olayların tasvirinde gösterdikleri başarıyı, dili güzel kullanma özelliğini, dinî duyguların hakimiyetini de görmüştür.

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki Mehmet Âkif "nesre yöneldim" derken bize göre nesir olarak öncelikle hikâyeyi kastetmektedir. Yani bize göre Mehmet Âkif, başlangıçta edebiyata hikâyeci olmak için merak sarmış bir şairimizdir. Yukarıdaki metinden sezdiğimize göre o bazı nesir hikâyeler de yazmış olmalıdır. Hatta bu nesir hikâyelerini devrin edebi muhitlerinde olmasa bile talebelik yıllarında bazı arkadaşlarıyla paylaştığını düşünmemiz bile mümkündür. Çünkü Mehmet Âkif bütün Safahat'ına hakim olan gözlem gücünün, realist bakış açısının, toplumculuğun romanlarda ve hikâyelerde daha derinlemesine ele alınabileceğinin farkındadır. Bu tarz bir yaklaşım bana göre Âkif'in kişiliği ile de bir uyum arz eder. Çünkü Mehmet Âkif edebiyatın "fayda" yönünü öne çıkaran bir kişidir. Döneminde toplumu şekillendiren edebi metinler arasında roman ve hikâyelerin ağırlığının, toplumda bu türlere gösterilen rağbetin de farkındadır.

Gerek kendi edebî zevki ve beğeni düzeyi, gerekse döneminde başka yazarların hikâyeleri ile karşılaştırdığında yazdıklarında –kendisine göre görülen tutukluluk- Âkif'i bu ifade tarzından uzaklaştırmış olmalı. Gördüğümüz gibi o nesirden vazgeçer ve nazımda karar kılar.

Nazımda karar kılan Mehmet Âkif'in belki de önce nesir olarak denediği ancak beğenmediği için tekrar nazım halinde kaleme aldığı metin de bizi doğrular niteliktedir. O metin de Safahat'ın I. Kitabı'ndaki *Fatih Camii ve Hasta*'dır.

Somut konuşmak adına bu metinden biraz okumak istiyorum:

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: «Bu gece,
Sizinle camiye gitsek çocuklar erkence.

Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!»
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkaane koşardım hasırlar üstünde
Hayâl otuz sene evvelki hâli pîşimden
Geçirdi, başladım artık yanımda görmeye ben:
Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyâdece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz;
Yanında bir küçücük kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.
İmamesinde fesin bağlı sâde bir boncuk!
Sarık hemen bozulur, sonra şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misâli dalgalanır!
Koşar koşar duramaz... Akıbet denir «âmin»
Namaz biter. O zaman kalkarak o pîr-i güzîn,
Alır çocukları, oğlan fener çeker önde.
Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde
Derin bir uykuya..

Metnin giriş bölümünde Fatih Camii'nin tasviri yapılmaktadır. Yer yer divan şairi bakışının etkisi ile yapılmış bu tasvirlerden de anlıyoruz ki şair Mopassant tarzı hikâye geleneğinin izini sürmektedir. Bilindiği gibi olay hikâyesi genel olarak olayın yaşandığı/geçtiği mekanın tasviri ile başlar. Mekânın olayla ilgili yerine gelince sözün akışı olayla birleştirilir ve böylece hikâyeye geçilmiş olur. Fatih Camii'nde bu yapıyı aynen görüyoruz. Tasvir bölümünden sonra Âkif

15-21.beyitlerde tasviri bırakır ve hikâyenin olay örgüsünü başlatır.

Hikâye, şairin çocukluk günlerine dair hatıraları üzerine kurulurken metnin sonuna doğru şairin yaşadığı döneme geliriz. Böylece kişi özelinde bir değişim, cemiyet ve nesil değişimine taşınır; hikâye, geçmiş ile "an"ı birleştiren bir metin hüviyeti kazanır. Bu özellik Safahat'ta yer alan bütün manzumeler için geçerlidir. Yani Mehmet Âkif, devrinin diğer hikâyenüvisleri ve devrimizin hikâyecileri gibi salt hikâye anlatmak gibi bir derdi yoktur. O daha çok, geçmişten gelen bir kültürel anlatım biçimi olarak meselesini hikâye üzerinden somutlamayı seçen, hikayeyi bir sonuca varmayı gözeterek anlatan bir yazardır. Özellikle cami kürsülerine çıktığında meseleyi cemaate anlatma aracıdır hikâye. Bu tutum Mehmet Âkif'e aldığı medrese eğitiminden, babasının medrese hocası olmasından

ve devrine hakim olan anlatım tarzından geçmiş olmalıdır. O, özelde Âsım'da, genelde Safahat'ta ümmetin meselelerini anlatmada hem bir araç olarak yeri geldikçe darb-ı mesel serdeder gibi kıssa serdeder hem de döneminde hakim olan hikâye anlayışının gereğini yerine getirir. Bahsettiğimiz hikâye anlayışına göre hikâye; insanların başından geçen veya geçmesi mümkün olan olayları anlatan metinlerdir. Mehmet Âkif bu noktada devrinin hikâyecilerinden ayrılır. O ya başından geçen bir hadiseyi hikâye eder, ya geçmişten İslâm tarihinden misal alarak anlatır. Bundan dolayı onun edebî tavrını bildiren en önemli metin şudur:

Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim

Dikkat edilirse bu edebi tavır ile Âkif'in karakteri arasında doğrudan bir ilgi de vardır. Yani, hayali, olmamış olanı anlatmayı bir çeşit yalan olarak gördüğünü bile söyleyebiliriz. Seyfi Baba'daki, Küfe'deki İstanbul tasvirleri bunun için verilebilecek ilk örnektir.

Bu tutum elbette onun sözlerine de yansıyacaktı. Safahat'ımda şiir, sanat aramayın derken onun bu niteliğini de göz önünde bulundurmamız gerekir diye düşünüyorum.

Bu düşüncemin diğer bir somut örneğini Mehmet Âkif'in Süleymaniye Kürsüsünde adlı şiiri ile Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı adlı şiiri arasındaki farkta da görmek mümkündür.

Mehmet Âkif'in Süleymaniye'si önce dış dünyanın yani İstanbul'un gerçekliği ile başlar. Adım adım camiye doğru giderken aslında tarihe ve topluma doğru yürürüz. Caminin içine girdiğimizde o tarihten, güncel olandan, ümmetten gene ayrılmayız. Vaiz bizi diyar diyar dolaştırır. Oysa Yahya Kemal'in Süleymaniye'si şâirane hem de oldukça şâirane çizgilerle karşılar bizi. Yahya Kemal metafizik bir ürperti ile günden, güncel olandan koparken; Mehmet Âkif, bizi toplumun merkezine yerleştirdiği bir mekanla tanıştırır.

Mehmet Âkif hikayesi denilince benim aklıma öncelikle onun ironik söylemi geliyor. Bu O'nun hemen bütün manzumelerinde görünen bir özelliktir. Biliyoruz ki ironik söylem, nükte hocalarımızın bariz bir üslubudur. Mehmet Âkif bu anlatım tarzını Bostan ve Gülistan'dan, Mesnevi'den edinmiş olmalıdır. Nükte bazen anlatıcı yazarın bir anekdotunda, bazen kahramanların konuşmalarında görülür. Mehmet Âkif tema ile dili örtüştürmek için bu durumlarda argo ve Batı kökenli kelimeler kullanmaktan çekinmez. Mehmet Âkif gibi bir hoca efendinin bu söz varlığını kullanmış olması ilk bakışta yadırganabilir. Ancak mesele bir edebi eser olunca doğrusu bunun yadırganacak hiçbir tarafı yoktur.

İronik söylemin hakim olduğu en tipik metin Ressam Haklı adlı metindir.

Bir zaman vardı ya târîh-i mukaddes modası...

Yeni yaptırdığı köşkün büyücek bir odası,

Mutlakaa eski tesâvîr ile ziynetlensin,

Diye, ressam aratır hayli zaman bir zengin.

Biri peyda olarak, «Ben yaparım» der, kolunu

Sıvayıp akşama varmaz, sekiz arşın salonu

Sıvar amma ne sıvar! Sahibi der:

— Usta, bu ne? Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!

Bu resim, askeri basmakta iken Fir'avn'un
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Mûsâ'nın.

Hani Mûsâ be adam?

— Çıkmış efendim karaya...

— Fir'avun nerde?

— Boğulmuş.

— Ya bu kan rengi boya?

Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!

Çok güzel levha imiş! Doğrusu şenlendi oda!

Safahat'taki metinler için şairin "şiir, sanat" dememesi bize göre Âkif'in yaptığı işin aslını bilmesi ile ilgilidir. O, tahkiyeye dayalı bir anlatımı öncelediği için yazdığı manzumeleri doğru adlandırmada da titizdir. Klasik edebiyatımızdaki Mesnevi nasıl modern edebiyattaki romana denk düşerse Safahat'taki manzumeler de hikayeye denk düşer. Hatta olay örgüsü bakımından Safahat'ın altıncı kitabı Asım için tiyatro demek bile mümkündür.

Çünkü eserdeki anlatımı muhavere üzerine kurulmuştur.

Hocazade, Köse İmam, Âsım ve Emin'in muhavereleri üzerine kurulan metinde şairimiz de yer alır. Burada bir anlatı metnine yazarın kendini metne dahil edilmesini hem Âkif'in gerçekçiliğine hem de Tanzimat'tan gelen roman geleneğine bağlayabiliriz. Bu tür bir anlatım günümüzde "postmodern anlatım" olarak adlandırılıyor oysa bunun bizdeki örnekleri Samipaşazade Sezai, Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal'e kadar gider.

Metnin başına dönersek sanırım şu genellemeleri yapabiliriz:

1. Bize göre Safahat, kurgu itibariyle roman, kısa hikaye ve tiyatro gibi türleri öz olarak içinde barındıran bir eserdir.

2. Safahat sadece öğretici eser olarak değil bir sanat eseri olarak kıyaslanacaksa bize göre bu eserlerden biri Mevlana Hz.lerinin Mesnevi'si olmalıdır; diğeri de Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'den başlayıp Ankara'da son bulan kronolojik romanlar olmalıdır. Çünkü Safahat nasıl kronolojik olarak bir kişinin hayatı üzerinden birkaç dönemi birden anlatıyorsa; Mesnevi de önce insanın dünya üzerindeki yerini tayin eder sonra da onun ruhen Allah'a yükselmesini işler ve bunu toplumsal bir projeye dönüştürür.

Evet, Safahat; içinde manzumelerin de bulunduğu, yapısı ve kurgusu ile çok özel bir kitaptır. Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Meyhane, Koca Karı ile Ömer, Mahalle Kahvesi, Asım vs.

ile o büyük bir anlatı ustası; Bülbül, Leylâ, Hicran, Secde şiirlerini kalema alan büyük bir şairdir.

3. İnsan sanat hayatının ilk devrelerinde kendinde meknuz olan sanat kabiliyetinin farkına varamayabilir. Fizikte geçerli olan, kainatta var olan bir şey yok olmaz, ilkesi sanat adamı için de doğrudur. Suyun mecrasını bulması gibi sanatkâr da esas alanını mutlaka bulur.

4. Edebiyatımızda şair olma hevesi ile yola çıkan Sait Faik, Mehmet Âkif'in; nâsir olmak düşüncesi ile yola çıkan Mehmet Âkif de Sait Faik'in muadilidir. Mehmet Âkif nesir tadında manzumeler, hikâyeler yazmıştır. Hatta onun manzumeyi nesre yaklaştırması bu idealini gerçekleştirmek istemesi ile ilgilidir bize göre. Sait Faik ise hem şiir yayımlamış hem şiir tadında hikayeler yazmıştır. Bazı hikâyelerin bölümleri için "şiir" bile denilebilir. Her ikisini birleştiren tema da Mahalle Kahvesi'dir. Zihniyetleri, tasvirleri, kişileri ile aslında bu iki metin ayrıca ele alınmalıdır.

5. Mehmet Âkif sadece bir hikâyeci değil; büyük bir şair, bu milletin görmek ve peşinden gitmek istediği bir hoca tipidir. Bu tip bir yönüyle İstanbullu Hoca'dır ama bundan ibaret değildir. Pozitif bilimlerle dinî ilimleri kendinde birleştirmiş, söylemek istediğinden geri kalmayan ama sözünü estetize ederek söyleyen, Nasreddin Hoca kadar nüktedan, kispet giyecek kadar pehlivan –Türk'tür.

Mehmet Âkif ve Süleyman Nazif

D. Mehmet Doğan
Türkiye Yazarlar Birliği
Şeref Başkanı

Ey tek kara gün dostu bu hicranzede yurdun,
Sen milletin âlâmını dünyaya duyurdun,
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...

M.Âkif (*Safahat*, 7. Kitap *Gölgeler*)

Mehmet Âkif'le Süleyman Nazif isimlerinin birlikte anılmasını gerektiren bir çok vesile veya sebep bulunabilir. Her iki edebiyatçımız, 20. yüzyılın başında şöhret kazanmıştır. Yani muasır şahsiyetlerdir. Aynı dönemin şairleri, yazarlarıdır. Mehmet Âkif, Millî Mücadele sırasında İstiklâl Marşı'nı yazmış, Millî Mücadele'ye destek mahiyetinde çalışmalar yapmıştır. Bu bakımdan edebiyat tahimizde farklı bir yeri vardır. Süleyman Nazif de, İstanbul'un işgali üzerine yazdığı "Kara bir gün" makalesiyle aynı çerçevede değerlendirilebilecek bir metin ortaya koymuştur. Bu yazı İngilizler tarafından, Malta'ya sürülmesinin sebepleri arasında gösterilir. Günlük hafızamızda yer tutan bu bilgiler yanında, Mehmet Âkif'in şiir külliyatı Safahat'ı okuyanlar,

büyük şairimizin "Süleyman Nazif'e" şiirini de hatırlarlar. Bu şiir iki ismin bir arada zikredilmesi için tek başına yeterli sayılabilir. Diğer taraftan, Mehmet Âkif'in biyografisi ile uğraşanlar, aynı zamanda bibliyografyayı da göz önünde bulundurmak ihtiyacını hissederlerse, Süleyman Nazif'in, Mehmet Âkif'le ilgili ilk kitabı yazan şahsiyet olduğunu da bilirler. 1924'te yayınlanmış olan bu kitap, şimdi sayısı yüzlere ulaşmış olan, Mehmet Âkif kitaplarının ilk örneği olarak kütüphanemizde yerini almış bulunmaktadır.[1]

Bu kadar bilgi, Mehmet Âkif'le Süleyman Nazif'in ilişkilerini öncelikle bilme ihtiyacımızı tahrik etmektedir. Sağlıklarında bu iki şahsiyetin tanıştıklarını, görüştüklerini hatta birbirleri hakkında yazdıklarını biliyoruz. Bu itibarla, aralarında dostluk olarak nitelendirilecek bir yakınlık olduğunu söyleyebiliriz. Birbirleri hakkında menfi bir söz sarfetmediklerini de söylemek mümkündür.

Bugün Mehmet Âkif, Türkiye'de sözü en çok edilen edebiyatçılarımızdan biridir. Onu, hepimiz Süleyman Nazif'ten fazla tanıyor olmalıyız. Süleyman Nazif ise, artık tahsisen üzerinde çalışanlar dışında pek fazla bilinen, hususiyetleri hakkında malûmat sahibi olunan bir edibimiz değildir. Bu sebeple, Süleyman Nazif'i kısaca tanıyarak konuya girmekte fayda görüyoruz.

Süleyman Nazif: Kısa hâl tercümesi ve eserleri

Doğumu: Diyarbekir, 1869. Mehmet Âkif'den dört yaş büyük. Babası Said Paşa mutasarrıf (vali), meşhur tarihçi ve şair. Hususî tahsil gördü, arapça, farsça ve fransızca öğrendi. Diyarbekir vilayet matbaası müdürlüğü yaptı. 1895'te *"Ermenilere Avrupa erbab-ı semahati tarafından verilecek imtiyazın sutur ve sahaifini kanımızla bozacağımızı müttehiden ilân ederiz"* cümlesiyle biten bir telgraf yazdı.1896'da İstanbul'a geldi. 1897'de Paris'e kaçtı. 8 ay sonra döndü. Dönüşünde Hüdavendigâr vilayeti mektupçusu olarak Bursa'da ikamete memur edildi (1897-1908). Bu sırada *Servet-i Fünun*'a *İbrahim Cehdi* imzasıyla şiirler ve yazılar gönderdi. Meşrutiyet'ten sonra bir süre *Tasvir-i Efkâr*'da başyazılar yazdı. *Basra* (1909), *Kastamonu* (1910), *Trabzon* (1911), *Musul* (1913) ve *Bağdat* (1914) valiliği yaptı.

1915'ten itibaren kalemiyle geçinmek için gazeteciliğe yöneldi. Cenap Şahabeddin'le *Hadisat* gazetesini çıkardı ve bu gazetede 9 Şubat 1919'da "Kara bir gün" makalesi yayınlandı. *Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*'nin kurulmasına öncülük etti (4.12.1918). 23 Ocak 1920'de Pierre Loti Günü'nde konuştu. Toplantıda İngiliz generali Harington, Fransız kumandanı Charpy ve İtalyan generali Mombeli de bulunuyordu. Bunun üzerine İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü (27.3.1920). Malta sürgünlerinin serbest bırakılması üzerine, ekim 1921'de İstanbul'a döndü. Fakirlik içinde 4 Ocak 1927'te İstanbul'da zatürreeden vefat etti. Şiirlerinden çok nesirlerinin önemli olduğunda bütün edebiyat tarihçileri ittifak etmektedir. Mizacının hayatını tanzim ettiği söylenebilir. Heyecanlı, aşırılığa meyyal, hassas bir şahsiyet. Dil hassasiyeti yüksektir, yeni lisancılarla anlaşamamıştır. Anlayış ve tarz olarak Namık Kemal'in devamıdır.

1 Süleyman Nazif: *Mehmet Âkif Şairin Zâtı ve Âsârı Hakkında Bazı Malûmat ve Tedkıykat*. İstanbul 1924. Kitabın iki Lâtin harfli baskısı vardır. M. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlananı, orjinali ile Lâtin harfli metni birlikte ihtiva etmektedir. (İstanbul, 1991)

Eserleri:

Nesir/ Bahriyelilere mektup (İsviçre 1897), Nâmık Kemal (Paris 1897), Malûmu İlam (Paris 1897, Mısır 1908), Boş Herif (Şerif Paşa hakkında, 1910), Süleyman Paşa (Bağdat, 1910), İki İttifakın Tarihçesi (1914), Batarya İle Ateş (1916), Âsitan-ı Tarihte Galiçya (1919), Hitabe (1920), Namık Kemal (1922), Lütfi Fikri Bey'e Cevap (1922), Nasıriddin Şah ve Bâbiler (1923), Çal Çoban Çal (1923), Hz. İsa'ya Açık mektup (1924), Mehmet Âkif (1924), Çalınmış Ülke (1924), İmana Tasallut-Şapka meselesi (1925), Külliyat-ı Ziya Paşa (Nazım kısmı, 1925), İki Dost (1925), Kâfir Hakikat (1926), Yıkılan Müessese (1927).

Şiir/Gizli Figanlar (Kahire 1906), Firak-ı Irak (1918), Malta Geceleri (1924).

Tercüme/Victor Hugo'nun bir mektubu (1908), Lübnan Kasrının Sahibesi (P.Benoit'den).

Latin harfleriyle yayınlananlar/Batarya İle Ateş, Firak-ı Irak ve Galiçya (1969), Mehmet Âkif (1971 ve 1991).

Hakkında yazılan kitaplar:

İbrahim Aleaddin (Gövsa): Süleyman Nazif. İstanbul 1933

Şükrü Kurgan: Süleyman Nazif. İstanbul 1955

Hilmi Yücebaş: Süleyman Nazif'ten Hatıralar. İstanbul 1957

S.Nabi Özerdim: Süleyman Nazif. İstanbul 1958

Şevket Beysanoğlu: Süleyman Nazif. Ankara 1970

Şuayb Karakaş: Süleyman Nazif. Ankara 1988

Hakkında yapılan tez: Süleyman Nazifin hayatı ve eserleri, Şuayıb Karakaş 1986

Süleyman Nazif'in Mehmet Âkif'le tanışması ve dostlukları

Süleyman Nazif, Mehmet Âkif'le Meşrutiyet'in ilânından sonra tanışmıştır. Genç ve yakın arkadaşı Mithat Cemal, Bursa'da Mektupçu iken Süleyman Nazif'e bir mektup gönderir. Süleyman Nazif de İstanbul'a geldiğinde Mithat Cemal'i kalem-i mahsus birinci kâtibi (özel kalem birinci sekreteri) olduğu Adliye Nezareti'nde ziyaret eder. Midhat Cemal, Süleyman Nazif'i bir süre sonra, aynı yerde Mehmet Âkif'le de tanıştırır.

Süleyman Nazif, başlangıçta Mehmet Âkif'i şair olarak önemsemez. Bir müddet sonra Midhat Cemal'le her karşılaştıklarında, Mehmet Âkif'in şiiri, nazım kudreti, bilgisi, lisan hâkimiyeti, adamlığı, ahlâkı karşısındaki şaşkınlıklarını ifade eder. Mehmet Âkif'i okudukça, tanıdıkça çok daha fazla ilgi gösterir.

Mehmet Âkif Mısır'a gitmeden önce, Süleyman Nazif her gün *Sebilürreşad* idarehanesine uğrar, onunla saatlerce konuşur. Karşılıklı şiirler okurlar.[2]

Mısır'da iken Süleyman Nazif Mehmet Âkif'e mektuplar yazar, fakat cevap alamaz. Âkif bunun sebebini Âsım Şakir'e yazdığı bir mektupta, Nazif'in yazı beğenmemesine, kendisinin de düşüne düşüne yazmaya, yazdıklarını temize çekmeye vakti ve kudreti olmamasına bağlar. Buna rağmen Nazif'in Âkif'e hayranlığı eksilmez. Onun Âkif'le konuşurken,

2 Eşref Edib: *Mehmet Âkif Hayatı ve Eserleri*. 2.bs. İstanbul 1962, sf. 345

dikkatli davrandığını, meşhur nüktelerini sarfetmediğini Midhat Cemal yazıyor. Mehmet Âkif'in, Süleyman Nazif'in dostluğunu önemsediğini, hasımlığından çekindiğini söylemek mümkündür. Hasan Basri (Çantay) Mehmet Âkif'e: "Süleyman Nazif'le aranız nasıl?" diye sorar ve şu cevabı alır: "Şeytan kulağına kurşun!"[3] Mehmet Âkif hasta yatağında, Midhat Cemal'e, hastalıktan kalkınca, yazacağı şiirlerin başında Nazif'e söyleyeceği mersiyeyi zikreder.[4] Eşref Edib'in Âsım Şakir'den naklettiğine göre, Mehmet Âkif, iyileşirse Âsım'ın ikinci kısmını yazacağını, burada Ahmed Naim, Hüseyin Kâzım ve Süleyman Nazif'i konuşturacağını söyler.[5]

Nazif'in takdirkârlığı

Süleyman Nazif, kendi edebî kişiliği yanında, edebiyat dünyasının iyi bir takipçisi olarak bazı şahsiyetleri öne çıkaran tarafıyla da dikkat çeker. Kendinden önceki nesilden Abdülhak Hamid'i yücelten, bir süre sonra ayrılmaz sıfatı hâline gelen "Şair-i Âzam"ı ilk defa ve ısrarla kullanan odur. Abdülhak Hamid takdirkârlığından sonra, Nazif'in en fazla önemsediği şahsiyet kendi neslinden bir isim olan Mehmet Âkif'dir. Başlangıçta fazla önemsemediği Âkif'i tanıdıkça takdir eder ve hayranı olur. 1919'da Servetifünun mecmuasında sonradan kitabına alacağı övücü yazıları yayınlar. Süleyman Nazif, Mehmet Âkif'in Âsım şiirinin Sebilürreşad'da yayınını heyecanla takib eder. 1924 Ağustosunda kitap halında yayınlanmasından sonra, Midhat Cemal Mısır Apartımanındaki dairesinde İstanbul'da bulunan şairinin de katılacağı bir bir davet verir. Bu davette, Şair-i Azam Abdülhak Hamid, Cenab Şehabeddin, romancı Samipaşazade Sezai, Süleyman Nazif ve genç şairlerden Faruk Nafiz bulunurlar.[6] Bu davetten bir kaç ay sonra, Süleyman Nazif'in Mehmet Âkif kitabı yayınlanır. Kitap, Midhat Cemal'e şu cümlelerle ithaf edilmiştir: *"Mehmet Âkif'i ben nasıl olsa tanıyacak ve elbette sevecektim. Fakat onun beni tanıyıp sevmesi müşkil idi. Aramızdaki lâ-yezâl* (sonu gelmez) *uhuvvet-i fikriyeyi* (fikir kardeşliğini) *ihzar ve teyid eden* (hazırlayan ve berkiten) *sensin..."*

Eşref Edib, Süleyman Nazif'in "Bana kim söverse derhal mukabelede bulunurum. Yalnız Cenab ve Âkif söverse; bu belâ-yı âsümanîdir, sabretmekten başka çare yok, derim, sükut ederim" dediğini nakleder.[7]

---

3 H. Basri Çantay: *Âkifname*. İstanbul 1966, sf. 42
Benzer bir ifade, Eşref Edib'in kitabında yer almaktadır. Hilvan'dan Âsım Şakir'e yazdığı mektupta, Nazif'in mektubuna cevap verdiğini, şeytan kulağına kurşun aralarının iyi olduğunu, "Mehmet Âkif denilen hasır" diye başlayacağı günlerden rabbime sağınırım dediği belirtilmektedir. (Eşref Edib, sf. 348) Mehmet Âkif'in Süleyman Nazif'in değişken mizacını, gelgitlerini iyi bildiği anlaşılmaktadır. Süleyman Nazif, Abdülhamid muhalifi ve İttihatçıdır. 2. Meşrutiyet'ten sonra İttihatçılar onu çeşitli vilayetlere vali olarak tayin etmişlerdir. Fakat, bir müddet sonra ittihatçılara husumet duymaya başlamıştır. Hele Cihan Harbi mağlubiyetle sonuçlanınca, İttihatçılara kızgınlığı daha da artmıştır. İşte bu sırada, 1919 yılının başında Utarid mecmuasında, "Hâtırat-ı Abdülhamit Hân-ı Sânî" (2. Abdülhamid Han'ın hatıraları) başlığı ile bir tefrika yayınlanır. Daha sonra "Abdülhamid'in Hatıratı" olarak tanınacak bu metin, esas olarak Sultan'ın dilinden bir nevi müdafaadır. Bu metnin daha sonra Abdülhamid imajının müsbet olarak teşekkülünde mühim bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu metnin Süleyman Nazif tarafından yazıldığı, zamanında İbnülemin Mahmud Kemal tarafından fark edilmiş ve eleştirilmiştir. Bunun üzerine tefrika yarıda kesilmiştir. (Bu konuda bkz. Ali Birinci: **"Sultan Abdülhamid'in Hâtıra Defteri Meselesi", Divan-İlmî Araştırmalar, Sayı.19 (2005-2) s.177-194)**

4 Midhat Cemal (Kuntay): Mehmet Âkif-Hayatı, seciyesi, sanatı. 2. bs. Ankara 1986, sf. 84-86

5 E. Edib, sf. 347

6 Beşir Ayvazoğlu bu dâvette çekilen iki fotoğrafdan hareketle bir dönem tasviri mahiyetinde güzel bir kıtap yazmıştır: *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*. İstanbul 2006

7 E. Edib, 348

Âkif'in iman ve ümid telkini

Mehmet Âkif Süleyman Nazif'in en çok cesaretini takdir eder. *"O ne erkek adam"* der.[8] Âkif, hayat tarzları ve alışkanlıkları zıt olmasına rağmen bu sebeple Nazif'i çok sever, aşırılıklarını ve mübalağalarını hoş karşılar. Nazif'le ilgili olarak Ankara'da yazdığı *Süleyman Nazif*'e şiiri de bu hisleri ortaya koymakla beraber, ümitsizliğe düşmüş şaire ümid ve iman telkin eder:

Etrafa bakıp sarsılacak yerde ümidin
Vicdanını, imanını bir dinlemeliydin.
Garbın ebedî gayzı ederken seni meyûs,
"İslâma göz açtırmayacak dersen, o kâbus"
Mâdâm ki Hakk'ın bize vadettiği haktır,
Şarkın ezelî fecri yakındır, doğacaktır.
Hiç bunca şehidin yatarak gövdesi yerde,
Derya gibi kan sine-i hilkatte tüter de,
Yakmaz mı bu tufan, bu duman, gitgide Arşı?
Hissiz mi kalır lücce-i rahmet buna karşı?

(Sîne-i hilkat: Yaradılışın bağrı. Arş: Göğün en yüksek katı. Allah'ın kudret ve azametinin göründüğü dokuzuncu kat gök. Lücce-i rahmet: Merhamet dalgası).

Âkif şiirini, çok güçlü ve etkileyici bir beyitle bitirir:

Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol,
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol.

Ankara'da *İstiklâl Marşı*'ndan yaklaşık iki ay sonra yazılmış olan bu şiir Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'nin kazanılacağına olan ümit ve inancını da ortaya koymaktadır.

Unutulan adam!

Meşrutiyet'ten sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat'da valilik de yapan Süleyman Nazif'in bugün pek fazla hatırlanan bir şahsiyet olmadığını görüyoruz. Eyüp Belediyesi'nin her yıl düzenlediği sempozyumlardan 6.sının (2002) *"Eyüp Meşhurları"*na ayrılmış olmasına ve bu meşhurlar arasında, şu anda Eyüp Belediyesi'nin sınırları içinde bulunan mezarlıklarda kabri olan şahsiyetlerin de dahil edilmesine rağmen, Süleyman Nazif üzerine bir bildiri bulunmamaktadır. Süleyman Nazif'in Edirnekapı şehitliğinde, Mehmet Âkif'in yanında yattığını, diğer komşusu Babanzade Ahmed Naim hatırlandığı halde, unutulduğunu da hatırlatalım. Belediye yetkilileri bu unutuluşu telafi etmek için bana başvurdular. Doğrusu bu unutuluş hatırlatıldığında şaşkınlığımı gizleyemedim.

8 M. Cemal, sf. 86

Süleyman Nazif 20. yüzyılımızın her şeye rağmen adı hâfızamızda kalan önemli şahsiyetlerinden biri idi. Kendisini hatırlamadığımız zamanlarda, Mehmet Âkif ve Abdülhak Hamid gibi çağdaşı mühim edebî şahsiyetler dolayısıyla da hâfızamızda yerini alıyordu. Hele Millî Mücadele basını ile ilgili söz söylenmek gerektiğinde Süleyman Nazif'i hatırlamamak mümkün değildi. Büsbütün unutulduğunu sandığınız zamanlarda ise, keskin zekâ mahsülü nüktelerinin hâlâ dilden dile dolaştığını, hatta internette bununla ilgili hayli malzemenin deveran ettiğini görüyordunuz.

Bu unutuluş hatasının tamiri hususunda bana teklifte bulunulduğunda, önce *"bu nisyanın bilinen veya bilinmeyen sebepleri olmalı"* diye düşünmeden edemedim ve Mehmet Âkif'in ahbabı ve kabir komşusu Süleyman Nazif'le ilgili bir tebliğ hazırlamayı kabul ettim.

*"Hafıza-i beşer nisyan ile malûl"*dü ama, tesadüfî de görünse, bazı sebepleri olmalıydı bu unutuluşun...Kafama takılan bu noktanın açıklığa kavuşması için dahi Süleyman Nazif'i dar vakitte araştırmaya ve öğrendiklerimi ilgililerine sunmaya karar verdim. 2005 yılında yapılan sempozyuma, Süleyman Nazif'le ilgili bildirimi sundum. Bu metin aynı yıl yayınlanan sempozyum kitabında yer aldı.[9]

2007 Süleyman Nazif'in vefatının 80. yılı idi. Bu yuvarlak yıldönümünde bu önemli şahsiyetle ilgili bir kitap yayınlandığını duymadım. Hiçbir dergi özel sayı yapmadığı gibi, hakkında tek bir yazı yayınlandığına dair bir bilgiye de sahip değilim.

Hafızamızdaki Süleyman Nazif: Ahmet Hâşim'in "Son şarklı"sı

Süleyman Nazif'i evvela, galiba ilk mektep kitabımızda yer alan esir fakat hür olmak için hâline isyan eden kafes içindeki bir arslanı anlatan kısacık metinden hatırlıyordum. Daha sonra, Ahmed Hâşim'in lise ders kitabına alınmış olan "*Son Şarklı*" yazısı kalıcı bir tesir uyandırmıştır. Ahmed Hâşim gibi, kendi sahasındaki bir ismi önemseme konusunda hayli hasis olan bir şahsiyetin yazısı olmak itibariyle çok önemliydi bu metin.

> *"(Süleyman Nazif'in üslûbunu) bir adam şeklinde tasavvur ettiğim zaman gözümün önüne muhteşem bir kabile reisi geliyor. Her tarafında sırmalı püsküller sarkan, mutantan bir maşlaha sarılmış bu adamın çehresi esmer ve sakallıdır; gümüş ve altın zencirlere takılı mercan ve yakut kakmalı mukavves bir kılıç yanından sarkıyor; beyaz dişlerinde hayat şimşekleri çakıyor ve gözleri çöllerin ateşiyle yanıyor; arkasında sabırsızlıkla yeri eşeleyen, üç siyah kölenin zahmetle zaptetmeğe çalıştığı yağız bir at, köpükler içinde mütemadiyen ufuklara doğru kişniyor."*
>
> *"Müteheyyiç (heyecan uyandıran, acı veren) ölümüne hâlâ ağladığımız emsalsiz üstad, hakikaten siyah paltosu ve yuvarlak şapkası altında bir kabile reisinin Asyaî haşmetini taşırdı. Şark medeniyetinin serhaddine varmış olan şanlı süvari bir türlü atı, mızrağı ve kalemiyle garb medeniyetinin demir köprüsünden geçememişti. Zira atı, çelik levhaların gürültüsünden ürkmüştü."*

9 D. Mehmet Doğan: "Unutulan Eyüplü: Süleyman Nazif" *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX, Tebliğler.* İstanbul 2005, sf. 280-287

"Üslûbunun sathî tetkikinden anlaşılır ki: Süleyman Nazif bir şarklı zihniyetiyle 'belagat' kaidelerine büyük bir iman ile inanan son büyük edibimizdir. Sözün kudretini kelimelerin âhenginden, nidaların azametinden ve tezatların şimşeklerinden beklerdi. Fakat muhayyirülukul (akla şaşkınlık veren) bir hayat menbaı olan bu adam; ateşten parmaklariyle kelimelere dokununca onları garip bir seyyale ile (akıcılıkla) canlandırmasını bilirdi. Cansız kamus onun elinde bir meşale gibi yanardı."

"Süleyman Nazif, insanlar arasındaki eski tabaka farkları gibi, kelimeler arasında bir sınıf farkının mevcut olduğuna kaniydi. Süflî addettiği bir takım kelimeler vardı ki, onları üslubunun eşiğine bastırmazdı. Bu kelimeler, ruzmerre (her günkü, alışılmış) hayata ait, herkesin kolayca söyleyip anladığı kelimelerdi. Asil kelimeler sınıfını ise tarihe coğrafyaya, kozmografyaya, felsefeye ait olanlar teşkil eder. Bu hususiyet üslûbuna Asurî bir kâhin lisanı çeşnisi verirdi."

"Elifbe içinde bilhassa 'a' harfine meftundu. İntihap ettiği (seçtiği) ekseri kelimelerde bu harf kuvvetle hâkimdir. Onun için üslûbu bir hitabet lisanı gibi derinden derine gelen garip bir avaz ile duyulurdu. Onu okuyan bir adam, bağıran bir adamı dinliyorum zannederdi ve önünde matbaa harfleriyle basılmış bir sayfanın durduğunu unuturdu."

"Süleyman Nazif'in lisanında, cinsî ihtiras yer bulmazdı. Onun için 'kadın' isminin geçmediği bu üslûpta şafiî bir huşunet mahsustur (hissedilir). Kemale ermiş erkek güzelliğinin en güzel bir nümunesi addedilmeye lâyık olan güzel başı, en hassas ve en mütenevvi bir zekâyı taşımakla beraber, üstad, -kadim bedî'a (estetiğe) sadık kalmak için olacak- yeni coğrafyaya itibar etmez ve dünyayı daraltan telli veya telsiz telgraftan, şimendiferden, otomobilden haberdar görünmeye hiç tenezzül etmezdi. Onun için lisanında arz, Afrika, Asya, şimal, cenup gibi kelimeler esrarengiz bir uzaklık ve bir namütenahilik hissini verirdi. A harfinin teselsülüyle yukarıya doğru bir inkişaf alan üslûbu, diğer taraftan dumanlı ve hududu meçhul elfazın tesiriyle ufkî (yatay) bir ittisa (genişleme) alırdı."

"Binaenaleyh bu lisan, bazan fikri hiç iftikar etmeksizin (ihtiyaç duymaksızın), sırf kelimelerin sihriyle, sema ve denizin baş döndürücü itila (yükseklik) ve vüsatini (genişliğini) almaya muvafak olurdu."

"Süleyman Nazif kelimelerin serdarı idi. Kelimeler şimdi onsuz başıboş bir sürüdür."[10]

Ahmet Haşim Süleyman Nazif'ten sadece bu yazıda bahsetmez. 5 Nisan 1928 tarihli *İkdam* gazetesinde yayınlanan *"Süleyman Nazif'in mezarı"* başlıklı yazı da, bu yazıdaki muhtevayı devam ettirmekte ve aradan bir yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen kabrinin yapılmaması eleştirilmektedir. Ahmet Haşim yazısını şöyle bitirmektedir: *"Süleyman Nazif'in mezarı hâlâ yapılmamış. Bunu, mezar yapmak için bir heyetin yeni teşekkül ettiği haberinden öğreniyoruz. Elli, altmış kuruş ufak para miras bırakmış olan bu büyük*

10 Ahmed Haşim: *Gurebahane-i Lâklâkan*. İstanbul, 1928

Türk edibinin mezarını bundan sonra da yapmasak pekâlâ olur. Bu gibi ölenlerin çürümüş kemiklerine mermerden bir köşk yapmağa kalkışmaktan ne çıkar? Sadaka ile dikeceğimiz iki taş, o tunç lisanın kendi sahibine yaptığı tannan mezardan daha güzel ve daha sağlam mı olacak?" [11] Ahmet Haşim, aynı gazete'de yayınlanan *"Bakmak edebi"* (*İkdam* 5.6.1928) başlıklı yazısında da Süleyman Nazif'ten kendi üslûbuyla bir anektod aktarır[12] *"Birisine göre"* (*İkdam* 10.11.1929) başlıklı yazıda da ondan olumlu olarak söz eder.[13]

Süleyman Nazif'le ilgili olumlu kanaatlerimizi, bilgilerimizi besleyen çok sayıda ifade okuduğumuz metinlerde yer almaktadır. Bu kanaatlerin çoğu, onun İstanbul'un işgali sırasında bir Fransız generalinin fâtih edasıyla beyaz at üzerinde Beyoğlunda azınlıklar tarafından alkışlanarak karşılanması üzerine yazdığı *"Kara bir gün"* yazısı, yine Mütareke İstanbul'unda, Türk dostu Fransız edibi Piyer Loti ile ilgili olarak yapılan bir toplantıda yaptığı konuşma bu müsbetliği beslemekle kalmıyor, onu âdeta efsaneleştiriyordu. Nitekim bunun üzerine İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüş, iki yıl kadar orada gözaltında tutulmuştu. Onun edebiyatçılığı, gazeteciliği yanında idareciliği konusunda da menfi görüşler taşıyan metinlerle neredeyse hiç karşılaşmamıştık. Hele Mehmet Âkif gibi, kişilerle ilişkilerinde mübalağaya asla kaçmayan bir edibimizin onun Malta'da yazdığı,

Ruhum benim oldukça bu imanla beraber

Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler

diye biten *"Son nefesimle hasbıhâl"* şiirine karşılık yazdığı *"Süleyman Nazif'e"* başlıklı şiir, resme son şeklini verecek kadar parlak renkler ihtiva ediyordu.

Resimdeki gölge

Süleyman Nazif resmini gölgelendiren ilk ibareler, 2000 yılında yayınlanan *Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet hatıraları*'nda gördüklerimdir.[14] Övülmekte ittifak edilen bir şahsiyetin yerildiğini görmek, bende ciddi bir tereddüt uyandırdı. Naciye Neyyal hanım, daha önce Kudüs, Selanik, Konya ve Yemen valiliği yapmış Tevfik Bey (Biren)in eşi olarak Hüdavendigâr (Bursa) valiliği sırasında ister istemez Süleyman Nazif Bey'le tanışır. Çünkü Süleyman Nazif Bey, Paris'e kaçıp döndüğünden beri, yani on yıldan fazla zamandır, bir nevi sürgün olarak Bursa valiliğinde "mektupçu"dur. "Mektupçuluk" vilayetin yazı işleri müdürlüğü olarak da anlaşılabilirse de, günümüzde vali yardımcılığına daha uygun düşmektedir.

Neyyal Hanım, Bursa Mektupçusu Süleyman Nazif'in vali olan eşi hakkında iyi şeyler düşünmediğini, Meşrutiyet'in ilanından sonra, *"bu herifi İstanbul'a postalayalım, yoksa büyük mevkiye gelebilir"* şeklinde tezvirat yaptığını yazmaktadır. Süleyman Nazif, daha sonra vali ile beraber İstanbula gitmiş, dönüşte, daha önceki azgınlıklarını bilen ahalinin onu bir merkebe ters bindirerek teşhir edeceklerini haber aldığı için, yarıyoldan İstanbul'a

11 *Ahmet Haşim Bütün Eserleri-2*, haz. İ. Enginün-Z. Kerman, 3. bs. İstanbul 2004, sf. 17-18
12 A.g.e. sf. 114
13 A.g.e. sf. 298
14 *Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet hatıraları.* (Haz. Fatma Rezzan Hürmen) İstanbul 2000

dönmüş. Bursa'ya bir daha gelmediği gibi, mektupçu tayinini de engelliyormuş (sf. 238-242). Neyyal Hanım, kitabın daha sonraki bir bölümünde menfilerden (sürgünlerden) söz ederken, Süleyman Nazif'le ilgili çok sert ifadeler kullanmaktadır:

> *"Bu adam Bursa'ya sürülmüştü ve biz oraya vali olarak gittiğimizde vilayet mektupçusu idi. Onun ayda altın para ile seksen lira aldığını hatırlarım; bunun şimdiki satın alma gücünü hesaplamaya kalkarsak, ne kadar yüksek bir maaş aldığı anlaşılır."*

> *"Sırası gelmişken, şu hakikati burada zikretmeliyim; Süleyman Nazif, son derecede ahlâksız biri idi ve yaptığı binbir kepazelik arasında vilayette geçinemediği, gene kendi gibi adamlarla dalaşır dururdu. Bu herifler bir gün onun aleyhinde yazdırdıkları bir takım yaftaları, şehrin şurasında burasındaki direklere asmışlar ve Bursa'da bu yüzden bir hayli nahoş haller yaşanmıştı. Neticede bu iş öyle dallanıp budaklandı ki, bu vaziyetten bîzar olan Tevfik Bey, Sultan Hamid'e, onu Bursa'dan aldırmasını, eğer bu mektupçunun menfi olmasından dolayı yapılamıyorsa, vilayette kalmaya devam etmesine rağmen, yerine başka bir mektupçunun tayin edilmesini yazdı."*

> *"Sultan Hamid, Tevfik Bey'i Süleyman Nazif gibi bir adama haddini bildirmek istediği için olacak, çok az insana verilen İftihar nişanına lâyık gördü."*

Koyulaşan gölge

Vali eşi Neyyal Hanım'ın hatıratında kadınlık hislerine kapıldığını, şahsî kızgınlığını yansıttığını, bunu yaparken de epeyce ileri gittiğini düşünebiliriz elbette. Buna rağmen, "ateş olmayan yerde duman tütmez" fehvasınca onun kızgınlığına sebep olan bazı emarelerin bulunma ihtimalini de gözden uzak tutmamalıyız. İşin şahsilikten umumiliğe doğru götürülmesi halinde pek de kıymeti harbiyesi olmayan hususların önem kazanma ihtimali de yok değildir. Bu ihtimali de görünür hale getiren, *Rauf Orbay*'ın hatıralarında rastladığımız şu ifadeler oldu:

> *"... Şu sürgün hayatının ruhlar üzerinde yaptığı çeşitli tesirler, bazılarını ne hâle getiriyor. Düne kadar âleme vatanseverlik dersleri veren şair ve edip Süleyman Nazif Bey, bugün Yakup Şevki Paşa'yı bir kenara çekerek, hudutların nehirlerle tayini nazariyesinin en doğru olduğunu ispat yolunda birçok mütalaalar ileri sürdükten sonra diyor ki: 'Paşam, ben Diyarbekirliyim, sizin maskat-ı re'siniz (doğumyeriniz) de Harput'tur. Arz ettiğim kaideye göre, bu iki şehir, Fırat ve Dicle nehirleriyle mahdut bölgeler dahilinde bulunduklarından, Irak'a dâhildir. Şu halde biz de Irak'lı olarak Bağdat hükümetine iltihak etmeliyiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun artık istikbali olmadığından, bu şekilde başımızın çaresine bakmamız pek muvafık olur kanaatindeyim..."*[15]

15 *Cehennem Değirmeni.* H.Rauf Orbay'ın siyasî hatıraları. C.2. sf.47)

Rauf Bey, Süleyman Nazif'in, sürgün hayatında hissettiği baskıdan dolayı fikrî değişim geçirdiğini, nazikâne belirtmektedir. Onun Anadolu'da sürdürülen mücadeleden ümitsizliği, *Malta Geceleri* isimli, 1920 Ağustosunda yazdığı şiirde gayet açık olarak ifade edilmektedir. Şair, şiirin son kıt'asında sürgünde öleceğini düşünmekte ve kendi ölümünden çok vatanından eser kalmamasına, onun yok olmasına üzüleceğini belirtmektedir:

Böyle yazmışsa eğer nasiyeme dest-i İlah:

Bu uzak gurbet elinde ölceksem mutlak,

Acımam kendime asla...Fakat –eyvah!...Eyvah!..-

Korkarım belki vatandan da nişan kalmayacak!...

Süleyman Nazif'in, Millî Mücadele sırasında *Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* kurucularından olmasına, çok meşhur *"Kara Bir Gün"* makalesini yazmasına rağmen, pek mücadeleyi destekler bir konumda olmadığı anlaşılmaktadır.[16] İsmi *İsmail Hami, Refii Cevat, Celâl Nuri, Ahmet Emin, Lütfi Simavi* gibi yazarlar arasında, yani Amerikan mandasına yakın olanlar meyanında sayılmaktadır. Nitekim, 19 Mayıs 1919'da kendi gazetesi *Hadisat*'ta yayınlanan "İnsaf ve basiret" başlıklı başyazısında, işgal sırasındaki tutumundan ötürü eleştirilen Aydın/İzmir valisi İzzet Paşa'yı savunmakta, Versay konferansında alınan kararlar muvacehesinde yapılacak bir şey olmadığını iddia etmektedir.[17]

Süleyman Nazif'in Malta sürgününden döndükten sonra da Anadolu'daki mücadelenin lehinde olmadığını bir yazısından çıkarmak mümkündür:

> *"Ben Malta'ya sürülmeden de memleketimin kurtuluşu ve selâmetine taalluk eden ümidim kırılmıştı."*[18]

Süleyman Nazif'in 1 Şubat 1926 tarihini taşıyan *"Mustafa Kemal'e inanmazdım"* başlıklı bu yazısı, itirafname tarzında bir müdafaanamedir. Fransız Generali *France d'Espere*'nin İstanbul'da azınlıklar tarafından tantanalı karşılanışının, Türk basınınca sıradan bir haber olarak verilmesi onu kızdırmıştır. O gün bütün kurtuluş ümidini kaybetmiştir. "Kara Bir Gün"ü yazarak hayatını da ortaya koymuştur. Fakat, hakkında çıkarılan idam emri yerine getirilmemişse, kabahat ne onundur, ne de sansür memurunun. *"Düşman toplarının güllelerine göğüslerini açıp da ölmeyenlere Allah acısın."* Süleyman Nazif, o sıralar Mustafa Kemal Paşa'dan, "Enver Paşa'nın eski arkadaşından" da bir şey beklememektedir. *"Meğer Hazret-i Muhammed'in hiçbir vakit ve daima ümmetinin üstünde şefkatle titreyen mübarek ruhu; Mustafa Kemal'e 'Yürü...ve korkma! Hesap, mantık, riyaziye, fânilerin icat ettikleri kaide ve ölçülerdir. Ot bitmeyecek kadar harap olan bu yerlerden bir ordu fışkıracak, Avrupa medeniyetinin çelikten kaleleri, yakıp eriten mermileri, senin askerlerinin çıplak güğüsleri üstünde kırılacak'...diyormuş."*

16 *Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*, Mütareke'den hemen sonra kurulmuş, ilk şubesini Erzurum'da açmış, Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey de bu cemiyete girmiştir. Erzurum Kongresini düzenleyen cemiyet olarak Millî Mücadele'de çok önemli sembolik bir rol oynamıştır. Kurucuları arasında Süleyman Nazif, İsmail Hakkı Bey (Eski Beyrut valisi, Diyarbekirli), Ahmed Nedim Bey (Cemiyetin reisi, eski Hicaz valisi, Harputlu), Asaf Bey (Van meb'usu), Fevzi Bey (Diyarbekir meb'usu) ve Zülfi Bey (Diyarbekir meb'usu). Halide Edib de bu cemiyete gırmiş, Türkiye'ye gelen Amerikan heyetiyile görüşmeleri yapmıştır. (Şuayb Karakaş: *Süleyman Nazif.* Ankara, 1988, sf.125-131).

17 Nurşen Mazıcı: *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet*. İstanbul, 1984

18 *Yakın Tarihimiz*. İstanbul 1962, C.1., sf. 232

Süleyman Nazif'in kendi ifadesine göre, ümitsizlikle, Millî Mücadele'ye aykırı bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konumun, nihai zaferden ve Cumhuriyet'in ilanından sonra onu zor duruma düşürdüğünü tahmin edebiliriz.

Bu konumda bir kişinin, bazı "ısbat" gayretleri içinde olması beklenebilir. Bugüne kadar, cevaplandıramadığımız, Süleyman Nazif'in İskilipli Âtıf Hoca'nın yargılanması sürecinde etkisi olduğunu düşündüğümüz *"İmana Tasallut-Şapka meselesi"* (1925) kitabı böylece yerine oturmaktadır.

Bu bahse geçmeden önce, Süleyman Nazif'in Malta sonrası konumu üzerinde durmakta fayda görüyoruz.

Yukarıda, Süleyman Nazif imajının teşekkülünde mühim rol oynadığını belirttiğimiz Ahmet Haşim, sağlığında kitaplarına almadığı "Bir şöhret" başlıklı yazıda tamamen farklı bir üslûpla şairimizden bahsetmektedir. (20.12.1921 Akşam). *"Birkaç bin kariin sessiz hayatında vücut bulan bu dar âlemin sahasında dâhi Hâmid'in vardığı son merhaleye, Süleyman Nazif ayarında sahte bir münşi üç istiare taklağıyla erişmekte zahmet çekmez ve muazzam şekil o çarpık ve topal zil ile birlikte yan yana ve aynı adımla, biri ötede ebediyetin alâyiş ve şaşaasını, diğeri ise ölüm ve nisyanı bulmak üzere yürürler..."*[19] Yine kitaplarına almadığı bir yazıda (Akşam, 27.11.1922) *"Son senelerde amiyane bir rağbete düşen Nedim'i istisna ettikten sonra, denilebilir ki, divan âlemi, genç nesillerimiz için pek tanılmış bir âlem değildir. O taraftan, uğursuz karga sesleri halinde, Süleyman Nazif ve yaranı gibi hortlakların ahları, eninleri, feryatları kahkahaları duyuldukça, genç nesiller o âlemi, karanlık bir servistana saklanmış uhrevî bir masbaha sandılar"* demektedir.[20] Akşam gazetesinde 6.12.1922'de yayınlanan "Şi'ri kadim" yazısı da aynı mahiyettedir. *"Bunamış bir kafa ile senelerden beri Makber şairinin dehasını taklide yeltenen şu âciz Süleyman Nazif'in elinde tuttuğu şey, uzaktan Hamid'in kartalını andırırsa da yakından bakılınca görülür ki uyuz bir tavuktur."* [21]

Ahmet Haşim'in Süleyman Nazif'le ilgili kanaatlerinin olumlu yönde değişimini gösteren ilk yazı, 21.2.1926 tarihli Akşam gazetesinde yayınlanmıştır. "Edebî bir anket" başlıklı yazıda *"Eski nahitler gibi granit üzerine yazan Süleyman Nazif, akşam sarılığınının hazana boyandığı orman içinde sert dallarını semalara kadar uzatmış, orada Bakî, Fuzulî, Nedim ve Hâmid'in teşkil ettikleri burcun münevver nakışlarına yeşil yapraklarının uçlarıyla dokunuyor."*[22]

Ahmet Haşim'in Süleyman Nazif'le igili bu birbirine zıt denilebilecek görüşlerinden hangisine itibar etmek gerekir? Veya bu birbirine zıt sayılabilecek Süleyman Nazif yorumlarını nasıl anlamak lâzımdır? Ahmet Haşim'in Süleyman Nazif'le ilgili ilk dışa vurulan görüşü, Ruşen Eşref'in "Diyorlar ki" isimli devrin edipleriyle yapılan mülakatlardan oluşan kitabında (1918) yer almaktadır: *"Süleyman Nazif, bir kubbe altında bakırdan bir âlete üfürüp kelimelerini şişirten ve onları birer âhenk halinde uçurtan bir gulyabanidir."* [23] Ahmet

19 *Ahmet Haşim Bütün Eserleri*-III, haz. İ. Enginün-Z. Kerman, sf. 147
20 A.g.e., sf. 166
21 A.g.e., sf. 172
22 A.g.e, sf. 311
23 *Ahmet Haşim Bütün Eserleri*-IV, sf. 158

Haşim'in bu ilk dışavurulan görüşünün son görüşlerinin esası olduğunu söyleyebiliriz. Arada, Süleyman Nazif karşıtı bir dönem vardır. Bu dönem, Süleyman Nazif'in Malta dönüşü sonrasına (Ekim 1921) rastlamaktadır. Süleyman Nazif Malta'da ümitsizliğe düşmüş, bazı arkadaşlarıyla Millî Mücadele konusunda tartışmıştır. Dönüşte bu fikirlerinin basın dünyasında yankı bulduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Haşim, o sıralar Yakub Kadri ile çok yakındır. Millî Mücadele'yi destekleyen Yakup Kadri ile dostluğun, Ahmet Haşim'i etkilediği düşünülebilir.

Falih Rıfkı Akşam'da Millî Mücadele ile ilgili tavırları dolayısıyla Süleyman Nazif ve Cenab Şehabeddin'i vatansızlıkla suçlar. 1923'te Süleyman Nazif ve Cenap Şehabeddin İkdam ve Akşam gazeteleri aleyhine hakaret davası açarlar. Yazar olarak Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Ahmet Haşim de dâva edilmiştir. Dâvanın açıldığını duyan Falih Rıfkı, Süleyman Nazif ve Cenap Şehabeddin'in yazılarından derlediği bir yazı yazmış ve bunun hiyaneti vataniye kanunun 4. Maddesine göre değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Falih Rıfkı, bu yazıda, her iki yazarı, Ali Kemal'den seciye farkı ile aşağı bulur. Davalılar, Peyam-ı Sabah'ın Yozgat ve Bozkır isyanlarını tahrik ettiği, bunda Ali Kemal kadar Nazif ve Cenab'ın da etkili olduğu yönünde konuşur ve yazarlar.[24] Dava bir yıldan fazla sürmüş ve davacıların kamuoyu önünde hırpalanmasından başka sonuç vermemiştir.

Süleyman Nazif'in içinde bulunduğu zor durum dolayısıyla kendini devrin yöneticilerine şirin gösterecek bazı işlere giriştiğini söyleyebiliriz.

Âtıf Hoca 1924 yılında *"Frenk mukallitliği ve Şapka"* isimli bir kitap yayınlamıştır. Şapka kanununun kabulünden bir buçuk sene evvel yayınlanan bu kitap, Maarif Vekaleti'nin izin ve takdiri ile neşredilmiştir.

Âtıf Hoca bu 32 sayfalık kitapçıkta, Avrupa taklitçiliğini eleştirmekte Avrupa'nın ilim ve fennini almanın caiz, hatta lüzumlu olduğunu, kılık kıyafette onlara benzemenin aslında ruhtaki bir bozuluşa alâmet veya onun bedene aksetmesine sebebiyet vereceğini, bunun ise müstakil bir şahsiyet inşa eden İslâm anlayışına zıt düştüğünü söylemektedir ve bunu Peygamberimizin *"Bir kavme benzemeye çalışan onlardandır"* hadisi çerçevesinde izah etmeye çalışmaktadır.

Âtıf Efendi kitabını neşrettikten sonra bu eser hakkında Süleyman Nazif bir tenkit yazısı yazar.

Aslında Âtıf Hoca ile çatışmanın başlangıcı biraz daha öncelere gider. Ubeydullah Efendi[25] *Vatan* gazetesinde isteyen herkesin fidye vererek oruç tutmak yükümlülüğünden kurtulabileceğini iddia eden bir yazı yayınlar. Süleyman Nazif de *Resimli Gazete*'de bu görüşü destekleyen yazılar yazar. Âtıf hoca, *Mahfel* mecmuasında üç sayı süren uzun bir makale ile Ubeydullah Efendi ve Süleyman Nazif'e cevap verir. Nazif bu susturucu cevabı

24 B. Ayvazoğlu, a.g.e., sf. 64-65

25 *Ubeydullah Efendi*, 1857 İzmir doğumlu. Medrese tahsilinden sonra tıbbiyeye girmiş, Avrupa'ya gidip batı dillerini öğrenmiş, 1908'de döndükten sonra İzmir meb'usu olmuştur. Malta sürgünleri arasında yer alan, Cumhuriyet devrinde de mebusluk yapan Ubeydullah Efendi, Mahmut Esat Bozkurt'un dayısıdır ve modernist fikirleri ile tanınır. (Tahir'ul-Mevlevî: *Matbuat Âlemindeki Hayatam ve İstiklâl Mahkemeleri*. 2.bs. İstanbul, 1991. Haz. Atilla Şentürk. sf. 447'deki not).

hazmedemez. Şapka risalesi çıkınca *"Bir Hocaefendiye cevap"* yazısını yazar, Âtıf efendi'nin cevabı üzerine daha sert karşılık verir, fakat bu yazı hocanın eli kolu bağlı olduğu, hapsedildiği sırada yayınlanır. Daha sonra da iki yazısını Âtıf Hoca'nın cevabını beklemeden "İmana Tasallut" adıyla kitap halinde yayınlar. Süleyman Nazif bu kitapta, o zamanki siyasî zemine uygun bir tavır ortaya koymak adına, İslâm tarihini neredeyse yok sayacak ifadeler kullanmıştır. *"Mezhebimin imamı olan Ebu Hanife'yi aradan çıkartarak Peygamberi ve Allahıyla yalnız kalmak"*tan bahsetmiştir.

Nazif bu yazısında Âtıf efendi için de *"dar görüşlü, câhil, Allah'ın haram etme yetkisini gasp edici"* gibi sıfatlar kullanmıştır.

Âtıf Hoca, Süleyman Nazif'in hücumuna gerekli cevabı vermiştir:

> *"Fıkıh ilminde ihtisas sahiplerinden bulunan ve sözleri her vech (yönü) ile itimada şayan olan muhterem zatların sözlerine mi Müslümanların itimad ve iman etmesi vacip olur, yoksa kendi itiraf ettiği vech ile, 20'den 45 yaşına kadar 25 sene şüphe vadisinde dolaşıp ve diğer bir makalesinde itiraf ettiği üzere bu esnada bir çok kimseleri dalalete sürüklemiş olan, on bir senelik bir Müslüman olduğu halde, benim bildiğim bir sene içinde iki defa, dinî zaruretlere taarruz eden, (biri orucun mükellefiyetinin vücubunu inkâr, diğeri Hz. İsa'yı tahkir ve tezyif) artık 25 sene dinsizlik, dalal ve idlal vadisinde yaşayan, on bir senelik İslâmiyet zamanında da dinî zaruretlere saldırmaktan geri durmayan Süleyman Nazif beyin şapka hakkında vermiş olduğu hükümlere, fetvalara mı itimat etmeleri lâzım geleceğine dair verilecek hükmü yine efkâr-ı ammeye (kamuoyuna) havale ederim."*

Âtıf Hoca'nın yazılarını yayınladığı *Mahfel Mecmuası* sahibi Tahirül Mevlevî (Tahir Olgun) hatıralarında, Süleyman Nazif'in tavrını şöyle eleştirmektedir:

> *" Bir adamın en tehlikeli anında, sırf ilmî bir mübahasedeki (tartışmadaki) mağlubiyetin hıncını çıkarmak için onun aleyhinde ve müdafaa edemeyeceği bir surette jurnal vermeye kalkışmak ne dinde hoş görülür ne dinsizlikte."* [26]

Netice olarak, İskilipli Âtıf Hoca, hukuk tarihine geçecek bir adlî hataya kurban edildi. Çünkü, Şapka kanununun ortada olmadığı bir zamanda, ondan neredeyse iki yıl önce yayınlanan bir kitabı yüzünden İstiklâl Mahkemesi kararıyla idam edildi. Böylece hukukun en temel prensipleri arasında sayılan, "mâkabline şâmil olmamak" (geriye yürümemek) ilkesi çiğnendi. (4 Şubat 1926)[27]

Süleyman Nazif'in bu idamdan ve kendisinin beraatından sonraki geçmiş olsun ziyaretini Tahirü'l-Mevlevî şöyle nakletmektedir:

> *"İstiklâl mahkemesi'nden beraat kazanıp Ankara'dan avdetimde Darülfünun müderrislerinden Ferid Bey'le birlikte geçmiş olsun demeye gelmişti. Kapıdan gi-*

26 Tahirü'l-Mevlevî, a.g.e, sf. 257
27 Bu hususta, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınlarından olan Ebül'ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* isimli kitabına bakılabilir (2-3. C. sf. 969-976)

rer girmez şevkle boynuma sarıldı. Âtıf Efendi'nin idamına teessür ve teessüflerini söyledi. Hatta onun tevkifini gazetede okur okumaz polis müdüriyetine gittiğini, Muavin Aziz Hüdai Bey'le görüştüğünü, tevkifine sebep aradaki münakaşa ise onun sırf ilmî bir mübahase bulunduğundan bahsettiğini anlattı. Ben ise hayret hali göstererek sadece:

'-Ya!..' dedim ve bahsi değiştirdik. Sonra da iade-i ziyarete gitmedim.

Mevkufiyetim esnasında çıkardığı İmana Tasallut'un bir kaç yerinde Mahfil mecmuasını zikr etmişken, o mecmua sahibinin beraat ve avdetinde boynuna sarılan Nazif Bey bugün toprak altında bulunuyor...(ölümüne)...edebiyat namına acıdım, fakat İmana Tasallut risalesini çıkardığı gün ahlâk namına kalben acımış ve ağlamıştım"[28]

Acı son...

Zihnimizdeki Süleyman Nazif resmini değiştirecek dönüşüm Malta'da yaşanmıştır. Süleyman Nazif Malta'da, mücadelenin kazanılacağına olan inancını yitirir. Ali Kemal'e "zaman va esefa ki sana hak verdirdi" mealinde bir mektup yazar. Millî Mücadele'ye muhalefeti ile bilinen Ali Kemal, kendini haklı gösteren bu mektubu yayınlar. Süleyman Nazif ardından, Ali Kemal'in gazetesi Peyam-ı Sabah'a yazılar gönderir. Malta'da bazı arkadaşlarıyla Millî Mücadele konusunda tartışır, kızgınlıkla sonradan pişman olacağı sözler sarfeder. Süleyman Nazif karakterindeki bu kırılmanın bundan sonraki hayatını belirlediğini söyleyebiliriz.

1 Şubat'ta 1926'da "Mustafa Kemal'e inanmazdım" itirafname veya müdafaanamesi yayınlanan Süleyman Nazif, fakr ü zaruret içinde Âtıf Hocanın idam edilişinin yıldönümünü göremeden, 4 Ocak 1927'de zatürreeden ölür...

Millî Mücadele'de mühim rolü olan bir cemiyetin kurucuları arasında bulunmasına, işgalcilere karşı şiddetli ifadeler ihtiva eden yazı ve hitabelerine ve bu sebeple Malta'ya sürülmesine rağmen, Cumhuriyet'ten sonra gerekli ilgiyi görmeyen, daha önemsiz işler yapmış olanlar bir şekilde değerlendirilir, milletvekilliği ile ödüllendirilirken hiç hatıra gelmeyen Süleyman Nazif fakr ü zaruret içinde ölür. Ölümü üzerine, o sıralar milletvekili olan "Üstad-ı Âzam" Abdülhak Hamid, naaşının Ziya Gökalp gibi son devir ünlülerinin kabirlerinin bulunduğu Sultan Mahmud türbesi haziresine defnedilebilmesi için Başvekil İsmet Paşa'ya telgraf çeker. Ankara'dan gereken zamanda cevap verilmeyince, Edirnekapı şehitliğine defnedilir. Mezarı dört yıl yapılmaz, taşı dikilmez. Nihayet belediye Süleyman Nazif'in mezarını yaptırır. Mezar taşına kardeşi şair Faik Ali Ozansoy'un şu beyti yazılır:

Şimşek mürekkep olmalıdır, yıldırım kalem,
Tahrir için kitabe-i seng-i mezarını

28 Tahirü'l-Mevlevi, a.g.e, sf. 258

SON NEFESİMLE HASBİHAL

Süleyman Nazif

Ahfâdımın en son doğacak ferdine benden
Bir tuhfe-i iman götür, ey son nefesim, sen.
Vicdanı düşündükçe o gamhanede bîkes,
Olsun eb ü ecdadımın ervahına mâkes.
Meyyal-i zevâl olsa da tarihim ufuklar
Geçmişlerin eyyam-ı girizânını saklar.

Evlâdımı ecdadıma bigâne görürsem,
Ruhum ebediyette kalır ebkem-i mâtem;
Olsun geçen âsar ile meşgul ü mukayyed;
Mazi yaşasın yâd-ı yetiminde müebbed.
Bînâm ü nişan olsa da hep dâr ü diyarım;
Üstünde onun kalmasa da mehd ü mezarım,
Ey son nefesim, olmadan Allaha mülâzım,
En son doğacak oğluma sen söyle ki daim
Ruhum gibi hasretzede, mâtemzede, mahzun,
Hissen vatan-ı zayiimin zâiri olsun;
Tarihimizin tûde-i itlâlini her gün
Tekrîm ile, tazim ile, te'lih ile öpsün...

Ahfad: Gelecek nesiller, zürriyet.
Tuhfe-i iman: İman armağanı.
Gamhane: Gam yeri, üzüntü yurdu.
Bîkes: Çaresiz.
Eb ü ecdad: Babalar ve büyük babalar, geçmişler.
Ervah: Ruhlar.
Mâkes: Aksetme yeri, yansıma yeri.
Meyyal-i zevâl: Yok olma eğilimi.
Eyyam-ı girizân: Kaçan günler.
Ebkem-i mâtem: Mâtem sessizliği.
Âsar: Asırlar.
Mukayyed: Bağlı, kayıtlı.
Yâd-ı yetim: Yalnız hatırlama.
Müebbed: Sonsuz.
Binâm: İsimsiz, meçhul.
Nişan: Esir, iz, belirti.
Dâr: Ev, yurt.
Mehd: Beşik.
Mülâzım: Bağlanan, tutunan.
Hasretzede: Hasret çeken.
Mâtemzede: Yaslı.
Vatan-ı zayii: Kaybedilen vatan.
Zâir: Ziyaretçi.
Tûde-i itlâl: Damlalar yığını.
Terkim: Ululama, yüceltme.
Tazim: Saygı gösterme, yüceltme.
Te'lih: İlahlaştırma.

***

Daldım yine, bak, şimdi o hicranlı hayale;
Gelsin vatan-ı derbederim yâd-ı melâle.
Bin hâtıra, her zerre-i hâkinde hırâman,
-Her hâtıra hişân-ı perişanıma giryan-
Üç kıt'ada yüz beldeye...Bin beldeye sahib
Bir memleketim vardı... Sen ey Rabb-i masâib,
Sen vermiş iken aldın elimden yine bir bir...
Yârab! Nerde kaldı o evvelki mefahir?..
Etmiş gibi medlûl ü müsemmâsını gaib.
Karşımda vatan lâfzı durur hâsir-ü hâib.
Gurbetgeh-i nisyana sürülmekte diyarım,
Yoktur demek artık ne diyarım ne mezarım...
Yıksın dilerim arşımı ümmetlerin âhı,
Sen adni bize duzah-ı ye's ettin İlâhi!..

***

Nevmid-i vekâyi sürünen aczime lânet!..
Eyyam-ı musibet geçecektir yine elbet.
Ümmîdime imanım olur şehper-i pervaz;
Bin tövbe eğer ye's ile oldumsa nagamsaz!..
Mızrab-ı beyânımdaki elhan-ı meraret,
Bir hastanın evhamına etmekte işaret.
Tevkif-i sabah eyleyemez namütenahi,
Varsın yürüsün bir gecenin ceyş-i siyahı!..
Efrada fena olsa da âlemde mukadder,
Milletleri öldürmeyecek Hâlık-ı Ekber:
Sarsılmayan imanıma mev'ûd olan âti,
Canlandırır elbette bu enkâz-ı hayatı.
Ruhum benim oldukça bu imanla beraber,
Üç yüz sene...Dört yüz sene...Beş yüz sene bekler!

Malta, Eylül 1920

Yâd-ı melal: Hüzünlü hatırlayış.
Zerre-i hâk: En küçük toprak parçası.
Hırâman: Dolaşan.
Hişân: Akraba, soy.
Giryan: ağlayan, yaş döken.
Rabb-i masâib: Musibetler veren Rab.
Mefahir: Övünülecek şeyler.
Medlul: İşaret edilen, gösterilen.
Müsemmâ: İsimlendirilmiş.
Gaib: Kayıp.
Lâfz: Söz.
Hasir u haib: Hasarlı ve kederli.
Gurbetgeh: Yabancı yer.
Nisyan: Unutuluş.
Adn: Cennet, cennetin gen güzel yeri.
Duzah-ı ye's: Hüzün cehennemi.
Nevmid-i vekâyi: Olayların ümitsizliği.
Eyyam-ı musibet: Felaket günleri.
Şehper: En uzun kuş kanadı.
Pervaz: uçma.
Ye's: Ümitsizlik.
Nagamsaz: Nağmeler söyleyen.
Elhan: Sesler.
Meraret: Acılık.
Evham: kuruntular.
Tevkif-i sabah: Sabahı durdurma.
Namütenahi: Sonsuza kadar.
Ceyş: Asker.
Efrad: Fertler, kişiler.
Hâlık-ı Ekber: Yüce yaratıcı.
Mev'ûd: Vaad edilmiş.
Âti: gelecek.
Enkâz-ı hayat: Hayat kalıntısı.

SÜLEYMAN NAZÎF'E

Rûhum benim oldukça bu îmanla beraber
Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler
Malta-Süleyman Nazif

Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
Rûhun de asırlarca bu hüsrânı mı çeksin?
Karşımda duran dehşeti –gûya- edip îmâ,
"Hüsran" deyiverdim, hani, birdenbire, amma,
Mahşer gibi âfâkımı sarmış zulümâtın,
Teşrîhine kâmûsu yetişmez kelimâtın!
Kaç yüz senedir bekliyoruz, doğmadı ferdâ;
Artık yetişir çektiğimiz leyle-i yeldâ.
Bir nefha-i rahmet de mi esmez? diye, sînem,
Yandıkça, semâdan boşanıp durdu cehennem!
Lâkin, bu alev selleri artık dinecektir;
Artık bize nâr inmeyecek, nûr inecektir.
Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun!
Sen milletin âlâmını dünyaya duyurdun,
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...[29]
Takdîs ederiz nâmını... Lâkin dinle:
Azmin, emelin heykel-i zî-rûhu iken, dün,
Bilmem ki, bugün, ye'se nasıl oldu da, düştün?
Çoktan beridir bekledi... Bekler... diye, millet,
A'sâra mı sürsün bu sefâlet, bu mezellet?

Hüsrân: Yokluk acısı.
Îmâ etmek: Dolaylı anlatmak.
Âfâk: Ufuklar.
Zulümât: Karanlıklar.
Teşrîh: Açıklama.
Kâmûs: Sözlük.
Kelimât: Kelimeler.
Ferda: Yarın.
Leyle-i yeldâ: Uzun geceler.
Nefha-i rahmet: Rahmet esintisi.
Semâ: Gök.
Nâr: Ateş.
Hicran-zede: Hicranlı, ayrılıktan yanan.
Âlâm: Acılar.
Takdîs ederiz: Kutlarız.
Nâm: İsim.
Azm: Gayret.
Emel: Ümit.
Heykel-i zî-rûh: Canlı heykel.
Ye's: Karamsarlık.

29 Nazif kahraman bir vatanperverdi. Bu hakikat kendisinin bir kaç defa hayatını istihkâriyle (hiçe saymasıyla) sâbittir. (M. Âkif)

İslâm ilinin sâde esâret mi nasîbi?
Sen, yoksa, unuttun mu o mâzî-yi mehîbi?
Etrafa bakıp sarsılacak yerde ümîdin,
Vicdanını, îmânını bir dinlemeliydin.
Garb'ın ebedî gayzı ederken seni me'yûs,
"İslâm'a göz açtırmayacak, dersen, o kâbûs"
Mâdâm ki Hakk'ın bize va'dettiği haktır,
Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır.
Hiç bunca şehidin yatarak gövdesi yerde,
Derya gibi kan sîne-i hilkatte tüter de,
Yakmaz bu tûfan, bu duman, gitgide Arş'ı?
Hissiz mi kalır lücce-i rahmet buna karşı?
İsyan bize râci'se de, bir böyle temâşâ,
Sığmaz sanırım, adl-i İlâhîsine, hâşâ!

İslâm'ı evet tefrikalar kastı kavurdu:
Kardeş, bilerek, bilmeyerek kardeşi vurdu.
Can gitti, vatan gitti, bıçak dîne dayandı;
Lâkin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki: Bugün can da onun, kan da onundur;
Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet
Görsen, ezelî râbıta bir buldu ki kuvvet:
Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol,
Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol.

Ankara-Taceddin Dergâhı, 15 Nisan 1921

Vefatının 71. yılında
Mehmet Âkif Ersoy
Bilgi Şöleni
Mehmet Âkif
Dönemi ve Çevresi
Cevat AKKANAT, Caner ARABACI (Doç. Dr.), Eyüp AZLAL, M. Çetin BAYDAR,
Musa BİLGİZ (Yrd.Doç. Dr.), Ali BİRİNCİ (Prof. Dr.), S. Hayri BOLAY (Prof. Dr.),
Mustafa CAN (Dr.), Suat CEBECİ (Prof. Dr.), Berat DEMİRCİ (Dr.),
D. Mehmet DOĞAN, Mehmet DÖRENEK (Prof. Dr.), Nazım ELMAS (Dr.),
Y. Turan GÜNAYDIN, İhsan IŞIK, Vahit İMAMOĞLU (Doç. Dr.),
Mustafa KARA (Prof. Dr.), Turan KARATAŞ (Doç. Dr.),
M. Ünal MENGÜŞOĞLU, Suat MERTOĞLU (Dr.), Mustafa ÖZÇELİK,
Nazif ÖZTÜRK (Dr.), Kazım ÜRÜN (Prof. Dr.)
29-30 Aralık 2007 - 10.00 - 18.00
Odalar Birliği (TOBB) Konferans Salonu

Mehmet Âkif vefatının 71. yılında geniş katılımlı bir bilgi şöleni ile anıldı

İstiklâl Marşımızın şairi Mehmet Âkif Ersoy vefatının 71. yılı dolayısıyla Ankara'da bir bilgi şöleni (sempozyum) ile anıldı. Üniversite öğretim üyeleri, ilim ve fikir adamlarının konuşmacı olarak katıldığı bilgi şöleni, 29 Aralık Cumartesi sabahı Odalar Birliği (TOBB) salonunda 10'daki açılışın ardından bir, öğleden sonra iki oturumla devam etti. 30 Aralık pazar günü yapılan iki oturumla bilgi şöleni tamamlandı.

Türkiye Yazarlar Birliği ile İlim Yayma Cemiyeti Ankara şubesi trafından müştereken düzenlenen şölen, Ömer Müsab isimli gencin Kur'an-ı Kerim okumasıyla başladı. Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı Hicabi Kırlangıç, yaptığı konuşmada, *Mehmet Âkif Ersoy* için her gün bir program düzenlense yeterli olamayacağını ifade etti. *Mehmet Âkif Ersoy*'un hayatını ve eserlerini tanımak bakımından daha yolun başında olunduğunu belirten Kırlangıç, şölende Ersoy'un yaşadığı dönemin tahlilinin yapılacağını, çalışmalarının ele alınacağını kaydetti. Ersoy un fikir dünyasının yeterince irdelenmediğini söyleyen Kırlangıç, Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı yazmış olmasından dolayı diğer eserlerinin ihmal edildiğini belirtti. *Mehmet Âkif Ersoy*'un klâsik ve yeni şiir arasında bir köprü olduğunu ifade etti.

Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı *Mehmet Doğan* da *Mehmet Âkif* ın gündemde tutulması için ciddi çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirdi. Şölenin ilkinin geçen yıl düzenlendiğini hatırlatan Doğan, bir yıldan bu yana bazı şeylerin değiştiğini ve *Mehmet Âkif Ersoy*'un resmî anlamda anılması için kanun çıkarıldığını söyledi. Üniversitelerde *Mehmet Âkif* hatırlanmadığını ifade eden Doğan, "Bu önemli şairimizin anılması için üniversitelerin seferber olması gerekirken, ne yazık ki hiçbir faaliyet yapılmadı" diye konuştu. Memur-Sen Genel Başkanı Ahmet Aksu da, *Mehmet Âkif*'in Safahat isimli eserinin gençler ve özellikle yöneticiler tarafından tekrar tekrar okunması gerektiğini belirtti. İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi Başkan Yardımcısı Selim Cerrah ise *Mehmet Âkif Ersoy*'un en umutsuz zamanlarda bile içinde umut barındıran bir şahsiyet olduğunu dile getirdi.

Şölenden Fotoğraflar

TYB Gnl. Bşk. Hicabi Kırlangıç

Program Suncusu, Ahmet Fidan

İYC Ank.Şb.Bşk.

.Yr Selim Cerrah

Server Vakfı Başkanı, M. Ali Bulut

Memur-Sen Gnl. Bşk. Ahmet Aksu

Halim Altunkal, İsrafil Kışla, Ahmet Aksu, D. Mehmet Doğan, M. Celâl Terzi, Hicabi Kırlangıç, Hamit Taşçı

Turan Karataş, Nuran Altınbaş, İ. Ulvi Yavuz, Yunus Keleş, Mikail Korkmaz, Ahmet Fidan.

Vefatının 71. yılında
Mehmet Âkif Ersoy
Bilgi Şöleni
Mehmet Âkif
Dönemi ve Çevresi
Cevat AKKANAT, Caner ARABACI (Doç. Dr.), Eyüp AZLAL, M. Çetin BAYDAR,
Musa BILGIZ (Yrd.Doç. Dr), Ali BİRİNCİ (Prof. Dr.), S. Hayri BOLAY (Prof. Dr.),
Mustafa CAN (Dr.), Suat CEBECI (Prof. Dr.), Berat DEMIRCI (Dr.),
D. Mehmet DOĞAN, Mehmet DORENEK(Prof. Dr.), Nazım ELMAS (Dr.),
Y. Turan GUNAYDIN, Ihsan IŞIK, Vahit IMAMOGLU (Doç. Dr.),
Mustafa KARA (Prof. Dr.), Turan KARATAŞ (Doç. Dr.)
M. Onal MENGUŞOĞLU, Suat MERTOGLU (Dr.), Mustafa ÖZÇELİK,
Nazif ÖZTÜRK (Dr.), Kazım URUN (Prof. Dr.), Kâmil YEŞİL.
29-30 Aralık 2007 - 10.00 - 18.00
Odalar Birliği (TOBB) Konferans Salonu
İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi
Türkiye Yazarlar Birliği
417 45 70
363 95 00